Steinerskolens læreplan

Grunnskolen

Steinerskolens læreplan

Grunnskolen

Copyright: Steinerskoleforbundet 2021
Illustrasjon: Astrid Sofie Jacobsen
Design: Anagram Design, Ida Ødegaard
Redaksjon: Henrik Thaulow og Ninon Onarheim
Prosjektleder Steinerskolens læreplan 2020: Dagny Ringheim
Font: TT Commons og Minion
Papir: Scandia 2000
Trykk: Polinor
Opplag: 2 000
ISBN 978-82-691746-1-8

En læreplan for steinerskolen 2020 – grunnskolen

Utdanningsdirektoratet har godkjent steinerskolens læreplan for grunnskolen på enkelte vilkår. De til enhver tid gjeldende vilkår er opplyst om på steinerskolen.no

Klage på vilkårene er til behandling hos Utdanningsdirektoratet. Informasjon om videre behandling og vedtak vil bli gjort oppmerksom på i informasjonsskriv til skolene, samt på nettutgaven av læreplanens revisjonshistorikk.

Læreplanen er tatt i bruk fra skolestart 2020.

Revisjonshistorikk Oversikt – steinerpedagogisk idé og praksis

Versjon	Dato	Ansvarlig	Beskrivelse
1.0	2020.08.10	Steinerskoleforbundet	Godkjent av Utdanningsdirektoratet.

Revisjonshistorikk steinerskolens fagplaner grunnskolen

Versjon	Dato	Ansvarlig	Beskrivelse
1.0	2020.08.10	Steinerskoleforbundet	Godkjent av Utdannings-direktoratet på vilkår.

Det må ikke kopieres fra materialet i denne publikasjonen i strid med åndsverksloven,
i strid med avtaler inngått med KOPINOR eller uten særskilt avtale med Steinerskoleforbundet.

Innhold

Forord 4
Oversikt – steinerpedagogisk idé og praksis 6
1. klasse 44
Norsk 50
Matematikk 78
Naturfag 100
Geografi 132
Historie 144
Samfunnskunnskap 160
Religion og livssyn 168
Engelsk 178
Fremmedspråk 192
Norsk fordypning 208
Arbeidslivsfag 214
Kunst og håndverk 218
Musikk 242
Eurytmi 256
Kroppsøving 272
Mat og helse 282
IKT 292
Utdanningsvalg 300
Fag- og timefordeling 304

Forord

Steinerskolenes læreplan grunnskolen 2020 består av:

Oversikt – steinerpedagogisk idé og praksis som beskriver steinerpedagogikkens egenart og som avklarer forholdet til offentlig skoles overordnete del. Den står mellom formålsparagrafen Opplæringslovens § 1.1 og planene for hvert fag. Den generelle delen viser sammenhengen mellom steinerpedagogikkens idealer, tanker og perspektiver og opplæringens innhold, arbeidsmåter, læringsmål og organisering. Den gir gode begrunnelser for foretrukne arbeidsmåter eller organisering av undervisningen, eksempelvis vektlegging av fortelling, kunstfag, periodeundervisning, flerfaglighet, dybdelæring med mer.

Fagplaner for steinerskolenes grunnopplæring som beskriver de ulike fagenes formål og perspektiver, kompetansemål, sentrale innhold, sentrale arbeidsmåter samt underveis- og sluttvurdering.

Fag- og timefordeling som beskriver steinerskolenes totale omfang for opplæringen, noe som er forpliktende for alle steinerskoler. Det angis også en veiledende fordeling av fag og timer ut fra hvordan undervisningen etter steinerskolens egenart organiseres, der grensene mellom fagene ikke er absolutte, men danner overlappinger og har felles intensjoner.

Bakgrunn

Det er 13 år siden Steinerskolenes læreplan 2007 ble tatt i bruk i steinerskolene. Steinerskolens nye læreplaner legger nå mer vekt på steinerpedagogisk læringsinnhold, gode kilder og arbeidsmåter – og kompetansemålene er færre og tydeligere. Planene er utviklet gjennom praksisnær pedagogisk og fagdidaktisk forskning og sett i forhold til det offentlige ordskiftet, særlig slik det har kommet til uttrykk i Ludvigsen-utvalgets rapport «Fremtidens skole», NOU2015:8 og Stortingsmelding 28 «Fag – Fordypning – Forståelse»

Sentrale premisser for læreplanene er å gi tydeligere retning for arbeidet i steinerskolene, for de overordnete målene og verdiene, for læringsinnholdet og for hva som er gode steinerpedagogiske arbeidsmåter tilpasset elevene og hvert enkelt fagområde. Målet er å gi retninger for opplæringens innhold, progresjon og arbeidsmåter.

Ansvar og organisering

Steinerskoleforbundet er læreplanprosjektets eier og Steinerhøyskolen har hatt det faglige hovedansvaret. Arbeidet ble igangsatt i januar 2017.

Prosjektet ble organisert med en prosjektgruppe og en styringsgruppe, og for hvert fag har det vært en faggruppe bestående av dyktige medarbeidere fra steinerskolene, Steinerskoleforbundet og Steinerhøyskolen.

Det er skissert en plan for utprøving og evaluering av fagplanene for grunnskolen i løpet av en tre-årsperiode.

På vegne av Steinerskoleforbundet vil vi takke alle som har gitt sine bidrag til denne store dugnaden. De har utført oppgavene på toppen av travle arbeidsdager og full undervisning. En spesiell takk går til Arve Mathisen som med utholdende smidighet har ført «Oversikt – steinerpedagogisk idé og praksis» i pennen, og til Marianne Tellmann som har samordnet fagplanene og gitt dem en enhetlig form og et enhetlig språk.

Oslo, 10. august 2020 Steinerskoleforbundet

Dagny Ringheim
Prosjektleder

Gry Alsos
Styreleder

Tilbake til innhold

Oversikt steinerpedagogisk idé og praksis

Læreplanens grunnideer og steinerpedagogisk praksis

Innledning

Oversikt – steinerpedagogisk idé og praksis er en redegjørelse for sentrale ideer og verdier i steinerpedagogikken samt en presentasjon av de vesentligste elementene i steinerskolenes praksis. I denne første delen av læreplanen beskrives det verdimessige, kulturelle og kunnskapsmessige grunnlaget for steinerskolen. Her presenteres pedagogikkens didaktiske utviklingsforståelse og undervisningens grunnprinsipper sett i forhold til elevenes læring og progresjon. Læreplanens andre del gir en oversikt over pedagogiske målsetninger knyttet til de enkelte fagene og beskriver kompetansemål, innhold og arbeidsmåter for undervisningen på utvalgte klassetrinn. Innenfor prinsippene om tilpasset opplæring og lokal læreplanvirksomhet er begge læreplanens deler forpliktende for den enkelte skole og lærer.

Både læreplanens oversiktsdel og de enkelte fagplanene har en ideell og allmenn karakter. Den konkrete realiseringen av planens innhold og metoder må skje i respekt for enkeltelevers og elevgruppers muligheter og behov. Læreplanens generelle intensjoner og den enkelte elevs behov for tilpasset opplæring danner en kompleks ramme for skolens undervisning. Hensynet til begge vil kreve en kontinuerlig vurdering fra skolens og lærerens side. Undervisningen vil måtte skje i samforstand med en konkret gruppe elever, deres foresatte, skolens ledelse og forhold i samfunnet som helhet. Tilsvarende vil den enkelte skole eller region kunne bedrive et lokalt læreplanarbeid for å fremheve kulturelle, geografiske eller andre forhold av betydning for skolens undervisning.

Skolen virker i et samfunn preget av store kulturelle, teknologiske, økonomiske og miljømessige endringer. Fremtidens generasjoner går i dagens skole, og pedagogikkens oppgave blir å legge til rette for en ansvarlig og bærekraftig utvikling i årene som kommer. Elevene skal ikke kun oppdras til å møte samfunnet slik det er nå, de skal også rustes til å kunne prege fremtidens samfunn på en kunnskapsrik, verdiorientert, og nyskapende måte. En allsidig utvikling av evner og ferdigheter, så vel som en grunnleggende etisk orientering, er nødvendig for å kunne møte fremtidens utfordringer.

I steinerpedagogikken fremheves elevenes individualitet som en kilde til nyskaping og kreativitet. Det individuelle i hver elev forbindes med evnen til etiske handlinger og personlig utvikling. Pedagogikkens målsetning vil være å skape best mulige forutsetninger for at dette innerste og dypere sett hellige i alle mennesker skal utvikles og komme til sin rett. Lærernes og læreplanens utfordring blir å være medhjelpere og inspirasjonskilder til at elevenes individualitet og personlige egenart skal få så gode kår som mulig.

Likeverdig med respekten for enkeltindividet er steinerpedagogikkens idé om at alle aktiviteter knyttet til skolen skal være innrettet mot de samfunn, det mangfold av kulturer og den natur som elevene omgis av. Steinerpedagogikken ser ingen motsetning i denne intensjonen om å ta vare på det mest individuelle i hvert barn og samtidig innrette pedagogikken mot de forhold og forventninger som møter barnet fra dets omverden. Både en sosialisering og en tilegnelse av de kunnskaper og ferdigheter som fordres i samfunnet vil være nødvendige elementer i en oppdragelse til frihet. For det er nettopp i fellesskapet og i den aktuelle kulturelle og samfunnsmessige situasjon at hvert enkelt menneske kan finne sitt virkefelt og sine muligheter til et liv i pakt med egne evner, holdninger og overbevisninger.

Steinerpedagogikkens spirituelle grunnlag

Steinerskolens pedagogikk ble utviklet av Rudolf Steiner med utgangspunkt i hans filosofiske og antroposofiske virksomhet. Antroposofien forholder seg til mennesker, samfunn og natur på en spirituell så vel som en materiell måte. Dette innebærer at tilværelsens materielle og sansbare aspekter forbindes med ikke-sansbare, spirituelle komponenter. I antroposofien beskrives mennesket som bestående av legeme, sjel og ånd, og menneskets åndelige eller spirituelle natur oppfattes som eksisterende ut over liv og død. Slik oppstår et menneskesyn som tilkjenner alle mennesker noe uutgrunnelig og hellig ut over iakttagbare evner og ferdigheter.

Steinerpedagogikken henter inspirasjon til en human og økologisk orientert etikk fra en slik helhetstenkning og er på den ene siden rettet mot utviklingen av en konkret livsdyktighet knyttet til aktuelle samfunnsmessige og kulturelle vilkår. På den andre siden søker pedagogikken å møte hver enkelt elev med taktfullhet og dyp respekt. Denne respekten kommer også til uttrykk i hvordan undervisningen forholder seg til naturen og til kulturelle, historiske eller samfunnsmessige temaer.

Antroposofi eller elementer fra et spirituelt livssynsinnhold kommer ikke frem i undervisningen og utgjør derfor kun et bakteppe for pedagogikkens metodiske, didaktiske og holdningsmessige utforming.

To grunnleggende steinerpedagogiske ideer

I hovedsak bygger steinerpedagogikken på to grunnleggende idékomplekser. Det ene er betydningen av at det tankemessige, det emosjonelle og det handlingsmessige står i en fruktbar sammenheng. Kort sagt kan man si at grunnlaget for læring og utvikling legges i viljeshandlinger, som relateres til følelsesmessige erfaringer og som så i sin tur knyttes til intellektuell læring. Hvordan undervisningen først forholder seg til vilje og følelse danner grunnlaget for den senere utviklingen av tenkning, selvstendig dømmekraft og tilegnelse av teoretiske kunnskaper. Ideen om sammenhenger mellom kognitive, emosjonelle og viljesmessige elementer har helt siden Platon vært et kjent og praktisert pedagogisk prinsipp. Mest kjent er kanskje Pestalozzis tanker om håndens, hjertets og hodets læring.

Det andre sentrale idékomplekset i steinerpedagogikken henger sammen med en firedelt strukturering av menneskets natur. Disse aspektene ble av Rudolf Steiner betegnet som den fysiske kroppen, eterlegemet, astrallegemet og jeget. Menneskets fysiske legeme består av de samme stoffer som finnes i resten av verden. I så henseende er mennesket i slekt med mineralriket. Eterlegemet er betegnelsen på livsprinsippet i mennesket og ytrer seg gjennom vekst og formdannelse, en egenskap mennesket har til felles med planteriket og alt annet liv. Astrallegemet betegner evnen til kommunikasjon gjennom blant annet sansning og bevegelse, og kan forstås relasjonelt som en disposisjon for følsomhet og reaksjon i menneskets møte med sin omverden. Dette har mennesket til felles med dyrene. Jeget knyttes til tenkning, språklige ferdigheter og selvbevissthet. Med jeget forstår Rudolf Steiner et spirituelt aspekt ved mennesket. Disse fire oppfattes som dynamiske elementer i en levende helhet som stadig er i utvikling. Slik oppstår et menneskesyn som i tillegg til den fysiske kroppen anerkjenner at liv, sansning og bevegelse samt evnen til språk, tanke og selvrefleksjon også hører med i en fullstendig beskrivelse av menneskets natur.

Hvert av de fire aspektene fordrer sin egenartede pedagogiske ivaretakelse, og steinerpedagogikken legger derfor vekt på at det kroppslige, det levende og det relasjonelle skal tiltales og tematiseres på ulike måter. Steinerskolens idé om en oppdragelse til frihet bygger på en dyp respekt for menneskeselvets unike kvalitet. Derfor søker pedagogikken å legge til rette for individets egenart og utvikling uten ville å prege det i bestemte retninger. Skolen skal tilstrebe å gi barn og unge det beste grunnlaget for selv fritt å orientere seg etisk, politisk, religiøst og erkjennende.

En slik forståelse av pedagogikken i samspill med vekst og modning hos barnet har røtter tilbake til blant annet Aristoteles og Kant og er beslektet med enkelte utviklingspsykologiske tilnærminger. Mens steinerskolen kan forbindes med viktige bidrag i pedagogikkens idéhistorie, er ideen om å integrere disse i prinsippet om en oppdragelse til frihet egenartet for steinerpedagogikken.

Oppdragelse til frihet

Idealet om en oppdragelse til frihet står sentralt i steinerpedagogikken. Frihet forstås ikke her som den størst mulige emansipasjon eller selvrealisering, men som idealet om at elevene skal kunne utvikle sine evner og talenter på en slik måte at de kan forholde seg aktive og ansvarstagende til seg selv og sin omverden.

Frihetsbegrepet i steinerpedagogikken er knyttet til en harmonisk utvikling av tenkning, følelse og vilje på den ene siden, og kroppslig sunnhet, gode vaner og en relasjonsmessig modning på den andre. Frihet forstås altså forbundet både med barnets handlende, opplevende bevissthet og med et kroppslig, konstitusjonelt aspekt. Således kan idealet om en oppdragelse til frihet sies å forbinde de to grunnleggende steinerpedagogiske ideene til en helhet. Ved å fremheve både bevissthetens og konstitusjonens betydning i sammenheng med barnets læring og utvikling, søker steinerpedagogikken å selvstendiggjøre elevene på en ansvarlig måte. Frihet betyr følgelig å kunne forholde seg både ansvarlig og kreativt nyskapende til livets utfordringer.

På steinerskolen tiltales barn og unge som fullverdige og kompetente ut fra egne forutsetninger. Oppvekstttiden forstås på ingen måte som mangelfull i forhold til voksenalderen, men har sin fulle egenverdi. På skolen lever elevene sine liv, og aktivitetene der skal oppleves som trygge, meningsfulle, berikende og utfordrende. Barn og unge er også sårbare. De trenger voksnes bistand og beskyttelse for å trives og utfolde sine evner i læring og utvikling.

Frihetsideen gir steinerpedagogikken en verdiorientering for den konkrete skole- og samfunnsvirkeligheten der elever, lærere og foresatte samvirker i hverandres læring og oppdragelse. Ideen om en oppdragelse til frihet kaster således et etisk overlys over skolens pedagogiske praksis. Den kan vekke undring, gjensidig respekt og inspirere til en åpenhet mot det ukjente. Steinerpedagogikken er religiøst og livssynsmessig uavhengig.

Steinerpedagogikkens verdiorientering

Steinerskolenes undervisning skjer i overensstemmelse med Opplæringslovens formålsparagraf og de grunnleggende verdier som kommer til uttrykk der. Gjennom den læring og utvikling som finner sted i skolens mangfold av aktiviteter og relasjoner formes viktige aspekter av barn og unges identiteter, verdier, normer og holdninger. Skolens verdisyn kommer eksplisitt til uttrykk i undervisningens innhold, men er også tilstede i arbeidsmåter, samværsformer, valg av aktiviteter og materialer, for å nevne noe. Særlig tillegges estetiske uttrykk og en kunstnerisk orientering betydelig verdi i steinerskolen. *Hvordan* undervisningen, klasserommene eller timeplanen er utformet taler sitt språk om hvilke verdier som er sentrale. Steinerpedagogikken legger vekt på at hele skolens virksomhet, fra den materielle driften av bygninger og uteområder til undervisningen og hvordan folk møtes, er båret oppe av en dyp intensjon om å tilføre verden noe godt. Slik kan respekt for menneskeverdet og naturen, åndsfrihet, nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet komme til uttrykk og pleies og utvikles. Skolen som helhet og alle som arbeider der søker å være konstruktive og kreative verdimessige rollemodeller i møtet med barn, unge og deres foresatte.

En rimelig sammenheng mellom liv og lære er avgjørende for troverdighet og virkning av skolens verdiorientering. Skolens oppgave er å hegne om demokrati, miljøansvar, likestilling, helse, etisk handlekraft og kritisk tenkning på en slik måte at praksis og omgangsformer i så stor grad som mulig gjenspeiler undervisningens innhold. Selvsagt må skolen se fremover og ivareta idealer og håp. Også utopier har sin pedagogiske berettigelse. En taktfull pedagogikk vet å være tydelig på de idealer og normer som skolen står for og samtidig vise dyp respekt for elevenes individuelle holdninger og verdisyn.

Ved å anerkjenne at grunnleggende verdier ofte innebærer komplekse utfordringer, både for individet og samfunnet, kan skolen bidra til å forsterke respekten og realitetssansen i omgangen med verdier. Dialog, flerperspektivitet, refleksjon, begeistring og aksjonisme kan på ulike måter føre til at verdier slår rot og kommer til virkelighet. Likeledes vil de følelser, den omsorg, kjærlighet og det rettmessige sinne som oppstår i undervisningen kunne bidra til elevenes dypere verdimessige orientering.

Elevenes individuelle behov, helhet og utviklingsperspektiver i læreplanen

Rudolf Steiner uttrykte ofte i sine pedagogiske foredrag at det var elevenes behov, elevenes evner til læring og til utvikling som ga læreplanen dens utforming. Lærernes oppgave var å lese i menneskenaturen og undervise i tråd med denne lesningen. En lærer som i den daglige undervisningen møter hver av sine elever med en spørrende respekt for nettopp dette individets egenart vil være medskaper i en etisk relasjon. Steinerskolens læreplaner og pedagogiske ideer anerkjenner nettopp betydningen av slike fine etiske tegn som kan utspille seg mellom lærer og elev. En lærer som virkelig ser sine elever vil kunne ane de muligheter som hver enkelt av dem bringer med seg og vil kunne stimulere til læring og utvikling.

Ved siden av ideen om lærerens åpne lesning av elevenes muligheter og en tilhørende individuelt tilpasset læring, rommer også steinerskolenes læreplan en faglig, metodisk og innholdsmessig del av felles karakter. Elevene vil gjennom skolegangen møte en helhet av lærestoff. Det vil si at lærestoff og arbeidsmåter samlet sett dekker den kunnskapsarv og det ferdighetsspektrum som skolen har til oppgave å forvalte. Planen tilstreber en slik helhet på mange plan: Fra mytisk tid til kunnskapssamfunn, fra toving av ull til digitale ferdigheter, fra lokale kulturtradisjoner til global solidaritet og forståelse. Både faginnhold og arbeidsmåter tar utgangspunkt i det nære og kjente og beveger seg gjennom skoleårene mer og mer i retning av komplekse og mer abstrakte sammenhenger. Sett under ett formidles og bearbeides en kunnskapsmessig helhet i løpet av skoleårene.

Som et tredje prinsipp i læreplanen kommer at all læring er organisert med hensyn til utvikling. Sett i et større perspektiv knyttes læring og utvikling i steinerpedagogikken til tre utviklingstidsrom på syv år hver. Hver av syvårsperiodene er igjen differensiert slik at bestemte faglige temaer og læringsmåter tilordnes hvert klassetrinn. Fagene er progressivt organisert slik at de tydelig inviterer elevene til både læring og utvikling. Dette aspektet av læreplanen går ut over den enkelte elevs individuelle situasjon og kan oppfattes som en kvalitativ utviklingsreise, en form for dannelsesreise gjennom 13 skoleår.

Steinerskolenes læreplan kan ikke forstås ut fra bare ett av disse aspektene alene; kun ut fra faginnhold og metoder, kun basert på ideer om pedagogisk utvikling, eller bare ut fra den lesende etiske relasjonen som oppstår i møtet mellom elever og lærere. Læreplanen er faglig og kunnskapsmessig orientert mot et helhetlig innhold som speiler så vel verdens realia som elevenes identitetsmessige erfaring av seg selv i møtet med fagene. Den bygger på en idé om utvikling som gjør at nye arbeidsmåter og nye aspekter av fagene dukker opp ettersom elevene blir eldre. Slik forutsetter planen en respekt for hvert enkelt barn og en intensjon om å skape undervisningen ut fra en etisk orientert lesning av de egenskaper og evner som elevene bringer med seg.

Nettopp ved å behandle disse tre læreplanaspektene som delvis uavhengige kan det oppstå fruktbare mellomrom, pedagogisk kreative intervaller, der en forutsigbar faglig læring kombineres med hensynet til alt det uforutsigbare og umålbare som også skjer på skolen hver dag. Planen respekterer således fortidens kulturarv, den forholder seg åpen og sensitivt til fremtiden og gir rom for en rik og kvalitativ utfoldelse av livet på skolen hver dag.

Kunnskap og etikk

Steinerpedagogikken har som ideal for skolegangen helhetlig sett at elevene skal ha bearbeidet de sentrale kunnskapsmotivene innenfor alle skolefag gjennom handlende erfaring, emosjonell opplevelse og tankemessig forståelse. Kunnskapsbegrepet i denne læreplanen inkluderer ferdigheter av praktisk, følelsesmessig, teoretisk og sosial karakter. Fagene blir derved utviklende arbeidsfelt for elevene. Målet er at kunnskaper og ferdigheter med tiden skal forme kompetanser rettet blant annet mot innovasjon og problemløsing. Dette fordrer et etisk syn på bruken av kunnskap i skolen. Kunnskap forstått som deltakelse i verden, som handlingskompetanse, innebærer at læreplanen må være etisk orientert i forhold til kunnskapens virksomme og dannende kvaliteter. Slik kobler steinerskolen kunnskapsmessig innhold til en etisk refleksjon over menneskelige handlinger sett ut fra den grunnleggende distinksjonen mellom godt og ondt. Kunnskapstilegnelse forstås som en etisk dannelsesprosess.

Sett i et globalt perspektiv er verden avhengig av kunnskap som fokuserer på helheten i samfunnet og i naturen; en kunnskap om konsekvensene av å endre eller påvirke kretsløp og prosesser. Likeledes trengs det dyp og inkluderende forståelse for verdens ulike kulturer og samfunnsformer. Et vesentlig etisk aspekt av skolens kunnskapsformidling gjelder den helhetlige forståelsesrammen som relaterer viten og ferdigheter til en større omkrets av fenomener. En etisk orientert dybdelæring er målet. Steinerpedagogikken står for bestemte verdivalg når det gjelder å skape en etisk kontekst til den kunnskapen elevene arbeider med på skolen. Undervisningen vil preges av en dyp respekt for naturens storhet og mangfold, og for de ulike kulturers egenart. Et element av ærefrykt kommer til uttrykk i steinerpedagogikkens omgang med kunnskap. Også evnen til kritisk refleksjon hører med i en etisk kunnskapsforståelse.

I et samfunn der kunnskapen kontinuerlig vokser, utvikles og endres bør skolen gi elevene et grunnlag for selvstendig tilegnelse, tolkning og forståelse av tilgjengelig informasjon, samt vekke deres interesse og lyst til å skape ny viten. I steinerpedagogikken er lærerne kontinuerlig utforskende for å skape gode undervisningsopplegg. Samtidig legges stor vekt på elevenes nysgjerrighet og trang til å undersøke. Slik blir skolen et arnested for individuelt og lokalt kunnskapsarbeid. Inkluderingen av kunstneriske og håndverksmessige arbeidsmåter bidrar også til å styrke skolens etiske orienterte dybdelæring. I disse aktivitetene erfares blant annet den motstand og korreksjon som følger av en konkretisering eller en praktisk utførelse. Likeledes vil valg av både materialer og uttrykk kunne knyttes til en verdimessig orientering. På mange måter kan arbeidet med både kunst og håndverk innebære at det utvikles en praktisk så vel som etisk intelligens.

Steinerskolens læreplan inneholder en omfattende fagkrets, mens arbeidsmåten innenfor hvert faglig tema ofte vil være preget av konsentrasjon og fordypelse. Et slikt dybdeperspektiv bidrar til at hvert skoleår og hvert undervisningstema kan erfares av elevene som nytt og læringsmessig utfordrende. Å arbeide med en tematisk konsentrasjon betyr at undervisningen får en eksemplarisk karakter, samtidig som den gir elever og lærere tid til bearbeidelse og refleksjon. Prinsippet om fordypning og bevegelsen fra det nære og konkrete til globale eller mer abstrakte sammenhenger gjennom skoleårene danner til sammen et viktig didaktisk og etisk fundament for kunnskapstilegnelsen. Nedenfor følger noen eksempler på hvordan et etisk forhold til kunnskap og undervisning kan ivaretas i praksis.

Mange steinerskoler har knyttet kontakt med en gård hvor elevene får oppleve planter, dyr og mennesker i et levende landbruk. Hver årstid innbyr til ulike aktiviteter og erfaringer som vil bringe elevene i kontakt med førindustrielle livsrytmer og arbeidsoppgaver. Likeledes er det vanlig å anlegge en skolehage der elevene opplever å dyrke grønnsaker. Turer i skog og mark, på fjellet og fjorden hører med i en klasses erfaringsverden. Slik knyttes bånd til naturen og til de grunnleggende arbeidsoppgaver som henger sammen med ernæring og hushold.

Fortellerkunst som undervisningsform vil på mange plan betone sammenhenger i undervisningen. En fortelling har en rød tråd, en hendelseslinje som taler til elevenes egenerfaring og individuelle opplevelser. Fortellingen skiller seg fra ren faktaorientert fremstilling ved at det er skapt en konkret, opplevbar ramme rundt innholdet som formidles. Når elevene de første skoleårene møter eventyr, legender og mytiske fortellinger fra ulike kulturer, er dette med på å danne en kunnskapsmessig klangbunn både for deres menneskelige utvikling og for en videre kunnskapstilegnelse de senere skoleårene. Fortellinger virker identitetsskapende nettopp fordi de kan være en inspirasjon til å forstå dypere aspekter ved natur, kultur og menneskelige forhold på en gjenkjennelig måte.

Høyere opp i klassene skifter læringen karakter i retning av forståelse og oppdagelse av sammenhenger i både natur- og samfunnsfagene. Eksempelvis kan konkrete skildringer av historiske hendelser og skikkelser følges opp med drøfting av ideene og samfunnsstrukturene som ligger bak. Likeledes inkluderes elevenes egen refleksjon når læreren gjennom sin undervisning stiller spørsmål på en slik måte at elevene selv kommer frem til prinsippet bak for eksempel James Watts oppfinnelse av den anvendbare dampmaskin-teknologien. I sammenheng med dette vil de naturfaglige, personlig biografiske og de samfunnsmessige konsekvensene av Watts epokegjørende arbeid bli drøftet. Kanskje velger klassen å sette opp et skuespill av Oskar Braaten hvor arbeidernes kår i denne historiske perioden gis et kunstnerisk uttrykk.

I et etisk kunnskapsperspektiv blir skolens utfordring å legge til rette for at elevene kan erfare sammenhenger, tyde overordnede perspektiver og tenke innovativt. Et reservoar av grunnleggende viten er et godt utgangspunkt, men kunnskapene vil ikke oppleves som aktuelle og livsnære dersom de ikke har forankring både i en personlig opplevelse av sammenheng og i en handlingskompetanse. Kunnskapens rolle i steinerskolen vil være en del av en større bestrebelse som handler om å hjelpe elevene å finne seg til rette i verden, men også å gi dem innsikt og mot til å forandre den. Virkelige kunnskaper innebærer selvinnsikt og saksinnsikt forent med evnen til etisk orientert handling.

Kunst og kunstnerisk undervisning

Kunst og kunstnerisk virksomhet gjennomtrenger de fleste aspekter av steinerskolens praksis. Ideelt sett gjelder dette undervisningen i alle fag, skolens arkitektoniske utforming, lærernes utdanning, skolens møtekultur og sosiale samværsformer.

I steinerpedagogikken eksisterer det et slektskap mellom ideen om en oppdragelse til frihet og skolenes praktisering av kunstnerisk virksomhet. På en tilsvarende måte som frihet og ansvar henger sammen, vil kunstneriske uttrykksformer realiseres i møtet med ulike rammebetingelser og begrensninger. I steinerskolen utgjør læreplanenes faglige innhold en ramme for bruken av kunst i undervisningen. Det faglige utgjør materialet for den kunstneriske bearbeidelsen. Kunsten åpner for øvelse, tverrfaglighet, anskueliggjøring og vekking av kreative evner i sammenheng med faglig kunnskap. Derfor står faglig læring og kunstneriske arbeidsmåter i steinerskolen i et gjensidig utviklende forhold. Kunst tilskrives en rik egenverdi i steinerpedagogikken, men forstås samtidig som instrument og medhjelper til faglig bearbeidelse og fordypelse, til opplevelse, forståelse og kunnskap. Gjennom kunstnerisk arbeid med fagene legges grunnen for en dybdelæring der begreper fra undervisningen kan være dynamiske, utviklingsorienterte og sees i et nettverk av relasjoner.

På steinerskolen vil undervisningen på den ene siden være kunstnerisk utformet fra lærerens side, på den andre siden vil elevenes læring gjennomgående ledsages av kunstnerisk inspirerte bearbeidelsesformer. Slik forfekter steinerskolen et prinsipp om at både undervisning og læring styrkes gjennom integrasjonen av kunstneriske arbeidsformer. Det ligger i kunstens natur at dens uttrykk kan varieres og tilpasses til ulike læringssituasjoner og -behov. En kunstnerisk utformet undervisning vil kunne forbinde

allmenne faglige temaer med en individuelt utformet dramaturgi eller koloritt. Derved konkretiseres undervisningsinnholdet, og lærerens faglige engasjement og begeistring vil kunne synliggjøres. Tilsvarende gis elevene muligheter til å gjøre en rekke egne valg når undervisningstemaet skal bearbeides. Overalt hvor det kunstneriske er integrert i skolens pedagogiske virksomhet, skapes det frihetsrom der elever og lærere kan øve kreative ferdigheter og faglig fordypning.

Følger man en klasses undervisning gjennom en skoledag, vil man se hvordan kunstneriske øvelser og en estetisk bevissthet kommer til syne på en rekke ulike måter. I småklassene begynner dagen oftest med aktiviteter som sang, fløytespill, bevegelse, resitasjon og kanskje en eller flere sosiale leker. Deretter samtaler gjerne lærer og elever omkring temaer fra undervisningen. Målet er å utvikle en både respektfull og kreativ samtalekultur. Etter samtalen kommer tiden for elevenes eget arbeid. Ofte skjer bearbeidelsen i form av at elevene skriver, tegner og formgir egne arbeidsbøker der en individuelt bearbeidet gjengivelse av fagtemaet nedfelles. I tillegg til arbeidsboken brukes det i steinerskolene en rekke andre bearbeidelsesformer der kunstneriske, håndverksmessige og teoretiske elementer integreres. En slik skoletime avsluttes gjerne ved at læreren gjennomgår nytt stoff. Avhengig av fag og klassetrinn benytter læreren ulike kunstnerisk inspirerte arbeidsmåter. Det kan være fortellerkunst som gjennom visualisering og dramatisering fremstiller historisk stoff. Det kan være estetisk tilrettelagte eksperimenter i fysikk eller kjemi, bevegelsesøvelser knyttet til matematikk, eller tegning og modellering i biologi, for å nevne noen muligheter. Senere på dagen vil elevene på tilsvarende måte møte en estetisk preget pedagogikk i fremmedspråk, norsk og matematikk. Felles for steinerskolens undervisningskunst er dens rike bruk av variasjon og rytmisk inndeling i undervisningen. Samtale og refleksjon i plenum veksler med stille individuelt arbeid og med et rikt repertoar av kroppslig bevegelse. Slik rytmisk variasjon motvirker kognitiv ensidighet, skjerper oppmerksomheten og bidrar til en sunn skolehverdag.

I tillegg til at undervisningen i teoretiske fag er kunstnerisk bearbeidet, kommer selve de estetiske og håndverksmessige fagene, som gis stor plass i steinerskolens læreplan både i grunnskolen og i videregående skole. Avhengig av klassetrinn vil elevene flere timer ukentlig arbeide med fag som musikk, eurytmi, drama, maling, tegning, modellering og en rekke håndverksfag. I disse fagene legges det vekt på teknikk og håndverksmessig øvelse ved siden av det estetiske uttrykket. På en tilsvarende måte som teorifagene inneholder kunstneriske arbeidsformer, forsøkes det i kunst- og håndverksfagene å innarbeide metodiske, tekniske, historiske og andre teoretiske elementer ut fra ideen om at teori og praksis hører sammen.

Ut over kunstfagene og kunstneriske arbeidsmåter i undervisningen spiller kunsten også en fremtredende rolle i forhold til skolens og skoleomgivelsens utforming. En rekke av landets steinerskoler har oppført skolebygg der arkitekturen preges av formrikdom og frodig fargebruk samtidig som bygningene skal være bærekraftige og funksjonelle.

Arbeidsboken, elevenes egenaktivitet og faglige bearbeidelse

Lærestoff og skoleaktiviteter er for en stor del formidlet og ledet av læreren. Lærerens sentrale rolle i steinerpedagogikken kombineres med at elevene gis tid og rike utfordringer til egen faglig bearbeidelse og samarbeid med medelever. Undervisningen skal også la elevene legge frem faglig innhold for klassen. Slike presentasjoner er basert på elevenes egen kunnskapsinnhenting, utforskning og erfaringer og knyttes til aktuelle temaer fra læreplanen.

Elevenes faglige bearbeidelse skjer gjennomgående neste skoledag etter at et faglig innhold er presentert i undervisningen. Både elever og lærere sover bokstavelig talt på temaet før det tas opp i felles samtale og videre individuell bearbeidelse og fortolkning. I samtale og kommunikasjon med elevene legger lærerne vekt på at alle elever skal få en respektfull oppmerksomhet og respons på sine ytringer. Et levende og dynamisk samtaleklima kan bidra til å styrke klassens utforskertrang, oppdagelsesglede og kritiske refleksjon. Elevenes muntlige aktivitet bidrar til at nye perspektiver dukker opp, til at undervisningen oppleves som mer aktuell og til å styrke klassens demokratiske omgangsformer. Her er det viktig at lærerne er lydhøre for de mulighetene som ligger i elevenes innspill, og at de pleier kunsten å stille åpne og refleksjonsskapende spørsmål. En god lærer kan vente og tåler stillhet. Etter samtalen kommer ofte elevenes individuelle arbeid med fagstoffet.

En mye brukt bearbeidelsesform er at elevene lager egne arbeidsbøker i sentrale teoretiske fag som norsk, matematikk, samfunnsfag og naturfag. Arbeidsbøkene inneholder vanligvis både en gjengivelse og en bearbeidelse av kjernestoffet fra den aktuelle undervisningen. De første skoleårene brukes boken til øving av bokstaver, tall og formtegning i tillegg til at elevene tegner fra innholdet i lærerens fortellinger. I sammenheng med den første skrive- og leseopplæringen skriver elevene enkle setninger hentet fra fortellerstoffet. Det gis rom for og hjelp til elevenes individuelle og felles tekstskaping fra 2. klasse av, og arbeidsbøkene vil inneholde både avskrifter, diktater og egenproduserte tekster i ulike sjangrer.

Selvstendig kunnskapsinnhenting og friere tematisk bearbeidelse tiltar med stigende alder. Fra 6.-7. klasse forfatter elevene gjennomgående selvstendige tekster og referater knyttet til undervisningen. Elevenes kunnskapsinnhenting og faglige bearbeidelse bygger etterhvert på skriftlige og digitale kilder i tillegg til lærerens fremstilling. Arbeidsboken gis en bevisst estetisk utforming både med hensyn til språk og visuelle kvaliteter. Dette gir rom for en kontinuerlig øvelse av norsk, skriftforming og ulike illustrasjonsteknikker. På denne måten blir skriftspråk og formidlingsevne kontinuerlig øvet på en tverrfaglig basis. Digital teknologi integreres i ulike former for faglig bearbeidelse. Derved blir kildekritikk og bevisst omgang med kriterier for troverdighet etter hvert en sentral del av den faglige bearbeidelsen og kunnskapsinnhentingen.

Ved siden av arbeidsboken benyttes det en rekke andre former for faglig bearbeidelse i steinerskolen. Det kan være alt fra tegning, maling og modellering, at elevene skriver egen poesi og prosa eller at klassen for eksempel modellerer deler av skjelettet i anatomien. Andre vanlige bearbeidelsesformer er særoppgaver, bruk av oppgavesamlinger i matematikk og språkfag til større prosjekter der elevene enkeltvis eller i grupper bearbeider og presenterer et tema ved bruk av forskjelligartede presentasjonsteknikker. I enkelte fag kan læreverk anvendes i tillegg til annen faglitteratur og innholdet i den egenskrevne arbeidsboken. Elevenes egen faglige bearbeidelse skjer hver dag på skolen, og eventuelt i form av hjemmearbeid.

På videregående trinn forventes det en stadig større faglig fordypning samtidig som elevene i større og større grad forventes å ta ansvar for egen læring. Dette kulminerer i 2. og 3. videregående klasse når de gjennomfører et individuelt fordypningsprosjekt, enten som tematisk fritt valgt årsoppgave eller som prosjektoppgave knyttet til et spesifikt fagområde. Under faglig veiledning føres elevene inn i en utprøvende og forskende prosess som krever selvstendighet i valg av tema, arbeidsmetodikk og presentasjonsform. Et slikt omfattende fordypningsprosjekt viser ut over det øvrige skolearbeidet, og kan fungere som en forberedelse til videre studier. Oppgavetemaet bearbeides som regel både skriftlig og praktisk-kunstnerisk og avrundes ofte med en muntlig presentasjon for et større publikum.

Digitale ferdigheter og kunnskaper

Den digitale teknologien har i løpet av få år forandret verden. Aldri før har en teknologisk revolusjon vært så gjennomgripende og berørt mennesker og natur på en slik kompleks og omfattende måte. Digital teknologi kjennetegnes ved at den på den ene siden er usynlig tilstede i organiseringen av nesten alle samfunnets funksjoner. På den andre siden inntar digitale medier en sentral og synlig plass i yrkesliv, utdanning og fritid. Teknologien er umerkelig ved at liv og arbeid gjøres enklere, den kommer i fokus ved å være et uunnværlig verktøy i produksjon, kommunikasjon og underholdning. På kort tid har den digitale teknologiens allestedsnærværelse åpnet for helt nye aktivitetsformer. En gjennomgripende interaksjon mellom mennesker og maskiner er blitt mulig. Det har oppstått en digital kultur der tekst, tall, bilde og lyd kan anvendes, kombineres og kommuniseres med en stor grad av frihet.

For skolen innebærer dette utfordringer på mange plan. Steinerpedagogikken med sin likeverdige vektlegging av barnets og samfunnets perspektiv vil på den ene siden betone at digitale medier har en selvfølgelig plass i skolen, legitimert gjennom denne teknologiens sentrale posisjon i samfunnet. På den andre siden er det nødvendig å reflektere over hvilke konsekvenser bruken av digitale medier har for barn og unges helse, utvikling, læring, kommunikasjon og kultur. En slik refleksjon vil søke å gi et nyansert og dynamisk bilde av den digitale teknologiens rolle i steinerpedagogikken. Bruken av digital teknologi gjøres til et tverrfaglig tema i undervisninger der blant annet helse, demokrati, falske nyheter, påvirkning og aksjonisme tas opp. Kildekritisk kunnskap bygges systematisk opp gjennom skoleløpet. Den dominerende rollen digitale medier etter hvert har fått krever bevisste valg av skolen i forhold til regulering av mengde og type digital aktivitet i skoletiden.

Steinerskolens allmenndannende karakter innebærer i denne sammenhengen at den digitale teknologiens plass i læreplanen må ses i relasjon til hele skoleløpet og til pedagogikkens utviklingsdidaktiske retningslinjer. Digitale mediers plass i skolen vil måtte relateres til elevenes utviklings- og læringsmuligheter og innordnes i et tverrfaglig perspektiv. Prinsipielt kan det sies at de synlige aspektene av den digitale teknologien i løpet av skoletiden skal kunne beherskes på en selvstendig, funksjonell og bevisst måte. De usynlige aspektene av teknologien gjøres likeledes til tema ved at elevene gradvis utvikler forståelse og kritiske ferdigheter i forhold til tilstedeværelsen av digital teknologi.

I steinerpedagogikken vil digital teknologi relateres til:

- **håndverk:** konkrete brukerferdigheter
- **kunst:** evnen til å uttrykke seg digitalt, estetiske uttrykksformer og virkemidler
- **kommunikasjon:** sosiale medier, bruk av læringsplattform
- **teoretisk kunnskap:** forståelse for teknologiens hard- og software, evnen til å innhente og bruke digitalt formidlet informasjon
- **læring gjennom digitale læringsverktøy**

- **kritisk refleksjon og handlingskompetanse:** nettvett, bedømmelse av teknologiens virkninger og evnen til aktiv, reflektert deltagelse, personvern, algoritmer og kildekritiske ferdigheter
- **kompensasjon:** forsterkning av bevegelse, sansning, nærhet til mennesker og natur; mer fokus på ikke-teknologisk-medierte erfaringer

Steinerpedagogikken anser de første skoleårenes prinsipper om læring gjennom konkrete fysiske erfaringer, gjennom bevegelse, rikt sammensatte sanseerfaringer som en vesentlig forberedelse til videreutviklingen av den digitale kompetansen. Gjennom øvelsene i levende og akustisk klingende språk og musikk, gjennom materielle og fysiske kunst- eller håndverksuttrykk skoleres og utvikles nettopp de grunnferdigheter som senere kan tas i bruk med digitale redskaper. Lærerens nærhet som en ansvarlig, deltakende og formidlende voksen åpner opp for en engasjert og situasjonstilpasset læring de første skoleårene. I det menneskelige fellesskapet blant barn og voksne på skolen skjer det hver dag noe uventet på godt og ondt. De konkrete livserfaringene som vokser ut av skolelivets nødvendige mellommenneskelige improvisasjoner skaper et etisk fundament for de friere interaksjonsformer som er mulige innenfor digitale kultur- og kommunikasjonsformer.

I barnehagen og de første skoleårene spiller derfor den konkrete bruken av digital teknologi en svært liten rolle i steinerpedagogikken. I denne tiden legges det vekt på konkrete læringsformer, samvær og sanse- og bevegelsesmessig utfoldelse som nettopp ikke skal være teknologisk formidlet. Dette er begrunnet i steinerpedagogikkens syn på kunnskap, læring og på menneskets utvikling. På de lavere klassetrinnene legges grunnlaget for en digital kompetanse gjennom utviklingen av samhandlende og kroppsnære grunnferdigheter samt erfaringer med papirbaserte bilder og tekster. Med utgangspunkt i det nære og konkrete utvides etter hvert læringen til å inkludere abstrakte kunnskaper og digitalt medierte arbeidsmåter. En slik betoning av de ikke-medierte erfaringene fortsetter opp gjennom hele skolegangen, mens den digitale kompetansen etterhvert utvikles parallelt med dette.

På mellomtrinnet arbeider elevene med grunnleggende former for digital teknologi. Det legges vekt på å utvikle brukerferdigheter i tekst- og bildebehandling og kommunikasjon via sosiale medier, e-post og internett. De redskaps- og håndverksmessige sidene ved teknologien betones, samtidig som grunnprinsippene for nettvett, personvern og digital etikk gjøres til tema. Her søkes det hele tiden en balanse mellom å bygge på det elevene allerede mestrer og å finne frem til temaer og læringsinnhold som kan utfordre dem.

Ungdomstrinnet innebærer at den forståelsesmessige komponenten av digital teknologi kommer mer i forgrunnen. Hvordan er en datamaskin satt sammen? Hvilke komponenter inneholder den og hvordan fungerer disse? Hvilke typer programvare finnes og hvordan distribueres og brukes disse? Hvordan fungerer internett? I steinerpedagogikken inntar denne typen kunnskap en viktig plass fordi den bidrar til en selvstendiggjøring og en mulighet for aktiv skaping og deltakelse fra elevenes side.

Elevene dyktiggjør seg videre i bruken av teknologien og integrerer den i sin bearbeidelse av undervisningen i ulike former for digitale arbeidsbøker og kunstneriske uttrykk. Utviklingen av en digital kulturforståelse knyttes til mer omfattende etiske og kildekritiske betraktninger, samtidig som elevene i prosjektarbeid vil kunne erfare både fordeler og ulemper med å arbeide i digitale fellesskap. Elevene gjøres kjent med hvordan de selv kan bidra til utviklingen av både kommersiell og open-source-programvare.

På videregående trinn integreres de digitale verktøyene mer og mer i elevenes arbeids- og uttrykksformer. Ved siden av å forsterke brukerferdigheten og den teknologiske forståelsen, kommer refleksjoner og oppgaver knyttet til muligheter og utfordringer ved digitale medier. Politiske, miljømessige, kunstneriske og akademiske problemstillinger knyttet til digital teknologisk utvikling og teknologibruk tas opp. Digital teknologi kan på dette trinnet integreres i de fleste skolefag, enten som redskap til kommunikasjon, fremstilling og kunnskapsinnhenting, eller som tema for faglig bearbeidelse.

Periodeundervisning – skoledagens oppbygging

På steinerskolen gis undervisningen i norsk, matematikk, samfunnsfag og naturfag i perioder med en varighet på 2–5 uker. Skoledagen begynner med en dobbeltime som varer fra 90–120 minutter, og i dette tidsrommet foregår periodeundervisningen. I flere uker beskjeftiger klassen seg hver dag med et bestemt tema, noe som inviterer til faglig fordypning både for elever og lærere. Denne arbeidsformen byr på gode muligheter for prosjekter, gruppearbeid og tverrfaglige innslag. Periodenes prosjektkarakter gir også rom for selvstendig forskende virksomhet hos elevene.

Etter dobbeltimen kommer de ulike fagtimene. Fag som krever jevnlig øvelse og som sikter mot opparbeidelse av ferdigheter, undervises i faste uketimer gjennom hele året. Enkelte fag som norsk og matematikk vil både gis i uketimer og som periodeundervisning. Skolene tilstreber å legge timeplanen slik at norsk, fremmedspråk, matematikk og enkelte av kunstfagene kommer midt på dagen, mens fagtimene i gymnastikk og

håndverk legges til sist. Denne inndelingen bygger på ideen om en tredeling av skoledagen der undervisningen begynner med teoretiske fag, fortsetter med fag som betoner en gjentakende ferdighetsøvelse og avslutter med fag der bevegelse og viljesaktivitet er fremtredende. Dette gir en mulighet for at teorifagene bevisst og ubevisst blir bearbeidet gjennom de andre fagområdene som ligger senere på dagen. Skoledagen gis samtidig en konsentrasjons- og trivselsfremmende rytmisk variasjon.

Vurderingskultur

De vurderingsformer som benyttes i steinerskolen er en integrert del av pedagogikken og samsvarer med prinsippene om vurdering for læring[1]. Formålet med vurderingen er å stimulere til læring og anspore elevene til økende innsikt i egen utvikling og understøtte dem i troen på egne evner og muligheter. Vurderingen skal også gi informasjon om elevenes læring sett i forhold til læreplanens mål. Tilbakemeldingene til elever og foresatte skal sikre åpenhet og forutsigbarhet og bidra til et godt samarbeid mellom alle parter. For lærerne er vurderingen et instrument til å forbedre og utvikle undervisningen og tilpasse den til elevenes behov og læringsmuligheter.

Det legges hele tiden vekt på en god og utviklende dialog mellom lærer og elev, der en felles oppfatning av vurderingens innhold og mulige forbedringstiltak er målet. Ideen om en oppdragelse til frihet henger sammen med elevenes utvikling av selvinnsikt på mange plan; faglig, personlig, sosialt og praktisk. Den egne frie vurderingsevnen handler om å bevisstgjøre begrunnelser for egne valg, om å kjenne sine muligheter og begrensninger. Ulike former for egenvurdering og gjensidig vurdering der elevene gir tilbakemelding til hverandre kan integreres i undervisningen allerede fra de første skoleårene. Steinerskolen er karakterfri i grunnskolen. I videregående skole gis halvårsvurdering med tallkarakter midt i opplæringsperioden på hvert årstrinn, og ved slutten av opplæringsåret for fag som ikke blir avsluttet. I sluttvurderingen benyttes det også tallkarakterer.

Vurderingen angår alle undervisningens faser; fra forberedelse, via gjennomføring, til tilbakeblikk på hva som er gjort eller skapt. I steinerpedagogikken er interessen for selve faget den viktigste drivkraften til læring. Undervisningens innhold og arbeidsmåter søker å være motiverende i seg. Inspirerende og realistiske forventninger om

1 Vurdering i steinerskolen forholder seg til forskrift i friskoleloven og formålene i opplæringslovens kapittel 1. Veiledning til lærerne (i grunnskolen) ligger på steinerskolenes nettsider, steinerskolen.no, i dokumentene:
- Grunnlagsdokument for vurdering i steinerskolene, grunnskolen
- Retningslinjer for fastsettelse av halvårsvurdering og avgangsvitnemål for 10. klasse.

hva som skal utføres og læres gir kriterier og grunnlag for å vurdere både underveis og i etterkant. Veiledning, innspill, oppmuntring og gode spørsmål blir viktige elementer i underveisvurderingen. Etterpå kan elever og lærere anerkjenne, undres og reflektere over det som er utført. Hvilke perspektiver og erkjennelsesmuligheter ligger i selve faget? Hvordan går veien videre, hva kan forbedres og hva var helt fint som det ble gjort? Var forventningene realistiske, fungerte kriteriene, ble målene nådd? Konstruktive og anerkjennende tilbakemeldinger skaper glede, virker inspirerende og bygger selvtillit og mestringsfølelse. Skolen skal også være et sted hvor elevene kan lære av sine feil i trygge omgivelser.

Alderstilpasset vurdering

I tråd med steinerpedagogikkens utviklingstanke antar vurdering og tilbakemelding stadig nye former tilpasset elevenes modningsnivå og selvinnsikt. Vurderingen følger steinerpedagogikkens syn på utvikling slik det er fremstilt i denne planen. Se særskilt delen om Tenkningens utvikling i lys av læreplanen.

I de fire første skoleårene legger undervisningen vekt på å etablere en kultur for felles anerkjennelse, undring og refleksjon over hva klassen som helhet og hva enkeltelever har skapt eller arbeidet med. Det dreier seg om å sette ord på kvaliteter ved bilder, fremføringer, tekster eller gjenstander. Fokus er på opplevelser av godt, vakkert og sannferdig. Læreren intenderer hele tiden å gi ærlige og konstruktive tilbakemeldinger. Innspill og oppmuntring til videre arbeid kan gis med sympati og glimt i øyet. For elevene disse årene gjelder det å utvikle en kultur og en sans for hvordan vurdering kan inngå som en fruktbar og naturlig del av å skape noe eller møte verdens fenomener. Læreren søker å gi relevante og åpne oppgaver der det er mulig å velge flere løsninger, men likevel med tydelige og forutsigbare mål. Slik vil elevenes ulike bidrag kunne inspirere til en kultur for vurderende generøsitet og mangfold. Individuell vurdering for å korrigere eget arbeid eller å nå bestemte mål inkluderes etter hvert i vurderingskulturen, men spiller en mindre rolle de første årene. Fordi undervisningen disse årene i stor grad vil inspirere til læring via etterligning og elevenes indre billeddannelse når læreren forteller, utgjør lærerens selvvurdering av egen undervisning en svært viktig komponent. Når læreren ser undervisningen speilet i elevenes aktiviteter, handler det om å legge til rette for god trivsel, læring og utvikling gjennom å tilpasse undervisningens innhold og arbeidsmåter.

På mellomtrinnet, fra 5. til 7. klasse, blir både kriterier og vurdering tydeligere orientert mot undervisningens faglige innhold. Elevene skal beherske stadig nye kunnskaper

og ferdigheter der vurderingen skal vekke innsikt i hva som mestres og hva som fortsatt gjenstår å lære. Fra lærerens side må oppgavestilling og forventninger være klare slik at vurderingen vil oppleves som transparent, forutsigbar og forståelig for elevene. Det legges vekt på at elevene utvikler en rikere forståelse for læringens kumulative karakter der nye kunnskaper bygger videre på tidligere læring. Vurderingen disse årene skal slik hjelpe elevene til å se egne og andres arbeid i et perspektiv av progresjon. Den skal bygge på gleden ved å allerede besitte et fundament av kunnskaper og ferdigheter som år for år kan utvides og differensieres. Slik kan vurderingen orienteres mot erobringen av nye ferdigheter, mot oppdagelsen av nye kunnskapsmessige sammenhenger.

Denne orienteringen mot faglig innhold og progresjon forsterkes på ungdomstrinnet og i videregående skole. I tillegg involveres elevene i stadig sterkere grad med å formulere egne kriterier og utføre egen vurderende refleksjon. Undervisningens fenomenorienterte karakter åpner for at vurderingen kan få en mer tolkende og åpen karakter disse årene. Når flere ulike forståelser og fremstillingsmåter kan knyttes til samme fagstoff, trenger vurderingen å være refleksiv og fleksibel i sin begrunnelse. Jo åpnere en oppgave er gitt, jo større grad av skjønn og fortolkningsfrihet vil måtte prege vurderingen. Vurderingskvalitetene fra tidligere skoleår ivaretas slik at estetiske, etiske og faktaorienterte bedømmelser kan integreres i en helhet eller betraktes hver for seg. Sluttvurderingen etter 10. klasse skal være transparent, presis og begrunnbar slik at elevene kjenner seg igjen i formuleringene. Det samme gjelder tallkarakterene gjennom hele videregående. Målet er at elevene nå skal vite hvor de står og kjenne sine sterke og svake sider i forhold til egen utvikling og til læringens mål og kriterier.

Oversikt over vurderingens innhold og struktur

- En vedvarende dialog om skolearbeidet finner sted mellom elever og lærere.
- En individuell samtale avholdes minst én gang i halvåret mellom elever og kontaktlærer, eventuelt faglærer.
- Foreldremøter arrangeres minst én gang i året der foresatte blant annet informeres om arbeidet i klassen, innholdet i undervisningen og foreldrenes rolle og medvirkning.
- Minst to årlige samtaler avholdes mellom foresatte og kontaktlærer der temaet er elevens læring, kompetanseutvikling og væremåter på skolen.
- En faglig halvårsvurdering skal gis gjennom hele skoleløpet. Halvårsvurderingen informerer om elevenes læring i forhold til kompetansemålene i læreplanen og skal samtidig gi veiledning i hvordan elevene kan forbedre sitt skolearbeid. Den kan gis sammen med elevsamtalen.
- Vurdering av orden og oppførsel tas med i halvårsvurderingen gjennom hele skoleløpet.
- Fra åttende klasse skal halvårsvurderingene være skriftlige og fravær føres på årsvurderingen.
- Sluttvurdering i form av et vitnemål gis etter fullført grunnskole og videregående opplæring. Etter endt grunnskole utformes et tekstbasert vitnemål, og etter videregående skole gis tallkarakterer, eventuelt i tillegg til en skriftlig sluttvurdering.
- Skolen skal ha et forsvarlig system der vurderingsarbeidet dokumenteres.

Læreren

Lærerens arbeid spenner fra å utvise den pedagogiske takt som kreves for å vinne tillit hos barn og unge, til kreativ undervisningsformidling, selvstendig læreplanarbeid og skoleforvaltning. På den ene siden er læreren i steinerpedagogikken barnets følgesvenn og nærmeste forbundsfelle, på den andre siden er hun eller han en representant for samfunnet i møtet med barna og deres foresatte.

Steinerpedagogikken legger svært stor vekt på å skape en fruktbar og tillitsfull relasjon mellom elevene og deres lærere. Elevenes læring og utvikling stimuleres når de respekterer sine lærere og har tillit til lærerens formidlingsevne, dømmekraft og klasseledelse. Å pleie og utvikle relasjonen mellom lærere og elever utgjør en grunnsøyle i steinerpedagogikken. Idealet er at læreren kan være en god autoritet i ordets beste forstand. En fruktbar dialog og gjensidig respekt mellom skole og hjem er likeledes med på å understøtte elevenes trivsel, læring og utvikling. Ofte vil en gruppe elever ha den samme klasselæreren gjennom mange skoleår. Lærerens dype kjennskap både til hver og en av elevene og til klassens faglige utvikling muliggjør nyanserte former for dybdelæring og tilpasset opplæring.

Mye av undervisningen på steinerskolen er lærerledet og har en formidlende karakter. Dette stiller læreren overfor daglige utfordringer med å utforme en levende, motiverende og kunnskapsformidlende undervisning. Bruken av fortellerkunst og idealet om en kunstnerisk utformet undervisning gir læreren bestemte utfordringer når det gjelder kombinasjonen av godt faglig nivå, engasjerende fremstillingsevne og tverrfaglig kompetanse. Likeledes vil læreren måtte utvikle en nyansert og forståelsesfull lytting og oppmerksomhet rettet mot elevenes ytringer og initiativer. Anerkjennende respons og respektfull interaksjon fra lærerens side er vesentlig for elevenes læring og utvikling. Undervisningen skal legge opp til et bredt spekter av egenaktivitet for elevene, der læreren gir åpne spørsmål og oppgaver, følger opp elevenes impulser og lar elevenes interesser og synspunkter være med på å forme skolearbeidet. En lærer ved steinerskolen vil derfor behøve å være i kontinuerlig utvikling når det gjelder å utvide sin

faglige horisont, sine evner til formidling, oppmerksomhet og til ivaretakelsen av sine sosiale forpliktelser. Lærerens engasjement i egen utvikling står i relasjon til hans eller hennes arbeid med å bistå barn og unge på deres utviklingsvei.

Læreren er del av et profesjonsfellesskap. Sammen med skolens ledelse, foresatte og elever er lærerne engasjert i en fortløpende utvikling av skolens pedagogikk. Gjennom å pleie et fellesskap som holdes faglig oppdatert, som driver gjensidig refleksjon og utviklingsarbeid, kan lærerne bidra til bedre trivsel, læring og verdiorientering ved sin skole. Grunnet i forskning og erfaringsbasert kunnskap vil lærerne måtte utøve skjønn i sitt daglige pedagogiske virke. En fruktbar dialog mellom lærerne og de andre aktørene ved skolen kan bidra til å forene, innsikt og skjønn, intuisjon og forskningsbasering i undervisningen.

Syvårsperioder

I steinerpedagogikken knyttes bestemte utviklingsmotiver til livets første tre syvårsperioder. Pedagogikken i den første syvårsperioden er primært orientert mot viljesaktiviteter og mot kroppens konstitusjonelle modning. For barnehagen og elevene i første klasse legges det vekt på at læring best skjer gjennom etterligning, interaksjon og lek knyttet til et stort spekter av sansende og bevegelsesmessige erfaringer.

I andre syvårsperiode vil elevene tiltales og stimuleres til læring basert på en god og tillitsfull relasjon til sine lærere. I første del av perioden er undervisningen rettet mot elevenes opplevelsesmessige og billedskapende evner gjennom øvende og kunstnerisk pregede arbeidsmåter. Senere legges det mer og mer vekt på en tenkende forståelse.

I den tredje syvårsperioden orienteres undervisningen primært mot elevenes egen tenkning, dømmekraft og mot ungdommenes nye muligheter for etisk engasjement ved at de utvikler individuelle ansvarlige og kjærlighetsfulle relasjoner til verden.

I læreplanen er inndelingen i syvårsperioder differensiert slik at hvert skoleår gis en egen tematisk profil. Noen skoleår vil være sterkere preget av nye erfaringer og faglige innslag, mens andre har mer karakter av bearbeidelse, øvelse og fordypelse av allerede kjente temaer. Steinerpedagogikken fremhever bestemte alderstrinn der helt nye utfordringer for elevene settes i fokus for undervisningen. Disse nye innslagene faller sammen med en tredeling av syvårsperiodene, slik at viktige nye temaer og arbeidsmåter innføres når elevene er omkring 7 år, ved 9/10-årsalderen, ved ca. 12 år, rundt 14 år og ved 16/17 år.

Etter syvårsalderen med skolens introduksjon av skriving, lesing og regning samt bearbeidelse av fortellinger, kommer tre skoleår hvor disse ferdighetene i hovedsak pleies og videreutvikles. Det legges vekt på øvelse og opparbeidelse av sikkerhet i forhold til læringen. I slutten av 4. klasse og i 5. klasse gis undervisningen et kvalitativt nytt preg; grammatikken innføres, og naturfaglige temaer som zoologi og geografi får en bredere plass og en ny karakter. Elevenes evne til selvforståelse og til mer abstrakt refleksjon gis tydelige utfordringer i denne alderen. For 12-åringen bærer læreplanen preg av et liknende skritt i retning av mer selvstendighet i tenkningen og en sterkere øvelse av dømmekraften. Undervisningen i blant annet fysikk og geologi introduserer nye læringsmåter og en ny type tenkende forståelse. 14-årsalderen innebærer at skolen igjen introduserer viktige og nye elementer i undervisningen som blant annet fokuserer på en bredere forståelse for kulturelle, demokratiske og etiske perspektiver i historie- og samfunnsfagene. Likeledes vil overgangen fra 1. til 2. videregående klasse medføre nye erkjennelsesmessige utfordringer for elevene. Som et av mange mulige eksempler kan nevnes fortellingen om Parsifal som grunnlag for 17-åringenes refleksjoner over det individuelle ansvar som påligger hvert enkelt menneske i forhold til handlinger og livsvalg.

Ved en slik rytmisk inndeling av skoleårene gis elevene rom og tid både til modning og opparbeidelse av trygghet i forhold til skolefagene. De markante nye innslagene gjør at skolegangen kan oppleves som fornyet, som aktuell og annerledes. For elevene betyr dette at egen utvikling vil kunne erfares og verdsettes, samtidig som nødvendig faglig sikkerhet etableres. I tabellen nedenfor er noen hovedtrekk av steinerpedagogikkens utviklingsidé skissert. Ved den konkrete utformingen av pedagogikken skjer det naturligvis en kontinuerlig utvikling innenfor hver av syvårsperiodene, slik at for eksempel læringen ut fra egen dømmekraft gradvis tiltales mer og mer lenge før 14-årsalderen.

Stikkordsmessig oversikt over syvårsperiodene i steinerpedagogikken

0–7 år	7–14 år	14–21 år
Læring gjennom etterligning	Læring via lærerens fremstilling	Læring ut fra egen dømmekraft
Sansning, lek	Indre bilder, opplevelse, øvelse	Kjærlighet til verden, forståelse
Viljesaktivitet	Følelse	Tenkning
Legemets fysisk-organiske utvikling	De rytmiske livsprosessene: eterlegemet	Kommunikasjon, relasjon: astrallegemet

Utviklingsmotiver i steinerpedagogikken

Individuelle og sosiale utviklingsmotiv

Steinerskolens pedagogikk er grunnlagt på en spirituell utviklingsidé, i den forstand at skolen har menneskets helhetlige utviklingsbehov som motiv for sitt arbeid. Sett i et slikt perspektiv vil ikke nødvendigvis en begavelse på et bestemt område eller en spesifikk læringsvanskelighet være til hinder for at en elev i hovedsak følger klassens faglige utviklingsvei. Steinerpedagogikken søker å hjelpe og utfordre den enkelte elev i forhold til dennes behov og evner. En helhetlig vurdering av hver elevs situasjon vil også ta hensyn til verdien av å lære i et fellesskap og til verdien av å gi eller motta hjelp der det trengs.

Studerer man det kognitive utviklingsnivået i en klasse på barnetrinnet, vil man kunne se stor spredning. Det kan være flere års forskjell i ferdighetsnivået innenfor enkelte fagområder. Men elever med svært ulik faglig legning kan med begeistring og utbytte fordype seg i en engasjerende undervisning der levende fortelling, kunst og håndverksaktiviteter inngår. Med klassen som basis gis de som trenger det ekstra hjelp eller ekstra utfordringer. Spesielt evnerike elever får tilleggsoppgaver og utfordringer som ivaretar deres motivasjon og behov for tilpasset opplæring. Steinerpedagogikken betoner med dette et sosialt element som bygger opp solidaritet og fellesskap. Barna lærer å bli trygge på hverandre, og den innbyrdes konkurransen begrenses.

Gjennom å regne med betydningen av fellesskapet i klassen tilstreber steinerpedagogikken en likevekt mellom utviklingen av individuelle kunnskaper og ferdigheter og sosial kompetanse. En kunstnerisk inspirert undervisningsmetode gir rom for at individet kan utfordres og utvikles i klassens helhetlige arbeidsmiljø. Den enkelte elevs læring i en undervisningstime vil alltid være individuell. Lærerens fortelling vil oppfattes forskjellig av hver tilhører, og den kunnskapsmessige bearbeidelsen vil likeledes utføres individuelt. Steinerskolens undervisning vil være satt sammen slik at enkelte elementer sterkere betoner fellesskapet, mens andre typer oppgaver eller temaer er innrettet mot at den enkelte kan arbeide selvstendig og ut fra sine forutsetninger. Nedenfor følger en oversikt over de pedagogiske hovedtemaene knyttet til de tre syvårsperiodene.

Vilje, følelse, tenkning

Steinerpedagogikkens utviklingsdidaktiske idé fremhever hvordan barn og unges vilje, følelse og tenkning utgjør ulike utviklingstemaer, ulike områder for læring og utvikling. Hvert av disse områdene muliggjør bearbeidelsen av bestemte kunnskaper, ferdigheter og kompetanser. Kunnskap blir i denne sammenhengen oppfattet som kroppslig, situert og intersubjektiv i tillegg til tenkningens kognitive kunnskapshåndtering. Kunnskap verdsettes på mange plan, fra taus til eksplisitt, fra erfart til tenkt. Kroppslig og erfaringsbasert kunnskap danner grunnlaget for senere kognitiv læring og utvikling.

Pedagogikken i den første livsfasen er rettet mot viljen. Grunntanken er at barnet skal møte og bli kjent med verdens fenomener gjennom egen aktivitet. Disse viljesbetonte erfaringene danner et grunnlag for mer opplevelsesbetonte, følelsesmessige erfaringer i andre syvårsperiode. I steinerpedagogikken legges det vekt på at utviklingen av tenkningen kan bygge på de tidligere opplevelses- og viljesmessige erfaringene. Dette skaper helhet og sammenheng hos det oppvoksende mennesket og innebærer et dybdelæringsperspektiv på hele skolegangen.

Når tenkning og følelse virker sammen på en fruktbar måte, kommer det en hjertevarme inn i tenkningen, det oppstår begeistring og erkjennelsesglede. Når viljen på den rette måten virker med, kan man snakke om en person som er i stand til å handle etisk. I fruktbar samvirkning gir tenkning, følelse og vilje mennesket mulighet til å bli en positiv medaktør i verdens hendelser.

Betydningen av tanke, følelse og vilje i steinerpedagogikken er differensiert slik at veien fra vilje via følelse til tanke beskriver en stor, omfattende struktur for læringen gjennom de tre første syvårsperiodene. Nedenfor gis en kort presentasjon av hvordan læringspotensialet i ideen om tanke, følelse og vilje kommer til uttrykk i læreplanen.

Viljens rolle i barnehagepedagogikken

I steinerpedagogikken utgjør barnets viljesmessige aktivitet et primært orienteringspunktet for pedagogikken i første syvårsperiode. Begrunnelsen for dette er blant annet at kognitive og emosjonelle ferdigheter trenger et frodig og livsnært erfaringsgrunnlag for sin frie utfoldelse senere i oppveksten. Pedagogikken er derfor utformet slik at barna lærer og utvikler seg gjennom handlende aktivitet. Barna på dette alderstrinnet har en virketrang og en erfaringslyst som pedagogikken søker å imøtekomme. Det legges vekt på at barna skal få leve ut sitt aktivitetsbehov på en fruktbar måte. Pedagogene har her en oppgave som aktive og handlende forbilder samtidig som de responderer anerkjennende, kjærlighetsfullt og rettvist på barns ytringer og initiativ. Barnehagen utformes som et tilrettelagt miljø der barna inviteres til sansning, etterligning, bevegelse, samtale, kontemplasjon og lek. Her kan barna i stor grad være aktive og delta i aktiviteter sammen med voksne uten at de voksne hele tiden fører an. En pustende og rytmisk variert struktur på dagens, ukens og årsløpets aktiviteter skaper

likeledes en ramme av trygghet, gjenkjennelse og forventning hos barna. Ideen er at menneskene og miljøet rundt barna, i tid og rom, skal by på gode lærings- og utviklingsmuligheter.

Kommer man til en steinerbarnehage eller til en første klasse på steinerskolen, vil man der se vakre og fantasivekkende leker i naturmaterialer. Man vil se pedagoger som bevisst appellerer til etterligning for å inspirere barnas virketrang. Den frie leken vil oppta en stor del av tiden. Ellers er dagen fylt med sang, eventyr, vers med rim og rytme, bevegelsesleker og maling, tegning eller modellering. Et godt måltid sunn mat skal både lages og spises. I denne alderen er turer og lekemuligheter ute i naturen begrunnet i steinerpedagogikkens særlige vektlegging av sanse- og bevegelseserfaringer i den første syvårsperioden.

Opplevelsenes betydning i andre syvårsperiode

I den andre livsfasen legger steinerpedagogikken vekt på elevenes interesse, engasjement og evne til å gå inn i lærende erfaringer med lyst og glede. Gjennom grunnskoleårene dukker så å si alle verdens fenomener opp i steinerskolens læreplan på en slik måte at undervisningen kan anspore elevenes opplevelsesmessige engasjement. Undervisningen har i denne perioden følelsenes rike landskap hvor den kan bevege seg. Her kan elever og lærere sammen dra på oppdagelsesferd. I en undervisning som er emosjonelt inkluderende og kunstnerisk utformet, lærer barna om tall og bokstaver, om dyr, planter, mennesker og mineraler. Undervisningen kan få en rikere mening for elevene dersom den er forbundet med noe de gleder seg over eller tar avstand fra. Også de negative følelsene spiller en viktig rolle i pedagogikken. Læreren tar bevisst med følelsenes hele register i utformingen av sin undervisning. Nettopp pendlingen mellom alvor og humor, mellom konsentrasjon og fri utfoldelse, gir skoledagen sin friskhet og sin sannhetskarakter. Et viktig grunnlag for moralsk adferd og etiske holdninger dannes gjennom følelsesmessig engasjement.

I steinerpedagogikken knyttes den følelsesorienterte undervisningen til etableringen av gode vaner. Det gjelder både arbeidsvaner og mer kreative, emosjonelle eller intellektuelle vanemessige holdninger. Vaner bygges opp gjennom bevisste gjentakelser i undervisningen. Den gjentakende øvelsen er for øvrig et viktig element i utviklingen av både vilje og følelse. I kunst- og håndverksundervisning, så vel som i matematikk, språk og en rekke andre fagområder, vil det være elementer av øvelse. Gjennom systematisk gjentakelse lærer elevene hva som kreves for å nå sine mål. Det er følelsen og viljen som i disse årene fletter seg i hverandre på en naturlig måte.

Tenkningens rolle i ungdomsalderen

På ungdomstrinnet og i videregående skole rettes undervisningen i stadig større grad mot elevenes evne til selvstendig tenkning og dømmekraft. Dette gir seg uttrykk i at læreren tilrettelegger undervisningen på en måte som gir elevene mulighet til å reflektere over sammenhenger, trekke konklusjoner og skape egen argumentasjon. Faglig sett handler nå formidlingen om å presentere fagstoff som fenomener, slik at elevenes aktive tankemessige bearbeidelse av disse kommer i fokus for læringen. Læreren er i større grad den som spør og elevene gir svar. I steinerpedagogikken spiller fantasien en stor rolle for tenkningens utvikling i ungdomsårene. Undervisningen legger derfor vekt på en levende og anskuelig fremstilling av fagstoffet som bakgrunn for elevenes utøvelse av dømmekraft og mer abstrakte tenkning.

Det er linjene, konsekvensene og perspektivene som nå skal frem i historie og samfunnsfag. Historie som fortelling danner et fargerikt grunnlag for refleksjon og tolkning. Elevenes egen kunnskapsinnhenting og utforsking blir mer fremtredende disse årene. Her som ellers i undervisningen beholder steinerpedagogikken intensjonen om erfaringsnærhet og helhetsorientering i omgangen med kunnskap. Det legges opp til kildekritikk og utforskende omgang med kilder. Tolkning og egne vurderinger gis forrang fremfor ren innhenting av kunnskap. I naturfagene fremstilles eksperimenter i fysikk og kjemi, ofte ledsaget av at læreren presenterer eksperimentets historiske sammenheng. På bakgrunn av observasjon, bakgrunnskunnskap og egen refleksjon kommer elevene frem til en fenomenbasert forståelse av de forklaringsmodellene som anvendes i naturfagene. Også kunstfagene gis en utdypet teoretisk behandling.

All teoretisk undervisning disse årene har som motiv at den faglige forståelsen skal kunne begeistre elevene, vekke deres engasjement og kjærlighet til verden. Samlet sett kan man si at steinerpedagogikken etter pubertetsalderen innebærer en bevisstgjørende og etisk orienterende gjennomarbeidelse av de fag og temaer elevene har møtt på en mer opplevd og aktivitetsmessig måte tidligere i skoleløpet. For en ungdom på 16 år er det viktig å kunne ta stilling til hva som er rett og galt, å kunne forme egne refleksjoner omkring godt og ondt. De unge har et helt reelt ansvar overfor seg selv når det gjelder den videre utviklingen frem mot voksenalderen. Deres personlige dømmekraft blir hver dag stilt på prøve både i og utenfor skolen. Ungdommene trenger en tenkeevne som er rotfestet i deres eget sinn, en tenkning som står i sammenheng med egne opplevelser og handlekraft. Selverkjennelse og verdenskunnskap er parallelle motiver for steinerpedagogikken i ungdomsårene.

Tre konstitusjonelle utviklingsmotiver

Det andre hovedtemaet innenfor steinerpedagogikken betoner at menneskets jeg er inkarnert i en levende, følsom og relasjonsskapende kropp. Steinerpedagogisk teori legger vekt på at det fysisk kroppslige, det levende og det relasjonelle skal tematiseres og tiltales på ulike måter opp gjennom skolegangen.

Legemets fysisk-organiske utvikling

Frem til syvårsalderen er steinerpedagogikken innrettet mot å stimulere barna til en god legemlig-fysiologisk utvikling. Hele kroppen, men i særdeleshet hjernen og nervesystemet, gjennomgår en omfattende modning og utvikling disse årene. I steinerpedagogikken legges det vekt på en aktiv bruk av sanser og bevegelse for å understøtte denne utviklingen.

Den legemlige utviklingen fortsetter videre frem til langt inn i 20-årsalderen, men utgjør for steinerpedagogikken i den første livsfasen et hovedtema for barnets utvikling. Ideen er at barnet de første syv årene best mulig kan utnytte sitt utviklingspotensial gjennom en form for læring som knyttes til sansning, etterligning og bevegelse. Dette er aktiviteter som underbygger og stimulerer de dyptgripende forvandlinger som utspiller seg i nervesystemet, indre organer og i muskler og skjelett. En læring som betoner begrepsmessig forståelse og erindring av abstrakt tankeinnhold vil i henhold til steinerpedagogikken kunne forstyrre denne organisk rettede veksten.

Når barnet er modent for et nytt utviklingsstadium, viser det seg i en gjennomgripende endring av dets forhold til sin omverden: En mer innholdsorientert språkforståelse, en mer selvstendig erindring og en generelt mer inderliggjort opplevelsesevne vil kunne karakterisere overgangen til andre syvårsperiode.

De rytmiske livsprosessene

Overgangen til andre syvårsperiode innebærer at undervisningen vektlegger en ny type læring, en læring som også kan utspille seg rent mentalt i eleven. På samme måte som første utviklingsfase henger sammen med selve den fysiske kroppsutviklingen, er temaet i andre syvårsperiode alle de prosesser som utspiller seg i tiden. I mennesket er både organiske og mentale prosesser gjennomtrengt av rytmer. Hjerteslag, åndedrett og søvn er de mest fremtredende representantene for det mangfold av rytmer som virker i et menneskeliv. Steinerpedagogikken arbeider ut fra den erfaringen at følelsesmessig engasjement stimulerer organismens rytmiske virksomhet. Det er et allment kjent fenomen at puls og åndedrett aktiveres når følelsene blir berørt. Gjennom en riktig betoning av opplevelsesnyansene i undervisningen legges det opp til en styrking av elevenes rytmiske konstitusjon.

Steinerpedagogikken søker gjennom hele den neste syvårsfasen å tiltale og understøtte disse nødvendige og livgivende prosessene i barna. Dette gjøres ved å betone en kunstnerisk og en bevisst oppbygget rytmisk undervisningsform. Hele timeplanen, så vel som hver enkelt undervisningsøkt, utformes med hensyn til en god og bærende rytme. Teorifag og kunstneriske fag kombineres for å skape en helhetlig og variert dags- og ukerytme. Ro og bevegelse, alvor og humor, musiske og formmessige innslag søker å skape frodighet og engasjement i hver enkelt undervisningstime. Søvnen inngår som et svært viktig rytmisk element i undervisningen. Ved at læreren lar barna sove på nytt undervisningsstoff før det bearbeides videre vil det kunne befruktes av nattens underbevisste bearbeidelse og fordypes i samtalen neste dag. Gode arbeidsvaner, oppøving av erindringsevnen, gjentakende øvelser i kunst og håndverk samt etableringen av ferdigheter som regning, skriving og lesing tilhører denne utviklingsfasens viktige temaer. Det legges gjennomgående vekt på at fagenes begreper skal kunne formidles og brukes på en åpen og levende måte. Idealet er at begrepene skal kunne utvikle seg med barna og være presentert slik at de muliggjør nye forståelser og nye læringsperspektiver etterhvert som elevene blir eldre.

Fra 7-årsalderen legger steinerpedagogikken vekt på å gi rom for at barnet kan få kontakt med sine nærmeste voksne på en ny måte. Mens etterligningen og den frie leken preget pedagogikken i første syvårsperiode, er det en indre forbildedannelse som nå anspores. Læreren som akseptert og tillitvekkende voksen er en vesentlig pedagogisk ressurs for barn i denne alderen. Gjennom å være en ekte og naturlig autoritet for elevene kan læreren bistå deres læring og utvikling på en god måte. I denne andre syvårsperioden retter pedagogikken seg blant annet mot elevenes sans for nyanser i lærerens språklige uttrykk. Derfor legges det vekt på bruken av fortellerkunst i undervisningen. En rik og bevisst bruk av språklige uttrykk og bilder søker på denne måten å stimulere elevenes våknende tenkeevner. Slik kulturhistorien gjenspeiler en utvikling fra mytisk tid over de store fortellende epos og frem til filosofiens fødsel, slik endrer læreren sin undervisningsmessige fremstillingsmåte fra skoleår til skoleår. I hele denne syvårsperioden fremheves de opplevelsesmessige aspektene av undervisningen. Dette bevares selv om en mer vitenskapelig tenkning øves fra 12-årsalderen. Generelt er de siste klassetrinnene i denne andre syvårsperioden gradvis orientert mer i retning av den selvrefleksjon og dømmekraft som karakteriserer tiden etter puberteten.

Kommunikasjon og relasjon

Puberteten innebærer store omveltninger både kroppslig og på et mentalt plan. Samtidig som kroppen blir i stand til å føre slekten videre, skjer det en selvstendiggjøring av de unges sjeleliv. Sympatier og antipatier, interesse og aversjon oppleves dypere og mer individuelt. De unge utvikler nye evner til kommunikasjon med både mennesker og natur. Disse evnene kan sammenfattes i et omfattende kjærlighetsbegrep; en individualisert og ansvarstagende måte å forholde seg til verden på. Kvalitativt nye relasjoner kan oppstå.

I steinerpedagogikken tiltales og utfordres disse nye evnene med en undervisning som søker å underbygge en harmonisk utvikling av dømmekraften og evnen til selvrefleksjon. En god bedømmelse har både den klare tanke og et rikt erfaringsgrunnlag som sitt utgangspunkt. Likeså er det en forutsetning for riktig bedømmelse at interesse, velvillighet, fordomsfrihet og evnen til kritisk refleksjon er til stede.

Gjennom at elevene på en engasjerende måte lærer om verdens fenomener i den andre livsfasen, kan de etter puberteten fatte en fornyet og mer bevisst interesse for sine omgivelser. Undervisningen vil understøtte ungdommenes eget forhold til sin omverden og til sine medmennesker. På skolen øves evnene til bevisst samarbeid, til forståelse som grunnlag både for aksjon og akseptering. Utviklingstemaet er kommunikasjon og relasjonsbygging i ordets aller videste betydning.

Undervisningen gis et fenomenologisk preg ved at naturvitenskapelige eksperimenter eller historiske fakta presenteres for elevene på en slik måte at de selv kan finne frem til og uttrykke lovmessigheter og sammenhenger. Ordet *fenomen* har siden antikken innehatt en dobbel betydning og kan uttrykke både det som viser seg i det ytre og det som kommer til syne på bevisstheten arena. Ordets rot *fanos* (gr.) betyr lys eller fakkel og kan på mange måter stå som et nøkkelbegrep for steinerpedagogikken i den tredje syvårsperioden. Ved at undervisningen fokuserer på verdens fenomener, og gjennom individuelt øvet forståelse kaster lys over disse, søker pedagogikken å stimulere til en respektfull holdning overfor natur og medmennesker. Når fenomenenes helhetsperspektiv og etiske implikasjoner kommer til uttrykk, tydeliggjøres det nettverket av relasjoner som både forbinder og forplikter. En virkelig kommunikasjon innebærer både evnen til å skape en klangbunn i det egne sinnet for verdens fenomener samt en åpenhet for etisk innsikt handlingsberedskap.

Sansningens betydning i steinerpedagogikken

I steinerpedagogikken legges det vekt på sanseerfaringene som en kilde til utvikling, livskraft og trivsel. Rike sanseerfaringer kombinert med frodig bevegelsesutfoldelse og emosjonell åpenhet i barneårene gir grobunn for utviklingen av sentrale funksjoner i hjernen, nervesystemet og kroppens organer forøvrig. Gjennom sansene får barna kontakt med verden omkring seg og med sin egen kropp. Sansene gir bevisstheten dens grunnleggende arbeidsmateriale, og for en pedagog vil dypere kunnskaper om sansningens vesen være et redskap til bedre å forstå de utviklings- og læreprosesser som foregår i barnet.

Steinerpedagogikken legger vekt på at alle sansene virker sammen i en totalitet. Først gjennom sansningens samvirke kan det oppstå en virkelighetserfaring hos det iakttagende mennesket. Et eksempel er hvordan øyet oppfatter både lys- og fargefenomener, og romlige eller bevegelsesmessige kvaliteter. En gjenstand beskrives gjerne ved sin farge og form. Det foregår en ubemerket slutning, en forbindende virksomhet, idet fargefornemmelsen kobles sammen med formopplevelsen. Og denne mentale koordinasjonen av de forskjellige sanseområdene skaper, i følge Rudolf Steiner, erfaringen av at det som iakttas er virkelig. Det som kun oppfattes av én sans, mangler en slik virkelighetsdimensjon. I et slikt perspektiv er det tydelig at eksempelvis bevegelses- og likevektssansene innehar viktige funksjoner som motspillere til de andre sansene.

Gjennomgående søker steinerpedagogikken en bevisst bruk av sammensatte og kombinerte sanseerfaringer. Eurytmiundervisningen er et eksempel på hvordan elevene øver en slik sammenføring av ulike sansekvaliteter. Eurytmi er en bevegelseskunst som tar utgangspunkt i musikk eller poesi. Idealet er at diktet eller musikkstykket skal synliggjøres gjennom bevegelse. Elevene beveger seg samtidig som de lytter til språk eller toner. Lyttingen blir aktiv fordi den ledsages av uttrykksfulle bevegelser. Ideelt sett vil alle skolefagene inneha elementer av sansemessig samspill. Dette gir læringen virkelighetsnærhet og fokus på opplevelser her og nå.

I steinerpedagogikken brukes ulike former for bevegelsesøvelser i forbindelse med både alminnelig og terapeutisk språklæring. Det finnes en rekke overensstemmelser mellom finmotorikk, bevegelsesevne og språkutvikling. Språkbegrepet kan i pedagogisk sammenheng utvides til å gjelde kommunikasjon i en friere betydning. Tenkere som Paracelsus og Jacob Böhme var opptatt av å forstå naturen som en språkytring; å lese i naturens bok. På en tilsvarende måte har bevegelseserfaringer vist seg å være formidlere i mange læringssituasjoner. Fagene kommer *til orde* gjennom bevegelsesaktiviteter. En steinerpedagog bruker bevegelse til så og si alle undervisningsfag de

første skoleårene. I matematikk læres gangetabellen rytmisk gjennom hopp og klapp, og i skriveopplæringen utledes bokstavformene av male- og tegneøvelser. Man søker overalt å skape en samvirkning mellom hånd og ånd. Dette fordyper kunnskapen, gjør den erfarbar og legger grunnlaget for en handlingskompetanse.

Denne forbindelsen av de ulike sanseerfaringene gir pedagoger og oppdragere viktige perspektiver på deres virksomhet. Berøring, rytmer og bevegelse slår an strenger i barnet som virker intimt sammen med utviklingen av sosiale og kognitive ferdigheter. Derved får opplevelser ute i naturen, leken og de kunstneriske aktivitetene en utvidet pedagogisk betydning. Læringen med kroppen gir livsnære erfaringer og skaper en kreativ atmosfære hvor teoretisk og praktisk livskunnskap kan smelte sammen.

Tenkningens utvikling i lys av læreplanen

I den faglige og metodiske utviklingen som det legges opp til i Steinerskolens læreplan, vil tenkningens utvikling pleies og utfordres på ulike måter helt fra førskolealderen og frem til avslutningen av videregående skole.

Evnen til erkjennelse er komplisert og sammensatt. Fra de fleste av livets områder kan det pekes på ferdigheter som er relevante for tenkningen: utholdenhet, konsentrasjon, bevegelighet, nøyaktighet, toleranse, fantasi, undring osv. Tenkningen bygger på alle de erfaringer og opplevelser et menneske har hatt. Steinerpedagogikken vektlegger en systematisk utvikling av tenkningens ulike aspekter. Målet er at elevene ved skolegangens avslutning skal kunne mestre hele tenkningens komplekse register.

Førskolealderen – seksåringen

Førskolebarnets bevegelses- og sanseerfaringer danner et viktig fundament for den videre utvikling av tenkningen. I flere av sine pedagogiske foredrag peker Rudolf Steiner på en sammenheng mellom den motoriske utviklingen og fremveksten av språk- og tenkeferdigheter. Kroppen har sin egen grammatikk og logiske struktur. Gjennom en pedagogisk vektlegging av bevegelighet, koordinasjon og balanse, vekkes det i barnet en sans for sammenhenger, for årsak og virkning og for utforskningens mange muligheter. En pedagogikk som kontinuerlig arbeider med sansemotorikken, bygger samtidig opp en grunnleggende bevissthet om størrelse, vekt, form og romlig plassering hos barna. Dette er sentrale begrepsmessige kvaliteter som peker på korrespondansen mellom bevegelsenes erfaringsverden og tenkningens grunnelementer.

Også etterligningen innebærer et viktig forstadium for tenkningen. Når et barn lærer ved etterligning, er det en forutsetning at barnet både sanser og forbinder seg bevegelsesmessig med den aktuelle handlingen. Sansningen innebærer en inderliggjøring, en medopplevende kommunikasjon. Overgangen fra sansning til bevegelse rommer et skapende og kreativt moment. De etterlignende bevegelsene kommer i stand etter at en indre bearbeidelse av sansningen har funnet sted. I den frie, egeninitierte leken fortsetter gjerne barnet å eksperimentere videre med de bevegelser det har fanget opp gjennom etterligning. Barnet forsker i sin lek. Dette er en parallell prosess til den abstrakte tenkningen som utvikles i ungdomsårene. Tenkende erkjennelse forutsetter en inderliggjøring av problemstillingen, og den videre forståelsen er avhengig av en prøvende og søkende tankebevegelse før det kan trekkes en konklusjon. Steinerpedagogikken prioriterer barneårenes rike kroppslige, situerte og intersubjektive kognisjon.

2.–4. klasse

Fra 2. til 4. klasse vil steinerskolens undervisning ivareta og videreutvikle bevegelses- og sanseerfaringene fra den første livsfasen. Et element av etterligning vil være tilstede i all senere læring, men nå vektlegges et nytt og viktig aspekt av tenkningen. Den billedskapende forestillingsdannelsen kommer i fokus.

En elev som lytter til en billedrik fortelling, vil visualisere de beskrevne hendelsene for sitt indre blikk. Barn i denne alderen har ofte en særskilt evne til dette og kan bli svært engasjerte av sin egen billedskapende med-deltagelse når læreren forteller. Elevene setter farge og form på det som beskrives. Selv om fortellingen kun antyder noen av de elementene som er tilstede, vil elevenes egen forestillingsevne fylle ut og individualisere det fortalte. Et landskap som skisseres med enkle fortellermessige bilder, vil av elevene gis egne tolkninger der det konkrete innholdet av fjell, vann, vegetasjon og atmosfæriske forhold varierer. Hvor ulik én og samme fortelling oppfattes, kan læreren se av elevenes forskjelligartede tegninger og malerier.

Fortellerstoffet de tre første skoleårene rommer eventyr og legender, men også konkrete skildringer av dyr, planter og naturfenomener. Elevene får høre historier fra liv og arbeid i førindustriell tid og fargerike fortellinger fra Det gamle testamente. På denne måten blir de kjent med grunnleggende identitetsskapende motiver fra menneskehetens historie og fra naturen. I samtalen og gjennom presentasjoner øver elevene både egen fortellerevne og kunsten å lytte til andre. Slik inviteres de tidlig inn i prosessen med å utforme egen identitet basert på hvordan erfaringer uttrykkes språklig. Fortellingenes riker verden danner et viktig grunnlag for selvforståelse og verdensinnsikt.

For tenkningens utvikling er det flere kvaliteter som øves gjennom billedrike fortellinger. Allerede Platon og Aristoteles pekte på at tenkningen har billedkarakter. Metaforer og andre språklige bilder inntar generelt en viktig funksjon når noe nytt skal læres. Bildene kan danne en bro fra det kjente og over til ukjent fagstoff. Også tenkningens kreative og nyskapende sider er knyttet til en billedlig eller metaforisk forståelsesevne.

Å skape indre bilder er en rik og sammensatt prosess. Et forestilt bilde vil alltid søke mot en helhet, det vil ha sin horisont og sitt perspektiv. Barnet visualiserer gjennom å forvandle en språklig formidling til egne indre bilder. En tidsprosess gjøres romlig. Barnets bevissthet blir en billedarena der hendelser utspiller seg i en forstått og selvskapt sfære. Den aktiviteten som øves, vil være grunnleggende for den videre utviklingen av tenkningen. Barnet lærer å holde et visualisert innhold i sin bevissthet, det lærer å forbinde hendelsene med hverandre i forhold til fortellingens tidsstrøm, og det utfører disse tankeøvelsene dypt forbundet med sin egen aktive kreativitet. Selv om ikke barnet har noen direkte rolle i det som fortelles, vil barnets billedmessige forestilling av handlingen ubevisst inkludere seg selv i hendelsene. Det som er sett, er sett av noen.

5. og 6. klasse

5. og 6. klasse innebærer at nye erkjennelses-prinsipper tas i bruk. I 5. klasse vil store deler av læringen rettes mot alle de sammenhenger og analogier som kan oppdages og studeres i undervisningen. Analogiene er et forstadium til den strengere kausale tenkningen. Analoge sammenhenger kan beskrives ut fra ytre eller indre slektskap. En blekksprut ligner på menneskets hodeform, et verb i grammatikken utrykker en handling, en teller i brøkregningen forholder seg til sin nevner, barnets hjemsted danner et utgangspunkt for å bli kjent med hele norgeskartet. Læring og forståelse bygger på at det skapes sammenhenger mellom verdens fenomener. Det bygges broer fra det kjente til det ukjente. I steinerpedagogikken øves denne evnen til å finne analoge sammenhenger gjennom et helt skoleår. Analogiene gir et større spillerom for forståelsen enn den senere naturlovmessige tenkningen. Gjennom selv å oppdage sammenhenger lærer elevene å skape retning og konsekvens i sin tenkning. I forhold til den rene billedoppfattelsen vil en analog tenkning miste noe av helhetsperspektivet, men vinne i skarphet og tydeliggjøre de enkelte fenomenenes forbindelse med hverandre. Et sterkere element av styring og bevegelse bringes inn i forståelsen.

Allerede i 6. klasse legges det vekt på et nytt aspekt av tenkningen. Både i natur- og i kulturorienterte fag kan det pekes på sammenhenger som er mer forpliktende enn

analogier, men som ennå ikke kan uttrykkes som rene, kausale begrep. Et eksempel fra undervisningen er at i botanikken vil læreren legge vekt på å studere den enkelte plantes sammenheng med sitt miljø. Hvordan innvirker lys, vind og fuktighetsforholdene på plantens vekst? Hvilke planter trives i et bestemt miljø? Hvordan ser den samme planteart ut dersom omgivelsene er forskjellige? Gjennom en slik tilnærmingsmåte vil elevene oppdage lovmessigheter som har en dynamisk og kompleks karakter. Sammenhengene er ikke lenger så frie som i analogienes verden, men har ennå rom for variasjon og individuelle kvaliteter. Her har man å gjøre med en bevegelig eller plastisk kausalitet.

7. klasse

7. klasse innebærer en steinerpedagogisk milepæl sett i perspektiv av tenkningens utvikling. Dette skoleåret gir læreplanen de naturvitenskapelige fagene en stor bredde. I fag som fysikk, geologi og historie vektlegges nå en forståelse for årsak og virkning. Et eksempel på dette kan være eksperimentet med monokord i den første akustikkundervisningen. Elevene iakttar hvordan tonen fra en streng klinger en oktav høyere når strengens lengde halveres. Bare en liten unøyaktighet i forhold til halveringen av strengelengden vil føre til et uharmonisk klingende intervall. Her er sammenhengen ufravikelig og nøyaktig; halv lengde gir oktavintervall. Det er ikke rom for bevegelighet eller fabulering i denne naturlovmessige sammenhengen. Årsak og virkning forholder seg her klart og matematisk lovmessig til hverandre. En slik begrepsmessig strenghet er riktignok sjelden og begrenset til visse aspekter av naturvitenskapen, men den danner et viktig stadium i tenkningens utvikling. Klarhet og forutsigbarhet er kvaliteter som bevisstgjøres og øves i en slik undervisning.

I historieundervisningen vil man ikke kunne operere med en slik streng konsekvens i forholdet mellom årsak og virkning, men også her rettes elevenes bevisste forståelse mot hva de ulike historiske hendelsene har betydd og fortsatt betyr i nåtiden. Linjene i historien trekkes frem, og konsekvensene av fortidens hendelser drøftes med elevene. Kontrafaktiske spørsmål introduseres for å skape samtaler og refleksjon om hva som kunne ha hendt i historien.

I matematikkundervisningen innføres algebra i sammenheng med areal- og prosentregningen. Bruken av bokstaver som representanter for de konkrete tallverdiene medfører en øvelse i abstraksjon. I algebraen fokuseres det sterkere på ideene bak matematikken, sammenlignet med den mer operative bruken av tallene. Evnen til å tenke abstrakt gir større frihet og åpenhet i erkjennelsen. Dette er et viktig skritt på veien til tankens frigjøring fra den konkrete sanse- og erfaringsverdenen.

8. og 9. klasse

Undervisningen i ungdomsskolen retter seg mot en helhetlig forståelse der alle de opparbeidete aspektene av tenkningen tas i bruk. I historie er temaet disse årene renessansen, de store oppdagelsesreisene, reformasjonen og den industrielle revolusjonen. I naturfagundervisningen introduseres den første kjemiundervisningen med tema forbrenning, og humanbiologien knyttes til anatomi og sunnhetslære. Alle disse fagene er eksempler på områder der en etisk orientert helhetstenkning kan øves. Elevenes individuelle holdninger og sosiale bevissthet vil involveres og utfordres. Elementer av en opplevelsesmettet visualisering kombineres med abstrakt teknisk informasjon. Elevene gis mulighet til å erfare at skolefagene kan angå dem helt konkret i forhold til egen livsstil og personlige valg, samtidig som den gir informasjon om fjerne forhold og abstraherte fakta. Undervisningen disse årene byr på et rikt materiale til elevenes viktige identitetsdannelse. Tenkningens nye utfordring gjelder syntesen og utviklingen av en personlige dømmekraft uten å miste sentrale verdier som respekt, solidaritet og hensyn. Utviklingen av en etisk orientert forståelse henger sammen med steinerpedagogikkens ideal for ungdomsårene som tilsier at kunnskaper om verden og kjærlighet til verden hører sammen.

10. klasse og videregående trinn

Undervisningen det siste året på ungdomsskolen og på det videregående trinn fullfører og kompletterer denne utviklingen av det etisk orienterte helhetsperspektivet i tenkningen. Økende grad av abstrakt tenkning øves i sammenheng med en utvidelse av kunnskapshorisonten. Undervisningen i 10. klasse og i det første videregående skoleåret er preget av at elevene arbeider med grunnleggende lovmessigheter både i natur- og samfunnsfagene. Det legges vekt på orienterende oversikt og på fenomener som lar seg studere på en relativt enkel og likefrem måte. Varmelære og klassisk mekanikk i fysikkundervisningen er eksempler på dette. Disse to årene gis tenkningen rom for modning. Elevene opparbeider en sikkerhet i forhold til den nyervervede dømmekraften.

På 2. videregående trinn får de unges erkjennelsesevner en ny utfordring. Skolen tar opp mer eksistensielle temaer som ikke kan behandles like rett frem som fagene de to foregående årene. Undervisningen i middelalderkultur og -historie viser hen på dypere aspekter av tilværelsen. Spørsmål om tro og tvil gis bredere plass. Elektrisitetslære og cellens biologi kan likeledes gi rom for utvidete spørsmålsstillinger og innby til kontemplasjon over materiens og livets komplekse natur. Elevenes individuelle og etiske forhold til fagenes iboende problemstillinger blir gjennomgående betonet.

I siste videregående klasse trekker undervisningen blant annet frem temaer som på nytt belyser individets forhold til fellesskapet. Det faglige innholdet gis en helhetlig orientering, slik at for eksempel evolusjonslæren behandles i biologiundervisningen. Individets faglige forståelseshorisont søkes kombinert med både selverkjennelse og sosial kompetanse. Det selvstendige arbeidet med årsoppgaven står i sammenheng med en integrasjon av kunnskap, erfaringer, forskende holdning og personlige veivalg. Målet er å stimulere til en tenkning som er rotfestet i elevenes egen erfaringsverden, samtidig som tanken gis mot og inspirasjon til å erobre nytt land i fellesskap og samforstand med andre.

Tilbake til innhold

Historikk og organisasjonsform

Steinerskolenes læreplan i et historisk perspektiv

Den første steinerskolen ble etablert høsten 1919 i Tyskland. Forretningsmannen Emil Molt fra Stuttgart hadde engasjert seg for en reform av hele delstatens skolesystem etter første verdenskrig, men da dette slo feil, stilte han midler og lokaler til disposisjon for å starte en skole for barna til arbeiderne på sigarettfabrikken Waldorf Astoria. Rudolf Steiner ble bedt om å lede lærerkollegiet og om å utvikle ideer til skolens pedagogikk. I 1926 etablerte Elisabeth Grunelius den første steinerbarnehagen i tilknytning til skolen i Stuttgart.

I Tyskland og de fleste andre land har steinerskolene beholdt betegnelsen Waldorfskoler, mens den første norske steinerskolen, som ble startet i Oslo i 1926, fikk navn etter pedagogikkens grunnlegger og ble hetende Rudolf Steinerskolen i Oslo.

Steinerpedagogikken ble utformet i en tid da deler av Europa lå i ruiner etter første verdenskrig. Skolen hadde fra første dag en uttalt intensjon om å være aktivt med i utviklingen av nye samfunnsformer. Gjennom en pedagogikk som ikke lenger ville hvile i den kulturelle og politiske arven som hadde ført Europa ut i krig, ønsket steinerskolen å skape grobunn for noe nytt. Idealet om en ansvarlig og demokratisk forankret autonomi for skolen og hele utdanningssektoren ble fremsatt som et viktig fornyende prinsipp.

I årene fra 1919 til 1924 holdt Rudolf Steiner noe over 200 foredrag om pedagogikk. Disse foredragene fremsatte en rekke ideer og ansatser til en fornyelse av pedagogikken. Grunnstrukturen i steinerpedagogikkens læreplan ble således formulert ut fra et kulturelt og samfunnsmessig engasjement.

Steinerskolenes læreplan kom til i en tid da reformpedagogikken sto sentralt i Europa, og den progressive pedagogikken var under utvikling i USA. Reformpedagogikken hadde som sitt primære mål å bryte med en læreplantenkning og med pedagogiske metoder som ensidig fokuserte på kognitiv og hukommelsesorientert læring. En allsidig og mer helhetlig læreplantenkning gjorde seg gjeldende. Man søkte å integrere praktisk, kunstnerisk og teoretisk virksomhet i skolen. Pedagogikken ble i stor grad sentrert rundt barnet og dets evner, motivasjon og beredskap til å lære. På mange måter kan steinerpedagogikken sies å tilhøre den reformpedagogiske bevegelsen, men Rudolf Steiner søkte en balanse i steinerskolens læreplan ved også å anerkjenne samfunnets perspektiv i en tid da pedagogisk nytenking gjennomgående var barne- og elevsentrert. I større grad enn mange av reformpedagogene la Steiner også vekt på grunnleggende kunnskaper og faglighet i undervisningen. Han argumenterte for lærerens betydning i formidling og klasseledelse og snakket om en steinerpedagogisk undervisningskunst.

Steinerskolens læreplan oppsto nettopp i dette møtet mellom allmenne ideer om elevenes utviklingsbehov og tanker om hva som kreves for å leve i et økonomisk, demokratisk og kulturelt menneskefellesskap.

Steinerpedagogikken er internasjonal, og dens læreplan har dannet grunnlag for undervisning på alle jordens kontinenter, innenfor forskjellige religiøse, kulturelle og økonomiske forhold. Det vide og omfattende læreplankonseptet som oppstod ut fra steinerpedagogikkens grunnleggende idéer, har latt seg konkretisere innenfor til dels svært ulike samfunnsmessige og kulturelle rammer. Steinerpedagogikkens inkluderende og vidtfavnende læreplansyn har likeledes ført til at de norske steinerskolene har kunnet beholde sin grunnleggende læreplanstruktur gjennom et tidsrom hvor den offentlige skolen har endret sin læreplanprofil flere ganger.

Ledelse, fellesskap og skoleutvikling

Steinerpedagogikken betoner sammenhengen mellom idealet om en oppdragelse til frihet for elevene og det frihetsrommet den enkelte lærer har i sin yrkesutøvelse. I en atmosfære av åpenhet og med sans for nye muligheter vil en dynamisk og levende undervisning kunne finne sted. Det samme gjelde utviklingen av skolen som helhet. På steinerskolen deltar lærerne i faglig og organisatorisk virksomhet og gis mulighet til å forme skolen på mange plan. En nøkkeltanke her er at innsyn, deltagelse og mulighet til å påvirke beslutninger på egen arbeidsplass bidrar til å skape en helhetlig pedagogisk drivkraft som forener ledelse, skoleutvikling og lærernes daglige arbeid i klasserommet.

På den ene siden stiller lovgivningen krav til friskolene om å ha et ansvarlig styre, en forsvarlig ledelse og en daglig leder med klare fullmakter. Styret har det overordnede ansvaret for at skolens drives etter sine forutsetninger i henhold til lovverk, forsvarlig økonomistyring, administrativ praksis og pedagogikk. På den andre siden innehar lærerkollegiet en viktig posisjon i skolens hverdag. Ved ukentlige møter pleies og utvikles et pedagogisk og administrativt fellesskap der det reflekteres over verdivalg og utviklingsbehov. Møtene vil være dialogarenaer der kvaliteten på skolens virksomhet kan avspeiles og gis impulser til videreutvikling. Dette forutsetter en skoleledelse og et lærerteam med både allmenn og steinerpedagogisk innsikt.

Steinerpedagogikken krever en stadig fordypning i sin egenart, der både nye tolkninger av kildetekster og deling av innovativ praksis hører med. Her vektlegges både ledelsens og den enkelte lærers ansvar for å opprettholde og fornye skolens steinerpedagogiske kvalitet. En skoleledelse som fostrer åpenhet og en dialogisk ledelsesform gir lærerne mulighet til å ta aktivt del i et ansvarlig og utviklende fellesskap på skolen. En slik organisering er avgjørende for skolens kvalitet og utvikling og kan inspirere til et skolefellesskap der lærerkollegiet og ledelsen sammen skaper en skole som overstiger den enkeltes krefter og visjoner.

Oversikt – steinerpedagogisk idé og praksis er ført i pennen av Arve Mathisen

Tilbake til innhold

1. klasse

Formål og perspektiv

1. klasse er et år med læring, øving, lek, utfoldelse og mestringsopplevelser i møte med en bredde av aktiviteter. 1. klasseåret har egenverdi og en egen kvalitet. Samtidig skal året danne et solid fundament for skrive- og leseopplæringen og skriftliggjøringen av tallforståelse og regneaktiviteter som starter året etter.

Førsteklassingene er skolens elever, enten de har sitt 1. klasseår i aldershomogen gruppe, eller er del av aldersblandete grupper i en steinerbarnehage.

Førsteklassepedagogikken tar i bruk og forsterker sentrale verdier og arbeidsmåter i steinerbarnehagepedagogikken: rytmiske forløp i dagen, uken og året, et mangfold av sanseerfaringer, tid til lek og bevegelse, de voksne som gode forbilder, varierte erfaringer med språk og hverdagsmatematikk.

Barna i 1. klasse skal øve på gode arbeidsvaner og dele nye læringsopplevelser og erfaringer med jevnaldrende. Velvære og følelse av mestring overfor det som ventes av dem er sentralt. 1. klasseåret følger derfor forutsigbare rytmer gjennom dagene, uken og året. Dagsrytmen bestemmes av vekslinger mellom elementer som gjentar seg hver dag: voksenstyrte gjøremål og barneinitiert lek, konsentrasjon og fri utfoldelse, bevegelse og ro, øving og improvisasjon, lytte til fortelling og delta i samtale.

Ukerytmen får sin struktur av at hver dag inneholder bestemte læringsaktiviteter, så som tegning-maling, håndarbeid-håndverk, musikk, eurytmi og tur. Ukeplanen fastsettes i hver enkelt skole. Gjennom årsrytmen er førsteklassingene aktive deltakere og bidragsytere i årstidsfester og høytidsmarkeringer.

All senere læring bygger på den kompetansen barnet har tilegnet seg i de første 6–7 år av livet, og øvelsesaspektet står sterkt i 1. klasse. Steinerpedagogikken vektlegger alderens behov for fri bevegelse ut fra tanken om at det skjer store fysiske forandringer i denne alderen. Barna har derfor et stort behov for å øve motoriske ferdigheter. Å oppleve mestring er viktig for førsteklassingene. Mestringen skal først og fremst skje gjennom lek, utforskning og utfordringer til å løse selvstendige oppgaver som øker selvfølelse og selvtillit og styrker grunnlaget for et godt skoleliv.

I 1. klasse vil barna møte et bredt spekter av livsområder som alle grenser inn til hverandre, men som samtidig utgjør en sammenhengende helhet for dem. Hele 1. klasseåret skal bidra til å fremme trivsel, god helse, allsidig utvikling og læring for det enkelte barnet.

Barna skal bruke og utvikle sin egen språkforståelse og språkkompetanse. Gjennom tilrettelagte språkaktiviteter, hverdagens språkbruk og barnas egeninitierte lek bygges det en bro fra det spontane, muntlige språket over i et mer bevisst språkarbeid. Språklig bevissthet utgjør en viktig plattform som grunnlag for skrive- og leseopplæringen i 2. klasse. Barna skal leke med språk, symboler og tekst som stimulerer til språklig nysgjerrighet, oppmerksomhet og utvikling. De skal øve samtale- og fortellekompetanse. Grunnleggende matematikkaktiviteter har også en språklig side. Den oppmuntres og øves i 1. klasse, i telleregler og -leker, i håndverk og i bredden av gjøremål knyttet til hverdagsmatematikk, for eksempel i matlaging.

Det legges til rette for at barna skal oppleve bevegelsesglede, matglede og matkultur, sosialt velvære og kroppslig og sjelelig helse. De skal bli kjent med sin egen kropp og øve respekt for egne og andres grenser. Gjennom bevegelse får barn en opplevelse av kroppen sin og hva den kan mestre. Barna øver mot og opplever økt selvfølelse gjennom fysisk mestring. De får kjenne på egne begrensninger, men skal også kunne utvide sine grenser ved å stadig øve seg på nye områder. Sanseerfaringer gjennom egenaktivitet bidrar til barnets erfaringer om seg selv og omgivelsene. Grov- og finmotorikk utvikles gjennom et daglig fokus på uteliv og mangfoldige kroppslige aktiviteter.

Barna skal få erfaringer med kunst, kultur og kreativitet organisert på måter som gir anledning til utforsking, undring og fordypning. Opplevelser og erfaringer med kunst, kultur og håndverk skal legge grunnlag for egen dannelse, sosialisering og utvikling av egen kreativitet.

Gjennom et stimulerende lekemiljø får barna anledning til å utvikle varierte uttrykksformer. Leker og materialer som ikke er ferdig utformet brukes bevisst fordi dette stimulerer barnas skapende krefter. God tid til barnas frie lek vektlegges fordi de der får mulighet til å komme i dyp konsentrasjon og oppleve skaperglede. De voksne er forbilder gjennom aktive og bevisste handlinger hvor de arbeider med å synliggjøre hverdagslige prosesser som barna kan følge med på eller delta i fra start til ferdig resultat.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 1. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- samarbeide med andre i egeninitiert lek
- forstå og følge avtaler for regelleker og for sosialt samvær
- ta del i det daglige arbeidet med språkleker, rim og regler
- ta i bruk grunnleggende matematisk forståelse i hverdagsaktiviteter
- lytte til lærers fortelling og delta i samtale
- fortelle om egne opplevelser og lytte til andres fortelling
- øve grovmotoriske og finmotoriske ferdigheter
- ta del i praktiske og kunstneriske aktiviteter

Sentrale innhold

Mangfoldig språk

- Fri lek og sosialt samspill med medelever
- Samtaler mellom barn og voksne
- Fortellekompetanse, språklig tilpassing
- Ordforrådet i daglige gjøremål
- Telling, mengder, vekt og størrelse
- Retning, plassering i rommet
- Vers, rim og regler på flere språk
- Sanger og ringleker, språk og bevegelse
- Telleregler, telleleker
- Eventyr og andre fortellinger
- Enkel dramatisering og improvisasjon
- Eurytmi
- Bøker for ulike interesser og behov

Natur, kropp og helse

- Turer i variert terreng
- Dyr og planter i nærområdet
- Utelek året rundt, uteområde med bevegelsesutfordringer
- Årsløpet i naturen
- Fuglekasse/insekthotell/humlekasse
- Passe og pleie planter, inne/ute
- Høste og tilberede, foredle og smake på mange råvarer
- Hverdagsmatematikk, mengdeberegning
- Lage mat, dekke bord, spise sammen
- Ritualer ved måltider
- Kildesortering

Kunst og kultur

- Tegning, maling, modellering
- Enkel formtegning
- Håndarbeid, håndverk
- Trearbeid, bygging, konstruksjon
- Bruke redskaper til håndarbeid og håndverk
- Sang og musikk
- Dramatisering, dukketeater
- Forberede og bidra til årstidsfester

Sentrale arbeidsmåter

Tid og rom for egeninitiert lek, både inne og ute, har en sentral plass i 1. klasse. Lek er en arena for avansert sosialt samspill og for språklig og tankemessig planlegging og fantasi. Lærer og øvrige voksne gir rom for barnas ideer, initiativ og forhandlinger. De går inn i leken når behovet for støtte viser seg og ut igjen av leken når de voksnes hjelp ikke lenger trengs. Regelleker av ulike slag kan egne seg i 1. klasse. De voksne leder så lenge det er nødvendig.

Vers, rim og regler, ledsaget av bevegelse og enkel dramatisering, øves daglig og gjentas over tid. Sanger og ringleker gir også øvelse i grov- og finmotorikk. Eurytmi legger vekt på å uttrykke språklige og musikalske elementer i bevegelsene. Barns naturlige glede og behov for rytmiske, musikalske bevegelser i 1. klasse kan understøttes av eurytmifaget.

Innholdet i det daglige språkarbeidet følger årsløpet i nærområdets natur, men kan også tematisere liv og natur i fjerne strøk. Språkets lydlige og rytmiske elementer fremheves, som skritt på veien til språklig bevissthet. Andre språk enn norsk inkluderes, gjerne språk som noen av barna, eller medarbeiderne, mestrer. Barna leker seg inn i tallforståelsen og opparbeider et fundament å bygge videre på når matematikkundervisningen starter i 2. klasse. Læreren er et tydelig språklig forbilde som barna kan støtte seg til.

Eventyr og fortellinger brukes daglig som en del av språkdannelsen og språkforståelsen, først og fremst gjennom fri fortelling. Lærer vurderer om samme fortelling skal gjentas over flere dager, eller om lengre fortellinger utvikler seg dag for dag. Bildene i eventyrene er tydelige og skaper grobunn for begynnende samtaler om etikk og moral. I perioder kan høytlesing av egnet barnelitteratur eller fortellinger knyttet til høytider være aktuelt. Barna kan involveres i enkel dramatisering av fortelling, som bordteater/dukketeater eller ved å fylle roller som gjerne kan gå på omgang fra dag til dag. Førsteklassingene har tilgang på bøker av forskjellig slag og bruker dem etter egen interesse og språklig ståsted. Lærer involverer seg i barnas møte med bøker, især overfor barn som trenger ekstra språklig støtte. Det gis rom for egeninitiert skrive- og leseutforskning.

Barna tar del i hverdagens meningsfulle arbeidsoppgaver. Det åpner for gode samtaler og også for viktig utvidelse av ordforråd og begrepsinnlæring, viktig for alle og især for barn med norsk som andrespråk. Hverdagens aktiviteter åpner også for hverdagsmatematikk, for eksempel mengde, vekt, størrelse og antall.

Det legges til rette for samtaler der barna øver på å sette egne ord på følelser og meninger og øver på å lytte, ta ordet etter tur og gi respons til andre. Pedagogen følger opp barnas initiativ og skaper gode, åpne samtaler rundt det barna undrer seg over.

Håndverk og formingsaktiviteter, for eksempel sying og veving, utfordrer og styrker finmotorikken. Og først og fremst gir det gleden ved å skape noe godt med sine egne hender. Barna øver blyantgrep og andre enkle teknikker i tegning og maling, men å oppleve uttrykksmulighetene er det viktigste. De bruker egnete redskaper av god kvalitet i kunst- og håndverksaktiviteter.

Gjennom årtidsfester og høytider får barna en gryende forståelse for den kristne kulturarven og naturens skiftninger, og de nærmer seg en helhetlig og handlingsbasert forståelse gjennom fortellinger, sanger og formingsaktiviteter.

Bærekraft, omsorg og respekt for jorden er et helt sentralt element i steinerpedagogikken. Jevnlige turer, aktiv bruk av naturen og ærbødighet gjennom feiring av årstidsfester, kan bidra til dette. Førsteklassingene skal få en innsikt i hvordan jordens kretsløp fungerer gjennom enkle aktiviteter og kontakt med naturen.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren gjennom dagliglivets virksomhet skal være i dialog med elevene om deres erfaringer og ytringer. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse gjennom fortellinger, lek, utforsking og praktisk virksomhet med rom for undring og spørsmålsstilling.

Tilbake til innhold

Norsk

Formål og perspektiv

Norskfaget har en universell rolle i skolen. Det er medium og utgangspunkt for danning og utdanning. Gjennom språket formidles kunnskap, deles opplevelser, og mening gis til aktiviteter. Gjennom arbeid med faget norsk skal elevene bli trygge språkbrukere og bevisste på sin egen språklige og kulturelle identitet innenfor et inkluderende fellesskap der flerspråklighet blir verdsatt som en ressurs.

Språkets estetiske kvaliteter inviterer til skaperglede og oppmerksomhet. Som dikterens og diktningens instrument og medium åpner språket for en uendelig rikdom av kunstneriske erfaringer. Gjennom poesiens intense uttrykk og prosaens kulturformidlende og kritiske kvaliteter bygges broer mellom det indre og det ytre. I alt fra stille bønn til global digital kommunikasjon er språket medium for tilstedeværelse, bevissthet, utvikling og ansvarlig deltakelse i demokratiske prosesser. Følelsenes språk forankrer og beriker. Handlingenes språk oppfordrer og etterspør. Språket nærer tenkningen og er en forutsetning for alt fra etisk orientering til kritisk analyse, forskning og teknologisk innovasjon. Språket er bærer av alt fra det dypeste religiøse og filosofiske innhold til hverdagens tilsynelatende trivialiteter. Samtidig er det stadig i endring og utvikling, så vel i det enkelte individ som i større språkfellesskap.

Det er norskfagets formål at elevene skal møte og være aktive og skapende i hele bredden av språkets muligheter. Norskopplæringen skal være en oppdagelsesreise i litteraturens mangfoldige Erfaringer med ulike sjangrer, stiltyper og formuleringsnyanser kan hjelpe elevene til å sette ord på egne opplevelser på veien til seg selv og andre, til filosofien, kunsten og vitenskapen.

På denne utviklingsveien har grammatikken en særlig plass i norskfaget. Også grammatikk innebærer en oppdagelsesferd i språkets egen verden av lovmessigheter. Her kan elevene i mange år utfordres og selv utforske ordklasser, bøyningsformer, setningsdeler, ordstillinger, men også språklige og retoriske virkemidler i ulike sjangrer og medier.

Helt grunnleggende, og egenartet for steinerskolene, er at den faglige utviklingen tar et utgangspunkt i livfulle, billedrike fortellinger som gir næring til både fantasi og forestillingsevne og utvider elevenes språk- og begrepsverden. Skatter fra verdens kultur- og litteraturhistorie formidles slik for elevene gjennom alle årene på barnetrinnet. Daglig fortelling fra læreren kan følges opp gjennom elevaktiviteter som samtale, gjenfortelling, skriving, tegning, dramatisering.

Gradvis innføres et mer analyserende, abstraherende element, men på en slik måte at elevene fortsatt har mulighet til å tilegne seg begrepene gjennom eget arbeid. Denne

lengre vei understøtter en dypere forankring av språk og begreper og bidrar helt vesentlig til steinerskolens mål om å oppdra hele mennesket i en alderstilpasset utviklingstakt. Da kan norsk bli et dannelsesfag som rommer en vedvarende stimulans til identitetsutvikling, kulturinnsikt og evne til kommunikasjon.

Elevene utvikler ferdigheter og kunnskaper i norskfaget gjennom et høyt aktivitetsnivå med variert og engasjert deltakelse. En daglig aktivitet gjennom alle år er et øvende muntlig arbeid med poetisk og dramatisk språk. Elevene blir kjent med en litterær skatt, på bokmål og nynorsk, fra fjern og nær, fra nåtid og fortid. Ved skolestart er dette daglige muntlige arbeidet også nært knyttet til erfaringer med lydenes kvaliteter og med rim og rytme i språket.

Et viktig særmerke i begynneropplæringen er at elevene ut fra motiver i fortellestoff og andre nære erfaringer tegner former som blir til bokstaver, og at veien til lesing går via skriving. Skrive-leseopplæringen begynner som en aktiv billedprosess knyttet til nære og kjære innhold og går en vei fra konkret til abstrakt. Veien til en bred lesekompetanse går fra å lese det man selv har skrevet til å lese ukjent tekst, fra lesing i kor til lesing alene, fra høytlesing til stillelesing, fra å leve seg inn i tekst til kritisk analyse og vurdering.

Sentralt i alle klasser står møtet med et bredt utvalg av skjønnlitteratur, på bokmål og nynorsk. Å vekke leseglede og evne til dybdelesing er et prioritert formål. Det dreier seg om å lære seg å lese på flere nivåer. Tolkning og kritisk analyse av tekster i ulike sjangre er en del av dette.

Muntlige ferdigheter har en sentral plass i norskfaget. Lærerens framstillinger av lærestoff og fortellinger stimulerer elevene til muntlig egenaktivitet gjennom samtale og gjenfortelling, tolkninger og videre bearbeidelse. Minst like sentralt står utviklingen av elevens skriftlige evne. Erfaringen er at de unge elevene blir skriftlig produktive når de har noe å skrive om, det vil si når de er berørt av noe i sitt indre. Det viktigste tilfanget av stoff som elevene har opparbeidet, kommer i steinerskolen fra hovedfagsopplæringen. Læreren er til å begynne med den viktigste kilden. Etter hvert øver elevene metoder for å supplere med egen lesning, egne undersøkelser eller gjennom gruppearbeid. Elevene skriver mye og får mange muligheter til å uttrykke seg i ulike sjangrer. Læreren er en aktiv veileder i dette arbeidet.

Norskfaget er et bredt fagområde og dermed en naturlig base for møter med alle slags tekster, for refleksjoner, debatt og vurderinger av de forskjelligste former for menneskelig kultur og utfoldelse. Kildebruk, kildekunnskap og kildekritikk er viktig for å manøvrere trygt i dagens mangfoldige tekstunivers. Det fundamentale i steinerskolen er likevel den direkte kontakten elevene imellom og mellom lærer og elev. Her er dialogen og det levende ord den formidlende bro.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lytte til, gjenfortelle og samtale om fortellinger
- bearbeide fortelling gjennom tekst, bilde og dramatisering
- samhandle med andre i øvelser med språk, bevegelse og drama og framføre dikt på bokmål og nynorsk etter minnet
- delta i samtale om lærestoff og andre temaer; lytte til andre og ta ordet etter tur i samtaler
- skrive med funksjonell håndskrift og bruke kunnskap om sentrale rettskrivnings- og tegnsettingsregler i eget skrivearbeid
- fortelle om egne opplevelser, muntlig og skriftlig
- utvikle tekster i ulike sjangrer, alene og i samarbeid med andre, og skape tekstsider der bilde og tekst utgjør en helhet
- lese tekster med vekt på høytlesing som formidling
- velge bøker ut fra egne interesser og leseferdigheter
- lese ukjent tekst i samsvar med egen leseutvikling og samtale om lesetekster
- utforske og samtale om forskjeller og likheter mellom talespråk og skriftspråk
- beskrive og finne eksempler på sentrale ordklasser

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lytte til, lese og formidle fortellinger, samtale om fortellingers innhold og form og bearbeide innholdet gjennom tekst og bilde
- samarbeide med andre om dikt og dramatisering
- referere, samtale om og presentere fagstoff, muntlig og skriftlig
- lese ukjent tekst høyt, med flyt og forståelse
- gjengi innholdet i enkle litterære tekster på svensk og dansk
- beskrive innhold og språklige trekk i skjønnlitterære tekster på bokmål og nynorsk
- skrive med funksjonell håndskrift og på tastatur
- øve kildesøk, kildebruk og grunnleggende kildekritikk i arbeid med egne oppgaver
- gi og få tilbakemelding på tekst
- beskrive trekk ved sentrale skjønnlitterære og faglitterære sjangrer
- strukturere fortellende tekst og saktekst med sammenheng og god syntaks
- arbeide kreativt i utviklingen av tekster i ulike sjangrer og med ulike mottakere
- mestre sentrale rettskrivings- og tegnsettingsregler
- undersøke og beskrive ordklassene og morfologien i norsk, mestre grunnleggende syntaks og gjenkjenne sentrale setningstyper

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at elevene skal kunne

- delta i kunstnerisk bearbeidelse av dikt fra ulike litteraturhistoriske perioder
- formidle fortellende tekster gjennom høytlesning og som fri fortelling
- sette seg inn i og presentere fagstoff muntlig; velge passende presentasjonsform
- bruke begreper fra litteraturkunnskap i samtale om og utforskning av tekster i ulike sjangrer
- utforske og beskrive karakteristiske trekk ved litteratur, teater og film fra forskjellige epoker
- bearbeide fagstoff som tekst og bilde i arbeidsbok eller på annen relevant måte, analogt og digitalt
- skrive informative, reflekterende og argumenterende tekster på hovedmål og sidemål
- ta i bruk kunnskap om sjangernormer og språklige virkemidler i egen kreativ tekstskaping
- planlegge, utforme og bearbeide egne tekster manuelt og digitalt og vurdere dem underveis i prosessen ved hjelp av kunnskap om språk og tekst
- vurdere estetiske og retoriske virkemidler i sammensatte tekster i informasjons- og underholdningsmedier, reklame og kunst
- bruke kilder på en kritisk måte, mestre grunnleggende regler for sitatteknikk og henvisningspraksis
- gjøre rede for og ta i bruk grunnleggende prinsipper for personvern og opphavsrett
- uttrykke egne meninger i diskusjoner på en saklig måte og kunne gjengi andres meninger
- drøfte hvordan språkbruk kan virke diskriminerende og trakasserende
- forklare ved hjelp av begreper fra grammatikk og tekstkunnskap hvordan tekster er bygget opp
- skrive hovedspråket ortografisk og grammatikalsk korrekt, uttrykke seg med et variert ordforråd og bruke sentrale teknikker for tekstbinding
- utforske og reflektere over språklig mangfold i Norge og gjøre rede for utbredelsen av de samiske språkene og for rettighetene for samisk språk i Norge
- gjøre rede for hovedtrekk i norsk språkutvikling etter 1814 og forklare hvorfor vi har to likestilte skriftspråk i Norge i dag

Sentrale innhold

2. klasse

Fortellestoff

- Norske folkeeventyr
- Folkeeventyr fra Europa og andre deler av verden
- Naturfortellinger, natursagn
- Skjønnlitterære fortellinger
- Gjenfortelling, samtale, bearbeidelse, dramatisering

Muntlig språk

- Samtale om innhold og oppgaver i faget
- Dele erfaringer og opplevelser
- Undring og eksperimentering med språk
- Rim, regler og dikt
- Språkleker
- Regelleker

Skriftlig språk

- Formtegningsøvelser
- Lyd-bokstavforbindelsene
- Tegning og forming av de store bokstavene
- Skrive ord og tekster
- Skrive-leseøvelser

Språkkunnskap

- Fonologisk oppmerksomhet
- Rimord, stavelsene/rytmen i ord

3. klasse

Fortellestoff

- Dyrefabler og dyre-eventyr
- Skjønnlitterære fortellinger om dyr
- Samiske eventyr
- Kunsteventyr
- Legender fra kristen tradisjon og fra andre religiøse tradisjoner
- Natursagn og naturfortellinger
- Gjenfortelling, samtale, bearbeidelse, dramatisering

Muntlig språk

- Muntlig bearbeidelse av innhold i opplæringen
- Utvikle oppgaver, gjøre avtaler
- Dele erfaringer og opplevelser
- Samtale knyttet til hendelser i natur og kultur
- Fortelle og presentere for klassen
- Dikt og tradisjonsstoff om dyr
- Dikt om natur og kultur, bokmål og nynorsk
- Miming, dramaøvelser
- Mer krevende regelleker og bevegelsesleker

Skriftlig språk

- Formtegning
- De små bokstavene
- Alfabetet
- Orddiktater
- Tekster til avskrift og lesing
- Skape tekster
- Leseøvelser
- Høytlesing og stillelesing

Språkkunnskap

- Oppmerksomhet for skrivemåter
- Skrivemåter av høyfrekvente, ikke-lydrette ord

4. klasse

Fortellestoff

- Fortellinger fra Det gamle testamentet
- Sagn fra jødisk, kristen og islamsk tradisjon
- Fortellinger om håndverk, jordbruk og fiske
- Fortellinger om kultur og arbeid i samisk tradisjon
- Gjenfortelling, samtale, bearbeidelse, dramatisering

Muntlig språk

- Muntlig bearbeidelse av undervisningsstoff og lesestoff
- Utvikle oppgaver knyttet til innhold i opplæringen; valg og tilpassing
- Dele erfaringer, ytre meninger
- Samtale knyttet til hendelser i natur og kultur

- Fortelle og samtale om bøker
- Bibelvers og sang på hebraisk
- Arbeidsvers og arbeidssanger fra folketradisjon
- Samisk språk og sang
- Dikt og sang med naturmotiver
- Dramaøvelser

Skriftlig språk

- Formtegning
- Sammenhengende håndskrift
- Felles arbeid med tekster; dele tekster
- Skape egne tekster
- Arbeid med helheten av tekst og bilde
- Skrive med mottaker
- Øve rettskrivning
- Felles lesestoff, lese høyt og stille
- Egne valg av skjønnlitteratur og fagbøker

Språkkunnskap

- Fortellesetninger, spørresetninger, utropssetninger
- Substantiv, adjektiv, verb

5. klasse

Fortellestoff

- Norrøne myter og heltesagn
- Fortellinger fra norsk vikingtid
- Samtale, bearbeidelse, dramatisering

Muntlig språk

- Undervisningssamtale om fagstoff
- Fortelle, samtale, drøfte
- Resitasjon, blant annet fra Eddadiktningen, også på norrønt
- Norske folkeviser
- Bevegelse og dramaarbeid
- Presentasjoner, bokomtaler

Skriftlig språk

- Høytlesing og stillelesing, felles og egenvalgte tekster, bokmål og nynorsk
- Skape arbeidsbøker i ulike fag; forskjellige teksttyper, helhet av tekst og bilde
- Fortellende tekster om egne opplevelser
- Skrive med mottaker
- Hente og bruke stoff til oppgaver og presentasjoner
- Øve og pleie håndskriften

Språkkunnskap

- Grunnleggende om norsk før og nå
- Grunnleggende formlære; verb, substantiv, adjektiv
- Utvide arbeidet med øvrige ordklasser
- Rettskrivning og tegnsetting

6. klasse

Fortellestoff

- Myter og fortellinger fra høykulturer i oldtiden
- Greske myter og heltesagn
- Samtale, bearbeidelse, dramatisering

Muntlig språk

- Undervisningssamtale om fagstoff
- Samtale og drøfting av aktuelle spørsmål
- Resitasjonsøvelser; naturdikt
- Klassisk gresk diktning; heksameter
- Greske sanger, dikt med motiver fra gresk kultur
- Dramaøvelser
- Individuelle framlegg og presentasjoner

Skriftlig språk

- Høytlesing og stillelesing; skriftlig og muntlig bearbeidelse
- Lese enkle tekster på svensk, finsk, islandsk og dansk
- Tekstskaping; forskjellige slags tekster, tekst og bilde
- Finne og bruke kilder for skriftlige og muntlige oppgaver
- Bruk av fagstoff; lese sammensatte tekster
- Skrive med mottaker
- Pleie håndskriften

Språkkunnskap

- Grunnleggende om nordiske språk og språk verden rundt; oldtidens språk
- Grunnleggende om språkstil og språklige virkemidler
- Alle ordklassene og deres formlære
- Arbeid med rettskrivning og tegnsetting fortsetter

7. klasse

Fortellestoff – lesestoff

- Større skjønnlitterære fortellinger
- Fortellinger fra norsk og europeisk middelalder
- Samtale, bearbeidelse, dramatisering

Muntlig språk

- Samtale og fordypning av faglige innhold
- Drøfte aktuelle spørsmål
- Fortellende dikt, ballader
- Dikt på svensk og dansk
- Latin; ordspråk, dikt, sang
- Dramaøvelser
- Muntlige presentasjoner av fagstoff og oppgaver
- Fortelle fra og om bøker

Skriftlig språk

- Høytlesing, øve flyt og formidling
- Skjønnlitterære tekster i ulike sjangrer
- Dele leseerfaringer
- Samtale om fakta og fiksjon i tekster
- Litteratur knyttet til norskfaglige temaer
- Lesemåter for fagstoff, bruk av oppslagsverk og ordbøker
- Kildesøk, kildebruk, kildekritikk
- Skrive ulike typer fagtekster
- Skrive tekster med utgangspunkt i arbeid med språk og litteratur
- Presentere ferdige og uferdige tekster for medelever; gi og ta imot respons
- Skrive med mottaker
- Pleie en personlig håndskrift
- Øve skriving på tastatur, ferdigheter i touch-metoden

Språkkunnskap

- Setningsanalyse; subjekt, verbal, objekter og adverbialer
- Videre øvelser med ordklassene
- Videre øvelser med rettskrivning og tegnsetting
- Språkstil, språklige virkemidler
- Språklig bevissthet: synonymer, fremmedord, ordtak og faste uttrykk, ords historie
- Morfologi: sammensatte ord, prefikser og suffikser, endinger

8. klasse

Muntlig språk

- Biografier for fortelling, lesning og drøfting
- Dikt og lesestykker fra eldre og nyere tid, nynorsk og bokmål
- Litteraturhistorie gjennom forfatterbiografier
- Referere og diskutere innhold i litteratur og i ulike medier
- Eventyr, sagn, myte, fabel i forbindelse med sjangerlære
- Varierte måter å beskrive gjenstander, bilder, hendelser
- Diskusjon om aktuelle problemer og hendelser
- Muntlige framlegg og presentasjoner
- Referater fra innhold i opplæringen
- Kildesøk; øve kildekritikk

Skriftlig språk

- Høytlesing av dikt og prosatekst; vekt på formidling
- Lese korte utdrag av eldre litteratur
- Skrive gjenfortellinger av litterære tekster på nynorsk
- Skrive dagbok og brev med litterære forbilder
- Litteraturbaserte oppgaver
- Lese og skrive bokanmeldelser
- Øve lesestrategier, lage tankekart o.l.
- Oppbygging av fagtekster
- Utvikle tekster i forskjellige sjangre og modaliteter; skape sammensatte tekster

Språkkunnskap

- Sjangerlære, fiksjonslitteratur
- Språklige virkemidler og stil
- Skriveøvelser for å berike språket
- Repetisjon av ordklasser og setningsanalyse
- Setningslære, tegnsetting
- Rettskrivingsøvelser
- Fremmedord, synonymer, antonymer

9. klasse

Muntlig språk

- Biografier fra fortid og nåtid for fortelling, lesning og drøfting
- Litteraturhistorie gjennom å kjenne forfatteres liv, verk og tid
- Dikt fra eldre og nyere tid, lesing og resitasjon, vekt på nynorsk lyrikk
- Drama- og improvisasjonsøvelse
- Undervisningssamtale
- Diskutere aktuelle spørsmål
- Undersøke og diskutere språklige og estetiske virkemidler i medier

Skriftlig språk

- Lesestoff til litteraturhistorien
- Lesing og skriftlig referat av nyere litteratur på nynorsk
- Skriveøvelser i saktekstsjangre
- Framlegg og presentasjoner
- Skriveoppgaver med drøftende og reflekterende karakter

Språkkunnskap

- Bakgrunnen for to skriftspråk i Norge
- Sidemålets grunnleggende grammatikk
- Dialekter, sosiolekter
- Fremmedord, lånord, nyord
- Billedlig språk
- Litterære stiløvelser
- De samiske språkene
- Grammatikk, rettskrivning, tegnsetting

10. klasse

Muntlig språk

- Samtaler om litteratur, innhold og litterære virkemidler
- Referater fra litteraturhistorieopplæringen; undervisningssamtale
- Resitasjon av dikt, fra norrøn tid til romantikken og videre til modernismen
- Litterære og andre faglige foredrag
- Drøfte språkbruk i offentlig og privat debatt; sosiale medier
- Utforske og drøfte språklig mangfold i Norge
- Lese, eventuelt dramatisere (deler av) skuespill

Skriftlig språk

- Norsk litteraturhistorie, fra norrøn tid frem til nåtid, med særlig vekt på romantikken
- Lese eldre og nyere ungdomsromaner, bokmål og nynorsk
- Særoppgave om en norsk forfatter; biografi og verk
- Utvikle tekster om litteraturhistorie, litteraturhistoriske essays
- Egne tekster med litteraturhistoriske forelegg
- Bruke kunnskap om sjangertrekk i egne tekster, bokmål og nynorsk
- Skriveøvelser, for eksempel med personifisering og intuitiv skriving
- Skriveoppgaver som utfordrer refleksjonsevnen, diktanalyser, argumenterende tekster
- Kildekvalitet, kildevalg til ulike typer tekst, referere til benyttete kilder
- Bruke tekstbehandlingsverktøy til utvikling, arkivering og systematisering av egne tekster
- Grunnleggende prinsipper for personvern og opphavsrett

Språkkunnskap

- Repetisjon av grammatikk, bokmål og nynorsk
- Utvide analysen og setningslæren; skrivestil, forfeltets betydning
- Sjangre innen sakprosa og fiksjon
- Gjenkjenne og skape informative, ekspressive og appellative tekster
- Språklige virkemidler som rim, rytme, humor, ironi, gjentakelse, kontraster og språklige bilder
- Retoriske begreper som logos, patos, etos
- Tekst- og bildeanalyse i forbindelse med sammensatte tekster i reklame og underholdningsmedier
- Grunnleggende trekk ved norsk språkhistorie

Sentrale arbeidsmåter

2.–4. klasse

Hver skoledag i 2.–4. klasse har elementer av norskfaget i seg. Det gjelder arbeid med dikt, bevegelse og språkbasert lek og lærers muntlig formidlete fortellinger som er integrert i periodeopplæringen, hovedfag.

Fortellestoff

Fortellestoffet er en skolering av lytteevne og en daglig øvelse i å danne og erindre egne indre bilder basert på språk uten ytre billedstøtte. Innholdet åpner for undring, estetiske opplevelser og refleksjon.

Fortellingene i 2.–4. klasse har sitt tyngdepunkt i billedlig-symbolske fortellinger med rikt språk fra muntlig tradisjon. Undereventyr fra norsk, europeisk og internasjonal tradisjon er sentralt fortellestoff i 2. klasse. Natursagn fra muntlig tradisjon og nyskapte naturfortellinger gir stemme til dyr og planter, til vind og isbreer, til hav og elver. De er med på å legge et opplevelsesgrunnlag for naturfagsopplæringen og senere drøfting av bærekraftig utvikling. Sentralt i 3. klasse er dyrefortellinger, gjerne fabler fra muntlig tradisjon, på den ene siden og legender, særlig utvalgte helgenlegender, på den andre siden. I 4. klasse er kjernestoffet fortellinger fra Det gamle testamentet og skjønnlitterære fortellinger om menneskers arbeid i jordbruk, fiske og håndverk i nær fortid.

Før læreren forteller, blir gårsdagens fortelling gjenfortalt og samtalt om. Gjenfortelling er en arbeidsmåte som styrker elevenes mot og evne til å uttrykke seg. Gjenfortelling og samtale skaper et felles rom, en deling av erfaringer. Den individuelle hukommelsen utvides og sosialiseres.

Andre fortellinger kan velges i tillegg til kjernestoffet.

Når norskfaget står på planen for hovedfag, kan fortellestoffet gi temaer for skriving og lesing, for tegning og dramatisering.

Muntlig språk

Direkte møter mellom lærer og elever er sentral arbeids- og læringsmåte i alle fag. Talespråket er det fremste mediet for å møtes som mennesker, og utvikling av god samtalekultur er et sentralt anliggende fra første dag. I 2.–4. klasse gjelder det især samtale omkring faglige innhold, samtale om årsløpet i natur og kultur og samtale om egne og felles erfaringer og opplevelser.

I den daglige undervisningssamtalen i 2.–4. klasse blir innhold og arbeid fra dagene før hentet fram og utviklet videre. Gjennom åpne spørsmål fra lærer og elevenes refleksjoner og innspill blir dagens arbeidsoppgaver utviklet og avtalt.

Læreren leder også daglige økter med øvelse av dikterisk-poetisk språk. Små rim og større dikt læres fra munn til øre og utvikles gjennom uker til å bli språklige uttrykk som elevene trygt kan bringe videre på egen hånd. Koret av alle stemmer gir trygghet, mens oppdeling i grupper og enkeltstemmer gir utfordring og mestringsfølelse.

Diktutvalget skal være bredt: nytt og gammelt, på nynorsk og bokmål, knyttet til årstid, til hendelser og skapninger i naturen, til menneskelige forhold, til moro og alvor. Fortellestoff og innhold i opplæringen skaper en rød tråd i utvalget. Rim, regler og dikt kan ledsages av bevegelse eller dramatisering. Beveget språk er også del av arbeidet for å mestre romlige forhold (fram - tilbake, høyre - venstre), alene og sammen med andre. Språk, bevegelse og dramatisering kan utvides til små og større skuespill, der alle kan alt utenat og rollene kan gå på omgang, og der koret av klassens stemmer er viktigere enn enkeltprestasjoner.

Oppmerksomhet for lyder, rim og rytmer (stavelser) i språket styrker den språklige bevisstheten, en god følgesvenn på vei inn i skriftspråket. Leker og aktiviteter der språkets form, ikke innholdet, er det sentrale, kan fortsette i 3. og 4. klasse. Vanskegrad tilpasses enkeltelever og klassen som helhet.

Elevene bidrar til det muntlige arbeidet. I perioder kan de etter tur bidra med gåter og vitser, eller med 'dagens ord' i forskjellige varianter, eller fortelle om hendelser og interesser i eget liv.

Skriftlig språk

2.–4. klasse er årene for grunnleggende erobring av skriftspråket. Å skrive og lese er ferdigheter for livet. Tidspress og forsering i henhold til fastsatte frister skal unngås. Lærerne utvikler selv sitt program for progresjon, og programmet endres og tilpasses elevene kontinuerlig. Arbeidet skal ha en driv og være så mangfoldig og variert at hver enkelt elev finner og/eller styrker sin vei inn i skriftspråket i løpet av de tre årene. Etter hvert, og tydelig fra 4. klasse, blir skriving og lesing del av alle fag.

Veien inn i skriftspråket går fra skriving til lesing. De store bokstavene, i stort format, blir satt ned på papiret med pensel eller kraftig skriveredskap, eller formet og beveget på mange andre vis. Skriving er til å begynne med ikke bare en sak for fingrene, men for nær sagt hele kroppen. I løpet av de tre årene utvikler elevene håndskriften til å omfatte de små bokstavene og videre til sammenhengende skrift, vanligvis løkkeskrift.

To ferdigheter møtes når andreklassingene skriver: evnen til å forme bokstavene og oppmerksomheten for forbindelsen mellom lyd og tegn. Øvelse av linje og form i faget formtegning (se læreplan for matematikk) går forut for skrivingen. Det legges vekt på å etablere riktig skriveretning og gode skrivevaner fra starten.

Gjennom flere hovedfagsperioder arbeides det grundig, variert og med stor elevaktivitet både muntlig og skriftlig, på å etablere sikker forbindelse mellom lyd og bokstav. Elevene vil være på mange forskjellige steder i sin individuelle skriftspråkutvikling. Å bli godt kjent med alle lyd-bokstavforbindelsene og ta dem i bruk i skrive-lese-aktiviteter skal være en erfaringsrik vei for alle, ledet av læreren og i fellesskap med jevnaldrende. Det arbeides både analytisk og syntetisk, både fra helheten av meningsfulle ord til den enkelte lyd og bokstav og fra den enkelte lyd og bokstav til ord.

En velprøvd arbeidsmåte, men ny for hver enkelt andreklassing, er å finne bilder som danner et mellomtrinn mellom lyd og bokstav. Forut går muntlig aktivitet med lyden i sentrum. Læreren leder så klassen til et tegnerisk uttrykk som tar vare på det karakteristiske både ved lyden og bokstavformen. Bildet kan ha tiknytning til fortellestoffet, men like gjerne til noe konkret i skolens nære omgivelser. Eksempelvis: lyden er /t/, bildet er av et tre, bokstaven er T, kjerneordet er TRE, enten det er et tre fra eventyr eller skolegården.

Andre arbeidsmåter er å la bevegelse står i sentrum for veien fra lyd til bokstav, eller at stemningen i en lyd, særlig vokaler, blir utgangspunkt for maleriske eller dikteriske broer mellom lyd og bokstav.

Elevene skriver enkeltord og små tekster fra eventyr, kjente dikt, felles turer eller andre meningsfulle, nære innhold, med lærerens tekst som forelegg og skriftlig forbilde, eller etter eget øre.

Etter at alle lyd-bokstavforbindelsene er etablert og øvd variert, kan siste del av året gi gode muligheter for variert og tilpasset øvelse av skrive-leseferdighetene.

Hver skrivetekst er en lesetekst; den gjentatte arbeidsrytmen av å lytte, se, skrive, lese gir daglige impulser for hver elev til egen erobring av broen fra lyd til skrift. Varierte leseøvelser er del av det daglige skrive-lese-arbeidet i norskperiodene. Lærerne følger hver elevs utvikling av språklig bevissthet og skriftspråkmestring.

De små bokstavene blir så presentert og tatt i bruk, vanligvis i begynnelsen av 3. klasse. En periode med formtegningsøvelser kan forberede det nye skriftbildet. Formatet minsker, nye skriveredskaper tas i bruk, setningstegn og vekslingen mellom store og små bokstaver gir et godt lesbart skriftbilde. Målet for lesing i 3. klasse er å ta et felles skritt fra lesing av kjent til lesing av ukjent tekst. Lesing, især høytlesing, ses da som en sosial hendelse, noe en klasse kan gjøre i fellesskap, i tillegg til at lesing er og blir en stillferdig, indre, individuell aktivitet der elevene er på forskjellig sted i sin utvikling.

De felles skrive-lesetekstene er basert på et etablert forhold til innholdet; tekst står da i en meningsfull kontekst. Tekster kan skapes om dyrefortellinger og legender og om egne og felles erfaringer. De utformes i samarbeid lærer-elever og åpner for samtale om god tekstskaping, for eksempel måter å starte og avslutte, og for ortografi. Både felles og egne tekster deles med medelever.

I tillegg til å lese det egenskrevne, starter et felles arbeid med å lese tavletekster og trykte tekster, først som gjenkjennende lesing av kjent tekst og etter hvert som ny tekst i kjent kontekst. Tekstene åpner for varierte og tilpassete leseøvelser, for høytlesing og stillelesing. Lesehefter eller lesebok kan inneholde tekster som er kjent for klassen, tekster som omhandler kjente innhold og nye, ukjente tekster.

En lesetekst om høsten i 3. klasse arbeides med over flere dager, som høytlesing i plenum og gruppe, stillelesing, gjentatt lesing, lesing med voksenstøtte. Lesetekster knyttes til fortellestoffet, for eksempel lesing av fabler, og brukes som utgangspunkt for skrivetekster, eller til muntlige aktiviteter som dramatisering.

Målet for det samlete arbeidet med lesing er progresjon i leseferdighetene for hver elev. I en boksamling i klassen kan elevene finne egnet lesestoff for seg selv, i tillegg til det felles stoffet, og biblioteksbesøk kan legges inn.

Lærer bruker steinerskolenes kartleggingsmateriell for norsk i 3. klasse som hjelp til å følge opp hver enkelt elev.

I 4. klasse blir skriving og lesing i alle fag etablert som en velprøvd praksis som fortsetter i forskjellige former gjennom alle skoleår. I 4. klasse er arbeidsboken som elevene utarbeider i de fleste hovedfagsperiodene det tydeligste uttrykket for denne arbeidsmåten, utviklet gjennom lærers muntlige presentasjon og den påfølgende undervisningssamtalen og tekstarbeidet i klassen. Samtidig fortsetter både det daglige muntlige språkarbeidet og det daglige fortellestoffet, eventuelt også økter med lesing. Muntlig og skriftlig norsk øves og utvikles dermed i alle fag på planen, mens norskfaget selv blir tydeligere rettet mot det spesielt norskfaglige.

Elevene øver sammenhengende skrift, som regel løkkeskrift. Igjen kan formtegningsøvelser legge et godt grunnlag.

Felles skrivetekster brukes til lese- og rettskrivningsøvelser. Elevene gir innspill til de felles skrivetekstene, og hver skrivetekst er en lesetekst. En mer prosessorientert arbeidsmåte kan også brukes, der et felles arbeid åpner for tekstarbeid i to eller flere skritt.

Fortellestoffet settes i sentrum for skrive-leseperioder i hovedfag. Fortellinger med tydelig tidslinje, markante skikkelser og dramatisk-engasjerende innhold legger listen lavt for å skrive egne gjenfortellende tekster. For eksempel kan skjønnlitterære beretninger om «gamle dager» på fiske, på seteren, på gården og i skogen inspirere til egne tekster og bilder med rike innhold. Gode fortellinger åpner også for undring og innsikt i andre menneskers og tiders livsbetingelser. Gjenfortellinger suppleres med tekster i andre sjangrer.

Skrivingen har også et estetisk siktemål, og det arbeides for god utforming av tekst- og bildesider i arbeidsbøkene. Bevisst arbeid med bilde og skrift danner et grunnlag for senere uttrykks- og vurderingsevne overfor andre billed- og tekstmedier.

Den individuelle lesingen gis tid og rom, gjerne som daglige økter i hovedfagsperioder, eller i egne øvetimer. I klassebiblioteket velger elevene lesestoff ut fra egne interesser og leseferdigheter. Kort introduksjon av nye bøker i klassebiblioteket kan åpne for nye leseerfaringer, og elevene kan anbefale bøker til hverandre.

I tillegg til den individuelle lesingen, fortsetter et felles, variert arbeid med lesing av små og større tekster, gjerne knyttet til årets temaer i fortellestoff.

Læreren har ansvar for å tilpasse øve- og arbeidsmåter og vite hvor hver elev er i sin skrive- og leseutvikling og vurdere hvilken form for tilpassing eller ekstra støtte som egner seg. Steinerskolenes kartlegging brukes, men den enkelte eleven vurderes ikke i forhold til fastsatte krav til lesehastighet og leseforståelse.

Språkkunnskap

Språkkunnskap i 2.–4. klasse betyr å undre seg over, bli oppmerksom på og forstå språklige fenomener. Å leke med rim, rytme og språklyder hører til språkkunnskapen. Å snakke om ord og uttrykk, om eget språk og flerspråklighet er med på å grunnlegge et språk om språket.

Å oppdage og snakke om likheter og forskjeller mellom talespråk og skriftspråk vekker oppmerksomhet både for skrivemåter og for språkbruk i ulike situasjoner.

Fra og med 4. klasse er grammatikk et eget tema i norskfaget. Utgangspunktet er å lete etter språkets måter å uttrykke verden på, å utforske hvordan språket gjør det, ikke å memorere reglene i systemgrammatikken.

To temaer hører til språkkunnskapen i 4. klasse: kjennskap til de tre setningstypene spørresetninger, fortellesetninger og utropssetninger med sine setningstegn og kjennskap til ordklassene substantiv, adjektiv og verb. Til det første temaet: med lærerens hjelp stiller elevene all verdens mulige og umulige spørsmål, finner uttrykk som roper noe ut og setninger som forteller ting rett frem. Noe kan nedfelle seg som tekst, noe forblir muntlig. Til det andre temaet: med utgangspunkt i det muntlige språket, går elevene på leting etter hvordan språket uttrykker navn, egenskaper og handlinger i verden. De tre store, åpne ordklassene uttrykker på sett og vis våre begreper (substantiv), våre følelser og oppfatninger av hvordan noe er (adjektiv) og hvordan vi kan uttrykke handlinger, både de konkret synlige og de abstrakte og usynlige (verb). Ord finnes og samles i de tre kategoriene, muntlig og skriftlig.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i norskfaget gjennom lek, utforsking og praktisk virksomhet med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Norskfaget er integrert i den daglige hovedfagstimen i en bredde av fag. Hver dag inneholder kunstnerisk aktivitet med resitasjon, musikk og bevegelse, eventuelt daglig lesestund i perioder. Korte muntlige og skriftlige språkøvelser kan integreres i den første delen av hovedfagstimen. Periodevis kan det legges inn daglige lesestunder. Gjennom daglig muntlig og skriftlig bearbeidelse av lærestoff blir norskfaget integrert på tvers av fagene. I norskfaget spesielt er målet å utvide elevenes litterære erfaringer, styrke den språklige nysgjerrigheten deres og legge til rette for varierte lese- og skriveferdigheter og for muntlige ferdigheter og språkkunnskap.

Fortellestoff

Lærers muntlige fortelling er en gave av rikt språk og litterær kvalitet uten krav til individuelle leseferdigheter. Det er knyttet retningslinjer og forslag til fortellestoff til hvert av klassetrinnene 5.–7. klasse (se under Innhold ovenfor). Tyngdepunktet er kulturhistoriske fortellinger fra mange deler av verden, kulturbærende fortellinger som ellers er vanskelig tilgjengelig for barn. Lærerens frie, muntlige formidling av fortellinger kan i perioder avslutte hver hovedfagstime uten noen annen form for bearbeidelse enn muntlig gjenfortelling og samtale. I andre perioder danner fortellingene et inspirerende utgangspunkt for bearbeidelse i form av tekst og bilde.

Høytlesing tar den frie fortellingens plass der det er formålstjenlig.

Muntlig språk

Arbeid med dikt er del av den daglige hovedfagstimen. Diktene kan blant annet være knyttet til årstid, fortellestoff og hovedfagsemner som historie og naturfag. Diktene hentes både fra den klassiske litteraturen og fra moderne forfattere. Det skal være plass til både tyngde og letthet, alvor og humor. Det velges dikt på begge hovedmål. Elevene skal bli kjent med dikterne som har skapt diktene. Det blir et grunnlag for senere litteraturkunnskap.

Målet er god diksjon og varierte uttrykk, både når dikt leses og når de øves inn fra øre til munn. Med noen av diktene kan målet være å kunne dem utenat og presentere dem for tilhørere, sammen eller individuelt. Dikt kan inkludere eller utvides til dramatisering.

Lærers muntlige presentasjon av fagstoff, med innslag av spørsmål og samtale, danner utgangspunkt for videre bearbeidelse i alle hovedfagsemner. Elevene øver oppmerksom lytting, uten å ta notater. Neste dag hentes gårsdagens innhold opp i samtale i klassen. Den individuelle hukommelsen både utfordres og sosialiseres i denne arbeidsmåten. For de yngre elevene er former for gjenfortelling, støttet av lærer ved behov, en trygg ramme. Undervisningssamtalen skal i tillegg gi rom for spørsmål og undring, styrke evne til drøfting, til å se alternativer og knytte ny kunnskap til annen kunnskap.

Samtalen blir gjort i plenum eller i grupper. Elever kan gjøre forberedte presentasjoner, alene eller i gruppe. Stikkord og spørsmål kan noteres og deles med klassen.

Innenfor det felles arbeidet får elevene rom for valg som inkluderer individuelle muntlige framlegg. Det kan være korte presentasjoner av bøker og filmer i norskfaget, eller eksempelvis av dyr og planter i naturfag, eller av et sted eller reise i geografi. I norskfaget blir det arbeidet med å finne og bruke egnete kilder, på papir og digitalt, og å diskutere kvalitet på ulike kilder.

Samtaler og diskusjoner i forbindelse med aktuelle spørsmål, klassedemokrati og elevrådssaker gir anledning til å øve god samtalekultur, respektere andres meninger og uttrykke sine egne.

Skriftlig språk

5.–7. klasse er viktige år for mengdetrening av leseferdighetene og for å møte et mangfold av innhold og språklige uttrykk i lesestoffet. Skjønnlitteratur gir stor tekstmengde med tydelige sammenhenger i innholdet. Skjønnlitteratur er derfor sentralt, både som felles lesestoff og for elevenes egne valg. Hovedvekten i 5.–6. klasse ligger på leseglede, leseopplevelse og deling av leseerfaringer i henhold til egne preferanser. I 7. klasse forsterkes innslaget av refleksjon, vurdering av tekst og beskrivelse av språklige trekk i ulike sjangrer.

Elevene får hjelp til å finne egnet stoff å lese og til å gjøre egne valg. Tid settes av til stillelesing og høytlesing, i hel klasse eller i grupper, og til samtale om lesestoff. En kan også inkludere daglige lesestunder i hovedfagsperioder og gjøre avtale om daglig lesing hjemme, gjerne som høytlesing.

Når klassen har en skjønnlitterær bok som felles lesestoff, varieres arbeidsmåtene: lese stille, lese deler høyt for hverandre, lærer kan fortelle deler av boken, elever kan fortelle. Høytlesing som formidlingskunst blir pleiet. Lesetekster på sidemålet velges helst fra nyskrevet litteratur.

I tillegg til skjønnlitteratur skal elevene møte forskjellige typer fagtekster. De krever andre lesemåter, siden rekkefølge og grafisk utforming av tekster og illustrasjoner ikke er lineær og teksten sjelden følger en tidslinje. I løpet av 5.–7. klasse skal elevene bli grunnleggende kjent med arbeidsmåter for fagbøker, ordbøker, oppslagsverk og digitale kilder. Kildekritikk i form av oppmerksomhet for kvalitet på kilder forsterkes i 7. klasse, med vurdering av både papirbaserte digitale kunnskapskilder og drøfting av grunnleggende nettvettregler.

Klassebibliotek med et variert utvalg hva gjelder innhold, vanskegrad og teksttyper gir mulighet for valg. Utvalget av bøker kan varieres gjennom året i forhold til temaer i hovedfag og elevers interesser og behov. Biblioteksbesøk inkluderes i forhold til tilgjengelighet.

I norskfaget arbeider elevene med en bredde av skriveoppgaver i forskjellige sjangrer: tekster knyttet til lesestoff og til egne opplevelser og interesser, tekster med konkrete mottakere (brev, invitasjon, avis m.m.), fortellinger, dikt og saktekster. Fabulerende og

kreative skriveøvelser kan brukes. I 7. klasse er fokus også på gode og nøyaktige beskrivelser av for eksempel gjenstander, landskap og hendelser. Tilpasset alder og elevenes behov arbeides det med strukturen i tekster, med ortografi og tegnsetting og med kunsten å gi og få respons. Språklig stil og språklige virkemidler for forskjellige formål blir tematisert.

Håndskriften pleies; den skal være god å bruke og god å lese. Elevene øver bruk av tastatur til enkelte skriveoppgaver, for eksempel tekstsamling i et fag, eller invitasjoner/brev som skal sendes ut. Ferdigheter i tastaturbruk/touchmetoden skal være på plass ved slutten av 7. klasse.

Elevene skriver også mye i andre fag enn norsk. De skriver hver dag og de skriver i et mangfold av sjangrer i arbeidsbøkene i alle fag, der det muntlig bearbeidete innholdet får sitt uttrykk i tekst og bilde. Tekstarbeidet utvikler seg fra i hovedsak å samarbeide om felles tekster, eller ha lærernes tekster som språklige forbilder, til i hovedsak å skrive egne tekster. Råd og hjelp for tekstskaping skal være integrert del av alle fag. Elevene prøver og øver måter å ordne et tema ved hjelp av tankekart, stikkord, disposisjon m.m. Arbeidsmåtene varieres, fra å skrive spontane tekster uten tanke på feil og omarbeiding, til en prosessorientert arbeidsmåte. Ofte vil elevene skrive i to skritt: utkast som bearbeides, ved lærers eller medelevers hjelp, før teksten finner sin endelige form.

Tekster i hovedfagsbøkene deles med klassekameratene.

Fortellinger med tydelig tidslinje, for eksempel norrøne myter i 5. klasse, eller greske heltefortellinger i 6. klasse, gjør terskelen lav for å skape gjenfortellende tekster etter den felles muntlige bearbeidelsen. Hjemstedslære/geografi åpner for andre oppgaver, for eksempel å beskrive rommet eller huset sitt og siden skoleveien, for så å finne informasjon om hjemkommune og fylket de tilhører. Man starter med konkrete beskrivelser av det kjente. I neste omgang kan dette gi inspirasjon til naturskildringer, reiseskildringer og til faktabasert kunnskap om fylker, byer, elver, fjell, sjøer og land. Botanikk i 6. klasse kan inspirere til diktskriving, mens fysikk i 7. klasse trenger saktekster som beskriver et hendelsesforløp. I historiefaget er det rom for mange teksttyper, fra saklige referater til fiksjonsfortellinger med historiske skikkelser som jeg-person, eller å se en hendelse gjennom øynene til flere involverte.

I tillegg til tekster basert på felles innhold i opplæringen, arbeider elevene med oppgaver etter egne valg innenfor ulike fag. Det gir øvelse i å finne gode kilder og utvikle tekster med passende struktur. Konkrete spørsmål som skal besvares kan være en hjelp for de yngste. Idemyldring, tankekart, disposisjon kan øves i forhold til konkrete oppgaver.

Håndskriften kan utvides til å prøve runealfabetet, futharken, i 5. klasse, det greske alfabetet i 6. klasse og middelalderens kalligrafi i 7. klasse. Fra 7. klasse bearbeides enkelte oppgaver med digital tekst- og billedbearbeiding, og digitale verktøy kan brukes i presentasjon av oppgaver.

Språkkunnskap

Arbeid med rettskrivning og tegnsetting er del av norskfaget, men er også integrert i tekstskapingen i alle fag. Elevenes egne tekster gir læreren kunnskap om hva de trenger å øve.

Nye temaer i grammatikken bearbeides gjerne i en årlig hovedfagsperiode.

Til språkkunnskapen hører en begynnende sjangerbevissthet og kunnskap om språklig stil og språklige virkemidler. Gjennom årene har elevene blitt kjent med fiksjon som eventyr, myter, sagn og fortelling i tillegg til sakprosa. Nå leser de tekster i forskjellige sjangre: fantasy, nåtidsrealisme, tegneseriefortelling, biografi, historie, som åpner for at elevene blir oppmerksomme på karakteristiske språklige trekk. I 7. klasse kan sjangrer i sakprosa undersøkes. Virkemidler i dikterisk språk løftes fram i det daglige arbeidet med dikt. I 7. klasse er bilder i språket et tema som deretter utvikles over år.

Det legges vekt på å utvikle og bruke et språk om språket, både om språklig stil og virkemidler og om grammatikk.

Grammatikken utvides med arbeid rundt verbets tider, bøyningsformer av substantiv og adjektiv i 5. klasse. Det videreføres i 6. klasse med å bli kjent med resten av ordklassene. En nøkkel for språklæren er å legge til rette for at elevene undersøker/blir oppmerksom på språklige fenomener og prøver å sette ord på dem. Dagligdags språk om kjente ting kan brukes til å finne og beskrive grammatiske fenomener. I 7. klasse er syntaks et hovedtema i grammatikken. Subjekt, verbal, objekter og adverbialer gjennomgås og gjenkjennes i hverdagslig språk. Elevene kan gå på leting, finne og skape eksempler: hvilke roller spiller de ulike setningsleddene i setningen, hvilke oppgaver fyller de?

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i norskfaget gjennom utforsking og praktisk arbeid samt refleksjon og vurdering av egne og andres tekster.

8.–10. klasse

Arbeidsmåtene i alle fag, især periodefagene, skal legge til rette for progresjon i muntlige og skriftlige norskferdigheter. Faglig samtale, muntlige presentasjoner og lesing tilknyttet ulike temaer er sentralt. Daglig skriftlig bearbeidelse av fagstoff gir omfattende og kontinuerlig skrivetrening. Det betyr mye for selve læringsprosessen i de enkelte fag, men også for evnen til å uttrykke seg faglig eksakt og tilpasset det faglige innholdet. Elevene planlegger, utformer og bearbeider tekstene sine manuelt og digitalt. Å kunne ta notater og velge ut sentrale innhold i en stor mengde stoff er utfordringer i 9.–10. klasse. På den annen side gir fagene, især samfunnsfag og naturfag, mange muligheter til både drøftende oppgaver og kreative, litterære uttrykk.

Biografier kan brukes som fortellestoff fra lærer i 8.–9. klasse i ulike fag. Å bli kjent med livsløpet til mennesker som har bidratt på forskjellige samfunnsområder og til forskjellige tider, kan gi et utvidet perspektiv på fagkunnskapen. Biografier er også aktuelt som elevpresentasjoner eller skriftlige særoppgaver. I norskfaget spesielt er forfatterbiografier en nøkkel til litteraturhistorie og -kunnskap.

Alle skoledager kan starte med resitasjon av dikt som er knyttet til det faglige innholdet. Diktene åpner en annen dør til fagstoffet enn opplæringen forøvrig. I perioder kan elever komme med egenvalgte dikt. Den første delen av hovedfagstimen kan også i perioder brukes til diskusjon om hendelser i nyhetsbildet, til lesing og drøfting av en aktuell tekst fra media eller en faglig kilde, eller til korte økter med dagbok eller øvelser i kreativ skriving. I løpet av ungdomsskoletiden er det rom for dramatisering/skuespill i samarbeid med andre fag, især håndverk, maling, musikk og eurytmi.

Nedenfor blir kun arbeidsmåtene i norskfaget selv omtalt.

Muntlig språk

Gjennom alle klassetrinn har kjennskap til forfatterne ledsaget det daglige arbeidet med dikt og fortelling. I ungdomstrinnet blir denne kjennskapen fordypet og utvidet.

Det daglige innslaget av diktlesning og resitasjon inkluderer middelalderballader og nyere dikt som skildrer hele hendelsesforløp. Utvalgte dikt kan utvikles og bearbeides for formidling til andre. Dikt kan dramatiseres og utvides med sang, musikk og bevegelse. Som i tidligere år, er både nynorsk lyrikk og bokmålslyrikk representert. Svensk, dansk og oversatt lyrikk, fra samiske og andre språk, leses og bearbeides. I 10. klasse vektlegges et litteraturhistorisk perspektiv, fra norrøn diktning til nålevende diktere.

Lærers muntlige presentasjon av fagstoff er sentralt i norskfaget, med repetisjon, samtale og fordypning dagen etter, før et skriftlig arbeid med stoffet i arbeidsbok eller andre formater. I 8.–10. klasse legges det i økende grad vekt på utvidelse, videreføring og diskusjon av sider ved fagstoffet, enten det gjelder klassisk litteraturkunnskap eller tidsaktuelle spørsmål i forbindelse med språk, ytringer, kilder, medier. Elevenes muntlige presentasjon av litteratur, forfatterbiografier og annet fagstoff er del av den kontinuerlige undervisningssamtalen.

Elevene presenterer korte framlegg om forberedte temaer. Improviserte presentasjoner av oppgitte temaer kan også brukes.

Å snakke sammen om spørsmål som går ut over det rent faglige er viktig. Teknikker og holdninger som skaper rom for god samtalekultur på tvers av meninger og idealer blir understøttet.

Skriftlig språk

Litteraturkunnskapen i 8.–10. klasse skal bygge på og utvide barnetrinnets læringsaktiviteter i muntlig og skriftlig språk og i språkkunnskap.

Elevene blir kjent med skjønnlitterære sjangrer gjennom møter med tekster. Fortelle- og lesestoffet fra barnetrinnet kan kaste lys på en rekke prosasjangre. Litteraturhistoriske temaer og lesing av ny ungdomslitteratur i 8.–10. klasse utvider sjangererfaringene. Daglige møter med dikt gjennom alle år danner grunnlag for å gjenkjenne, omtale og selv ta i bruk språklige bilder og andre dikteriske virkemidler. Noen grunnleggende faguttrykk i litteraturkunnskap introduseres i utforskning av og samtale om skjønnlitteratur. Både å studere tekst og å diskutere tekst har en plass gjennom de tre årene.

Elevene har vært med på å bruke dramatikkens virkemidler i små og større skuespill. I 8.–10. klasse utvikles grunnleggende fagtermer også på dette området.

I 8. og 9. klasse arbeider elevene med forfatterbiografier og tekstutdrag fra norsk litteraturhistorie, med hovedvekt på tiden for det nasjonale gjennombruddet, romantikken og realismen. Forholdet mellom liv og diktning blir drøftet ut fra datidens brennende spørsmål. Temaer som eventyrinnsamling og bakgrunnen for to norske skriftspråk, men også klasseskiller og kvinnenes stilling, belyses gjennom forfatterbiografier.

I 10. klasse er hovedtemaet en kronologisk gjennomgang av norsk litteraturhistorie, fra norrøn tid og frem til vår tid. Romantikken, med Wergeland og Welhaven som ruvende og motsetningsfylte dikterskikkelser, danner et tyngdepunkt.

Fortellertekniske grep og språklige virkemidler fra skjønnlitteratur eller med litteraturhistoriske særtrekk prøves ut som forbilde for egne tekster. Kan en situasjon, et handlingsforløp eller et sted beskrives i forskjellige litterære stilarter, som romantisk, nasjonalromantisk, realistisk, naturalistisk inspirert tekst? Hvordan blir en skildring med en jeg-forteller i forhold til når en allvitende forteller er formidleren? Hva om en hendelse skildres i dikt eller kortprosa, eller som en avisreportasje?

Også sjangrer og språklig stil i saktekster undersøkes, omtales og prøves ut.

Lesing av ny og gammel skjønnlitteratur, høyt og stille, fritt valgt og felles, er sentralt i norskfaget. Gode leseferdigheter er en nøkkel til estetisk opplevelse, danning og kulturkunnskap, men også til ordforråd og skriveferdigheter. Oversatt litteratur, fra samisk og andre språk, tas med i utvalget.

Lesing av fagtekst utvikles videre, på papir og skjerm og med mer komplekse tekster enn i foregående år. Stoff som er organisert som grafisk sammensatte tekster av bilde og ord, tall og diagrammer, tekstbokser og sprang til videre lesning krever en egen form for lesning og forståelse som øves i løpet av de tre skoleårene.

Ulike lesestrategier tas i bruk, tilpasset tekst og mål for lesingen: lesing av sammensatt tekst, understreking av nøkkelord, skumlesing, lesing av kart, statistikk, bruk av oppslagsverk, lesing på skjerm.

Nyskrevet litteratur på nynorsk brukes som felles lesestoff i 8. og 9. klasse og følges opp med gjenfortellinger og annen skriftlig bearbeidelse på nynorsk.

I 10. klasse tas tekster med tilknytning til litteraturhistorien inn: utdrag fra Snorre i originalspråk, språkeksempler fra dansketiden og fra overgangen til moderne bokmål og nynorsk.

Eksempler på forskjellige sjangrer i fiksjonslitteratur og faglitteratur leses og utvider sjangerkunnskapen, med bruk av et egnet fagspråk. Elevene får oppgaver for egen utforskning.

Arbeidet med tekst og bilde i hovedfagsbøkene i norsk danner ryggraden i tekstarbeidet.

Større selvstendighet tilstrebes gjennom de tre skoleårene. Bredden i teksttyper utvides. Blant annet brukes essays, skjønnlitterære tekster, argumenterende/reflekterende tekster basert på hovedfagsstoff. Eget tilvalgsstoff oppmuntres, eller forventes etter avtale.

Ulike formater og presentasjonsmåter av faglig innhold tas i bruk. Dramatisering, musikk, foto og film er noen av mange muligheter. Kildesøk, kildebruk og henvisningspraksis tas inn i tekstarbeidet.

Språkkunnskap

Litteraturkunnskapen i 8. og 9. klasse er en innfallsvinkel til temaet norsk språkutvikling. Gjennom arbeid med nynorsk litteratur tematiseres bakgrunnen for to skriftspråk i Norge. De samiske språkenes stilling omtales i 9. klasse. I oversiktsperioden i 10. klasse blir temaet språkhistorie utvidet.

Samtale og kunnskap om dialekter og sosiolekter er tema i 9.–10. klasse. Flerspråklighet, språk og identitet og språklig mangfold i Norge er temaer for utforskning, samtale og refleksjon.

Gjennom de tre skoleårene legges det vekt på at elevene møter, leser og skriver tekster i en bredde av sjangrer. Progresjonen fram til 10. klasse ligger ikke minst i at sjangrene blir begrepsmessig omtalt og forstått.

Grunnleggende begreper og appellformer fra retorikken behandles. Språklige og visuelle virkemidler i reklame og debatt kan undersøkes og drøftes.

Gjennom de tre årene arbeides det med oversikt over og repetisjon av grammatikk, rettskriving, tegnsetting og syntaks. Ferdighetsøvelse legges opp til å møte elevenes egen vurdering av behov og relevante arbeidsmåter. I 9. og 10. klasse gjennomgås sidemålets grammatikk.

Det arbeides med utvidelse av ordforrådet. Litteratur, også eldre, er en av kildene til dette. Metaforer og andre språklige bilder og virkemidler løftes fram og tas i bruk.

Ordtak kan omskrives, dramatiseres og drøftes. Faste uttrykk og talemåter tematiseres. Elevene arbeider med å finne og bruke synonymer, antonymer, homonymer osv. Fremmedord er et tema, likeledes lånord, særlig fra engelsk; kan det skapes norske erstatninger?

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i norskfaget gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over norskfaglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egne og andres tekster. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget norsk.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal basere seg på hvordan eleven skaper tekst og behersker sjangere og språklige virkemidler. Den skal vise elevens muntlige ferdigheter i ulike sammenhenger og på hvilken måte eleven benytter og synliggjør refleksjon omkring kildebruk.

Tilbake til innhold

Matematikk

Formål og perspektiv

Matematikken er en del av vår globale kulturarv. Mennesket har brukt og utviklet matematikken for å systematisere erfaringer, for å beskrive og forstå sammenhenger i naturen og samfunnet og for å utforske universet. Matematikken er på den ene siden et uunnværlig redskap for innsikt i verdens lovmessigheter. På den andre siden har matematikk vært en av forutsetningene for teknologisk utvikling og slik bidratt til utformingen av samfunn og kultur. Matematikkens symbolspråk bygger broer mellom tenkningens indre verden og naturens ytre. Ved å la tall og geometriske former representere konkrete erfaringer åpnes en verden av dypere innsikt som ikke er direkte tilgjengelig for erfaringen.

Når fenomener reduseres til tall, kan årsaker kartlegges og endring settes i verk. Vitenskap og teknologi er i stor grad født ut av matematikken. På denne måten er matematikken forbundet med et etisk ansvar fordi den muliggjør påvirkning på godt og vondt. Faget griper inn i vitale samfunnsområder som medisin, økonomi, kommunikasjon, politikk, økologi og energiforvaltning. Et samfunn orientert mot bærekraft er avhengig av at kvantitativ informasjon behandles med innsikt og forsvarlighet. Et mål for matematikkfaget er at elevene utvikler slik innsikt og vurderingsevne. Til det trengs ferdigheter, men også kritisk evne til å stille spørsmål og vurdere løsninger i en større sammenheng enn den rent kvantitative.

Den ene polen i matematikkfaget er tallene, som har sin basis i tellingen som aktivitet og som leder inn i ulike talloperasjoner og deres anvendelse på virkeligheten. Den andre polen er bildet, formen, som manifesterer seg i geometriens verden av linjer, flater og volumer. Å la det vokse fram en matematisk forbindelse mellom tall og geometriske former er en pedagogisk nøkkel. Gjennom alle grunnskoleårene er måloppnåelse i matematikkfaget avhengig av at elevene opplever mestring og motivasjon. En god balanse mellom bygging av ferdigheter og utvikling av forskertrang kan bidra til god læring og engasjement i faget.

I småklassene er det stort rom for lekende, bevegelige og varierte problemløsninger i møte både med konkreter og praktiske oppgaver med hverdagstilknytning. På den annen side oppmuntres elevene til filosoferende undring rundt matematikkens mange gåter. Det legges vekt på at elevene øver grunnleggende ferdigheter som gir mestring og dermed motivasjon for videre fordypning. Matematikkens skjønnhet og lovmessigheter, både som tall og form, erfares konkret

I mellomtrinnet står kunnskap, øvelse og ferdighetsoppnåelse sentralt. Det innebærer å gjøre opplæringen rik på konkrete situasjoner der problemløsningen lokker fram

kreativitet og oppfinnsomhet, og der en praktisk tilnærming eller bedømmelse kan ha like stor matematisk verdi som en mer teoretisk. Opplæringen veksler mellom utforskende, kreative og problemløsende aktiviteter og ferdighetstrening. Elevene utfordres til å kommunisere matematikk, skriftlig og muntlig. Opplæringen skal legge grunnlag for å gi eleven kompetanse i å forklare og begrunne metoder, problemløsningsstrategier og resultater og uttrykke dette gjennom det formelle symbolspråket. Videre skal opplæringen bidra til at eleven utvikler matematisk forståelse ved å arbeide med matematiske begreper, operasjoner og sammenhenger.

Fra 7. klasse stiger abstraksjonsnivået, og matematikkens rike verden av tallprinsipper, likninger, formler og nye aspekter av syntetisk og analytisk geometri inkluderes med økende vanskelighetsgrad. Her er opplæringen mer innrettet mot ren matematisk erkjennelse, selv om praktisk anvendelse og matematisk estetikk fortsatt hører med. Mange av matematikkens oppdagelser er preget av enkelhet og skjønnhet, og en lang rekke fenomener i tallenes og formenes verden har en slående estetikk av stor pedagogisk verdi. Intensjonen er at matematikkfaget skal tiltale elevenes skaperglede, engasjement og utforskertrang på stadig nye måter. Historiske og filosofiske betraktninger integreres i arbeidet med matematikken.

Matematikken inkluderes tverrfaglig i mange av skolens aktiviteter. Så snart beregninger, anslag, oversikter, sammenlikninger eller perspektiver i tid og rom dukker opp, kan matematiske ferdigheter tas i bruk. Gjennom tverrfaglig integrasjon av matematikken i alt fra naturfag og samfunnsfag til språk og kunst vil elevene øve sine analyserende og problemløsende ferdigheter. Matematikken spiller en særlig rolle innenfor det digitale feltet, der tallsystemer og algoritmer danner selve grunnlaget for teknologien. Matematikkfaget gir et bredt og vesentlig grunnlag for videre utdanning, for personlig livsførsel, bærekraftig engasjement og demokratisk deltakelse.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- delta i lek og eksperimentering med telling og tabeller
- lage og bruke tallinje for å løse oppgaver
- bruke automatiserte ferdigheter i multiplikasjonstabeller
- utvikle og løse oppgaver i form av hoderegning, muntlige regnehistorier og enkel overslagsregning
- prøve ut og snakke om ulike regnestrategier (algoritmer); øve matematisk språk
- anvende posisjonssystemet og følge reglene (algoritmene) for enkle, oppsatte stykker i de fire regneartene
- delta i aktiviteter og oppgaveløsning med kroppsmål og tidligere tiders mål
- samarbeide om å bruke måleenheter for lengde, vekt og volum (liter) og sammenligne størrelser gjennom praktiske øvelser
- utprøve matematiske oppsett og løsninger på praktiske problemer og ta i bruk enkel praktisk regning knyttet til kjøp, salg, tid og penger
- utforske, tegne og beskrive tallmønstre og sammenhenger mellom tabeller
- utforske og beskrive sammenhenger mellom de fire grunnleggende regningsartene
- utvikle og sammenligne symmetri- og speilformer, linjeborder og ikke-figurative former
- kjenne igjen, tegne og navngi enkle geometriske grunnformer
- utvikle enkel statistikk knyttet til måling og praksisnære situasjoner

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- forklare sammenhengen mellom brøk, desimaltall og prosent og beherske omregning dem imellom
- bruke regnereglene (algoritmene) for de fire regningsartene i problemløsningsstrategier og løse oppstilte regnestykker i de fire regningsartene med hele tall, brøk og desimalbrøk
- gjøre greie for plassverdi på tallinjen og anvende brøk og negative tall i konkrete, praktiske situasjoner
- identifisere og beskrive partall, oddetall, primtall, kvadrattall, fattige og rike tall
- omgjøre tekstoppgaver til regnestykker og forklare løsninger i et matematisk språk
- bruke hoderegning, overslag og avrunding i praktisk regning
- bruke mål for lengde, areal, vekt, volum og tid i praktisk regning
- formulere og gjennomføre enkle regnskapsoppgaver
- gjøre rede for grafiske representasjoner av størrelser og mengder og samle data i tabeller, regne ut gjennomsnitt og bruke enkel statistikk
- tegne og lese kart
- prøve ut kjente regneregler (algoritmer) som algebraiske uttrykk og løse oppgaver med grunnleggende bokstavregning
- bruke frihåndsgeometri som uttrykk for geometriske figurer og formforvandlinger, symmetri- og speilingsformer
- utføre nøyaktige, komplekse geometriformer med passer og linjal og synliggjøre geometriske mønstre ved bruk av farger
- utføre grunnkonstruksjoner og geometriske formforvandlinger og bruke et matematisk språk for å identifisere ulike geometriske former
- gjøre rede for beviset for vinkelsummen i en trekant
- beskrive den pytagoreiske læresetning og π gjennom konkret, visuell utprøving

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utvikle modeller, utforske framgangsmåter og begrunne løsningsstrategier i møte med ulike matematiske utfordringer
- sammenligne og omgjøre tallkategorier til standardform
- regne med ulike tallsystemer
- ta i bruk algoritmene for primtallfaktorisering og utregninger med algebraiske uttrykk
- bruke potenser og kvadratrøtter og anvende kvadratsetningene og polynomer i beregninger
- løse likninger og ulikheter av første grad og løse enkle likningssystemer med to ukjente, algebraisk og geometrisk, med bruk av koordinater
- utforske sammenhengen mellom konstant prosentvis endring, vekstfaktor og eksponentialfunksjoner
- lage og tolke funksjoner som beskriver numeriske sammenhenger i praktiske situasjoner
- identifisere og utnytte egenskapene til proporsjonale, omvendt proporsjonale, lineære og enkle kvadratiske funksjoner
- løse oppgaver ved bruk av målestokk og proporsjoner og utføre beregninger med variabler i praktiske situasjoner
- sette opp budsjett og føre regnskap; drøfte spørsmål knyttet til personlig økonomi, lån, kjøp og salg
- gjøre overslag over og beregne lengde, omkrets, vinkel, areal, overflate og utføre beregninger med vei, fart, tid, masse, volum og tetthet
- forklare definisjonen av π og bruke det i beregninger av omkrets, areal og volum og bruke formlikhet, kongruens og Pythagoras' læresetning i beregninger
- analysere egenskaper ved to- og tredimensjonale figurer og bruke egenskapene i beregninger
- utføre komplekse geometriske konstruksjoner, som kjeglesnitt, og lage perspektiv-tegninger med forsvinningspunkter
- undersøke og analysere sannsynlighet ved bruk av databaser og praktiske eksperimenter; beskrive utfallsrom og uttrykke sannsynlighet i ulike talluttrykk
- vise med eksempler og finne mulige løsninger på enkle kombinatoriske begreper i praktiske situasjoner

Sentrale innhold

Gjennom lokal læreplan kan enkeltelementer tilordnes andre klassetrinn enn oversikten nedenfor, og enkeltelementer kan føyes til.

2. klasse

Tall og tallforståelse

- Lekende matematiske aktiviteter
- Telling og bevegelse
- Tallinjen
- Tallkvalitet, tallmengde
- Rytmisk arbeid med tall og tabeller
- Enkel regning med de fire regningsartene, muntlig og skriftlig
- Muntlige regnehistorier, hoderegning og overslag

Formtegning og geometri

- Formgjenkjennelse, navn på geometriske grunnformer
- Linjer i variert bevegelse
- Symmetriformer

3. klasse

Tall og tallforståelse

- Partall – oddetall, det doble og halvparten
- Regning med de fire regningsartene
- Rytmisk arbeid med tall og tabeller
- Øving av tabeller
- Hoderegning og overslag
- Muntlige regnehistorier
- Regning med tid/klokka
- Regning med penger
- Varierte regnestrategier (algoritmer)
- Plassverdi i posisjonssystemet

Algebra

- Tallmønstre og lovmessigheter i kjente tabeller

Formtegning og geometri

- Mer komplekse oppgaver med linjer, symmetrier og speilinger

4. klasse

Tall og tallforståelse

- Regning med de fire regningsartene i et utvidet tallområde
- Oppstilling: addisjon, subtraksjon, multiplikasjon og enkel divisjon
- Automatisering av tabeller videreføres
- Hoderegning og overslag videreføres
- Varierte teknikker og strategier
- Plassverdi i posisjonssystemet
- Regning med penger
- Enkel regning knyttet til tid, dager og timer
- Måling: Lengdemål, vekt og hulmål – fra egne mål til standardiserte mål
- Enkel statistikk i forbindelse med måling

Algebra

- Sammenhenger mellom addisjon og subtraksjon
- Sammenhenger mellom addisjon, multiplikasjon og divisjon

Formtegning og geometri

- Horisontale og vertikale speilvendinger og symmetrier
- Grunnleggende geometriske former

5. klasse

Tall og tallforståelse

- Brøk, fra hel til del, del til hel, sammenligning av størrelser
- Utvide og forkorte brøk, finne fellesnevner, addisjon og subtraksjon
- Brøktabeller
- Begrepene ekte brøk, uekte brøk og blandet tall synliggjøres
- Grunnleggende øvelser med de fire regningsarter i brøkregning, muntlig og skriftlig
- Tallinjer med hele tall og brøk
- Hoderegning
- Repetere gange- og deletabeller
- Målings- og delingsdivisjon
- Oppstilte addisjon-, subtraksjon-, multiplikasjon- og divisjonstykker
- Fra tekstoppgave til oppstilt regnestykke
- Overslagsregning før nøyaktig utregning

Algebra

- Faktorisering
- Sammenhenger mellom størrelser i brøkregning

Formtegning og geometri

- Fletteformer
- Korssymmetri og forvandling av former
- Grunnleggende geometriske former

6. klasse

Tall og tallforståelse

- Partall, oddetall, primtall, kvadrattall, fattige og rike tall
- Brøkregning, med fokus på divisjon og multiplikasjon
- Desimalbrøk
- Regning med lengde og avstand, vekt og tid, kjøp og salg
- Regning med brutto og netto, enkelt regnskap
- Tekstoppgaver blir regnestykker
- Regning med tall opp til en million
- Hoderegning med de fire regningsarter og med brøkoppgaver
- Enkle tabeller og regning med gjennomsnittsverdier

Algebra

- Sammenhenger mellom regningsartene

Geometri

- Grunnleggende konstruksjoner på frihånd: vinkler, trekanter, firkanter i samspill
- Estetikk og skjønnhet i geometrien
- Geometriske begreper
- Vinkelsummen i en trekant
- Første kjennskap til Pythagoras og π

7. klasse

Tall og tallforståelse

- Prosentregning
- Renteregning
- Flateinnhold og volum
- Praktisk regning
- Regnskap, budsjett, handel, avslag/påslag i prosent
- Målestokk i forbindelse med kart
- Tabeller og diagram
- Temperatur; pluss- og minusgrader
- Statistikk og sannsynlighet

Algebra

- Fra kjente regneregler (algoritmer) til algebraiske uttrykk; renteformelen
- Enkel bokstavregning, addisjon og subtraksjon
- Praktisk utregning av π

Geometri

- Grunnkonstruksjoner med passer: vinkelkonstruksjoner, sirkel, forskjellige trekanter, firkanter og mangekanter
- Den pytagoreiske læresetning – visuelt bearbeidet
- Estetikken i geometriformer

8. klasse

Tall og tallforståelse

- Tallteori: potens og kvadratrot
- Negative tall
- Regnskap, budsjett, handel videreføres
- Overslag for lengder og areal
- Beregning av vei, fart, tid
- Innsamling av data, enkel statistikk

Algebra

- Gjennomgang av kjente algoritmer, innføring i algoritmisk tenkning
- Utvikle og utprøve modeller for problemløsning
- Likninger

Geometri

- Formlikhet og sentralperspektiv
- Flatetransformasjon med arealkonstans (Pythagoras)
- De fire første geometriske stedene
- Perspektivtegning

9. klasse

Tall og tallforståelse

- Regnskap og budsjett, tap og fortjeneste
- Personlig økonomi
- Beregning av masse og tetthet
- Volum og overflate for alle regulære legemer
- Funksjoner; overganger mellom ulike representasjoner
- Bruk av digitale verktøy for grafisk framstilling
- Bruk av regneark

Algebra

- Likninger videreføres
- Bruk av algoritmer, eksempelvis i enkel koding og programmering
- Algebraisk oversikt, parentesregning
- Kvadrat- og konjugatsetninger
- Bevisføring

Geometri

- Kongruens og løsbarhet
- Flatetransformasjon med høydekonstans (skjæring)
- Bevisføring
- Tredimensjonale geometriske figurer; platonske legemer

Statistikk og sannsynlighet

- Statistikk og sannsynlighet med utgangspunkt i virkelige problemstillinger
- Utfallsrom

10. klasse

Tall og tallforståelse

- Tallsystemer og deres historiske utvikling
- Proporsjoner brukt både i geometri og i praktisk beregning
- Valg av måleenheter og måleinstrumenter
- Lineære og inverse funksjoner, proporsjonalitet, omvendt proporsjonalitet, analyse av stigning
- Videreføring av algoritmisk tenkning og anvendelse i problemløsningsstrategier; utvikle og utprøve modeller

Algebra

- Likningssystemer med 2 ukjente av 1. grad og 2. grad, algebraisk og grafisk løsning
- Faktorisering av 2. grads polynomer
- Enkle eksponentialfunksjoner

Geometri

- Kjeglesnittenes kurver
- Proporsjoner
- Oversikt over alle geometriske setninger for løsning av komplekse konstruksjoner
- Forskjellige framstillinger av 3-dimensjonale legemer i et 2-dimensjonalt bilde
- Geometriens betydning i teknologi, arkitektur, kunst

Statistikk og sannsynlighet

- Statistikk, sannsynlighet og kombinatorikk (Pascals talltrekant)

2.–4. klasse

Matematikkopplæringen i 2.–4. klasse er variert, med motoriske, estetiske, filosofiske, geometriske øvelser for å styrke elevenes interesse og aktive deltakelse i faget. Tallverdenen oppdages gjennom lek, aktivitet og undring. Læringsprosessen går fra bevegelse, øvelser og mestring til forståelse. Muntlig regning knyttet til livsnære situasjoner står sentralt, men også betraktninger rundt tallenes og regnemåtenes kvaliteter. Å samle og å dele, å miste noe og beholde resten, å ordne en mengde i like enheter – det er både erfaringsnært og åpent for etisk undring.

Å snakke om forskjellige måter å løse regneutfordringer på utvikler et språk om matematikk. I løpet av de tre årene skal grunnleggende regnestrategier og ferdigheter befestes, muntlig og skriftlig.

Undervisningen er prosessorientert: Hvordan tenker du? Elevene skal lære å sette ord på hvordan de tenker. Undervisningen er differensiert, så alle elever skal ha mulighet til å oppleve mestring og utfordring, og tilbakemeldinger til elevene er oppmuntrende og motiverende.

Tall og tallforståelse. Algebra

Telling er en kilde til tallforståelse. Elevene teller alt som kan telles, i klasserommet og ute. Tall og telling er del av lek, bevegelse, regler og fortelling. Telling øves fram (addisjon) og tilbake (subtraksjon). Tallområdet utvides gjennom de tre årene.

Rytmiske telleøvelser legger et grunnlag for multiplikasjonstabellene. Rytmisk telling gir enkelte tall i tallrekken aksent eller trykk, alle tall er med, noen poengteres bare som klapp eller hvisking. Etter hvert øves multiplikasjonstabellene (2 = 1 x 2, 4 =2 x 2), muntlig og siden skriftlig. 2-, 3-, 4-, 5- og 10-tabellen kan øves først, deretter alle tabellene opptil 12-tabellen og så utvidet med 20-, 25-, 50- og 100-tabeller i 4. klasse. Sammenhenger og forhold mellom tabellene utforskes og kan også framstilles visuelt, i tegning og i bevegelse.

I 2. klasse blir elevene oppfordret til å reflektere over tallenes kvalitet. «Hva finnes det bare 1 av i hele verden?» Elevene oppfordres til å tenke over tall, knytte dem til egne erfaringer og undringer for å sette i gang matematiske tankeprosesser, ikke for å få riktige svar. Tallenes tallkvalitet kan behandles fra 1 og gjerne til 12. Romertall opp til 12 introduseres, siden romertallenes skrivemåte synliggjør mengde og antall og kan vises med fingre og hender. I 3. klasse utvides tallbegrepet gjennom å bli kjent med oddetall og partall, det doble og halvparten, og i 4. klasse gjennom tallenes plassverdi i posisjonssystemet.

Tallenes skrivemåte øves inn og tas i bruk i 2. klasse. Tallrekken anskueliggjøres i forskjellige, gjerne fargerike, framstillinger av tallinjer. Elevene kan lete etter, finne og beskrive tallmønstre og lovmessigheter i sammenhengene mellom tabeller i visuelle framstillinger av tallinjer.

I 2. klasse tar regningen utgangspunkt i oppgaver med konkreter for å gi elevene håndgripelig erfaring med regnemåter. Veien fra konkreter til rene talloppgaver gås på varierte måter. De fire regnearter øves med konkreter, på tallinjen og i enkle skriftlige regnestykker.

Regningen er analytisk (fra hel til del) og syntetisk (fra del til hel). En syntetisk basert regning spør etter det rette svaret på en oppgave, og elevene kan prøve ut og beskrive forskjellige måter å komme til svaret. Gjennom analytisk regning kan elevene se tallenes og regnemåtenes sammenheng og muligheter. Målet er gitt, for eksempel 60. Hva kan bli 60? Elevene kan prøve ut og beskrive mange måter å løse oppgaven på. Å bruke varierte regnestrategier er et tema i utvikling gjennom hele skoleløpet.

Hoderegning og overslag øves gjennom 2.–4. klasse. Strategier som er viktige hjelpemidler i hoderegning, som pluss 10 og minus 10, automatiseres. Strategier for pluss og minus med 100 utprøves og øves. Gange og divisjon øves med 10 og 100.

Pluss-, minus-, gange- og deletabeller automatiseres gjennom muntlig øvelse knyttet til motorisk aktivitet og gjennom skriftlige øvelser. I 4. klasse utforsker elevene sammenhenger mellom addisjon og subtraksjon og mellom multiplikasjonstabellene og divisjon.

Overslag øves slik at elevene får en naturlig følelse for forhold: minst, størst, lett, tung, mest. Hvor mange sider tror du denne boken har? Og: Hvordan tenker du? 1000 – 225 = ? / 345 + 567 = ? / 9 x 25 = ? / 100 : 6 = ?

Hoderegning med hele tall og de fire regnearter øves også gjennom muntlige regnehistorier som kan tydeliggjøre regneartene på en billedlig og forståelig måte. Historiene kan skapes av både lærer og elever, knyttet til livsnære situasjoner og hendelser. De utvikles gjennom 2.–4. klasse og er en forberedelse for senere tekstoppgaver. I regnehistoriene kan også inngå jakt på en ukjent størrelse, en forøvelse for senere års arbeid med likninger.

Plassverdi i posisjonssystemet som forberedelse for oppstilling er et tema i 3. klasse. Elevene samler tiere eller veksler tiere. Dette kan anskuelig gjøres gjennom konkreter

(10 bønner i en fyrstikkeske, 100 i en større eske) og øves med de fire regnearter. Addisjons-, subtraksjons- og eventuelt multiplikasjonsoppstilling introduseres i 3. og 4. klasse, når forståelsen av tallenes plassverdi i posisjonssystemet er trygt etablert.

I 3. og 4. klasse regnes det med penger. Pengesystemet er et konkret eksempel på posisjonssystemet. Regnestykker med penger knyttes til elevenes hverdag, for eksempel butikk og buss. Regning med tid gjøres gjennom bruk av klokken (analog), ukedagene, månedene og årstidene.

I 4. klasse er regning med mål, vekt og litermål et sentralt tema. Temaet introduseres og utvikles fra elevenes egne mål (kroppsmål som tomme, fot, alen, favn) via historiske mål til dagens standardiserte mål. Samfunnsfagstemaer i 4. klasse, om liv og arbeid på gård, i skog og på havet, gir et fargerikt bakteppe til varierte målingsoppgaver, sammen og hver for seg. Målsettingen er at elevene får konkrete og livsnære erfaringer med mål, vekt og litermål. Målings- og delingsdivisjon erfares konkret. Regning med penger, mål, vekt og litermål er øvelser i titallsystemet/posisjonssystemet. Vi samler eller veksler 10, 10 mm er 1 cm og omvendt, 10 cm er 1 dm og omvendt, osv.

Temaet måling åpner også for å utvikle enkel statistikk, knyttet til kjente størrelser.

Formtegning og geometri

Elevene arbeider med formtegning i alle årene 2.–4. klasse. I formtegning prøver og øver de hvordan linjer kan bevege seg på papiret: vertikalt, horisontalt og diagonalt, i runde og spisse formdannelser, i mønstre eller som enestående ikke-figurative former. Linjene kan også skapes som bevegelse i rommet, i luften, i sand, med tråd, alene og sammen med medelever. Formtegning er forøvelse så vel for skriving som for geometri, men også en estetisk utforsking av forholdet mellom linje og rom. Noen av øvelsene gjentas til elevene kjenner at de 'sitter' trygt i hånden.

I 2. klasse legges det vekt på varierte øvelser med rette og krumme linjer og former i stort format, og enkle symmetriøvelser. Symmetrier og speilinger blir mer komplekse i 3. klasse, sammen med mønstre av gjentagende former. I 4. klasse er temaet horisontale og vertikale speilvendinger. Gleden ved å skape noe fargerikt og vakkert er del av målet med formtegning.

Å gjenkjenne og navngi former og å beskrive romlige forhold, former og symmetrier, danner utgangspunkt for et språk om geometri. Tegning av grunnleggende geometriske former inkluderes i alle årene.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget matematikk gjennom lek, utforsking og praktisk arbeid med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

5.–7. klasse er viktige år for å etablere gode arbeidsmåter og trygge ferdigheter i matematikkfaget gjennom grundig øvearbeid.

Arbeidet med tall og tallforståelse går fra hele tall til brøk og desimalbrøk og til grunnleggende algebra. På denne veien fra det konkret forståelige til det mer abstrakte blir matematikkens tilknytning til livsnære, praktiske forhold samtidig forsterket. Matematikk som viktig for personlig økonomi og for større samfunnsmessige forhold blir tematisert. Elevene blir utfordret på å prøve ut, beskrive, sammenligne og vurdere forskjellige strategier for å løse problemer og til å interessere seg for hvordan medelever tenker om de samme tingene.

I 5. klasse arbeides det bredt med brøk. Dermed møter elevene et radikalt, nytt, utvidet tallbegrep. I brøk brukes to tall for å angi et tall. Det bryter med tidligere tallbegrep. 3 : 8 eller 3/8 representerer en regneprosess. Denne nye tallforståelsen må ivaretas i elevenes læringsprosess.

I 7. klasse er algebraisk tenkemåter og metoder sentralt. Skrittet fra aritmetikk til generalisering av tallregningen og tilbake til praktisk anvendelse blir gått på mangfoldig vis.

Formtegning fortsetter i 5. klasse og utvikler seg til arbeid med frihåndsgeometri i 6. klasse og til passergeometri i 7. klasse. Det geometriske begrepsforrådet utvides og brukes i utprøving og vurdering av forholdet mellom ulike geometriske figurer.

Kulturhistorie, fra de eldste tider og høykulturer og fram til middelalderen, er tema i 5.–7. klasse. Det inkluderer kjennskap til matematikkens plass og betydning og til enkelte tenkere og matematikere som har satt markante spor etter seg.

Tall og tallforståelse. Algebra

Innføring av brøk i 5. klasse skjer på tre forskjellige måter: fra helhet til del, fra del til helhet (jeg er en av en familie på 6, 1/6 del) og ved sammenligning av forholdet mellom to størrelser (to hus, det ene har to etasjer, det andre dobbelt så mange).

Brøk blir introdusert med konkrete oppgaver hvor elevene deler, fordeler, føyer sammen og sammenligner stambrøkene i praktiske øvelser. Elevene gjør seg erfaringer gjennom å brette, klippe, lime og tegne brøkdeler. Når en fast størrelse på sirkelen brukes som mal kan elevene sammenligne brøkdelene (sjekk hvor mange sjettedeler får plass i en halv?) Elevene oppdager at 1/2 = 2/4 = 3/6 = 4/8 og kan deretter øve hele rekker med tabeller for andre stambrøker. De blir kjent med brøk i mange forskjellige former: som del av en sirkel, et kvadrat, et rektangel eller en linje. På hvor mange måter kan man brette et ark i 2? Øvelser som dette åpner for å oppdage og formulere sammenhenger.

Elevene gjennomfører mange regnestykker ved å bruke konkret brøkmateriale (stambrøker). De deler en hel i brøkdeler og føyer sammen brøkdeler til en hel. De utvider, forkorter og finner fellesnevner ved hjelp av konkret brøkmateriale. Dermed gjør elevene erfaringer med faktorisering og med sammenhenger mellom størrelser i brøkregningen. Ekte og uekte brøk, samt å finne hvor mange hele det går i en uekte brøk og omgjøring til blandet tall, blir på samme måte anskueliggjort. Håndgripelige brøkdeler kan underkastes de fire regningsartene (for eksempel 2 x 2/5 = 4/5 eller 1/3 2 = 1/6) og etter hvert mestrer elevene dette også som hoderegning. Basert på at elevene utforsker brøk konkret kan allmenne lovmessigheter bli oppdaget og formulert.

I 6. klasse blir brøkoppgaver øvd videre, visualisert og tegnet gjennom halvkonkreter. Dette hjelper elevene til å få grep på ganging av brøk, som følelsesmessig kan oppleves «bakvendt», siden svaret på gangestykker hittil har vært større enn faktorene. For deling av brøk gjelder anskuelighet også som en nøkkel til forståelse. Regneregler skal ikke forklare framgangsmåten, men være et resultat elevene finner fram til etter mange øvelser.

Ut fra måling eller store delestykker blir elevene kjent med desimalbrøk. Brøk omgjøres til desimalbrøk og omvendt. Desimalbrøk øves i alle regnearter og i hoderegning, hvor man forøvrig fortsetter å øve med både hele tall og brøk.

Tallforståelsen utvides i 6. og 7. klasse, ikke bare med primtall, oddetall og partall, men også kvadrattall, rike og fattige tall. I historiefaget i 6. klasse blir elevene dessuten kjent med funn som forteller om matematikken i de gamle elvekulturene, og de blir introdusert for greske tenkere og matematikere.

I 6. og 7. klasse kan store tall håndteres, leses og skrives. Oppstilling og utregning av større multiplikasjons-, og divisjonsstykker øves, også uten praktisk tilknytning, som ren mestringsøvelse av framgangsmåter. Regler for delbarhet blir utprøvd og formulert, muntlig og skriftlig.

Elevene oppmuntres til å beskrive og drøfte regnestrategier. Tallinjen kan anskueliggjøre strategier i hoderegning, både når det gjelder hele tall og brøkdeler. Gangetabeller og deletabeller befestes. Elevene leter etter og beskriver sammenhenger mellom regningsartene.

Begrepene målings- og delingsdivisjon knyttes til konkrete forhold som er kjent for elevene.

Grunnleggende øvelser i å kunne veksle mellom ulike representasjonsformer og oversette fram og tilbake mellom det matematiske symbolspråket og dagligspråket er sentrale elementer i 7. klasse.

Når prosentregning blir introdusert, knyttes det nært opp til praktiske situasjoner som elevene kjenner fra dagliglivet. Prosentregning blir satt i sammenheng med brøk og desimalbrøk og omgjøring mellom de ulike formene øves mye. Det blir arbeidet med renteregning, i tillegg til andre aspekter rundt prosent. Renteformelen står som et første uttrykk for veien fra kjente regneregler til et allment, algebraisk uttrykk.

I løpet av året introduseres en enkel, lekende algebra som en forlengelse av tidligere regneoperasjoner. De algebraiske uttrykkene for addisjon og subtraksjon blir utviklet og tatt i bruk. Elevene prøver seg på en praktisk utregning av π.

Praktisk regning har en sentral plass i 5.–7. klasse. I praktisk regning betyr ethvert tall en konkret størrelse, enten det er en viss vekt, en avstand, et tidsrom eller en mengde uttrykt i penger. Elevenes forestillingsevne blir dermed utfordret, mens algebraen utfordrer en evne til abstraksjon. Ut fra lokale forhold skapes det konkrete hverdagssituasjoner der elevene kan føre et enkelt regnskap over utgifter og inntekter. Det kan for eksempel knyttes til planlegging av en utflukt/klassetur, eller til kafédrift på et julemarked. Ved å ta med avslag og påslag i konkrete mengder, blir 7. klasses arbeid med prosentvise endringer forberedt. Elevene kan da bruke tabeller til å skape oversikt, og begrepet gjennomsnitt får betydning i forhold til vekslende salg over en tidsperiode. Regnskap og budsjett videreføres i 7. klasse.

Gjennom 5.–7. klasse øver elevene på å lese tekstoppgaver og omgjøre tekstene til regnestykker. De øver seg også på å forklare og begrunne framgangsmåtene. Dette er en videreføring av de muntlige regnefortellingene i 2.–4. klasse. I hoderegning øves varierte oppgaver basert på praktisk regning. Fra 5. klasse gjør elevene et overslag før en nøyaktig utregning. I skriftlige oppgaver brukes avrunding.

Matematikk i dagligliv og teknologi blir tematisert. Temaet målestokk kan belyses i sammenheng med geografi og gjennom praktiske oppgaver og forsøk. Utregning av gjennomsnitt og framstilling av enkel statistikk og sannsynlighet kan utforskes og framstilles grafisk, for eksempel med pluss- og minusgrader over tid. Brøk og forhold kan brukes til å tegne lengde eller bestemme avstand på et forenklet kart. Gjennom måling utforsker og formulerer elevene reglene for omkrets og flateinnhold.

Formtegning og geometri

I formtegning i 5. klasse øves kors-symmetri med vertikale og horisontale speilinger. Fletteformer kan knyttes til keltiske og norrøne motiver i kulturhistorien.

I 6. klasse tegner elevene geometriske figurer på frihånd. De utforsker varierte former og figurer og blir kjent med begreper som danner grunnlag for passergeometrien i 7. klasse, for eksempel spiss og stump vinkel, kopiering og halvering av vinkler, halvering av linjen, normal, forskjellige trekanter og firkanter. Frihåndsgeometrien krever ikke samme presisjon som når passer og linjal tas i bruk. Det legges derimot vekt på at elevene bruker tid og eget skjønn i en estetisk utforming av frihåndsgeometrien, i tråd med den greske antikkens idealer som er et samfunnsfagstema i 6. klasse.

Sirkelen er utgangspunkt for passergeometrien i 7. klasse. Ut ifra sirkelen blir tre-, fire- og sekskanten konstruert, og gjerne flere. Å konstruere femkanten kan oppleves som et høydepunkt. Fargelegging av lovmessige former og mønstre løfter fram den estetiske siden ved geometriformene og kan gi skjønnhetsopplevelser. Ulike vinkler konstrueres og måles. Basiskonstruksjonene øves: dele et linjestykke, opprette eller nedfelle en normal, halvere en vinkel og kopiere en vinkel. Gjennom eget arbeid med konstruksjoner blir elevene kjent med de forskjellige trekantene og firkantene og utforsker deres egenskaper. Den pytagoreiske læresetningen blir bearbeidet konkret og visuelt. Gjennom sirkeløvelser og omhyllingskurver blir elevene kjent med parabler og hyperbler, og de oppdager lovmessigheter som ellipser er underlagt.

I tilknytning til arbeidet med omkrets kan π innføres.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget matematikk gjennom utforsking og praktisk arbeid samt refleksjon og vurdering av egne arbeider og resultater.

8.–10. klasse

Elevenes selvstendige tenkning utfordres på stadig nye måter gjennom de tre årene. Arbeidsmåtene preges av å gjøre erfaringer med nye ideer og problemstillinger, med diskusjon og refleksjon, samtidig som metoder innføres og ferdigheter øves. Dette møter og understøtter elevenes intellektuelle utvikling. Det er fokus på å utvikle ideer og modeller, men også å utprøve, teste og kontrollere dem. Elevene utfordres til å forstå hvordan man kan formulere og begrunne en ide i en formel, eller modell, og bruke formelen/modellen til løsning av livspraktiske forhold.

Gjennom erfaringer med og drøfting av begreper som faktor, potens, kvadratrot, primtall, funksjon og proporsjonalitet kan elevene utvide tallforståelsen.

Bruk av målinger utvikles gjennom de tre årene. Valg av måleenheter og -instrumenter forklares, sammenhenger og utregninger mellom ulike måleenheter utforskes.

Begrepet algoritmer blir tatt bevisst i bruk fra 8. klasse ved at allerede praktiserte metoder i hoderegning, overslagsregning og skriftlig regning med de fire regningsartene blir utviklet, brukt og gjort rede for.

I geometri legges det vekt på å utforske og formulere logiske resonnementer ved hjelp av geometriske ideer og å gjøre rede for geometriske forhold av betydning i teknologi, kunst og arkitektur.

Kjennskap til sentrale matematikeres liv og arbeid, fra eldre og nyere tid, åpner for drøfting av drivkrefter som ligger bak matematikkens utvikling. Ulike tallsystemers opprinnelse (2, 5, 10, 12, 20) blir behandlet og brukt i utregninger.

Tall og tallforståelse

Arbeid med reelle tall i de fire regneartene blir videreført i 8. og 9. klasse. Alle slags praktiske forhold og situasjoner i samfunnet der det kan gjøres beregninger kan tas

som utgangspunkt, slik som regnskap og budsjett, handel, bygge- og driftskostnader. Elevene kan oppsøke kilder om aktuelle prosjekter og bruke dem i matematikkarbeidet. De kan diskutere hva som skjer når en eller flere forutsetninger endres. Enkle eksponentialfunksjoner ses i sammenheng med andre endringsfaktorer, eksempelvis prosentvis endring.

I 9. klasse kan elevene ta i bruk regneark for å løse problemstillinger knyttet til personlig økonomi. De diskuterer og vurderer formålstjenlig bruk av digitale verktøy for blant annet grafisk framstilling av praktiske forhold og beregninger.

Arbeidsmåtene er utforskende og dialogiske. Elevene utvikler og bruker formålstjenlige strategier for å løse problemer. De diskuterer og vurderer ulike framgangsmåter.

Også innen måling søker man å samle tråder som kan gi et oversiktlig bilde basert på en iboende rasjonalitet. Elevene utforsker overslag for lengder og areal og utvikler beregningsmåter for vei, fart og tid. I 9. klasse beregner elevene overflate, masse, volum og tetthet for ulike legemer. I måleoppgaver tas feilregning med i betraktning, og en kan drøfte presisjon og usikkerhet ved måling.

I behandlingen av tall blir potenser og kvadratrot utviklet gjennom utprøving av tabeller og eksempler i 8. klasse. Regnereglene for de fire operasjonene og regning med brøk repeteres, inkludert reglene for multiplikasjon og divisjon av to brøker. Videre fordypning i negative tall er sentralt.

Tallet π utforskes videre, fra fysiske former til en generell forståelse.

Standardform for tall introduseres i 9. klasse, og omregning av alle slags tall til standardtall øves. Forståelsen av at tall er en representasjonsform for ulike tallsystem trenger variert bearbeidelse, for representasjonsform og begrep flyter sammen i de fleste sammenhengene. En mulig innfallsvinkel til å løsne på sammenflettingen er å reflektere over hvordan form og bilde kan sees som to ulike kvaliteter som blir forent i tallet. Det legger et godt grunnlag for at elevene kan forstå og bruke det binære tallsystemet. Slik refleksjon og drøfting kan knyttes til temaet tallsystemer og deres historiske opphav.

Funksjoner blir introdusert med frie og avhengige variabler. Elevene arbeider med å kunne forklare og beregne alle elementære forhold dekket av funksjoner som de lineære, inverse og enkle kvadratiske funksjoner. Elevene utforsker og øver seg på å formulere en tallmessig analyse av den samlete geometriske og tallmessige framstillingen.

Algebra

Innføring av variabler og konstanter utvider elevenes erfaringer med algebra, og å formulere erfaringene utvider elevenes algebraiske forståelse av tallene. Elevene arbeider med en begrepsmessig bearbeidelse av tidligere stoff, for eksempel primtallsfaktorisering, og med å sette ord på hvordan tallregning kan generaliseres. Dermed øver de en algebraisk tenkemåte.

I 8. klasse kobles likninger av 1. grad i stor grad til løsning av praktiske problemstillinger, men utvikles også teoretisk videre i 9. klasse til likninger med parenteser, brøk og monomer. I 10. klasse utvikles likninger til likningssett med 2 variabler av 2. grad, og de løses både algebraisk og geometrisk. Faktorisering utvides til 2. grads polynomer i 10. klasse.

Enkle algoritmer for koding og programmering i 8. klasse utvikles videre i de neste to årene.

Geometri

I 8. klasse arbeider elevene med sentralperspektivet, der overgangen fra det 3-dimensjonale til en 2-dimensjonal representasjon blir erfart og drøftet. I den 2-dimensjonale geometrien tar elevene i bruk den pytagoreiske læresetning til beregninger. Formlikhet og de fire geometriske stedene blir introdusert som ideer til undring og drøfting.

I geometrien i 9. klasse fortsetter elevene å utvide forståelsen av rommet ved å arbeide med andre representasjoner av det 3-dimensjonale. Plasseringen av punkter, linjer og plan i rommet øves, og de finner skjæringspunkt og skjæringslinjer. Elevene analyserer og beregner størrelser i regulære legemer som kasseformer og sylinder. Gradvis utvikles den romlige forståelsen.

Å skape 3-dimensjonale modeller av de fem platonske legemene kan bidra til dette. I den 2-dimensjonale geometrien går elevene fram på samme utforskende måte for å finne flere geometriske steder, slik som Thales sirkel, parabelen og ellipsen. Utvikling av kjeglesnittene introduserer dynamiske former som har en stor grad av endring i seg. I konstruksjoner og samtale prøver man sammen å kategorisere og forstå det komplekse.

I 10. klasse utvikles begrepet proporsjon. Sammen med begrepet om periferivinkler arbeider elevene på en samlet oversikt over alt som er gjennomgått for å kunne løse komplekse oppgaver med utradisjonelle metoder. Framstillinger av 3-dimensjonale

former i 2-dimensjonalt bilde går videre, både isometriske framstillinger og normalprojeksjoner.

Statistikk og sannsynlighet

Introduksjon av statistikk i 8. klasse kan skje ved at elevene gjør en enkel innsamling av data og beregninger av gjennomsnitt, hyppighet, variasjonsbredde og utfallsrom. Dette kan kobles med bruk av forskjellige former for tabeller og diagrammer. Å analysere dataene er del av arbeidsprosessen. Elevene kan også oppsøke og lese ulike statistiske undersøkelser av aktuelle spørsmål og drøfte sider ved metode og kvalitet i undersøkelsene. Det er læringsaktiviteter som utfordrer elevenes kritiske tenkning og utvikling av kildekritikk. Metoder, innhold og funn kan presenteres og representeres på ulike vis (tabeller, diagram, figurer, grafisk framstilling, verbale uttrykk m.m.). Statistikk og sannsynlighetsregning øves videre i 9. klasse og utvides med kombinatorikk i 10. klasse.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget matematikk gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over matematikkfaglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egne arbeider og resultater. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget matematikk.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven bruker og kan anvende matematiske begreper og kan bruke disse til problemløsning i overføringer fra teoretiske til praktiske situasjoner i kjente og ukjente sammenhenger.

Tilbake til innhold

Naturfag

Formål og perspektiv

Naturfagets formål er å fremme selvstendig erobring av naturkunnskap og stadig å fornye evnen til undring og nysgjerrighet. Faget skal støtte elevenes utvikling av empati, respekt og bevissthet for sine omgivelser og bidra til at de får naturopplevelser og et faglig grunnlag for å verne om naturressurser og arbeide for en bærekraftig utvikling. Naturfag skal også bidra til at elevene utvikler kompetanse til å ivareta egen og andres helse.

Fagets utgangspunkt er menneskers naturlige trang til å forstå, å finne ut og avdekke hemmelighetene ved alt som gjør inntrykk. Elevene skal kjenne navn, kategorisere og undersøke og kjenne seg delaktig og engasjert i sine omgivelser gjennom naturfaget.

Et etisk ansvar er knyttet til naturfag. Naturen skal ikke reduseres til et objekt som står til fri disposisjon. Naturen har egenverdi, og naturfagets formål er at kunnskap kan bidra til nærhet, ansvarlighet og nytenkning.

Naturfaget i steinerskolen er utviklingsorientert. Innhold og arbeidsmåter er anlagt for å møte, styrke og utfordre elevene i deres utvikling gjennom barndom og ungdomstid. Som hovedtrekk betyr det å legge størst vekt på nærhet og medopplevelse av naturen i de første klassetrinnene, bred kunnskapstilegnelse i mellomtrinnet og innsikt og overblikk over store sammenhenger, teorier og paradigmer i ungdomstrinnet. Gjennom alle årene legges det vekt på læringsprosesser som på den ene siden tar i bruk direkte naturerfaringer, iakttakelse og empiri og på den andre siden øver evne til refleksjon, utforskning og begrepsdannelse. Som et tredje element gir kunstfaglige øvelser – tegning, maling, modellering, litteratur og musikk – en ytterligere fordypning av naturfagets innhold.

I de første klassetrinnene møter elevene naturfagsforberedende aktiviteter på tvers av fag. Områdene i naturfaget – biologi, geologi, fysikk, kjemi og astronomi – blir så etablert år for år. Områdenes særtrekk i innhold og arbeidsmåter gir elevene forskjellige, men innbyrdes forbundne innfallsvinkler til en helhetlig forståelse av naturens liv og fenomener.

Naturfagsforberedende aktiviteter i de første skoleårene er rettet mot at elevene utvikler nærhet, vennskap og undring i møte med natur. Det kan skje på turer i skolens nærområde, i skolehage eller på besøksgård, eller i form av fortelling og naturbetraktning i klasserommet. Å lære å omgås naturen varsomt og bli kjent med navn på planter og dyr er med på å bygge vennskap. Å følge og sette ord på naturens uttrykk gjennom årsløpet danner grunnlag for naturkunnskap. Også i senere klassetrinn legges det til

rette for erfaringsrike møter med natur, blant annet som feltbiologiske øvelser, ekskursjoner i geologi og større turer i ulike naturomgivelser. Når naturfagstemaer blir arbeidet med innendørs, kan kunnskapsutviklingen dra veksler på det elevene har sanset, opplevd og lært gjennom møtene med natur.

Lærers detaljrike presentasjon av dyr og planter i sine omgivelser er sentralt utgangspunkt for bearbeidelse i samtale, tekst og tegning. Om det gjelder løven på den afrikanske savannen eller rådyret i skogen ved skolen, vil erfaringer og språk som er utviklet i primære naturerfaringer danne en bro mellom sansbare fenomener og indre forestillingsdannelse.

Alle områder av naturfaget, og især fysikk og kjemi, legger vekt på at elevene utvikler en våken evne til iakttakelse som nøkkel til å forstå naturfaglige fenomener. Det er lærers ansvar å åpne for undring og spørsmål og gi elevene nødvendig grunnlag og tilknytning for å gå aktivt inn i arbeidet med ulike fenomener. Der det er mulig, tar faget utgangspunkt i prosesser og lovmessigheter som kan vises gjennom konkrete forsøk. Det gir elevene øvelse i å bruke sine sanser til å iaktta og beskrive fenomenene som viser seg. Neste skritt kan være å trekke slutninger av det de har iakttatt og eventuelt stille spørsmål som kan føre til en hypotese som så kan prøves ut i forhold til ulike variabler. Metoden kan også tas i bruk utendørs, der fenomener i landskap, vær, flora og fauna kan iakttas og beskrives i lys av kunnskap som er utviklet i klasserommet. Hver gang en slik erkjennelsesprosess med utgangspunkt i egen iakttakelse er mulig, gis fenomenene forrang framfor modeller. Elevenes tillit til egen tankeevne styrkes og åpner for mot til utforskning.

Som en bro mellom fenomen og forklaring tas kunstfaglige arbeidsmåter i bruk. Tegning, maling og modellering kan illustrere et fenomen, men også utvide og fordype berøringen med fenomenet så noe mer eller annet kommer til syne enn det som først ble iakttatt.

Naturvitenskap er en hjørnestein i vår sivilisasjons selvforståelse. Naturvitenskapens betydning beror både på dens evne til konkrete nyvinninger og til å kaste et forklarende lys over mennesket og verden. Naturvitenskap sår ustanselig tvil om etablerte sannheter og søker alltid etter ny kunnskap. Forskning og ny kunnskap i naturvitenskap og teknologi har stor betydning for hvordan vi forstår og beskriver verden og for samfunnsutviklingen. Naturvitenskapelig kompetanse er nødvendig for å være en aktiv deltaker i et moderne demokratisk samfunn og for å kunne forholde seg kritisk til informasjon med naturvitenskapelig innhold.

Vitenskapens erkjennelser har sin egentlige verdi i den utstrekning de begripes og erobres av hver enkelt elev. Dette gjelder så vel de yngste skolebarnas sansebaserte opplevelser i nær natur som 10. klassingenes forståelse av overordnete økologiske sammenhenger. Naturvitenskapens kilde er egenrådig erkjennelsesglede, som fremmer troen på at hver enkelt kan vinne ny innsikt, finne sannhet for sitt liv og vokse videre som menneske.

Formål og perspektiv i naturfaget oppfylles gjennom å arbeide konsentrert i 2–4 ukers perioder med sentrale temaer i faget: biologi, geologi, fysikk, kjemi, astronomi.

Biologi

Biologikunnskap skal lede elevene inn på en erfarings- og kunnskapsbasert utviklingsvei der målet er at kunnskapen om naturen skal være forpliktende og knyttet til medansvar, undring og handlingskompetanse.

Biologi omfatter zoologi, botanikk, humanbiologi og økologi. Faget har flere forbindelser til hver enkelt elevs personlige ståsted, blant annet gjennom kunnskap om kropp og helse og de individuelle valgene hvert menneske gjør i et livslangt perspektiv. I tillegg har biologifaget lokale og regionale tilknytninger, enten det gjelder artsmangfold, helse, landbruk eller miljøforvaltning. Til sist åpner biologi for sentrale globale perspektiver, ikke minst knyttet til klimaendringer, evolusjonære prosesser, økosystemer og ansvaret for klodens miljøtilstand. Alle tre dimensjonene ivaretas i hovedområdet biologi.

Geologi

Geologi åpner for forståelse av klodens oppbygning og av grunnleggende geologiske prosesser. Sentralt er motsetningen mellom ytre nedbrytende og indre oppbyggende prosesser i jordskorpen og hvordan disse virker sammen med bergarter og mineralogi. Opplæringen baseres i første omgang på det som er synlig og tilgjengelig. Deretter kan kunnskap om teknologi og ressursutvinning, for eksempel olje og gass, underbygge kunnskaper om menneskets forhold til kloden, men også vise kompleksiteten i våre behov og ansvaret for de miljømessige fotavtrykkene vi setter.

Fysikk

Fysikkens utvikling er nært knyttet til den menneskelige kulturutvikling generelt. Faget er fundamentalt i den forstand at det, sammen med matematikk, bidrar i omtrent alle andre fagfelt og gjennomtrenger moderne dagligliv.

Fysikkfaget identifiserer og formulerer de grunnleggende fysiske naturlovene og undersøker deres konsekvenser. Lærers aktive tilrettelegging, formidling og veiledning er sentrale elementer for at læringen kan skje gjennom vekselvirkninger mellom empiriske undersøkelser og analytisk bearbeidelse. Fysikkfaget bygger på disse to elementene – fagets grunnleggende karakter og den menneskelige tilbøyeligheten til å undersøke og forstå.

Fysikkfaget omfatter grunnleggende fenomener og lovmessigheter i akustikk, optikk, elektromagnetisme, mekanikk og varmelære og knytter også an til praktisk-teknologisk bruk. Det gjelder fra tredjeklassingens erfaring med et spett i hagebruk til kunnskap om raketteknologi i 10. klasse.

Kjemi

I kjemien er målet å avdekke stoffenes iboende egenskaper og forhold til hverandre. Med kjemiens metoder kan elevene oppleve stoffene på nye måter og oppdage slektskap og forvandlingsmuligheter. Med utgangspunkt i de sentrale grunnstoffene kan kjemifaget legges an som erfaringsfag og sammenholdes med tilsvarende prosesser i den menneskelige organismen, for eksempel når temaet er forbrenning eller næringsstoffenes kjemi. Gjennom forsøk og demonstrasjoner kan de kjemiske prosessene og kjemiens lover gi kunnskap om stoffenes indre struktur og forvandlingsmuligheter.

Forbrenningsprosesser, kretsløp i naturen, raffinering og kjemiske reaksjoner mellom ulike stoffer står sentralt. Kjemifaget tar sikte på at elevene opparbeider forståelse av den stofflig-fysiske verden som en organisme, som et sammenhengende system av systemer bygget av samvirkende grunnstoffer.

Astronomi

Astronomifaget knytter an til menneskehetens skjebnefellesskap under den samme himmel og til den tenkning og forståelse av verdensrommet som har utviklet seg over flere tusen år. Dette er en forutsetning for å kunne forstå betydningen av teleskopet, gjennombruddet for det kopernikanske verdensbilde, oppdagelsen av de ytre planeter og galakser og fram til dagens astrofysikk.

Grunnlaget for astronomi som fag er kunnskap gjennom konkrete iakttakelser av sol, måne, andre planeter og stjernebilder i de første skoleårene.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bearbeide fortellinger om naturen gjennom gjenfortelling, samtale, tekst og bilde
- ta del i utforskende turer i skolenære naturområder, beskrive opplevelser og hva de har sett
- beskrive årstidsvariasjoner i naturen i forhold til dyre- og planteliv
- følge med på og identifisere månefasene og forholdet mellom solhøyde og dagslengde gjennom året
- ta ansvar for oppgaver i skolehagen i samarbeid med medelever
- ta del i lekende utforskning av fenomener som tyngde, tetthet, fart, balanse og varme
- bruke og beskrive funksjonen til enkle redskaper og verktøy

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- iaktta og føre logg over værfenomener og/eller himmelfenomener
- identifisere og sammenligne ulike dyr, planter og mineraler utfra karakteristiske trekk og gi eksempler på hovedgrupper av organismer
- bruke faglitteratur for å gjøre seg kjent med og presentere dyr, planter og mineraler, muntlig og/eller skriftlig
- utvide kunnskapen om dyr, planter og mineraler gjennom kunstfaglig arbeid
- utforske og beskrive hvordan ulike dyr og planter vekselvirker med sine miljøer
- ta oppmerksomt del i feltbiologiske øvelser, beskrive og klassifisere funn
- utforske et naturområde i nærmiljøet, dokumentere det biologiske mangfoldet og drøfte bærekraftig bruk av området
- forberede, gjennomføre og dokumentere forsøk innen akustikk og optikk
- iaktta og beskrive, stille spørsmål, prøve ut hypoteser og formulere lovmessigheter som viser seg i akustikk og optikk

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utforske naturfaglige fenomener gjennom systematisk og eksakt iakttakelse og formulere iakttakelsene i kunstfaglige uttrykk og fagtilpasset språk
- stille spørsmål og lage hypoteser om naturfaglige fenomener, identifisere variabler og samle data for å finne svar
- gjøre om observasjoner til kvantifiserbare data som kan behandles ved hjelp av enkel statistikk og forklare årsaks-virkningsforhold i omtalen av observasjoner, forsøk og forsøksresultater i naturfaget
- gi eksempler på sentrale arbeidsmåter og forklaringsmodeller i naturvitenskap, drøfte eksisterende kunnskap ut fra en kritisk tilnærming og identifisere sammenhenger mellom naturvitenskap, teknologi og samfunnsutvikling
- redegjøre for prinsippene i et økosystem, beskrive ulike typer økosystemer og bruke kunnskapen i drøfting av betydningen av naturmangfold, trusler mot mangfoldet og mulige tiltak
- drøfte ulike energiformer, energibruk og overforbruk, lokalt og globalt
- gjøre rede for begrepene vær og klima, drøfte ulike klimamodeller og hvordan menneskelig aktivitet kan påvirke klima
- beskrive hovedtrekk i evolusjonsteorien og teorien om naturlig seleksjon
- gjøre rede for hovedgruppene av næringsstoffer, deres karakteristiske egenskaper og betydning for ernæringsprosessene hos mennesket
- bruke kunnskap om næringsmidler for å undersøke og drøfte spørsmål knyttet til helse
- formidle grunnleggende kunnskap om menneskekroppens organer, funksjoner og prosesser
- drøfte spørsmål knyttet til kjønnsidentitet og seksualitet
- lese et geosentrisk stjernekart, gjenkjenne stjernetegn og planeter og gjøre rede for solsystemet, sol- og måneformørkelse og bruk av almanakk
- forklare prinsippene om platetektonikk, vise kjennskap til viktige bergartsdannende mineraler og bruke grunnbegreper i geologisk systematikk
- beskrive grunntrekk ved forbrenning og petrokjemiske prosesser, forklare oksidasjon og reduksjon og presentere kjemiske forsøk med hjelpestoffer som reagens og indikator
- bruke kunnskap om grunnstoffer til å forklare grunnstrukturene i det periodiske systemet
- utforske en bredde av fenomener innen fysikkens ulike områder, prøve ut hypoteser og gjøre rede for sentrale lovmessigheter og hvordan de er tatt i bruk i utvikling av redskaper og teknologi

Sentrale innhold

Temaer i hvert område er markert med kursiv, og konkretiseringer av temaene er deretter notert. Gjennom lokalt læreplanarbeid og tilpasset opplæring kan det føyes til og tas bort elementer i utvalgene av konkretiseringer, eventuelt også skyves på elementer mellom klassetrinn.

2.–3. klasse

Naturfagsforberedende aktiviteter

- Naturopplevelser og naturerfaringer
  - Sagn og fortellinger om planter og dyr, mineraler, elver og hav og om naturen gjennom året
  - Turer i skolenære naturområder; navn på vanlige planter og dyr
  - Erfaringer med fysiske lover gjennom lek, kroppslig aktivitet, erfaringer med farger og musikkinstrumenter
  - Hagestell/gårdsbesøk/birøkt/ekskursjoner, pleie av planter, matlaging
  - Årstidenes veksling, årstidfester
  - Nymåne, nemåne, fullmåne

4. klasse

Naturfagsforberedende aktiviteter

- Naturopplevelser og naturerfaringer
  - Trekkfugler og standfugler, dyrespor
  - Enkle økologiske sammenhenger mellom organismer og deres livsmiljø
  - Nordstjernen, Karlsvognen
- Kulturkunnskap (se også planene for samfunnsfag og for mat og helse)
  - Årsløpet i jordbruk; kornsorter, grønnsaker, husdyr, skogsarbeid
  - Fiske og fangst
  - Smie
  - Årsløpet med primstaven og i samisk tradisjon
  - Manuelle arbeidsredskaper i jord- og skogbruk, bergverk, fiske, tekstil- og matbearbeiding i førindustriell tid; hverdagsteknologi

5. klasse

Biologi

- Zoologi
  - Menneske og dyr; analogier
  - Sammenlignende dyreskildringer
  - Skildringer av utvalgte dyr; karakteristiske trekk ved utseende, levemåte og økologiske behov
  - Feltbiologiske øvelser: fuglesang, dyrespor
  - Modellering, tegning-maling, dikt

Naturfagsforberedende aktiviteter

- Naturopplevelser og naturerfaringer
  - Himmelretningene på hjemstedet
  - Sammenhengen mellom dagslengde og solhøyde i de forskjellige årstidene

6. klasse

Biologi

- Botanikk
  - Oversikt over planteriket fra de enkleste alger til blomsterplanter
  - Planters ulike stemningsuttrykk og estetikk som utgangspunkt for kunstøvelser
  - Viktige plantefamilier
  - Planter i forhold til voksested og økologiske forhold og mangfold; ulike plantesamfunn: hei, eng, barskog, høyfjell
  - Planten som livsbro mellom sol og jord i kraft av fotosyntesen
  - Plantelivet gjennom årsløpet
  - Ulike plantegruppers forhold til jordsmonn, fuktighet, luft, lys og varme
  - Feltbiologiske øvelser: blomsterplanter og sopp; bruk av enkel bestemmelseslitteratur
- Zoologi
  - Viktige funksjonelle grupper: rovdyr, gressere, gnagere; høyere taksonomiske kategorier og deres typiske kjennetegn, eksempelvis andefugler, spurvefugler, vadefugler
  - Det økologiske samspillet mellom dyr og planter: insektbestøvning, meitemarkens økologi, sommerfuglens metamorfose

Naturfagsforberedende aktiviteter

- Naturfagsforberedende aktiviteter
  - Kjente stjernebilder og planeter
  - Flo og fjære
  - Solur

7. klasse

Biologi

- Botanikk
  - Trær
  - Nytteplanter
  - Biologisk mangfold
  - Vegetasjon i jordens klimasoner (se også planen for geografi)

- Zoologi
  - Insektordener, sosiale insekter
  - Feltbiologiske øvelser: insekter
  - Dyrs vandringer, fugletrekk
  - Dyreliv i jordens klimasoner (se også planen for geografi)

Geologi

- Mineralogi og bergartslære
  - Lokal og regional geologi og topografi
  - Leire, sand, skifer, gneis, granitt m.m. slik det finnes lokalt
  - De vanligste mineralers beskaffenhet og egenskaper; feltspat, glimmer, kvarts m.m.
  - Halvedelstener, edelstener
  - Grunnleggende prinsipper for mineralbestemmelse; hardhet, tetthet, spaltbarhet
  - Magmatiske, metamorfe og sedimentære bergarter, deres opprinnelse og fordeling i jordskorpen
  - Lokal og industriell utnyttelse av berggrunn og mineraler

Fysikk

- Optikk
  - Lys, mørke og farge; fargesirkelen
  - Fargedannelse i uklare medier og i brytning
  - Skyggedannelse
  - Fysiologiske motbilder
  - Enkle forsøk med speil og linser

- Akustikk
  - Ulike lydkvaliteter
  - Forutsetninger for tonedannelse
  - Stemmebåndenes funksjon
  - Prinsippene for ulike typer musikkinstrumenter
  - Sammenhenger mellom tone-intervaller og strengers/luftsøylers lengde

8. klasse

Biologi

- Humanbiologi
  - Kosthold, søvn, helse
  - Spørsmål knyttet til livsmestring
  - Pubertet
  - Organfunksjoner og -systemer

    - Fordøyelse
    - Hjerte, kretsløp, respirasjon
    - Hjernen og nervesystemet
  - Sammenhenger mellom organsystemene; sykdom og sunnhet
  - Rusmidler
  - Førstehjelp (se også planen for kroppsøving)

Fysikk

- Mekanikk
  - Tyngde, balanse og likevekt
    - Pendelen
    - Ulike gjenstanders tyngdepunkt
    - Vektarmer, vekter, vektstang, vektstangloven
    - Skråplan, helningsvinkel
  - Praktisk bruk av mekaniske prinsipper i redskaper og maskiner
    - Sveiv og hjul
    - Trinse og blokk
    - Kile, skrue, kraft- og tannhjulsoverføringer
    - Mekanikkens gyldne regel
- Magnetisme og elektrisitet
  - Naturlig magnetisme i mineraler og metaller
  - Elektrisitet som naturfenomen, f.eks. statisk elektrisitet, lyn
  - Magnetismens polære karakter, tiltrekning og frastøtning
  - Jordens magnetfelt, beliggenheten av de magnetiske polene
  - Likestrømskilder; batteri, akkumulator
  - Enkel elektromotor, strømkrets
  - Varmeovn, kokeplate, strykejern m.m.
- Optikk
  - Prinsipper for kikkert, mikroskop og kamera
  - Lysbryting; lovene for lysets forhold til speil og linser
- Akustikk
  - Lydens forhold til materialer og rom; resonans, ekko
  - Lydbølger, lydhastighet

Astronomi

- Geosentrisk perspektiv, observasjon
  - Solas dagbue gjennom årstidene
  - Solas forhold til himmelretningene
  - Månens faser gjennom årstidene; flo og fjære
  - Stjernebildene langs solas bane gjennom året
  - Geografisk posisjon og astronomi

- Historisk og samfunnsfaglig perspektiv
  - Kulturhistoriske fortellinger om stjernebilder
  - Astronomiens historie; biografier om renessansens astronomer
  - Sammenhenger mellom tidsregning og himmelbevegelsene; skuddår, bevegelige høytider, tidssoner og datolinje
  - Astronomi og ulike kalenderordninger
- Heliosentrisk perspektiv, modeller
  - Ekliptikken
  - Årstidene i forhold til jordaksens vinkel med bakkeplanet
  - Planetenes navn og rekkefølge; deres bevegelser
  - Sol- og måneformørkelser,
  - Meteorer, asteroider, kometer

Kjemi

- Forbrenning
  - Ildens møte med ulike materialer; flamme, røyk, restprodukter
  - Syre-, base- og saltdannelse
  - Løselighet og krystallisasjon
  - Kalkens kretsløp i naturen og i industriell utnyttelse
  - Grunnleggende om metallenes kjemi
  - Fotosyntesen som samspill mellom oksygen og karbondioksyd
  - Grunnstoffer

9. klasse

Biologi

- Humanbiologi
  - Skjelett, ledd og muskulatur
  - Syn og hørsel, balanse, lukt, smak, varme- og berøringssans
  - Øyets og ørets anatomi
  - Kjønn og kjønnsidentitet

Fysikk

- Elektrisitet
  - Videre om elektromotor, generator, transformator
  - Spenning, strømstyrke, motstand, Ohms lov
  - Vind- og vannkraft
- Hydro- og aeromekanikk
  - Barometer og lufttrykk
  - Ulike prinsipper for pumper; trykkpumpe og sugepumpe
  - Adhesjon, overflatespenning og kapillarvirkning; dråper og såpebobler

- Praktisk anvendelse i hydrauliske systemer; bremser, løftekraner
- Teknologisk utvikling under den industrielle revolusjon
- Vannets kretsløp
- Vannstrømninger i elver, havstrømninger
- Trykk og oppdrift i vann og luft; Arkimedes' lov

- Meteorologi
  - Værobservasjon
  - Fuktighetsinnhold i luften og skydannelse, forskjellige skyformer
  - Tidsutvikling av høytrykks- og lavtrykkssystemer, sykloners utvikling og utbredelse
  - Værkart, værmelding, vindstyrkeskala, spesielle fremherskende vinder som føn, passat, monsun, taifun, sydvestvind

Kjemi

- Næringsstoffenes kjemi, organisk kjemi
  - Sukker
    - Forholdet til vann og varme
    - Sukkerdannelsen i planten; ulike sukkerarter
    - Forholdet mellom luft, lys og vann; fotosyntesen
    - Fehlings væske som reagens
  - Stivelse
    - Mel av korn og potet
    - Stivelsens forhold til vann og varme
    - Stivelse i planten
    - Cellulose – stivelse – sukker
  - Fett og olje
    - Kilder til vegetabilsk og animalsk fett
    - Oljer fra ulike planter; lukt, konsistens, forhold til ild og vann
    - Utvinning gjennom kaldpressing, varmepressing og ekstraksjon
    - Framstilling av såpe
  - Protein
    - Eggehvite; substansens forhold til vann, luft og varme
    - Brenne proteinrike substanser; nitrogen
  - Melk
    - Sukker, fett og protein

10. klasse

Biologi

- Humanbiologi
  - Befruktning, fostertid, fødsel og spebarnstid
  - Menneskets opprinnelse; human evolusjon
- Økologi
  - Artsrike og artsfattige økosystemer; resiliens
  - Økosystemer og stabilitet, forholdet mellom biodiversitet og stabilitet
  - Næringskjeder
  - Miljøtemaer
    - Betydningen av biologisk mangfold
    - Nøkkelarter, rødlistearter
  - Klima og global oppvarming
  - Evolusjon, Darwins lære om naturlig seleksjon

Fysikk

- Varmelære og mekanikk
  - Utvidelse og sammentrekning
  - Faseoverganger som fordampning, smelting, størkning, kondensasjon
  - Temperatur, kokepunkt, trykk og volum, Boyles lov og entropi
  - Dampturbin, dampmaskin, kjøleskap, varmepumpe
  - Forbrenningsmotor, rakettmotor
  - Moderne varmetekniske maskiner/apparater
  - Energibegrepet
  - Adiabatiske prosesser
- Elektrisitetslære og akustikk
  - Frekvens og tonehøyde
  - Elektriske svingninger i mikrofon/høyttaler/telefon, overføring til akustiske svingninger

Kjemi

- Grunnstoffene
  - Forekomst i naturen
  - Egenskaper og anvendelse
  - Kjemisk systematikk; periodesystemet
- Atommodeller
- Karbonkretsløpet
  - Organiske syrer; alkohol, estere og aromastoffer
  - Drivhuseffekten

- Oksidasjon og reduksjon
- Petrokjemiske prosesser
  - Oljeraffinering; katalysator
  - Fra råolje til plast
  - Hydrokarboner
  - Syntetiske stoffer

Geologi

- Jordklodens geologi med mineralogi og petrografi
  - Jordskorpens struktur, de oppbyggende og formdannende kreftene og ulike former for erosjon
  - Fjellkjedefoldningene og klodens karakteristiske fjellkjedeformasjoner
  - Grunnlinjene platetektonikk og kontinentaldrift
  - Kjemisk, mekanisk og organisk forvitring og forholdet til jordsmonnet
  - Forenklet oversikt over jordklodens geologiske utvikling i sammenheng med de store masseutryddelsene og fossile forekomster av plante- og dyreliv fra urtid til nåtid
  - Olje- og gassdannelse i jordskorpen

2.–4. klasse

Naturfagene i 2.–4. klasse er integrert i annet fagstoff som naturfagsforberedende aktiviteter. Arbeidsmåtene skaper rom for elevenes naturopplevelse og naturvennskap. Det skjer hovedsakelig på tre arenaer: fortellinger om natur, turer i natur og hagebruk/gårdsbesøk.

Det skjer en pendling mellom opplevelser gjennom sansning og opplevelser gjennom fortelling og indre billeddannelse. I 2.–3. klasse kan eventyr, fabler, sagn og fortellinger oppmuntre til undring og nærhet til en natur som synes å være personifisert og kvalitativ. I tillegg til tradisjonsstoff kan nyskapte naturfortellinger gi stemme til både dyr og planter, bekker og isbreer. Om vi hadde ører til det: Hva ville reinsdyret si til den hardføre og trofaste reinlaven en kald vinterdag på vidda, hva ville den bofaste spurven si til lerka når det drar sørover om høsten? Elevene kan være med på å skape naturfortellinger. Målet, enten det gjelder gamle eller nye fortellinger, er å fremme følelsen av nærhet til og slektskap med jordens levende natur. Fortellingene kan åpne for spørsmål og samtale.

Turer i skolenær natur lar elevene oppleve natur gjennom alle årstider i 2.–4. klasse. Elevene kan oppmuntres til å se etter spesielle arter eller naturfenomener, som mose, blomster, maurtuer, nøtter, eller lytte til lydene av vind, vær og fuglesang, eller finne spor etter dyr. Elevene følger utvikling over tid, for eksempel hvordan knoppene på trær utvikler seg om våren. Hva har endret seg siden vi var her sist? Elevene gjøres også oppmerksom på geologiske fenomener; ta med steiner, se på forskjeller, bli kjent med jordsmonn og vokseplasser for ulike planter. Hva vokser under grantrærne? Hvor liker soppen seg? De kan ta med noe til et årstidsbord i klasserommet, men også lære varsom omgang med naturen. Hvor, når og hvordan går det an å tenne et bål, hvordan kan vi ta med kvister fra trær uten å skade?

I daglig samtale forteller elevene om observasjoner av og opplevelser med vær og vind, månefaser, solens gang, kulde og varme. Undring kan bli til spørsmål som ikke trenger endelige svar, men oppmuntring til å fortsette å bruke sansene i møte med verden.

Feiring av årstidsfester forsterker naturopplevelsene og knytter dem til tidsopplevelse av årets løp. Elevene utvikler et språk for å beskrive de korte og lange rytmene i naturen: dag og natt, nymåne og nemåne og årstidenes skiftning.

Hagebruk med såing, stell, innhøsting og bearbeidelse av grøden forsterker og kompletterer de erfaringsbaserte naturfagene de første skoleårene. Matlaging og brødbaking

gir førstehånds erfaringer med varmens forvandlende kraft. Elevene blir også kjent med insektenes betydning, med fugler og andre dyr i skolens nære omgivelser, eventuelt husdyr på besøksgård.

I 4. klasse blir det arbeidet med fortellinger om arbeidet og årsløpet i gårdsarbeid og i ulike håndverk. Elevene gjør også egne erfaringer, eksempelvis med husdyrstell, birøkt, sanking, fiske, håndverk eller enkel bygging. Elevene blir kjent med livsnære, praktiske og opplevelsesbaserte erfaringer av samspillet mellom natur og mennesker. De får kunnskap om redskaper, verktøy og materialer fra håndverksbasert/førindustrielt arbeidsliv. Noe kan elevene bruke selv, for eksempel karder, spinneten og enkle vever, kornmølle, spader, hakker og andre hagebruksredskaper. Andre redskaper, for eksempel fra bergverk og smie, lærer elevene om gjennom fortelling, bilde, bøker, museumsbesøk og utflukter. Det blir en første kunnskap om en hverdagslig og gjennomskuelig teknologi. Tradisjonell samisk naturkunnskap kan utvide temaet.

Fysikkfaget forberedes i de unge skolebarnas lek og opplevelsesverden. Erfaringer med tyngde, balanse, kraftarm, treghet kan forberede for senere fysikkemner. Også av den grunn legges det vekt på at skoledagene gir tid til lek og fysisk aktivitet. Det er med på å legge et grunnlag for en tanke- og begrepsmessig forståelse av fysiske lover. Forståelsen av fysiske prinsipper som balanse og vektstang kan erfares kroppslig på en vippe, i balansering på line eller ved bruk av spett og hakker.

Erfaringene fordypes ved diktresitasjon, maleøvelser, modellering, drama og andre kunstøvelser. Naturfagsaktivitetene inngår slik i en helhetlig prosess som skaper nære vekselvirkninger mellom kognitiv, emosjonell og handlingsbasert læring.

Det settes ingen spesifikke naturfaglige kompetansemål for 2. og 3. klasse. I løpet av årene, og med tydeligere fokus i 4. klasse, øver elevene å beskrive, formulere spørsmål og samtale om sine erfaringer og opplevelser i naturen og med det praktiske arbeidet med noen av naturens ressurser. Samlet sett er arbeidsmåtene med på å bygge vennskap med naturens små og store fenomener som til sammen danner et erfaringsmettet grunnlag for et kunnskapsorientert arbeid med biologi, geologi, astronomi og kjemi.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i naturfag gjennom lek, utforsking og praktisk arbeid med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Fra og med 5. klasse har naturfagene en tydelig plass i årsplanene. Vekten skifter fra det opplevelsesbaserte til utvikling av naturfaglige grunnkunnskaper. Det betyr å ta et skritt videre fra umiddelbar nærhet og arbeide for den nærheten til naturen som kunnskap kan gi. Å skape rom for nysgjerrighet og utforskning av naturfagenes rike verden av fenomener og lovmessigheter er derfor sentralt. Enkeltheter, navn og fakta har en legitim betydning, med mål om å etablere robuste og konkrete kunnskaper. I løpet av de tre årene øver elevene på å knytte enkeltobservasjoner og -fenomener til overordnete sammenhenger.

Biologisk mangfold, dyr og planter og deres habitater er sentrale emner i biologi i 5. og 6. klasse. Pendling mellom utendørs naturerfaringer og innendørs naturfagsarbeid er del av arbeidet med dyr og planter i biologifaget. Utendørs erfaringer i feltbiologiske øvelser har fokus på biologisk mangfold, fuglesang, dyrespor, insekter, habitatsstudier og artsbeskrivelser og binder sammen biologitemaene. Elevene leser og bruker enkel bestemmelseslitteratur. I 7. klasse utvides naturfagene med geologi og fysikk.

Det er knyttet ulike arbeidsmåter til de tre hovedområdene. Biologifaget begynner gjerne i lærerledete beskrivelser av karakteristiske trekk ved enkelte dyr og planter. Konsentrasjon og forestillingsevne blir utfordret og følges opp av muntlig, skriftlig og kunstnerisk bearbeidelse. I fysikk møter elevene enkle, konkret synlige og hørbare fenomener innen akustikk og optikk. De mest mulig elevstyrte forsøkene utfordrer evnen til våken iakttakelse av årsaks-virkningsforhold og saklig gjengivelse av det iaktatte. Geologi tar utgangspunkt i det som kan sees i landskaper og mineralforekomster og hva som kan forstås, leses, ut av de synlige fenomenene.

Biologi; zoologi

Læreren maler med ord rike bilder av enkelte dyr i deres naturlige omgivelser. Konkret detaljrikdom om dyrets kroppslige trekk, blikk og bevegelse føyes inn i beskrivelsen av karakteristiske trekk ved dyrets livssyklus og samhandling med natur og miljø. Lærers presentasjon utvides gjennom samtale og spørsmål og danner utgangspunkt for elevenes arbeid i arbeidsbøker, med tekster, illustrasjoner, individuelle øvelser og gruppearbeid. Lærer kan åpne for filosofisk samtale om dyrenes begavelser som spesialister i forhold til sine miljøer i sammenligning med menneskets begavelse som generalist, med hender som fritt kan brukes til det man selv bestemmer.

Utvalget av dyr og fordelingen av zoologitemaer i 5.–7. klasse gjøres lokalt. I 5. klasse legges det vekt på en sammenlignende morfologi, gjerne med menneskekroppens form i hode, bol/buk og lemmer som analogi. For eksempel kan man arbeide fram skildringer av dyphavsblekkspruten med sine sansende fangarmer og sauen med sin rolige, tunge kropp som representanter for henholdsvis utpreget hode- og bukorganisme. En annen sammenligning kan utarbeides ut fra fysiologiske begavelser, eksempelvis mellom ørnen, løven og kua som representanter for nerve-sansesystem, hjerte-åndedretts-system og metabolisme. Med kua som utgangspunkt kan en gå videre til andre klovdyr, for eksempel antilope, elg, sjiraff og neshorn. Med løven som utgangspunkt kan arbeidet gå videre til andre rovdyr, som bjørn, ulv og rev. Med ørnen som utgangspunkt kan en gå videre til sangfugler, vadefugler m.m. Noe av dette kan høre til i 6. klasse, der tilordning av enkeltdyr til grupper/kategorier danner utgangspunkt for utvalg og bearbeidelse. Insektenes mangfold og rolle i naturens helhet tematiseres i 7. klasse. Insekters metamorfose, kompleksiteten i insektstater eller symbiose og parasittisme kan skape undring og fornyet nysgjerrighet. Kjennskap til dyrene i sine omgivelser og med sine levevis står hele tiden i sentrum.

Elevene tar i bruk faglitteratur, og søk etter gode kilder utvikles i de tre årene fra 5. til 7. klasse. Elevene velger dyr etter egen interesse og kjennskap og presenterer dem for sine medelever, muntlig eller skriftlig. Elevene kan også utforske fenomener i dyreriket, for eksempel sammenligning av horn/gevir eller forlemmer hos ulike pattedyr, eller spesialiserte egenskaper med hensyn til ernæring, kamuflasje, eller bygging av boliger hos ulike dyregrupper.

Biologi; botanikk

Botanikk er naturfagstema fra 6. klasse. Det første temaet er en oversikt over planteriket, fra enkle sopper og alger til lav, mose, bregner, nåletrær og fram til blomsterplanter. De sentrale arbeidsmåtene er som for zoologien. Lærers framstilling av karakteristiske trekk ved plantene og deres miljø, med blikk både for små detaljer og store sammenhenger, følges opp med samtale og bred bearbeidelse i tekst, saktegning og kunstfaglige uttrykk. Feltbiologiske øvelser i skolenære naturområder og/eller skolehage er forberedelse til og/eller etterarbeid for arbeidet som skjer innendørs. Øvelsene utfordrer elevenes evne til iakttakelse og undersøkelse av planteliv og -miljø.

Plantene undersøkes i sin relasjon til voksested og til økologiske forhold. I sentrum står planten som livsbro mellom sola og jorden i kraft av fotosyntesen. Sammenligning knyttes til hvordan blomsterplantens hoveddeler, rot, stengel, blad, blomst og frukt, uttrykker seg i forskjellige planter. Relasjonelle forhold utforskes ved å se plantene i sitt miljø av jordsmonn, fuktighet, luft, lys og varme. Insektenes betydning for en fruktbar planteverden tematiseres.

Gjennom grundig arbeid, muntlig og skriftlig, kan elevene erfare tilfredsstillelsen ved å ha kjennskap til og bruke begreper, fagord og plantenavn. Slektskap mellom ulike planter utforskes, og en kan ta skritt fra enkeltarter til å arbeide med grupper/slekter/familier blant plantene.

Planters ulike stemningsuttrykk og estetikk er egnete utgangspunkt for dikt og tegne-/maleøvelser og for filosofisk samtale.

I 7. klasse utvides botanikken med kjennskap til trær og/eller nyttevekster. Elevene kan velge et tre og følge det gjennom årsløpet i bilde og tekst. Plantenes verden har også en sentral plass i arbeidet med jordens vegetasjons – og klimasoner i 7. klasse (se planen for geografi).

Fysikk

Fra og med 7. klasse er fysikk et skolefag. I fysikkfaget blir enkeltfenomener i naturen isolert, så de kan observeres, beskrives og lede fram til slutninger/lovmessigheter. Utgangspunktet for fysikk i 7. klasse er iakttakbare fenomener. Fenomener utforskes gjennom forsøk, så langt som mulig utført av elevene selv. Noen forsøk kan føre til hypotesedannelse og gjentas med forskjellige variabler.

Akustikk og optikk er de sentrale temaene i 7. klasse. Gjennom lokalt læreplanarbeid kan grunnleggende fenomener innen elektrisitet, magnetisme og varmelære inkluderes i 7. klasse, uten å knytte kompetansemål til dette.

Forsøkene i akustikk og optikk tar utgangspunkt i klassens erfaringer i musikk og fargelære. Elevene prøver ut tonedannelse i strengeinstrumenter, panfløyte, xylofon m.m. De kan fylle opp flasker eller glass og spille på dem. Hvordan oppstår høye og lave toner, hvordan virker ulike materialer på klangen, hvordan er forholdet mellom lengde på strenger og tonehøyde?

Når komplementærfargene er introdusert, kan elevene utfordres til å tegne komplementærversjonen av kjente bilder som for eksempel det norske flagget, og teste med etterbilder hvorvidt man har funnet korrekte farger.

Grunnleggende prinsipper for kamera kan erfares. I et stort anlagt camera obscura kan elevene oppleve og begripe ett av skrittene på veien til fotografi.

Enkle forsøk med speil, speilbilder, lys og skygge gjennomføres av elevene. Lysbryting i glassprisme, der farger oppstår på grensen mellom svart og hvitt, erfares og beskrives. Utforskning av skyggedannelse i forhold til antall og plassering av lyskilder formuleres i tekst og tegning. Det er et område som egner seg godt for at elevene samarbeider om å formulere spørsmål og danner hypoteser som kan prøves ut med ulike variabler.

Bearbeidelsen av fagstoffet skjer i muntlig tilbakeblikk og i arbeidsbøker der elevene øver på å beskrive forsøk stadig mer selvstendig. Sentralt i beskrivelsene står opparbeidelsen av en systematisk og eksakt iakttakelsesevne og et fagtilpasset språk. Illustrerende saktegning øves. Slik øver elevene faglig diskurs med henblikk på begrepsdannelse og konklusjoner. Pendlingen mellom iakttakelse og refleksjon øves både individuelt, i samtale og i den faglige bearbeidelsen i arbeidsboken.

Geologi

Fram til geologi blir naturfagstema i 7. klasse har elevenes interesse for steiner av alle slag blitt oppmuntret. Det er med på å legge et grunnlag for geologifaget.

I 7. klasse kan grunnleggende mineralogi og bergartslære ta sitt utgangspunkt i den lokale geografien med vektlegging av geomorfologi, landskapsformer og ulike former for synlig forvitring. Ekskursjoner til lokale formasjoner, forekomster og industriell bearbeidelse legges inn i faget. Sedimentasjon i elver og hav med dannelse av deltaer kan undersøkes i liten målestokk i nærmeste elv. Den siste istiden relateres primært til lokalgeografien og illustreres med etterfølgende plante- og dyreinnvandringer, samt menneskelig bosetting.

Elevene bør få bruke hammer og meisel og få oppleve ulike bergartstypers tetthet, hardhet og spaltbarhet. De tre mineralene feltspat, kvarts og glimmer og hvilke bergarter de gjenfinnes i kan kombineres med en gjennomgang av prinsippene for sedimentære, metamorfe og eruptive bergarter, deres opprinnelse og fordeling i jordskorpen. Mineralenes egenart kan studeres gjennom enkle former for mineralbestemmelse. Krystallers farge – og formskjønnhet utforskes i kunstfaglige øvelser.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i naturfag gjennom utforsking og praktisk arbeid samt refleksjon og vurdering av egne funn og resultater.

8.–10. klasse

Syntetiske perspektiver, naturlover og komplekse problemfelt er hovedmotiver i 8.–10. klasse. Arbeidsmåtene tar sikte på at elevene utvider og integrerer enkeltobservasjoner til begrepsorientert analyse av overordnete lovmessigheter og vitenskapsbasert forståelse.

Kunnskap om jorden som system og hvordan menneskene påvirker dette systemet, skal gi elevene grunnlag til å ta bærekraftige valg. Naturfag gjelder imidlertid mer enn individuell kunnskap og innsikt, derfor er forståelse av og tilknytning til aktuelle samfunnsmessige spørsmål del av fagets oppgave. For eksempel er begrepet energi, og tilknyttete spørsmål, aktuelt i både fysikk, kjemi og biologi. En grunnleggende forståelse av kompleksiteten i begrepet utvikles på tvers av enkelttemaer.

Temaet teknologi er del av flere områder i naturfaget. Det behandles både med utgangspunkt i nær hverdagsteknologi og i de større perspektivene ved teknologi som sentral driver i samfunnsutviklingen.

Det legges vekt på vitenskap som prosess. Til dette hører også naturfagenes utviklingshistorie og beskrivelse av hvordan menneskets forståelseshorisonter har flyttet seg. Biografiene til pionerer innen naturvitenskapelig tenkemåte og metode kaster lys på utviklingen. Elevene oppsøker relevante kilder for lesing og utforskning av temaer i faget. I drøfting og diskusjon øver elevene kritisk tilnærming til eksisterende kunnskap.

Kunnskap om store modeller og teorier, eksempelvis atommodeller og periodesystemet, blir presentert og bearbeidet i ungdomstrinnet. Der det er mulig, tas allikevel alltid sansbare fenomener som utgangspunkt for forskende prosesser. Elevene skal erfare og forstå forskjellen på fenomen og modell, slik at det siste ikke blir en vedtatt sannhet som reduserer interessen for å forstå mer. Derfor kan det også etter introduksjon av en modell tas utgangspunkt i fenomenbaserte erfaringer og empiri. Dette er viktig både for en selvstendig erobring av vitenskapens kjerneideer og for å ta vare på elevenes nysgjerrighet og undring.

Nære naturopplevelser og naturerfaringer er viktig også i ungdomstrinnet, og kunstfaglige uttrykk for naturfaglige fenomener hører til arbeidsmåtene i alle delene av faget.

Biologi; humanbiologi og økologi

Fagstoffet i 8.–10. klasse samler seg omkring to områder: humanbiologi og emner knyttet til økologi, evolusjon, ressursbruk, miljøkunnskap og bærekraftig utvikling. Arbeidsmåtene legges til rette for at elevene kan sette faktakunnskapene fra mellomtrinnet i kontekst og drøfte ulike forklaringer på naturfenomener og hvordan disse

påvirker både vitenskapens utvikling, samtidens verdisyn og vår oppfatning av natur og menneskeverd. Dermed blir også begrepenes flertydighet synlig, som kilde til ny undring og nysgjerrighet, men nå forankret i elevenes kritiske tenkning og selvstendige erkjennelse.

Ekskursjoner og utendørs aktivitet har fokus på økologi og miljøspørsmål. Det handler for eksempel om vannforbruk, vannrensing eller miljørestaurering. Et opphold på gård i 10. klasse kan aktualisere tilegnet kunnskap og gi verdifull praktisk erfaring.

I 8. klasse innledes humanbiologien med kosthold, helse og spørsmål knyttet til livsmestring. Elevenes egne erfaringer med mat, søvn, fysisk aktivitet, sunnhet og sykdom drøftes. De gjennomfører en enkel undersøkelse med bruk av statistiske metoder og grafisk framstilling, for eksempel med tema søvn, eller finner og presenterer aktuelle undersøkelser og annet fagstoff. Videre introduseres anatomi og organfunksjoner. Et førstehjelpskurs aktualiserer kunnskapen og gjøre den praktisk anvendelig. Arbeidsbok med tekster og illustrasjoner er en egnet arbeidsmåte som bearbeidelse av lærerpresentasjoner, i tillegg til muntlig drøfting og bruk av egnet faglitteratur.

I 9. klasse følges anatomien opp med hovedvekt på muskel- og skjelettsystemet, samt sansefunksjoner. Å tegne eller modellere ulike knokler og/eller hodeskallen fordyper kunnskapen om kroppens rikdom av former. Sanseorganenes kompleksitet og sentrale betydning for livsutfoldelse drøftes.

Kjønn og seksualitet er tema i 9. klasse og tas videre i 10. klasse, da med hovedvekt på befruktning og fosterutvikling. Begrepene kjønn og kjønnsidentitet drøftes. Humanbiologien kan utvide elevenes forståelse av hva et menneske er og fremme respekt og toleranse. Alle sider ved faget skal underbygge en helhetlig forståelse av mennesket som vesen og menneskekroppens prosesser og funksjoner. Det åpner for aksept av egen kropp og følelsesliv, en driv mot utvikling av egen identitet og evne til å mestre livet i sunnhet og sykdom.

Aktuelle spørsmål og sammenhenger knyttet til bærekraft, miljø og klima tas opp til drøfting gjennom de tre ungdomstrinnårene. Feltøvelser og artsbeskrivelser fra mellomtrinnet er med på å danne grunnlag for temaer som økologi, klima, biodiversitet og evolusjon i biologi.

I 10. klasse forsterkes fagets syntetiske element med fokus på jordens store samvirkende systemer. I økologi behandles fotosyntese, næringskjeders trofiske nivåer og miljøproblemer, for eksempel bioakkumulering av miljøgifter og betydningen av biologisk mangfold for økosystemfunksjoner. Naturressurser, miljøvern og økosystemtjenester er viktige emner, og spørsmål knyttet til klima og global oppvarming forbinder fotosyntesens betydning med klimatologi og samfunnsfag. Menneskets selvforståelse som del av – men også forvalter av – klodens natur tematiseres. Begreper som antropocen kan drøftes på bakgrunn av de menneskeskapte endringene i miljø og klima. Menneskets positive rolle som kultivator og forpakter gjennom landskapskultivering, jordsmonndannelse og naturvern, men også negative sider ved arealforbruk, artsutrydding, forurensning i sjø, luft og jordsmonn kan alle kaste lys over menneskets selvforståelse og identitet. Mot et slikt bakteppe behandles også spørsmål knyttet til evolusjon, gjerne med fokus på human evolusjon. Elevene kan delta i bestående prosjekter, eller selv planlegge og realisere et småskalaprosjekt knyttet til temaene i 10. klasse.

Klodens økosystemiske egenskaper og klima leder over til geografifaget.

Geologi

I 10. klasse fortsetter arbeidet med geologi som ble anlagt i 7. klasse. I 7. klasse står synlige geologiske fenomener i sentrum, mens geologi i 10. klasse handler om de store prosessene innen geologien. Lite av det vi kan gå utendørs og studere og erfare, kan gi oss kunnskap om dette. Den kunnskapen vi baserer opplæringen på i dag, har det tatt århundrer å bygge opp. En egen periode med utgangspunkt i jordkloden som helhet og de store strukturene må derfor i stor grad baseres på modeller og kart. Lærestoffet inkluderer hvordan vitenskapen har kommet frem til teorier og konklusjoner, teknologi som benyttes, og hvordan man har benyttet tverrfaglig samarbeid for å belyse vitenskapelige problemer.

De store overblikkene over klodens utvikling utvider tidsbegrepet, og tid som faktor i vitenskapelig undersøkelse tematiseres.

Vulkanisme og platetektonikk gjennomgås på bakgrunn av kontinentenes historie. Viktig er også eksempler på biogeokjemiske kretsløp og hvordan de har bidratt til klodens utforming over geologiske tidsrom. Slik søkes det å utfordre statiske begrepsdannelser og utvide forståelsen til dynamiske kretsløp, der lokale, regionale og globale faktorer spiller sammen. Videre behandles kjemisk, mekanisk og organisk forvitring, gjerne konkret med feltstudier. Jordartenes forhold til berggrunnen og forskjellen på fruktbar og karrig jordsmonn kan knyttes til erfaringer med hagebruk og jordbruk og skape et grunnlag for en økologisk forståelse.

Astronomi

Astronomifaget i ungdomstrinnet inneholder både et geosentrisk standpunkt, der fenomener på himmelen observeres, og et heliosentrisk standpunkt, der modeller representerer fenomener som ikke kan observeres direkte. Som tredje motiv kan elementer fra kulturhistorie og vitenskapshistorie tas med.

Hovedtyngden av fagstoffet i astronomi blir bearbeidet i 8. klasse. Det bygger på fundamentet av observasjoner i barnetrinnet, av solas dagbue gjennom årstidene, solas forhold til himmelretningene, månens faser og de synlige, kjente stjernebildene. Slik kan overgangen til det heliosentriske perspektivet gjøre begreper som døgn, år og årstider forståelige. Ekliptikken, månens relative bevegelser og sol- og måneformørkelser kan også illustreres og forklares. Deretter følger solsystemet med planetenes baner, deres særlige kjennetegn og avstanden de har til sola. De sirkumpolare stjernebildene og andre for oss synlige stjernebilder plasseres i forhold til hverandre og forstås i sammenheng med himmelens poler og himmelens ekvator. Også fenomener som meteorer, asteroider og kometer behandles.

Astronomi gir mange muligheter for tverrfaglighet. Datogrensen og tidssonene regulerer det globale livet og bringer inn aspekter av historie- og samfunnskunnskap. Det samme gjør biografiene til renessansens astronomer. Årsakene til flo og fjære, og hvorfor utslagene blir forskjellige, kombinerer kunnskap om astronomi med land- og havtopografi.

Det tilstrebes at elevene gjennomskuer forskjellen på fenomen og modell, slik at det siste ikke blir en vedtatt sannhet som reduserer nysgjerrigheten. Opplæringen tar derfor, også etter introduksjon av en modell, utgangspunkt i fenomenbaserte erfaringer og empiri, slik at elevene får mulighet til stadig på ny å oppdage modellenes gyldighet, men også deres grenser. Fagforståelsen blir i størst mulig grad forankret i empirisk erfaring ved å bygge på elevenes egne observasjoner av sol, måne og planetbevegelser. I en slik dynamisk veksling mellom fenomenorientert og modellorientert opplæring er kunstøvelser et egnet metodisk hjelpemiddel. Øvelser kan være å tegne stjernebilder, lage bevegelige modeller, bevege planetbaner ved hjelp av bevegelse. Myter og sagn om stjerneverdenen kan fortelles og dramatiseres.

Faget åpner for store og eksistensielle spørsmål som gis plass i samtaler. Det finnes mange dikt til resitasjon som uttrykker menneskets forhold til himmelen, og stjernehimmelen kan inspirere til å skape egne dikt. Planetarium kan besøkes. En skyfri vinterkveld et sted med minimal lysforurensning er det optimale for å erfare stjernebildenes skjønnhet og reelle størrelser.

Fysikk og kjemi

I fysikk og kjemi isoleres krefter, prosesser og stoffer i naturen for å bli undersøkt og forstått. Der det er mulig, danner hverdagshendelser, hverdagsteknologi og aktuelle samfunnstemaer utgangspunkt for å stille spørsmål som kan lede til å undersøke fenomener og sammenhenger.

Undersøkelsen skjer i form av forsøk der prosesser kan iakttas og i form av modeller for det som ikke kan iakttas. Gjennom systematiske forsøk får elevene demonstrert ikke bare faglig innhold, men også grunnlaget for å forklare fenomener og prosesser, trekke slutninger og i noen tilfeller utlede hypoteser som kan testes gjennom nye forsøk. Som del av disse arbeidsmåtene utvikler elevene et fagtilpasset språk.

Det må bygges en bredde av erfaring og innsikt for å utvikle forståelse for forskjellen på naturlov, teori og hypotese og hvordan man har kommet fram til grunnleggende naturvitenskapelige paradigmer og modeller. Biografiene til sentrale bidragsytere til naturvitenskapenes utvikling tas inn i arbeidet med fysikk og kjemi.

Fysikk

I fysikkfaget opparbeider elevene en systematisk og eksakt iakttakelsesevne. Den sentrale arbeidsmåten er å bli kjent med lover som virker i den fysiske verden gjennom et systematisk arbeid med å bygge hypoteser på grunnlag av observasjoner. Så langt som mulig følger elevene erkjennelsesveien fra iakttakelse av fenomenene til abstraksjon, begrepsdannelse og formulering av lovmessighetene uten å ta konklusjonen på forskudd.

Enkeltfenomenene som undersøkes er allikevel ikke isolerte hendelser i klasserommet, men knyttes til kjente sammenhenger i samfunnet og elevenes liv. For eksempel vil utforskning av elektriske og magnetiske krefter gjennom forsøk knyttes til hvordan vi utnytter elektrisk energi i dagliglivet. Lærer skaper forforståelse for fenomenet som skal undersøkes og legger til rette for at det kan observeres og helst prøves gjentatte ganger.

Den språklige bearbeidelsen legger vekt på en nøyaktig og saklig gjengivelse i tekst og bilde av iakttakelsene. Detaljtegning er et viktig redskap for å iaktta, studere, forstå og huske fagstoffet ved å synliggjøre former, prosesser og sammenhenger. Enkelte lover kan formuleres i enkle matematiske uttrykk.

Statistikk, tabeller og gjennomsnittsregning brukes som refleksjonsgrunnlag i vurderingen av forsøkene.

Fysikktemaene i 8. klasse er mekanikk, magnetisme/elektrisitet, akustikk og optikk. Forsøkene i akustikk og optikk utvikles videre i henhold til elementene i sentrale innhold. Prinsipper for kikkert, mikroskop og kamera presenteres og utforskes praktisk. Elevene prøver ut forhold knyttet til lysbryting, og lovene for lysets forhold til speil og linser utvikles gjennom den fenomenbaserte metoden som er beskrevet ovenfor.

I temaet mekanikk gjelder det å både utforske grunnleggende fysiske lover og den praktiske bruken av lovene om tyngde, balanse og likevekt og hvordan mekaniske prinsipper tas i bruk i redskaper og maskiner. Lærer presenterer temaene og spørsmålene i undervisningssamtale. Så langt det er mulig, skal temaene (se sentrale innhold) utforskes ved elevaktive forsøk. Noen eksempler: Utforskning av prinsippene for likevekt kan baseres på kroppslige øvelser, for eksempel balansegang på stram line, også med en lang stav i hendene. Skålvekt kan konstrueres og utforskes, gjerne med forbindelse til de matematiske prinsippene for førstegradslikninger. Vektstangprinsippet kan studeres med dette utgangspunkt og arbeides fram til lov for vektstang. Forsøk med å måle energibruken når objekter med ulik tyngde dras oppover skråplan med ulik helningsvinkel kan føres fram til skjematisk dokumentasjon.

I arbeid med kraftoverføring kan elevene utfordres til å konstruere katapulter og studere hvilke faktorer som påvirker skuddlengde. Elevene formulerer spørsmål og hypoteser som kan prøves ut og eventuelt verifiseres, for eksempel ved å prøve ut/predikere effekten av å ta i bruk ulike trinser og blokker for å løfte/heve noe tungt.

Energi som fysisk fenomen og samfunnsmessig utfordring er et gjennomgående tema. Det behandles i elektrisitetslære i 8. klasse og 9. klasse og som del av varmelære og mekanikk i 10. klasse. Arbeidet tar utgangspunkt i lærers presentasjon og enkle elevforsøk i 8. klasse med magnetisme og elektrisk energi som naturfenomener. Deretter fortsetter arbeidet med å bli kjent med former for produksjon og bruk av elektrisk energi. Forbindelsen mellom teori og livspraksis går begge veier: hverdagsteknologi kan danne utgangspunkt for undersøkelse, og opparbeidet kunnskap om ulike fysiske prinsipper kan overføres til deres praktiske anvendelse i hverdagen. Det overordnete målet er å gjennomskue og vurdere kvaliteten av teknologi som vi bruker daglig. For å kunne eksperimentere og forstå virkemåtene, starter man med det enkle, batteriet, og utvikler prinsippene videre til enkel elektromotor, som kan knyttes direkte til dagsaktuelle energispørsmål. Elektriske husholdningsapparater utvider temaet i 8. klasse.

I 9. klasse fortsetter temaet elektrisitet med forsøk som leder fram til formulering av grunnleggende fysiske lover. Energitemaet tas videre til vind- og vannkraft som kilder til elektrisk kraft, med tilknytning til dagsaktuelle samfunnsspørsmål. I 10. klasse er utviklingen av den kulldrevne dampmaskinen et sentralt utgangspunkt for å gå videre til å bli kjent med hvordan en forbrenningsmotor fungerer. Dermed er man midt i dagens debatt om fornybar og ikke-fornybar energi.

Vannets kretsløp og grunnleggende fysiske lover knyttet til vann, luft og varme utforskes i henhold til elementene i sentrale innhold for fysikk i 9. og 10. klasse. I den forbindelse kan elevene få i oppgave å lage en varmluftballong og eksperimentere seg frem til gode forhold mellom stoff, form og varmekilde.

Elevene kan velge en oppfinnelse, gammel eller ny, og presentere den i klassen.

For fysikktemaet meteorologi i 9. klasse er loggføring over lengre tid, enkel statistikk og grafisk framstilling av observasjonsresultater en aktuell arbeidsmåte.

Kjemi

Kjemifaget starter i 8. klasse med forbrenning som hovedtema og en bredde av forsøk som sentral arbeidsmåte. Elevene deltar i sikkerhetsvurderinger før forsøksarbeidet starter, og gode rutiner for lab-arbeid og gjennomføring av forsøk etableres.

Temaet forbrenning binder ulike naturfagsområder sammen: varme, lys og fargelære i fysikken, karbon og andre grunnstoffers forvandling i dannelse av oksider i kjemien. Forbrenningsprosesser er analoge med stofflige nedbrytningsprosesser i planter, dyr og mennesker.

De mest mulig elevaktive forsøkene åpner for rike sanseerfaringer, beskrivelse i bilde og utvikling av fagtekst som nøkler til kunnskap om kjemiske prosesser. Arbeidet kan starte ute med et bål og en begynnende øvelse i iakttakelse og beskrivelse av flammene, varmen, lyset, fargene, luktene, restproduktene.

Forbrenningsforsøkene fortsetter med forbrenning av ulike materialer – eksempelvis ved, kvae, kvist, torv, brunkull, steinkull, olje, svovel og rødt fosfor. Elevene noterer observasjoner, gjerne i form av å utvikle og fylle ut observasjonsskjema der karakteristiske trekk ved forbrenning av ulike materialer dokumenteres: hurtighet, flammefarge, flammestørrelse, beskrivelse av røyk, lukt, aske. Lærer sørger for at elevene bruker korrekte betegnelser på utstyr og materialer og utvikler gode måter å beskrive de kjemiske prosessene på.

De ulike restproduktene, især aske og kull, beskrives. Oksygen som forbrenningsforsterker blir tydeliggjort i forsøk. Reduksjon av oksygentilførsel fører til en tørrdestillasjonsprosess som kan resulterer i trekull, med tjære og tregass som restprodukter. Elevene blir kjent med trekk i kjemiens kulturhistorie ved å høre om/gjøre seg kjent med funksjonen til ildsteder, ovner og skorsteiner.

Parallelt med forbrenningsforsøkene blir fotosyntesen framstilt som modell for å forstå den fine balansen og samspillet mellom oksygen og karbondioksid.

Innendørs kan et brennende stearinlys, i tråd med Michael Faradays klassiske framstilling, runde av eller føyes inn i forbrenningsforsøkene. Elevene iakttar form og farge i flammen, veken og den flytende stearinen. De tegner det de ser, så detaljert som mulig, og gjennomgår observasjonene i samtale. Lærer kan presentere en eller flere av de kjemiske prosessene som kommer til syne: forbrenning som sådan, faseovergang, vanndamp, kapillær væskestrøm i veken.

Begrepene syre, base og salter/krystallisasjon presenteres og følges opp av egnete forsøk. Metallenes egenskaper ved forbrenning (jernspon, kobber m.m.) og smelting (tinn) synliggjøres. Kalkens naturlige kretsløp beskrives og framstilles som visuell modell, en inngangsport til å forstå store og langsomme prosesser som omfatter alt liv på jorden.

Utnyttelse av kalken til sement og mørtel kan gjennomføres praktisk ved brenning av kalk.

I 9. klasse er kjemisk undersøkelse og behandling av næringsstoffene og deres ulike egenskaper tema. Sentralt er fotosyntesens dannelse av sukker i planten og stoffskiftets nedbryting av sukker til karbondioksid og vann. Omdannelse fra sukker til stivelse og cellulose i plantens ulike deler undersøkes gjennom forsøk og knyttes til den motsatte prosessen hos dyr og mennesker.

Planteoljer og animalske fettstoffer, melk, korn, mineraler og sporstoffer blir undersøkt. Noen eksempler: stivelse fra mel og potet; jod som reagens på stivelse; forvandling fra stivelse til sukker ved hjelp av syre; fettets forbindelse til varme, ild og vann.

Elevene kan gjennomføre og dokumentere en forsøksrekke med registrering av PH-verdi (potential hydrogen) i ulike næringsemner og kjemiske substanser med rødkål/lakmuspapir/BTB som indikator. Dermed blir også begrepene base og syre konkretisert. Forekomst av sukker registreres med Fehlings væske som reagens. Framstillingen av næringsstoffene knyttes til temaene ernæring og helse i humanbiologien.

Ulike typer kjemiske prosesser for foredling eller konservering av råvarer kan gjennomgås/undersøkes/utprøves: varmebehandling, salting, konservering med sukker, melksyregjæring eller annen syrebehandling, luting. Elevene henter inn og deler kunnskap fra en bredde av kilder og tradisjoner om disse temaene.

Beslektete temaer som å framstille såpe av fett og natronlut og papir av cellulose kan behandles som praktiske øvelser.

Navn på grunnstoffer og sentrale kjemiske formler behandles i forhold til temaene i kjemi 8.–10. klasse. I 10. klasse blir grunnstoffenes systematikk og periodesystemet behandlet i sin helhet, gjerne presentert i store visuelle modeller. Atommodeller presenteres og konkretiseres i forhold til enkelte grunnstoffer.

Lærer har ansvar for at store kjemiske prosesser med samfunnsfaglige implikasjoner blir presentert, behandlet og drøftet. Det omfatter en innføring i oljeraffinering, petrokjemi og industriell utnyttelse av naturressurser. De kjemiske forbindelsene hydrokarboner omtales. Råoljens og kullets opprinnelse i plantematerialer tematiseres. Raffinering av olje til gasser og brennbare væsker ved hjelp av katalysator, med asfalt som restprodukt, gjennomgås. De petrokjemiske prosessene som muliggjør plastframstilling blir omtalt, og tilknyttete aktuelle utfordringer blir undersøkt. Raffineringsprosesser med katalysator av andre stoffer, eksempelvis ved framstilling av kunstgjødsel, kan inkluderes.

Som demonstrasjonsforsøk kan destillasjon av alkohol utføres gjennom en gjæringsprosess i frukt. Resultatet er et brennbart stoff som kan iakttas ved forbrenning. Framstilling av estere (alkohol + organisk syre) er utgangspunkt for ulike kunstige aromastoffer.

Oksidasjon (oksygen blir bundet til et stoff) og reduksjon (oksygen fjernes) er også et tema i 10. klasse. Oksidasjons- og reduksjonsprosesser kan konkretiseres for eksempel ved å iaktta hvordan oppvarmet kobber blir svart gjennom oksidasjon, men kan få igjen og beholde sin kobberfarge ved hjelp av syredamp – en reduksjonsprosess.

Kjemiens mangfoldige betydning i industri, jordbruk og medisin undersøkes og drøftes.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i naturfag gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over naturfaglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egne funn og resultater. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i naturfag.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven kan kommunisere, formidle, forklare og illustrere naturfaglige sammenhenger – både skriftlig, muntlig og digitalt, kan vise undring, observasjonsevne og kan bruke fag-kunnskap i nye situasjoner og oppgaver.

Tilbake til innhold

Geografi

Formål og perspektiv

Geografi er et sammensatt og rikt fagfelt med lang historie. Som fag rommer geografien temaer knyttet til naturforhold, politikk, kultur og identitet. Geografifaget forholder seg til et spenn av nivåer, fra lokalt via regionalt til globalt, og studerer hva som utspiller seg i hvert nivå og hvordan de interagerer. Metodisk legges det vekt på at jordens helhet er mer enn summen av de enkelte delene, samtidig som helheten er avhengig av de enkelte, karakteristiske delene. Derfor følger geografifaget i steinerskolene en vei fra helheten i det lokale til den overordnete enheten som er jorden som økosystem og menneskenes hjem. Veien fra lokale til globale perspektiver kan bidra til at elevene opplever seg selv som lokalt forankrete verdensborgere. Geografifaget åpner for temaene bærekraftig omgang med jordens ressurser og jordens helsetilstand som sentral for menneskenes helse og livsmestring på sikt.

Geografiens to hovedområder, naturgeografi og samfunnsgeografi, er begge til stede gjennom alle grunnskoleårene. Sammenhengene mellom naturforhold, politikk, kultur og økonomi er sentralt i faget. Det handler om hvordan mennesker lever og samfunn formes i relasjoner til lokale, regionale og globale forhold. Ut fra naturgitte og samfunnsmessige forutsetninger undersøker geografien menneskenes liv og virke, deres arbeid, samfunn og institusjoner koblet til sted. Slik er geografifaget både utgangspunkt for og et samlende element for andre fag. Det gjelder samfunnsfag og naturfag, især geologi og meteorologi, men også fag som mat og helse, religion og livssyn og matematikk.

Elevene blir på den ene side blir kjent med betydningen av naturmiljøets innflytelse på menneskene og på den andre siden hvordan menneskelig aktivitet påvirker naturmiljøet.

Geografitemaene starter med de nærmeste områdene og utvider rommet for kjennskap og utforskning år for år, inntil jorden som helhet er tema gjennom de fire siste årene i grunnskolen. I de første skoleårene møter elevene samspillet mellom natur og kultur gjennom fortellinger, turer og praktisk arbeid. I mellomtrinnet ligger hovedvekten på å opparbeide naturgeografisk kunnskap, og dette knyttes til samfunnsgeografiske temaer i ungdomstrinnet.

Geografifaget er velegnet til å reflektere over miljøspørsmål, bærekraft og konsekvensene av menneskeskapte naturendringer. Faget gir perspektiver på dagens verdensorden der ressurser, fordeling, verdenshandel, historie, politikk og konsekvensene av kolonitiden kan trekkes inn.

Geografiens estetiske kvaliteter knytter an til menneskers opplevelse av landskapenes skjønnhet og kraft og den sansemessige rikdommen som preger landskaper og steder. Fra uberørt våtmark og hellige tempelområder til atomkraftverk og avfallsdeponier utgjør jordens geografi et rikt materiale for estetisk erfaring og kreativitet.

Fra de første beskrivelsene av skolens nærområde arbeides det med å utvikle et språk som kan skildre natur- og samfunnsgeografien, forankret i både fakta og opplevelser. Lærers skildringer av karakteristiske trekk ved landskap og levevis åpner for en bredde av utforskende og reflekterende arbeidsmåter. Tekster leses, skrives og deles. Kart og ulike bilderepresentasjoner kan skapes, tolkes og forstås i samarbeid med medelever. Praktisk og kunstnerisk arbeid er integrert gjennom alle år, for eksempel i form av tegning-maling-modellering og litterære uttrykk, etter hvert også arbeid med digitale kilder og bearbeidelsesmuligheter.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- ta del i turer i nærområdet og beskrive trekk ved naturen gjennom årsløpet
- finne, kjenne og bruke navn på steder, veier, møteplasser og gårder/bedrifter i nærområdet
- uttrykke kjennskap til primærnæringer og sentrale håndverk i samtale og praktisk-kunstnerisk arbeid
- ta del i arbeid med jordbruk/hagebruk og håndverk basert på nærområdets ressurser

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bestemme himmelretninger ut fra hjemstedet og gjøre rede for solas gang gjennom dagen og året
- utarbeide kart, fra nærområdet til hele verden
- ta i bruk kartverk og annet tekst- og billedmateriale i eget arbeid
- bruke topografiske uttrykk i beskrivelse av landskap i Norge og Europa
- plassere og beskrive viktige elver, hav, fjell, sjøer, øyer på alle kontinenter
- undersøke og reflektere over sammenhenger mellom naturgrunnlag og menneskers liv og arbeid på ulike steder
- beskrive jordens klimasoner og sentrale biomer i ulike tekst- og bildeuttrykk
- undersøke og reflektere over spørsmål knyttet til bærekraft i lokalt og globalt perspektiv

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- undersøke og skildre karakteristiske naturgeografiske trekk ved jordens kontinenter og havområder
- utforske og presentere eksempler på samvirket mellom menneskers levevis og naturgeografiske forhold
- ta i bruk ulike typer kart: fysiske, politiske og økonomiske, digitale og papirbaserte
- bruke kunnskap om målestokk og koordinater i eget arbeid
- gjøre rede for og reflektere over forekomsten av betydningsfulle naturressurser og deres fordeling, utnyttelse og betydning for verdenshandelen
- trekke linjer fra geografisk kunnskap til innhold fra andre fag som samfunnskunnskap, historie og naturfag
- drøfte og vurdere aktuelle spørsmål knyttet til klima og bruk, pleie og vern av jordens naturgrunnlag

Sentrale innhold

Gjennom lokalt læreplanarbeid kan rekkefølge og prioritering av innholdselementer tilpasses lokale forhold og behov.

2.–3. klasse

- Opplevelser og erfaringer av landskap og topografi ved friluftsaktiviteter og turer i skolens nærområder
- Dagsløpet, årsløpet, sol og måne, vær og vind
- Møtene mellom det naturskapte og det menneskeskapte i skolens nærområder: stier, veier, kulturlandskap, bebyggelse m.m.

4. klasse

- Videre som i 2.–3. klasse
- Fortellinger knyttet til primæryrker og håndverk
- Praktisk erfaring med og kunnskap om jordbruk/hagebruk/birøkt/fiske; husbygging/smie/andre håndverk, tilpasset lokale forhold, naturressurser og muligheter

5. klasse

- Nærområdenes geografi
  - Himmelretningene
  - Nærområdenes topografi
  - Områder sett fra lufta; de første kartene
  - De nære områdenes historie knyttet til topografiske forhold og naturressurser
  - Navnehistorie, kommunikasjon før og nå, bedrifter før og nå
- Lokalgeografisk kunnskap utvides til å gjelde landsdelen
- Norgesgeografi
- Karakteristiske trekk ved ulike landsdelers topografi; hav, elver, sjøer, fjell og daler, skog og vidde m.m.
  - Golfstrømmens betydning
  - Karakteristiske trekk ved bosetting, byer, næringsveier og kommunikasjon som møter mellom natur og kultur
  - Bruk, pleie og vern av naturens ressurser
  - Kart, landskapsmodeller, tegning-maling, tekst i ulike sjangrer

6. klasse

- Nordens geografi
  - Karakteristiske trekk ved topografien i Sverige, Finland, Danmark, Island og de baltiske landene og tilhørende havområder
  - Karakteristiske trekk ved bosetting, byer, næringsveier og kommunikasjon som møter mellom natur og kultur i det nordiske området
  - Vannets kretsløp
  - Bruk, pleie og vern av naturens ressurser i området
  - Ulike typer kart, landskapsmodeller, tegning-maling, billedmateriale og tekst i ulike sjangrer og språk

7. klasse

- Europas geografi (kan også gjøres i 6. klasse)
  - Topografi og egenart; Europa som helhet
  - Middelhavets halvøyer, det sentraleuropeiske lavland, Vest-, Øst-, Sør- og Nord-Europa
  - Hav, halvøyer, øyer, elver, innsjøer, fjellkjeder, vegetasjon, dyreliv
  - Befolkning
  - Målestokk og koordinater
  - Naturgeografiske begreper
- Jorden som helhet
  - Hovedtrekk ved kontinentene, havområdene, store elveløp og fjellkjeder
  - Jordens klimasoner: tropiske, subtropiske, tempererte, boreale og arktiske soner
  - Jordens økosystemer, biomer, ut fra klima, breddegrad og høyde over havet: tropisk regnskog, savanne, sand- og steinørken, steppe, middelhavsbiom, temperert lauvskog, taiga, tundra, med deres karakteristiske vegetasjonsformer
  - Sentrale trekk ved dyrelivet på jorden, også i de arktiske områdene
  - Arealbruk, biologisk mangfold, vegetasjonens betydning for klima
  - Økosystemenes sårbarhet
- Tradisjonelle kulturformer knyttet til klimatiske og topografiske forhold (kan også gjøres i 8. klasse)

8. klasse

- Verdensgeografi
  - Kontinentenes topografi og egenart; landformer og fysisk geografi
  - Verdenshavenes og vannveienes økologiske funksjon og betydning
  - Klima og meteorologi
  - Regionale likheter og forskjeller
  - Urfolk; tradisjonelle levevis og kulturformer
  - Europeisk kolonisering og innvandring
  - Endring og utvikling i forholdet mellom natur og kultur

9. klasse

- Økonomisk geografi
  - Viktige naturressurser i ulike deler av verden
  - Det naturgeografiske grunnlaget for handel
  - Fordeling og utnytting av ressurser fra førindustriell tid til i dag
  - Framveksten av en verdenshandel
  - Matvarer, fibre, mineraler, olje, plast, vann
  - Begrepet bærekraft, menneskets økologiske fotavtrykk
  - Bærekraftig utvikling; sosiale, miljømessige og økonomiske aspekter

10. klasse

- Jorden som helhet (se geologi 10. klasse)

Sentrale arbeidsmåter

2.–4. klasse

Geografien starter med det som er nært og kjent, med boplass og skolens nærområde. Her henger topografi og lokal kultur sammen; naturen og menneskene har begge bidratt til å forme stedet. Elevene skal bli kjent med sine omgivelser og kunne kjenne seg forbundet med dem.

Å bevege seg i det lokale landskapet året rundt gir elevene et erfaringsbasert forhold til samspillet mellom natur og kultur. De utforsker sitt nærmiljø, forbinder seg følelsesmessig med det og utvikler tilhørighet til den omgivelsen de står i. Det handler om å bli kjent med det nære.

Rom og tid knyttes sammen på mangfoldig vis. Fortellinger om hvordan en ås/et skjær/en gård/en gate har fått navnet sitt tas fram. Elevene kan gå sammen om å finne navn og undersøke bakgrunnen for navnet. Ut fra natur og kultur i skolens nærområder kan spørsmål stilles: Hva skal grøftene over jordene være godt for? Hvem har lagt opp de lange steingjerdene, og hvorfor? Og de store, gamle fabrikkbygningene: hvorfor ble de bygget akkurat der? Slik kan det legges til rette for at elevene gjør erfaringer med sammenhenger mellom naturgitt og menneskeskapt rom som grunnlag for liv og arbeid i nærmiljøet.

Årets løp, slik elevene opplever det gjennom sol, vær og vind, og gjennom plante- og dyreliv, er et hovedmotiv. I 4. klasse, eller før, kan elevene bli kjent med årsløpet i hagebruk og jordbruk gjennom gårdsbesøk eller arbeid i skolens egne arealer (se også læreplanene for naturfag og for mat og helse). I 4. klasse arbeider elevene med årsløpet i jordbruk og blir også kjent med andre sentrale primærnæringer og håndverk gjennom fortellinger, utflukter og praktisk-kunstnerisk arbeid. Utgangspunkt er fortsatt skolens nærområder, men det romlige perspektivet utvides, blant annet med kjennskap til tradisjonelt samisk liv og arbeid i samspill natur – kultur (se også læreplanen for samfunnskunnskap).

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget geografi gjennom fortellinger, utflukter, utforsking og praktisk virksomhet med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Geografi blir etablert som periodefag i 5. klasse. I løpet av 5.–7. klasse utvides kunnskapen om 'rommet' fra skolens nærområde til jorden som helhet. Naturgeografi danner kjernen i arbeidet, men hele tiden med blikk på hvordan samfunn og kulturer oppstår av og preges av naturens forutsetninger og i sin tur gir sitt preg til og endrer naturen. Slik blir også bruk, pleie og vern av miljøet et tilbakevendende tema i geografifaget.

Lærers muntlige framstilling av karakteristiske trekk ved ulike landskap og topografiske kjennetegn danner utgangspunkt for dialogisk, individuell og gruppebasert bearbeidelse og videre utforskning. Vektlegging av motsatte karakteristiske trekk ved landskap kan utvikle et blikk for og et språk om topografiske forhold. I skildring av ulike landsdeler i Norge danner Vestlandets fjord- og fjellandskap, med bratte fosser, og de brede bygdene og vannveiene på Østlandet en slik polaritet. En annen innfallsvinkel til språk og kunnskap om geografiske forhold er å utvikle muntlige og skriftlige skildringer av reiser, for eksempel med Hurtigruten fra Bergen til Hammerfest, eller med tog eller fly/fugleperspektiv over større områder, eller en sykkeltur fra sør til nord (eller omvendt) i Norge.

Elevene tegner/maler kart, eller former dem plastisk og skriver reiseskildringer. Billedmateriale og kart, atlas og andre kilder kan komplettere fremstillingene. Spørsmål danner utgangspunkt for utforskende samtale, for eksempel: Hvordan har det seg at byer har vokst fram? Hva har den lange kysten hatt å si for Norge gjennom tidene – og nå? Topografiske begreper som dal, li, fjell, vann, ås, nes, tange, halvøy, fjord, vidde etableres. Elementer fra naturfagstemaene i 5.–7. klasse, zoologi, botanikk og geologi, fordyper forståelsen av naturgeografien.

Geografien i 5. klasse starter med nærområdets geografi og utvides til den hjemlige landsdelen og deretter til Norge som helhet. Solas gang gjennom skoledagen og året har elevene erfart gjennom mange år. I 5. klasse kan solas bevegelser bevisstgjøres ved å observere hvordan soloppgang, solhøyde og solnedgang forandrer seg gjennom året. Elevene lærer himmelretningene med utgangspunkt i skolens beliggenhet. For eksempel vil en enkel kjepp kaste skygger som forandrer retning ettersom dagene går. Turer i nærmiljøet får en observerende karakter og landskapets egenart uttrykkes i begreper. Navn knyttes til topografien, for eksempel dukker 'ås' og 'dal' opp i mangfoldige stedsnavn, og bestemte aktiviteter er knyttet til bestemte steders topografi. De første kart tegnes i fugleperspektiv, for eksempel av klasserommet, skolegården, skoleveien og det nære landskapet. Opplevelsen av at menneskers virksomhet og liv er vokst ut fra

landskapets naturressurser tas opp til samtale. Om mulig, kan en oppsøke en nærliggende elv og følge elveløpet et stykke, se hvordan den har formet landskap, kanskje ved meandre, eller ved stryk og kulper, og hvordan den har vært med på å legge premisser for veivalg og bosetting og kanskje gitt kraft til sag og mølle på sin vei mot havet.

Fra skolens nærområde utvides perspektivet til landsdelen elevene bor i og deretter til hele Norge. Havet er et vesentlig topografisk element, og hav møter land på mange måter i Norge. Dette kan fordypes i tegning og maling. Litterære kilder som beskriver livsforhold på forskjellige steder tas fram, og klassen arbeider med noe av den rike sang- og diktskatten som beskriver landskap. Elevene utarbeider en arbeidsbok med landskaps- eller reisebeskrivelser, ulike typer tegning. Norgeskart utarbeides individuelt, eller som et fellesprosjekt i stor skala.

En annen innfallsvinkel til norgesgeografien i 5. klasse er å knytte den til historiefaget, slik at norgeskartet vokser fram etter hvert som de første kongene forsøker å underlegge seg nye landområder.

I 6. klasse utvides perspektivet til å omfatte Norden, og de baltiske landene kan inkluderes. Innfallsvinkelen er et overblikk over Norden som topografisk helhet, med særlig vekt på karakteristiske forskjeller mellom Atlanterhavet og Østersjøen og landområdene som grenser til dem. Deretter kan arbeidet konsentreres om de enkelte landenes naturgeografiske kjennetegn og de forskjellige livsvilkårene som naturgrunnlaget har gitt og ennå gir. Tradisjonell samisk kultur og arbeidsliv er et tema. Ved hjelp av maling og tegning utforskes kvaliteter og stemninger ved nordiske landskap. Sang og dikt på Nordens forskjellige språk utvider erfaringene, og litterære kilder støtter opplæringen. Elevene har tilgang til eller søker selv etter egnete fagbøker, bildemateriale og bøker som gjengir landskapsmalerier. De tegner kart over Norden og de enkelte land og gjør seg kjent med navn på viktige steder, elever, innsjøer, fjell og øyer. Nordenkartet kan utformes plastisk for å synliggjøre høydeforskjeller. Øvelser i å lese kart og bruke atlas inkluderes, og elevene kan få oppgaver om landene i Norden for muntlig eller skriftlig presentasjon.

Europa som natur- og kulturgeografisk helhet er tema enten i 6. eller 7. klasse. Skildringer og spørsmålsstillinger fra lærer danner utgangspunkt for undervisningssamtale og videre utforskning ved hjelp av atlas, ulike tekst- og bildekilder og praktisk-kunstnerisk bearbeidelse. Karakteristiske topografiske og økologiske forhold innenfor og på tvers av landegrenser er det sentrale, og byer, kommunikasjon og næringer sees i lys av dette. Slik utvikles blikket for samspillet mellom natur og kultur videre, og geografikunnskapene åpner for spørsmål og refleksjon knyttet til bruk, pleie og vern av jordens

ressurser. Elevene gjør seg kjent med navn og plassering av viktige elver og fjellområder, øyer og hav og med navn og plassering av land og byer.

Sentralt tema i 7. klasse er jorden som helhet ut fra klimasoner og sentrale økosystemer. Sterke kontraster og store altomfattende sammenhenger i jordens liv danner utgangspunkt.

Et overblikk på jordens kontinenter, verdenshav, største fjellkjeder og vannveier kan innlede arbeidet. Deretter er hovedtrekk i jordens klimasoner tema og til sist hvordan klimatiske og topografiske faktorer danner vesentlige forutsetninger for plante- og dyreliv og dermed også for menneskers liv og virke. Begreper som breddegrad og lengdegrad konkretiseres. Det trekkes linjer til naturfagstemaet geologi.

Temaene bearbeides i et samvirke mellom lærers presentasjoner og elevenes utforskning i ulike typer kilder. Klimasonene skildres i store, globale trekk. Arktisk, borealt, temperert, subtropisk og tropisk klima framstilles i sine mest karakteristiske ytringsformer, især vegetasjonsformer, i sammenheng med temperatur og andre meteorologiske forhold og knyttet til årstidenes veksling. Store økosystemer, biomer, med deres karakteristiske plante- og dyreliv tematiseres så: regnskog, ørken, savanne, middelhavsbiom, steppe, barskog og tundra. Klima og jordsmonn er særlig bestemmende for biomers utforming, og de kjennetegnes ved sin typiske vegetasjon. Elevene kan også utforske karakteristiske trekk ved dyrelivet i ulike klimasoner og biomer. Temaene fordypes gjennom maling-tegning, eller utarbeidelse av collager/montasjer, og gjennom arbeid med tekster, individuelt eller i gruppe.

Menneskers kulturdannelse under ulike vilkår kan være tema for videre utforskning. Eksempelvis kan elevene oppsøke kunnskap om inuitters tradisjonelle levevis i polare strøk, nomadiske kulturer i Saharas ørkenlandskap og urfolk i verdens regnskoger.

Temaene i 7. klasse åpner også for utforskning av aktuelle spørsmål knyttet til verdien av biologisk mangfold, arealbruk og de ulike biomenes betydning og sammenheng med klimatiske forhold. Kildesøk og kildevurdering er del av dette arbeidet.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget geografi gjennom utforsking, bearbeiding og praktisk virksomhet samt refleksjon og vurdering av egne erfaringer.

8.–10. klasse

Sammenhengene mellom naturgeografi og samfunnsgeografi er fortsatt et sentralt tema i geografifaget i ungdomstrinnet: Naturen har skapt og skaper fremdeles grunnlag for menneskers liv og arbeid, og menneskers liv og arbeid skaper endringer i naturens økosystemer, lokalt, regionalt og globalt. I ungdomstrinnet utvides kulturperspektivet med temaer i økonomisk geografi: matproduksjon, transport, forekomster og bearbeidelse av naturressurser, framveksten av en verdenshandel. Disse temaene sees i sammenheng med historie- og samfunnskunnskapsarbeidet i ungdomstrinnet og tematiserer dagsaktuelle spørsmål knyttet til bruk og overforbruk av jordens ressurser, fordeling av rikdom og fattigdom, lys- og skyggesider ved en globalisert varehandel, individuelt og/eller strukturelt-politisk ansvar for en bærekraftig utvikling. Naturfagstemaer som meteorologi, astronomi og økologi trekkes inn i geografifaget og legges til grunn for innsikt i betydningen av bærekraftig ressursbruk.

Elevene tar i bruk ulike typer digitale og papirbaserte kart – fysisk, politisk, økonomisk. De oppsøker og vurderer tekst- og bildekilder til bruk for presentasjoner og annen bearbeidelse. Forståelse av og bruk av målestokk i eget kartarbeid trekker linjer til matematikkfaget. Det samme gjør utforskning av statistikk og annet relevant tallmateriale.

I 8. klasse skal elevene bli godt kjent med kontinentene, deres relative posisjon og havområdene som skiller dem. Ved hjelp av kart skal elevene finne og beskrive vesentlige landskapstrekk ved hvert kontinent. Likheter og forskjeller kan undersøkes og beskrives ved hjelp av naturgeografisk grunnterminologi. Kartprojeksjon kan problematiseres, både mot natur- og kulturgeografiske forhold: fra hvilket ståsted og geografisk sentrum ser kartene og vi verden? Oppdagelsesreiser og europeisk kolonisering er temaer i historie som elevene kan knytte til det undersøkende arbeidet med samfunnsgeografiske spørsmål.

I 9. klasse blir tilnærmingen til faget mer analytisk. Et utgangspunkt er å velge noen sentrale globale handelsvarer og finne deres naturgeografiske opprinnelse for deretter å undersøke deres historiske og samfunnsgeografiske biografi. Interesse kan vekkes ved innledningsvis å undersøke varer som elevene er kjent med fra dagliglivet, som mat, klær og mobiltelefoner. Hvor kommer de fra, hva er de laget av, hva vet vi om energiforbruk og om det økologiske fotavtrykket de setter? Å utforske for eksempel bomullsproduksjon åpner for drøfting av bærekraftig landbruk versus bærekraftig forbruk. Et arbeid med en polaritet som eksempelvis ris og hvetes vekstvilkår, produksjon og betydning for verdenshandelen kan gi innblikk i sammenhenger mellom naturgeografi, kulturgeografi og levevilkår. Å undersøke varer som f.eks. sukker, bomull, kull, jern og potet kan støtte historiefaget når det gjelder den industrielle revolusjon og koloniseringen av blant annet Amerika. Økonomisk geografi åpner også for konkrete møter med produksjon og handel, for eksempel ved besøk i fabrikk, smelteverk, havneområde, avfallsmottak og renseanlegg.

Begrepet bærekraft drøftes. Hva innebærer en bærekraftig utvikling og hvilke mulige strategier kan tas i bruk for å bidra til en mer rettferdig fordeling av jordens rikdommer? Elevene kan gjennomføre en begrenset undersøkelse, for eksempel av en vares prisstigning fra produksjonssted til utsalgspris (se også læreplan for samfunnskunnskap).

I 10. klasse behandles geologisk naturgeografi (se læreplan for naturfag).

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget geografi gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over faglige relevante emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egne undersøkelser og funn. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget geografi.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven kan skildre karakteristiske naturgeografiske trekk ved jordens kontinenter og havområder og gjøre rede for samvirke mellom disse trekkene og samfunnsgeografiske forhold.

Tilbake til innhold

Historie

Formål og perspektiv

Historiefaget gir en unik mulighet til å forstå verden. Faget kan inspirere elevene til å forbinde seg med verden gjennom kunnskaper om andre tider og om bakgrunnen for vår egen tid og samfunnet rundt oss. I møte med nåtidens komplekse kulturelle, sosiale, miljømessige og teknologiske situasjoner, kan historiefaget vise vei til respekt for kulturelt mangfold og til medansvar for en bærekraftig utvikling. Historiefaget skal både gi kunnskap og være et øvelsesfelt for å forstå verden.

Personer og hendelser fra historien kan danne grunnlag for refleksjon, vekke gjenkjennelse og begeistring, men også kritisk refleksjon. Slik kan historiefaget både utgjøre en grobunn for den enkeltes selvforståelse og identitet og for evnen til å være konstruktiv og reflektert deltaker i samfunns- og kulturliv. I spenningsfeltet mellom samfunns- og individaspektet ligger en sentral begrunnelse for fagets viktige plass i steinerskolen: å styrke og pleie den enkeltes identitet med tanke på en fordypet forståelse av 'de andre' i rom og tid.

Menneskehetens samlete viten om sin egen historie utgjør en kunnskapsmengde som langt overstiger hva det enkelte menneske kan sette seg inn i. Både tema- og stoffmengde er uuttømmelig. Det finnes også en mengde forskjellige tolkninger og tilnærminger til historien. Det må derfor tas valg både i forhold til temaer, stoffmengde, kildebruk og metode. Historiefaget i grunnskoleårene er omfattende. Det går langt tilbake i tid og bredt ut i verden. Det fordyper et utvalg sentrale historiske hendelser, har en kulturhistorisk tilnærming og et tverrfaglig tilsnitt.

Begrunnelsen for å gå i dybden er å vekke interesse og engasjement, men også å åpne for en form for gjenkjennelse av menneskers mål og utfordringer på tvers av tidsskiller og landegrenser. Ved å begynne langt tilbake i historien og følge menneskehetens og sivilisasjonenes tilblivelse på alle kontinenter gjennom grunnskoleårene, skapes en mulighet for en dypere identifikasjon med et mangfold av kulturer. Det legges vekt på å bryte et ensidig eurosentrisk perspektiv og å inkludere minoriteters, kvinners og barns historiske bidrag og kår. Urfolks situasjon, historisk og nåtidig, tematiseres, deriblant samisk historie og kultur.

Sentralt i historiefaget er en levende formidlet og følelsesmessig engasjerende undervisningssamtale. En fortellende formidlingsmåte åpner for å utforske, drøfte og undre seg over forbindelser mellom nåtidige situasjoner og fortidige hendelser. Ved siden av storpolitiske begivenheter arbeides det med fortellinger fra hverdagsliv, kunst og kultur, handel, produksjon, transport, oppfinnelser og enkeltmenneskers biografier. Sammenhenger med naturgrunnlag og klima tas opp. De peker mot naturfag og geografi og temaet bærekraftig utvikling.

Faget skal legge til rette for at elevene utvikler historisk tenkning og refleksjon. Opplæring i tidlig historie på mellomtrinnet forbindes gjerne med lærerens fortellinger og øvelser i kunst og håndverk, mens eksempelvis fordypning i den franske revolusjon i ungdomstrinnet åpner for politisk refleksjon og diskusjon om historiske og nåtidige samfunnsomveltninger. Historiefaget støtter utviklingen hos elevene gjennom arbeidet med sentrale historiske motiver: Identifikasjon gjennom fortellinger de første skoleårene videreføres i historiske analyser og årsakstolkninger på ungdomstrinnet. Elevene utforsker utviklingslinjer og øver evne til selvstendig tenkning og ferdigheter i å diskutere drivkrefter og årsaksforhold i historien.

Historiefagets forbindelser til andre skolefag som kunst, håndverk, språk og naturfag betones gjennom tverrfaglige aktiviteter. Samtidig skal faget bidra til å skape en tidsbevissthet og gi øvelse i historisk tenkning og refleksjon. Her kommer kildekunnskap, kildekritikk og tolkning inn. Elevene arbeider også med primærkilder som gjenstander, kunstuttrykk, kart og tekster fra tidligere tider. Kontrafaktiske historiebetraktninger egner seg til å øve historisk tenkning.

Historiefaget følger den utviklingsdidaktiske grunntanken i steinerpedagogikken. I de første klassetrinnene får elevene tilgang til en fylde av opplevelser som kan styrke en allmenn evne til empati. En slik evne til innlevelse kan være med på å danne et grunnlag for forståelse og dømmekraft, drøfte hva demokratisk medborgerskap kan innebære og inspirere elevene til å utvikle initiativ og ønske om å omsette den faglige innsikten i samfunnsmessig engasjement.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- delta i muntlig, skriftlig og praktisk-kunstnerisk bearbeidelse av lærestoffet
- undre seg og dele tanker om verdier og levesett i tidligere tider
- begynne å forstå seg selv i tid og rom gjennom å utvikle kronologiske framstillinger
- samtale om viktige geografiske og historiske forutsetninger for bosetting og næringsliv i nærområdet
- vise kjennskap til tradisjonelle samiske levevis
- bidra med minner fra eget liv eller fra eldre blant familie og venner

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjennomføre muntlig, skriftlig og kunstnerisk bearbeidelse av lærestoffet
- bidra med muntlige og skriftlige presentasjoner som viser kjennskap til sentrale skikkelser, hendelser og samfunnsformer i oldtid og middelalder
- delta i utforskende samtale om virkninger av hendelser i oldtid og middelalder, helt inn i vår egen tid
- reflektere over ulikhetene i samfunnsformer og levevis i kulturene som blir omhandlet
- vise grunnleggende kjennskap til og drøfte betydningen av ulike historiske kilder
- søke etter, lese og bruke kilder som omtaler historiske hendelser og skikkelser
- øve bruk av grunnleggende kunnskap om drivkrefter i historiske forløp og endringsprosesser i eget og felles arbeid

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at elevene skal kunne

- reflektere over drivkreftene bak oppdagelsesreisene og konsekvensene av dem
- beskrive hovedlinjer i utviklingen fra det førindustrielle samfunn til innføringen av ny teknologi under den industrielle revolusjon og fram til vår tid
- drøfte utviklingen av kolonialisme og imperialisme og gi eksempler på avkolonisering
- beskrive trekk ved Norge i senmiddelalder og under dansk overherredømme
- undersøke og gjøre rede for idéer og krefter som førte til frihetskamp og revolusjoner på 1700– og 1800–tallet og for følgene dette fikk for den demokratiske utviklingen i Norge
- presentere viktige utviklingstrekk i norsk historie på 1800– og 1900–tallet og hvordan de peker fram mot samfunnet i dag
- undersøke og presentere hovedtrekk ved samenes historie og rettighetskamp fra midten av 1800–tallet til i dag
- drøfte årsaker til og virkningene av sentrale internasjonale konflikter og samfunnsomveltninger på 1900– og 2000–tallet og reflektere over betydningen av handlingene til sentrale personer i moderne historie
- drøfte viktige omveltninger i samfunnet i nyere tid, og reflektere over hvordan dagens samfunn åpner for nye omveltninger
- samtale om politiske ideologier og standpunkter og om hvordan de påvirker tolkninger av historiske begivenheter
- reflektere over historiske hendelser og over hvordan samfunnet kunne ha blitt annerledes dersom disse hendelsene hadde utviklet seg på en annen måte
- søke, lese og vurdere kritisk utvalgte historiske kilder for eget arbeid
- drøfte idealene om menneskeverd og reflektere over utviklingen av rasisme og diskriminering i et historisk og nåtidig perspektiv
- skrive samfunnsfaglige tekster i ulike sjangrer og lage, eller finne, illustrasjoner som bygger opp under den skriftlige fremstillingen

Sentrale innhold

2. og 3. klasse

- Kulturbærende fortellinger fra Norge, Europa og andre verdensdeler
- Stedsnavn, veier, bedrifter, gårdsbruk i skolens omgivelser; lokalhistorie og nåtidige samfunnsforhold
- Fortellinger om hendelser og mennesker i nær og fjern fortid i skolens utvidete nærområde
- Fortellingen om eget liv og om livet til noen som står en nær
- Begrepene fortid - nåtid - framtid

4. klasse

- Et utvalg fortellinger fra Det gamle testamentet
- Primæryrker og håndverk i førindustriell tid, i nær fortid og nå
  - Skjønnlitterære fortellinger om jordbruk, skogbruk, fiske, gruvearbeid og håndverk
  - Kvinners og barns deltakelse i arbeidslivet. Sosiale forhold og forskjeller
  - Årsløpet i jordbruket; kornsorter, husdyr, skogbruk, smie, husbygging, fiske
- Samisk kultur
  - Tradisjonelle samiske levevis, kulturuttrykk og håndverkstradisjoner
- Gjenstander, bilder og bøker knyttet til innholdene

5. klasse

- Norgeshistorie
  - Norrøne myter og heltesagn
  - Kongesagaer til og med Olav Haraldsson
  - Ættesaga
  - Vikingtidens kultur
  - Linjer til nåtidsforhold

Fra og med 6. klasse kjennetegnes historiefaget av en rikholdig stoffmengde. Kulepunkter angir de overordnete temaene, og et utvalg mulige konkretiseringer er notert til de fleste temaene. Gjennom lokalt læreplanarbeid og tilpasset opplæring kan det føyes til og tas bort elementer i utvalgene av konkretiseringer.

6. klasse

- Tidlige høykulturer: indisk, persisk, mesopotamisk og egyptisk oldtidshistorie
  - Myter og religion
  - Historiske og geografiske forhold
  - Fra nomadiske til bofaste kulturer
  - Samfunnsformer, levevis
- Gresk kultur
  - Greske myter og heltesagn
  - Homeriske eposer
  - Samfunnsformer
  - Filosofi og vitenskap
  - Kunst og idrett
- Hellenistisk kultur
  - Aleksander den store
- Linjer fra oldtidskulturene til nåtidsspørsmål

7. klasse

- Romerriket
  - Kongetiden
  - Republikken
  - Keiserdømmet
  - Folkevandringstiden
- Jesu liv, tidlig kristendom
- Muhammeds liv, islams virkningshistorie
- Europeisk middelalder
  - Pave – konge, kloster – borg
  - Føydalsamfunn
  - Bydannelser, laugsvesen
  - Korstogene; konflikt og kulturutvidelse
  - Sigurd Jorsalfar
- Norsk høymiddelalder
- Linjer fra fortid til nåtidige forhold

8. klasse

- Oppdagelsesreisene
  - Marco Polo
  - 1400–tallets kart, navigasjonsutstyr, båttyper
  - Drivkrefter bak reisene
  - Henrik Sjøfareren, Vasco da Gama, Ibn Battuta
  - 1492: Christoffer Columbus' reise til Amerika; Magellan
  - Inka- og aztekerkulturen. Urfolkenes skjebne
- Renessansen i Italia
  - Leonardo da Vinci, Galilei, Mirandola, Savonarola, Michelangelo
- Norges historie og europeisk historie fra 1349 til 1800
  - Kongedømme og kirke
  - Svartedauden
  - Skatter, pliktarbeid, tiende
  - Kalmarunionen
  - Boktrykkerkunsten, reformasjonen
  - Dansketiden
  - Handel og økonomi på 1600- og 1700–tallet
  - 1814; Norges grunnlov
- Historien til norske urfolk og nasjonale minoriteter
- Linjer fra historiske hendelser til nåtidige spørsmål

9. klasse

- Den industrielle revolusjon i England
  - Det førindustrielle samfunn; befolkningsvekst og endringer i jordbruket
  - Endringer i tekstilindustrien
  - Dampmaskinen; nye produksjons- og transportmåter
  - Fabrikker, byer; bo- og arbeidsforhold
- Amerika
  - Trekanthandelen, slaveriet
  - Den amerikanske revolusjon, borgerkrig, avskaffelse av slaveriet
- Norge
  - Industrialisering; Oslo, eller annet område
  - Utvikling 1814–1913; parlamentarisme, unionsoppløsning, stemmerett
- Kolonialisering, globalisering
- Linjer fra historiske hendelser til nåtidige spørsmål
- Datateknologiens historie og betydning

10. klasse

- Politiske utviklingstendenser fra 1600–tallet til den franske revolusjon
  - Maktkamper og religiøse motsetninger; 30–årskrigen
  - Konge, adel, kirke; privilegier, føydalsystemet
  - Opplysningstidens politiske ideer
  - Revolusjonens første fase; menneskerettigheter, idealer
  - Revolusjonens andre fase; skrekkvelde
  - Sosiale reformer; Napoleon som Europas hersker
  - Nasjonalisme
- Moderne historie
  - Ismer med vekt på sosialismen
  - Karl Marx. Darwin
  - Årsakene til den 1. verdenskrig, kappløpet om koloniene. Skuddene i Sarajevo og krigsutbruddet. 1. verdenskrig
  - Den russiske revolusjon. Lenin og Stalin
  - Fredsavtalen i Versailles. Konsekvensene for Tyskland
  - Mellomkrigstiden. Hitlers vei til makten
  - 2. verdenskrig. Holocaust. Krigen i Norge
  - Fredsoppgjøret. Delingen av Tyskland
  - Den kalde krigen
  - Berlinmurens fall. Oppløsningen av Sovjetunionen
- Linjer fra historiske hendelser til nåtidige spørsmål

Sentrale arbeidsmåter

2.–4. klasse

Eventyr, legender, sagn og mytiske fortellinger fra hele verden er den ene kjernen i historietemaene i 2.–4. klasse. Kulturhistorie fra nære områder og nær fortid er den andre.

De muntlig formidlete fortellingene er en opptakt til historiefaget. Innholdene samsvarer med de eldste kulturuttrykk og er forbundet med kulturenes mytisk-religiøse aspekter. De har sin opprinnelse i fjerne tider og strøk, langt fra elevenes tid og steder. Allikevel kan motivene være menneskelig sett gjenkjennelige og nære og innby til undring og refleksjon, sammen med annen bearbeidelse som gjenfortelling, tekster, bilder og dramatisering.

Å gjøre seg kjent med skolens nærområder er en nøkkel til det andre kjernetemaet: lokal kulturhistorie. Å gå turer åpner for erfaringer av boligområder, av gårdsbruk, av veier og av natur. En mosegrodd steingard, rester av en grunnmur langt inne i skogen, ripsbusker langt fra hus åpner for undring og refleksjon om hva som var og er og skal bli, hvordan mennesker har arbeidet og levd før, og hvordan de taler til oss nå. Kanskje finnes det noen som vet og som kan fortelle elevene historien til steingarden eller grunnmuren? Eller er det noen som har skrevet om historien til skipsverftet, husmannsplassen eller herregården? Eller som vet hvordan en høyde eller skjær har fått navnet sitt? Konkrete erfaringer kan legge et første grunnlag for innsikt i forutsetningene for bosetting og ulike næringer, spørsmål som tas videre i samfunnsfagene og i geografi. Å arbeide med nærområdets historie gir også rom for elevenes fortellinger og bidrag til lokalhistorie og kulturkunnskap. En arbeidsmåte er å sørge for tilgang til møter med gjenstander, bilder og bøker om innholdene. Naturfortellinger og -sagn, der planter og dyr, vann og vind får en stemme, kan skape en opplevelsesbasert bro mellom samfunnsfag og naturfag.

I 4. klasse blir den lokale kulturhistorien utvidet. Fortellinger fra, kunnskap om og erfaringer med sentrale primæryrker og håndverk i fortid og nåtid er gjennomgående tema i alle fag: norsk, håndarbeid, mat og helse, engelsk og fremmedspråk, matematikk og i det daglige arbeidet med fortelling, musikk, maling-tegning og diktresitasjon.

Lærers muntlige formidling av skjønnlitterære fortellinger danner et fargerikt bakteppe for å bli kjent med menneskers liv og arbeid i jordbruk, fiske, skogbruk, smie, gruvearbeid, håndverk og handel i førindustriell tid eller nær fortid. Skjønnlitterære tekster presenterer oss for mennesker, voksne og barn, kvinner og menn, som er formet av sin tid og sine omgivelser og som selv skaper historie ved å leve sine liv. Ved å bruke fri

fortelling og påfølgende samtale kan læreren tilpasse, utvide og eller bruke utvalgte deler av det skjønnlitterære stoffet. Kunnskap om redskaper, arbeidsteknikker, årsløpet i tradisjonelt jordbruk m.m. hører med til bearbeidelsen.

Temaene blir brakt fram til nåtid ved å legge til rette for at elevene gjør egne erfaringer, tilpasset lokale muligheter: gjøre gårdsbesøk, dra på fisketur, pleie og dyrke kulturvekster, lage mat, bygge hytte eller liknende på skolens område, plante trær. I håndarbeid/håndverk: knytte, flette, veve, mure, snekre, smi.

Som del av kulturhistorien i 4. klasse arbeides det også med tradisjonelle samiske levevis, kulturuttrykk og håndverkstradisjoner; et møte mellom elementer av historie og samfunnskunnskap, beriket av kunst- og håndverksfag. Fortellinger og sanger fra samisk tradisjon hører til, sammen med kunnskap om årsløpet i reindrift, reinens sentrale plass i kultur og næring og grunnleggende kjennskap til samefolket som urfolk.

Deler av innholdene og aktivitetene som er beskrevet ovenfor blir bearbeidet i tekst og bilde i elevenes arbeidsbøker, som gjenfortelling og andre teksttyper.

Gjennomgående i 2.–4. klasse er å finne og bruke ulike innfallsvinkler til begrepene fortid, nåtid og framtid i eget liv og i samfunnene som tematiseres i de tre årene.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget historie gjennom fortellinger, lek, utforsking og praktisk virksomhet med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

I 5.–7. klasse blir elevene kjent med en bredde av kulturhistoriske innhold. Lærerens muntlige framstilling av et tema er utgangspunkt for variert bearbeidelse, muntlig, skriftlig og kunstfaglig. Framstillingene er konkrete og detaljrike skildringer av et utvalg karakteristiske trekk ved en kultur og en tid. Menneskers liv og levekår er viktigere enn sammendrag av store hendelsesforløp eller begrepsmessig omtale av utviklingsdrivere. Hvordan så husene ut, hvordan så dagene ut for rik og fattig, for ung og gammel, kvinne og mann. Hva kan vi vite om samfunnsforhold, tanker og verdier. Kilder omtales, usikkerheter også.

Litterære og religiøse tradisjonstekster danner bakteppet for de konkrete skildringene av kultur og levevis. 5. klasse starter i det geografisk nære med norrøne myter og heltefortellinger som blir bearbeidet muntlig, skriftlig og praktisk-kunstnerisk. Fra dette universet av kraftfulle fortellinger går veien til vikingtidens kultur og levevis. Det er mulig å ta for seg glimt fra utviklingen etter siste istid, steinalder, bronsealder, jernalder, før vikingtidens historie.

I 6. klasse starter en i hovedsak kronologisk ordnet verdenshistorie, med sideblikk til tilsvarende tidsepoker i Norge. Det legges vekt på aktelse for tidligere tiders idealer og samfunnsforhold og et globalt, ikke eurosentrisk perspektiv. Gjennom fortelling og egen lesing blir elevene kjent med store fortellinger fra høykulturene i oldtidens India, Persia, Mesopotamia og Egypt. To eksempler kan være legender fra indisk-hinduistiske tekster og Gilgamesh-eposet fra Mesopotamia. Det samme gjelder greske gudemyter og heltefortellinger, ikke minst Odyseen, som klangbunn for kjennskap til kulturen og samfunnsforholdene i antikkens Hellas. Middelalderens legendetradisjon inkluderes i 7. klasses historiestoff.

Lærers presentasjon av et tema følges opp med samtale, eksempelvis ved å stille spørsmål om *hvorfor*. Et eksempel kan være folkevandringene: Hvorfor har vi en tidsperiode hvor så mange folkeforflytninger finner sted? Har det å gjøre med klimaet, med hunernes erobringstokter, med den stadig tiltakende forbindelsen med den romerske kulturen? Og hvordan henger folkevandringene og Romerrikets fall sammen? Hva har enkeltmenneskers handlinger og valg hatt å si? Gjennom slike samtaler blir ikke nødvendigvis alle svarene gitt, men elevene øves i å tenke i årsak og virkning, i sammenhenger og ulike perspektiver, også med hensyn til etisk refleksjon.

Gjennom bruk av tidslinjer, karttegninger og periodisering får elevene et nærmere forhold til hvordan kulturer utvikles over tid. For den romerske antikkens del, tema i 7. klasse, kan en slik tidsforståelse arbeides fram gjennom å periodisere en mytisk tid, en kongetid, republikken, keisertiden, fram til Romerrikets fall. Gjennom karttegning kan elevene se hvordan den romerske ekspansjonen viser seg i en tidsakse. Det samme kan gjøres for å illustrere kristendommens og islams utbredelse og virkningshistorie over tid.

Det omfattende historiske tidsspennet elevene skal bli kjent med i hvert av de tre årene, krever at det gjøres utvalg gjennom hendelser og biografier som representerer en viss tidsperiode. Bearbeidingen av stoffet gjøres på mange måter. En velprøvd arbeidsmåte er å lage egne arbeidsbøker hvor utvalgte historiske hendelser framstilles gjennom

tekstarbeid, tegning av kart og tidsakser, historiske skikkelser og hendelser. Skriveøvelser kan basere seg på historieformidling der hverdagslivet i eksempelvis antikkens Athen er utgangspunktet.

Elevene øver seg i å samtale og reflektere over spørsmål knyttet til både det som utspiller seg i en bestemt tid og hvordan dette har virket videre – kanskje helt fram til nåtiden. Elevene kan bruke historisk kunnskap til forståelse av nåtidige samfunnsfenomener, eksempelvis:

- Steds-, produkt- og personnavn med røtter i de norrøne mytene og vikingtiden
- Samfunnsformer i oldtidens høykulturer i forhold til trekk ved dagens samfunn
- Samler- og veidekulturer, bofasthet, jordbruk og dyrehold, skriftspråk, lover
- Trekk ved livsforhold og oppgaver for menn, kvinner og barn i oldtidens kulturer og i middelalderen; kjønnsroller og sosiale klasser da og nå
- Spirer til demokrati i oldtidens Aten; kjennetegn ved det norske demokratiet av i dag
- Å være borger; rettigheter og plikter
- Rettssystemet i Romerriket som grunnlag for dagens rettspleie
- Trekk ved maktforhold i middelalderens samfunn i forhold til dagens samfunn

Forholdet til kilder er sentralt i historiefaget. Elevene får innblikk i skriftlige og muntlige kilder som ligger til grunn for lærers framstillinger og for egen lesing. I 5. klasse blir de kjent med skaldekunsten, hvordan enkelte skalder også var deltakere i strid, som de siden framførte sanglig i større forsamlinger. Først langt senere – ofte flere generasjoner senere – ble den muntlige sang- og fortellertradisjonen nedskrevet. Spørsmål oppstår med tanke på hirdskalder som sto konger og høvdinger nær når de formet og gjenga heltedådene. Hvordan påvirket det fortellingene at skaldene var knyttet til dem på denne måten? Endret de muntlige fortellingene seg i løpet av de lange tidsrommene som gikk fra muntlig framførelse til skriftlig nedtegnelse? Elevene får dermed kunnskap og eksempler på hvordan både kongesagaene og Eddadiktingen har levd i en muntlig fortellertradisjon før de ble nedskrevet.

I 6. klasse får elevene kunnskap om kilder som arkeologiske funn og nedskrevne fortellinger. Man tar fram hva selve begrepet *historie* betyr, og hvordan de første mer omfattende historieverkene ble til. Elevene kan dermed få kunnskap om hvordan historiens far, Herodots historieskriving, var forbundet med reiser han gjorde og hendelser han var vitne til. Gjennom Herodots reiser til Egypt og Persia knyttes også en forbindelse til høykulturer elevene har blitt kjent med tidligere i skoleåret. Da er det på sin plass å ta opp i hvilken kontekst historiefortellingen oppsto og hvordan eksempelvis Herodots skildringer har blitt diskutert av etterfølgende historikere, helt fram til vår tid. «Er det sant?» er et spørsmål som gjerne kommer fra elevene. Et slikt spørsmål er et godt utgangspunkt for samtale.

I 7. klasse forsterkes en kritisk bevissthet om kildene for historieframstilling. I omtalen av korstogene er det vesentlig å se på hvordan dette framstilles ulikt i en europeisk versus en arabisk kontekst. Det er også interessant å se på hvordan en sen-antikk historiker som Tacitus framstiller kristendommen og de første kristne ut fra en nedvurderende oppfatning som var dominerende på hans egen tid.

Elevene kan bli oppmerksomme på at historie framstilles på ulikt vis avhengig av formidlerens bakgrunn. Samtaler om dette tilfører den narrative formidlingen nye, interessante perspektiver og legger til rette for å forstå hvordan ideer, oppfatninger og kulturbakgrunn kan prege en bestemt tidsperiode.

I 5. klasse åpner Edda-diktene for en fordypning av arbeidet med norrøne myter. Den knappe, konsise verseformen med gjennomgående alliterasjon egner seg for resitasjon, gjerne på norrønt, bevegelse og dramatisering. De norrøne fortellingene og kongesagaene framstilles for eksempel gjennom maling, tegning, resitasjon, diktskriving og dramatisering. Å skrive egne tekster med runetegn er en utfordrende, morsom oppgave.

I 6. klasse bearbeides fagstoffet gjennom en rekke kunstneriske aktiviteter. Arbeidet kan munne ut i dramatisering av temaer fra en av oldtidskulturene. Lesing av lyriske passasjer fra de eldste eposer og hymner innbyr til innlevelse. Utdrag av Homers heksametriske eposer kan øves gjennom resitasjon, og gresk kultur erfares gjennom arkitektur, skulptur og maleri. Greske ord som gjenfinnes i moderne norsk, gresk sang og dans, samt klassiske idrettsøvelser, utvider erfaringen av det klassiske skjønnhetsidealet. «Det skjønne» som et mål kan også erfares i arbeidet med frihåndsgeometri i 6. klasses matematikkfag.

I 7. klasse kan elevene arbeide med korte tekster på latin og utforske ord og begreper i norsk med rot i latin. Kalligrafi gir erfaring av middelalderens skrivekunst. Sjonglering og akrobatikk åpner for en annen side av middelalderkulturen.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til

å utvikle kompetanse i faget historie gjennom utforsking, bearbeiding og praktisk virksomhet samt refleksjon og vurdering av historiske referanser og historiefaglig formidling.

8.–10. klasse

Verdenshistorien i 8.–10. klasse omhandler sentrale hendelser og utviklingstrekk fra frambruddet av «den nye tid» og til dags dato. Temaer fra Norges historie fra 1349 til 1814 og videre til dags dato bearbeides gjennom de tre årene.

Når man behandler hvordan verdensbildet endres gjennom renessansen, trekkes et kontrastivt perspektiv inn ved å reflektere over alt vi vet nå sammenlignet med da. Drivkrefter og forutsetninger for de europeiske oppdagelsesferdene er sentralt tema i 8. klasse. De alvorlige følgene for urfolk og deres kultur og levevis belyses og drøftes. Norsk høymiddelalder og unionstid behandles. Samisk historie og storsamfunnets behandling av nasjonale minoriteter belyses. I 9. klasse er hovedtemaet industrialisering og de samfunnsmessige følgene av dette, med utgangspunkt i England. Temaet føres videre til trekanthandel og slaveri og til framveksten av verdenshandel og ressursbruk i rike og fattige land. 10. klasse omhandler revolusjoner og ideologier, med start i den franske revolusjon, og moderne historie. I alle tre årene er det et mål å føre temaene fram til nåtidige forhold og spørsmål.

En bredde av varierte arbeidsmåter tas i bruk i historiefaget. Tilpassing til tema, til elevene og til aktuelle problemstillinger gir rom for ulike arbeidsmåter. Arbeidsmåtene skal bidra til at elevene opparbeider dybdekunnskap om sentrale historiske hendelser og evne til å reflektere over og gjøre rede for dem. Utvikling av kildebevissthet og kildevurdering er sentralt.

Innholdene i historiefaget blir bearbeidet i undervisningssamtale mellom lærer og elever og elever seg imellom. Utgangspunkt for samtalene er lærers og/eller elevers muntlige presentasjon av et tema og elevenes videre lesing og utforskning. Presentasjonene kan være konkrete, handle om mennesker som er involvert – ikke bare dem som gir ordrene – og være rike på detaljer og kontekst for hendelsene som er tema. I påfølgende undervisningssamtale kan de konkrete hendelsene drøftes med mål om å identifisere og beskrive årsaker til, drivkrefter bak og virkninger av hendelsene. Kontrafaktiske spørsmål kan utforskes, eller samtalen kan fortsette til å ta for seg likheter, forskjeller og sammenhenger mellom de historiske hendelsene og nåtidige forhold. Et videre skritt kan være å for eksempel starte med et årsaks – virkningsforhold som er blitt identifisert og prøve å finne andre hendelser i fortid eller nåtid som fremviser lignende forhold.

Som videre bearbeidelse skriver elevene som oftest arbeidsbok med tekst og illustrasjoner til fagstoffet. Faktastoff og referater av lærers presentasjon hører til i arbeidsboken, eventuelt også av den muntlige bearbeidelsen og egen lesing. Elevene skriver i ulike teksttyper. Det kan være tekster som inviterer til innlevelse og identifikasjon, som dikt, fiktive brev, dagboksnotater eller øyevitneskildringer lagt til gjeldende historiske periode. Eller elevene er 'journalister' og skriver reportasjer og fiktive intervjuer.

Elevene arbeider også med fagtekster som omhandler relevante temaer. Oppgavene kan handle om å hente ut informasjon, skrive referat, svare på spørsmål, eller presentere innhold i klassen. I 10. klasse, eventuelt tidligere, kan elever ha i oppgave å legge fram fagstoff fra foregående dag, stille spørsmål til fagstoffet og invitere til faglig diskusjon i klassen.

Elevene skal få selvstendige oppgaver med stigende utfordringer. Da må de forholde seg til eksterne kilder, enten på internett eller fra bøker, og de kan laste ned illustrasjoner eller utforme egne. I den forbindelse øver elevene på å vise til kildene de har brukt. Elevene skal også lese, diskutere og bearbeide kilder utfra kildekritiske spørsmålsstillinger.

Globalisering av handel og økonomi er tema i 8.–9. klasse. Elevene kan utføre små undersøkelser: Hvilke ingredienser har det vært i middagene familien har spist den siste uken? Hvilke matvarer og krydder kommer hvorfra? Man kan be elevene undersøke merkelappene på deres egne klær og sko og framstille resultatene grafisk-visuelt. Elevene kan presentere, muntlig eller skriftlig, en råvares opprinnelse, historie og anvendelse i dag. Diskusjoner om arbeidsforhold, produksjon og transport i en globalisert verden knyttes til temaet.

I 9. klasse kan elevene skrive om virkemåte og samfunnsmessige konsekvenser av utvalgte teknologiske oppfinnelser, fra dampmaskiner til digital teknologi, og presentere i klassen en teknologisk nyvinning gjennom tekst og bilder.

Elevpresentasjoner av biografien til betydningsfulle samfunnsaktører er en mulig arbeidsmåte. Det kan være forskere, politikere, kunstnere, urfolksledere, kvinner og menn som har bidratt i sin tid og sitt samfunn.

Lærers muntlige fremstilling av karakteristiske historiske hendelser og utviklingstrekk er en hovedkilde for elevene. Lærer presenterer sine kilder for fremstillingene og bringer samtale om kildebruk inn i den videre bearbeidelsen. Elevene kan få og søke etter fagtekster til videre eget lesning og bearbeidelse. Å lese fra autentiske kilder er del av kildekunnskapen. I 8. klasse kan det for eksempel være brev og dagboksnotater fra deltakere i oppdagelsesreiser. Slike øyevitneskildringer gir innblikk i datidens ideologi og menneskesyn og åpne for drøfting av europeernes handlemåter. I arbeid med Norges historie fra 1349 til 1800 kan elevene studere historiske kilder: brev fra dronning Margrete, utdrag fra Kristian 3. håndfestning om Norge, og til sist et brev fra Magnus til riksrådet om problemer med hanseatene. Her må man også øve kildekritikk og diskutere de ulike kildenes avsender og hensikt. Eksempler på arbeid med autentiske kilder i temaet moderne historie i 10. klasse: Kunngjøring fra Serbias president 1. juli 1914, keiser Josefs brev om attentatet i Sarajevo til den tyske keiser Vilhelm 2. den 5. juli 1914 og blankofullmakten fra 7. juni 1914. Tekster av Marx, Darwin, Cecil Rhodes om imperialisme, taler av Lenin, Hitler og Churchill.

Skjønnlitterære framstillinger, bilder og spillefilm om historiske hendelser er viktige kilder for temaene i 8.–10. klasse. De åpner for drøfting av ulike synsvinkler og fokus for fremstillingene. Implisitte og eksplisitte verdier i litteratur og film kan identifiseres. Og ikke minst kan betydningen av kunst og kultur for nærhet til menneskers ulike vilkår i skiftende tider og samfunnsforhold drøftes. Elevene bruker fagbøker og nettkilder til muntlige og skriftlige presentasjoner. Hele tiden må det arbeides med utvalg, pålitelighet og relevans av kilder, ikke minst i det uendelige og mangslungne tilfanget som internettet tilbyr.

Ekskursjoner er en erfaringsrik arbeidsmåte som også kan tilordnes kildekunnskap. Den enkelte skolen finner egnete mål for ekskursjoner til museer og samlinger, historiske bygninger, minnesmerker, institusjoner og bedrifter ut fra lokale/regionale forhold.

Også i ungdomstrinnet er dikt, sang, musikk, eurytmi, dramatisering og arbeid med form og farge nøkler til en fordypning av fagstoffet i historie. Hva som prioriteres og vektlegges bestemmes på den enkelte skolen.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget historie gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over historiefaglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere historiske referanser og historiefaglig formidling. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget historie.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise skal vise i hvilken grad og på hvilken måte eleven, muntlig og gjennom bruk av tekst, bilder og kilder, viser allmennkunnskaper og evne til historisk tenkning og refleksjon.

Tilbake til innhold

Samfunns-kunnskap

Formål og perspektiv

Samfunnskunnskap handler om grunnleggende verdier og kunnskaper knyttet til demokrati og medborgerskap. I en kompleks verden i rask endring kan samfunnskunnskap bidra til utvikling av holdninger, tankemåter og innsikt om individets ansvar og om samfunnets mulighet til å styrke demokratiske prosesser og globalt medansvar.

Faget skal stimulere elevene til å bli deltakende, engasjerte og kritisk tenkende medborgere. Faget skal gi elevene innsikt i hvordan mennesker skaper ulike former for samhandling i sosiale nettverk, organisasjoner, institusjoner og samfunn. Elevene skal utvikle kunnskap om ulike styreformer og hvordan disse påvirker enkeltindividers og gruppers muligheter til å delta i og påvirke samfunnsutviklingen.

Faget samfunnskunnskap starter i det nære og lokale og vider seg etter hvert ut til å omfatte større og mer komplekse sammenhenger, nasjonalt og globalt. Klasse- og skolesamfunnet, dernest lokalsamfunnet, danner utgangspunkt for å reflektere over forholdet mellom personlig frihetsrom og felles regler og mellom fornyelse og opprettholdelse av samfunnets rammer og verdier. Faget starter med etablering av gode sosiale vaner, god samtalekultur, åpenhet for uenighet og diskusjon og deltakelse i skolens prosjekter. Deretter følger arbeid med samfunnskunnskapstemaer som behandles slik at elevenes muligheter til egen refleksjon og vurderingsevne utvikles i takt med deres egen vekst og perspektivutvidelse. Målet er hele tiden å bidra til elevenes evne til deltakelse i samfunnet ut fra egne erfaringer, med selvtillit og med både kunnskap om og følsomhet for andres rett til deltakelse. Slik kan samfunnskunnskapsfaget bidra til å styrke elevenes forståelse av seg selv, av samfunnet de lever i, og av hvordan de kan påvirke sitt eget liv og framtiden.

Faget skal medvirke til at elevene utvikler kunnskap om og innsikt i demokratiske verdier og prinsipper. Gjennom arbeid med samfunnskunnskap skal eleven øve både empatisk og kritisk tenkning, kunne ta ulike perspektiver, håndtere meningsbryting og vise aktivt medborgerskap. Faget skal bidra til å forberede elevene på å leve og virke som frie og ansvarsfulle individer i et perspektiv av framtid og endring. Bakgrunnen er idealene om demokrati og medborgerskap, i en ramme av tydelig formulerte menneskerettigheter.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- undre seg og reflektere over samfunn før og nå
- delta i samtale om sosial rettferdighet, likeverd og barns rettigheter
- samarbeide med medelever om oppgaver i klassen og skolen
- ta ansvar for avtalte arbeidsoppgaver i klassefellesskapet
- bidra til å utvikle og følge gode avtaler om samtale, språkbruk og samværsformer i klassen og i skolen

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bruke avtalte regler for god drøfting og diskusjon
- beskrive sentrale hendelser som har ført til demokratisk utvikling og likeverd mellom mennesker i Norge
- gi eksempler på hva lover, regler og normer er og hvilken funksjon de har og reflektere over konsekvenser ved å bryte dem
- ta del i utforskende samtale om aktuelle samfunnsspørsmål
- reflektere over hva fordommer og diskriminering er og hvordan det kan forebygges
- undersøke regler og drøfte spørsmål knyttet til både direkte og digital kommunikasjon og til framstilling av seg selv og andre
- finne stoff og tilegne seg aldersrelevante kunnskaper om et gitt samfunnsfaglig tema og presentere dette muntlig eller skriftlig

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- sette seg inn i og presentere en samfunnsfaglig undersøkelse; planlegge og gjennomføre en samfunnsfaglig småskala-undersøkelse, alene eller sammen med andre
- gjøre rede for hvordan ulike politiske partier fremmer ulike verdier og interesser, drøfte dette i forbindelse med aktuelle samfunnsspørsmål og argumentere for egne synspunkter
- gjøre rede for sentrale politiske institusjoner i Norge og rollefordelingen mellom dem og sammenligne med institusjoner i andre land
- undersøke og gjøre rede for nasjonale minoriteters stilling i Norge, før og nå, med vekt på fornorskning av samene og deres rettighetskamp
- beskrive hva rettighetslovgivning går ut på gjennom sentrale eksempler
- gi eksempler på hva samarbeid, medvirkning og demokrati innebærer nasjonalt, lokalt, i organisasjoner og i skolen
- beskrive hovedtrekkene i norsk økonomi og hvordan de henger sammen med den globale økonomien
- forklare begrepene holdninger, fordommer, rasisme og ekstremisme, vurdere hvordan holdninger kan bli påvirket og hvordan den enkelte og samfunnet kan motarbeide fordommer og rasisme
- gi eksempler på hvordan et lovbrudd blir behandlet, diskutere årsaker til og følger av kriminalitet og forklare hvordan rettsstaten og rettspleien fungerer
- gjøre rede for oppgavene til viktige internasjonale organisasjoner der Norge er medlem
- undersøke og presentere grunnleggende menneskerettigheter og deres opprinnelse og reflektere over verdien av at de blir respektert
- beskrive og drøfte sider ved bærekraftig utvikling; den enkeltes ansvar og påvirkningsmulighet og betydningen av politiske beslutninger og strukturelle endringer

Sentrale innhold

2.–4. klasse

- Deltakelse i klasse- og skolesamfunnet: månedsfester, høytidsmarkeringer og årstidsfester, skuespill, temadager og prosjekter
- Forholdet mellom hver enkelt og ulike fellesskap/samfunn
  - regler alle må holde seg til, for eksempel trafikkregler
  - regler for arbeid, oppgaver og samarbeid i klassen og hjemme
  - gode og dårlige måter å snakke til og om hverandre
- Sosiale og kulturelle temaer
  - Ulike familieformer
  - Ulike høytidstradisjoner
  - Forholdet individ - samfunn
- Aktuelle spørsmål

5.–7. klasse

- Normer og idealer; individ - fellesskap
- Mangfold i kultur, religion og levevis
- Aktuelle samfunnsspørsmål
- Linjer fra historie til tidsaktuelle spørsmål
- Elevrådsarbeid
- Elevinitiativer
- Utvikling av regler og avtaler innenfor et mangfoldig fellesskap
- Språkbruk og atferd, i direkte møter, i omtale av hverandre, på sosiale medier
- Nettvett, digital samhandling, personvern og opphavsrett
- Reklame, kjøpepress, forventningspress
- Helse, fysisk og psykisk; hvem kan gi råd og hjelp

8.–10. klasse

- Samfunnsfaglig undersøkelse
- Rettighetslovgivning, menneskerettigheter og spørsmål knyttet til rettsvesen og rettspraksis
- Fordommer, rasisme og diskriminering. Behandlingen av etniske og religiøse minoriteter, i Norge og i andre land
- Terrorhandlingene 22. juli 2011
- Kjønnsroller, kjønnsidentitet og seksuell orientering
- Politikk og demokratiforståelse
  - Utviklingen av grunnloven, maktfordeling og parlamentarisme.
  - Politiske partier og sentrale politiske institusjoner
  - Internasjonale organisasjoner der Norge er medlem
  - Globalisering av handel og moderne verdensøkonomi
  - Årsaker til og mulige løsninger på globale klima- og miljøutfordringer; bærekraftig utvikling

Sentrale arbeidsmåter

2.–4. klasse

Hovedtema er forholdet mellom individ og samfunn. Alle, barn og voksne, er del av små og større felleskap, samfunn. Samfunnskunnskap i 2.–4. klasse handler om å delta i, bidra til og samtale om de nærmeste av disse fellesskapene: klassen, skolen, familien, nærmiljøet.

I en steinerskole legges det vekt på å møtes til kulturelle og faglige begivenheter på tvers av klasser. Skuespill, årstidsfester og høytidsmarkeringer, konserter, månedsfester hvor klassene viser glimt fra arbeidet for hverandre, prosjektdager og -uker er eksempler på hvordan elevene kan oppleve konkret å være aktiv del av skolesamfunnet og å gjøre noe for det større fellesskapets skyld. Hver skole utvikler sin egen profil og egne tradisjoner på dette området.

Elevene arbeider nært sammen med andre skoledagen lang – en gedigen trening i å være samfunnsaktør. De planlegger, gjennomfører og presenterer oppgaver, de leker og går turer. Gode temaer for samtale kommer fra gledene og utfordringene i hverdagen. Hvorfor ble det konflikt, hvordan kan vi løse problemet? Konkrete temaer kan løftes til felles regler for gode arbeids- og samtalevaner, men også til å øve forståelse for hverandres forskjellighet.

Knyttet til elevenes livsverden kan man arbeide med regler som gjelder utover klasserommet og skolegården, for eksempel trafikkregler og ulike aldersgrenser. Retningslinjer for atferd på digitale arenaer tematiseres når, og helst før, det trengs. Grensesetting knyttet til kropp tematiseres.

Hver elev er del av sitt eget familiefellesskap, med tradisjoner, verdier og sine egne måter å være familie på. Del av samfunnskunnskap i 2.–4. klasse er å samtale om verdien av å kunne ha ulike familieformer og -tradisjoner.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i samfunnskunnskap gjennom samtaler, samarbeid, sosiale aktiviteter og praktisk ansvar med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Konkret deltakelse og ansvar i klasse- og skolesamfunn fortsetter og defineres som del av samfunnskunnskap, slik den innledende teksten beskriver. I løpet av 5.–7. klasse får elevene ofte ansvar for å være faddere for en klasse med yngre barn, med de målene for samvær og oppfølging som avtales. Fadderne kan også trå til som lesehjelpere, eller frikvarterhjelpere, eller på andre måter ta et aldersmessig tilpasset ansvar.

Den sentrale arbeidsmåten er fremdeles samtale, som lærerne skaper rom og tid for. Samtale kan ha elementer av undring, utprøving av tanker, refleksjon, drøfting, diskusjon. I løpet av de tre årene, fra 5.–7. klasse, legges det vekt på en progresjon i samtaleformer, men også variasjon i forhold til tema og til elevenes styrker og behov. Elever kan innlede til og lede samtaler.

Aktuelle spørsmål for aldersgruppen drøftes; temaene i innholdsangivelsen ovenfor kan utvides med temaer som viser seg dagsaktuelt viktige. En rød tråd er spørsmål som belyser forholdet mellom individ og fellesskap, i klasse og skole, men ikke minst i forhold til ulike samfunnsaktører og -institusjoner. Det omfatter også aktuelle spørsmål knyttet til god atferd når en framstiller seg selv og andre på digitale møtesteder. Å praktisere gode samtaleregler er like viktig som i tidligere år, men også å begynne å utvikle et språk med begreper om samfunnsspørsmål som en kan ha en felles forståelse av.

I 6. og særlig 7. klasse kan det være formålstjenlig å skrive tekster, individuelt og i grupper, om angitte temaer og å oppsøke og inkludere lesing av kilder som kan belyse temaene. Muntlige presentasjoner av begrensete temaer kan også være aktuelt. I 7. klasse kan elever gjennomføre enkle intervjuer eller spørreundersøkelser med medelever, lærere eller familie om aktuelle spørsmål. I samarbeid med matematikkfaget kan elevene presentere enkle grafiske framstillinger av svarene.

Elevrådsarbeidet formaliseres. Det innebærer blant annet å øve god møteskikk og gode måter å komme til beslutninger på, en forøvelse til demokratisk deltakelse og ansvar.

Temaer fra historiefaget kan bearbeides: Hvordan styrte faraoene i oldtidens Egypt? Var det demokrati i antikkens Hellas, og hva er egentlig kjennetegnene på demokrati? Lykurgs og Solons lover: hva er forskjeller og likheter? Romerrettens regler om anklager – forsvarer – dommer i forhold til Norge i dag?

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i samfunnskunnskap gjennom utforskende samtale, presentasjoner og praktisk regelbruk samt refleksjon og vurdering av egne erfaringer.

8.–10. klasse

Innholdsmessig er det tre tyngdepunkter i samfunnskunnskap 8.–10. klasse. Spørsmål knyttet til å være ungdom i dag og aktuelle samfunnsspørsmål som inviterer til innsikt i og interesse for andre grupper er de to første. Kjennskap til samfunnsinstitusjoner, nasjonale og internasjonale, er det tredje tyngdepunktet. Varierte arbeidsmåter tas i bruk, fremdeles med muntlig drøfting i sentrum, med økende innslag av kunnskapsinnhenting og -deling og skriftlig bearbeidelse. Et utvalg ytterligere arbeidsmåter skal nevnes her. Hver skole og klasse prioriterer vektleggingen av ulike innhold og arbeidsmåter.

Ulike kilder kan belyse spørsmål knyttet til drøfting av aktuelle ungdomstemaer: artikler, podkaster, video/film. Elevene kan samtale i smågrupper, delta i rollespill og ha klassediskusjoner.

Elevene kan samarbeide i par omkring samfunnsspørsmål. Oppgaven kan være å finne en avis- eller nettartikkel som omhandler et aktuelt tema, noe som har vært oppe i mediene den siste uken. De skal så legge saken fram for klassen, ha forberedt spørsmål til diskusjon, og de skal også lede diskusjonen. Det kan gis oppgaver som går ut på å formulere positive og negative sider av et bestemt fenomen, for eksempel smarttelefonen eller investeringer i romfart.

Elevene kan undersøke aktuelle samfunnsforhold og/eller utvikling over tid ved hjelp av statistisk materiale og tidslinjer. Ulike former for tallmateriale kan belyse temaet globalisering og verdensøkonomi. Denne arbeidsmåten forutsetter fokus på kildekvalitet og øvelse i å arbeide med og analysere tallmateriale.

Å gjennomføre enkle samfunnsfaglige undersøkelser kan være tema i alle tre årene. Det innebærer øvelse i å formulere spørsmål, lage en plan, innhente opplysninger, analysere og formulere det man har funnet ut og presentere dette for andre. Temaene kan ha tilknytning til temaer i andre fag, ikke minst historie, eller for eksempel gjelde å utforske saker i lokalmiljøet.

Elevene bearbeider og formidler temaer gjennom framlegg og refleksjonsnotat, for eksempel om temaer knyttet til rasisme, diskriminering og ekstremisme. Terrorhandlingene 22. juli 2011 behandles. Om mulig, overværer elevene en rettssak i tilknytning til arbeid med temaet lovgivning og rettsvesen.

I 10. klasse kan gruppearbeid om politiske partier og deres programmer utfordre elevenes kunnskap om temaet. Politiske debatter kan gjennomføres i klasserommet. Man kan velge ut to temaer og representere de ulike partiene, gjerne etter loddtrekning. En klassisk arbeidsmåte i steinerskolen er å leve seg inn i og forsvare synspunkter som ligger langt fra ens egne meninger.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i samfunnskunnskap gjennom å utforske, argumentere, analysere, drøfte og reflektere over samfunnsfaglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egne erfaringer. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i samfunnskunnskap.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise elevens evne til å belyse samfunnsfaglige problemstillinger med bruk av formålstjenlige kilder. Den skal også vise elevens samfunnsengasjement og evne til å kombinere sammenhenger mellom geografiske, historiske og nåtidige forhold, både lokalt, nasjonalt og globalt

Tilbake til innhold

Religion og livssyn

Formål og perspektiv

Religion og livssyn er et dannelsesfag som retter seg mot tilværelsens dypeste spørsmål. Opp gjennom historien har kunst, viten, politikk og menneskers liv i arbeid og fritid vært grunnleggende preget av religion. Også i nyere tid med sekularisering og religiøs frihet, spiller forståelsen og utøvelsen av religioner en stor rolle.

Det religiøse er et omfattende livsområde som kan beskrives i fire spesifikke områder. For det første dannes fellesskap ut fra religionene; på den annen side har det religiøse en dypt personlig side med et spekter som spenner fra små hverdagslige erfaringer til sakrale opplevelser. Det tredje er det som omfatter mytologi, tro, lære og filosofi, og det fjerde er utførelsen av religiøse handlinger i hverdagsliv eller i organisert kultus og ritualer.

Religiøst og livssynsmessig mangfold kjennetegner samfunnet. Barn og unge møter forskjellige religiøse uttrykk og verditradisjoner og skal utvikle evne til å leve i og med mangfoldet. Kristen tro og tradisjon har gjennom århundrer preget europeisk og norsk kultur. Humanistiske verditradisjoner har gitt kulturarven et videre tilfang. Kjennskap til ulike religioner og livssyn, etikk og filosofi er en viktig forutsetning for livstolkning, etisk bevissthet og forståelse på tvers av tros- og livssynsgrenser.

Religion og livssyn har mange tverrfaglige kvaliteter. Det knytter an til samfunnsfag, geografi, kunst og håndverk, språkfagene, mat og helse, kroppsøving og naturfag. Overordnete mål for faget er å vekke ærefrykt for naturen og for menneskets verdighet og respekt for det hellige i livet. Religion og livssyn gir rike muligheter for etisk innsikt, og faget kan gi impulser både til å finne mening i eget liv og til å forstå og respektere andres streben etter det samme.

Opplæringen i religion og livssyn skal gis på en inkluderende måte, uten konfesjonelle eller forkynnende elementer, slik at alle kan kjenne seg inkludert og kan delta. Faget skal inspirere til undring og etisk refleksjon og være en møteplass for elever med ulik bakgrunn, der alle skal bli møtt med respekt. Faget gir muligheter for elevenes deltakelse i et bredt opplevelsesgrunnlag hentet fra mange livs- og kulturområder. Til dette hører også skolenes årstidsfeiringer og høytidsmarkeringer. Et mål for faget er å støtte en utvikling fra en umiddelbar deltakelse og opplevelse av religiøse sider i seg selv og i verden, gjennom kunnskap, refleksjon og kritisk tenkning, til forståelse og innsikt i spørsmål om religion, livssyn og etikk.

I de første skoleårene næres elevenes etiske sans og kjennskap til religioner og livssyn gjennom kulturbærende fortellinger fra ulike kulturkretser. Disse store fortellingene gir elevene bilder på det beste i mennesket: samvittighet, mot, trofasthet, medlidenhet, kjærlighet, nysgjerrighet og interesse for det andre mennesket og det som omgir oss i verden.

Gjennom hele grunnskoleløpet åpner skjønnlitterære fortellinger for samtale og refleksjon om etiske og livssynsmessige spørsmål. I ungdomstrinnet arbeider elevene med biografiene til markante skikkelser innenfor fagområdet.

Kunnskap om høytiders innhold og betydning er del av religions- og livssynsfaget. Høytider fra ulike religioner og livssynstradisjoner som elevene har et forhold til, kan markeres i religions- og livssynsfaget, eller tas inn i en større skolesammenheng. Den enkelte skolen utvikler egne tradisjoner for merkedager og høytidsmarkeringer, som del av skolens kulturliv. Noen markeringer knytter an til fester i norsk og kristen tradisjon, andre er skapt i skolen selv. Månedsfest, der hele skolen møtes for å dele med hverandre glimt fra det daglige arbeidet, er en slik skolehøytid. Naturens skiftende uttrykk i årsløpet er et utgangspunkt for å finne gode og aldersrelevante uttrykk for allmennmenneskelige motiver i de kristne høytidene, og elevene kan utforske felles motiver i religionenes høytider. En pinsemarkering kan vise seg som en blomsterfest, og adventstiden kan feires som en lysfest i den mørkeste årstiden. I påsketiden kan de yngste skolebarna få en konkret erfaring med nytt liv ved å følge frø til spiring, mens en høsttakkefest er et konkret symbol på naturens gavmildhet. Markeringer kan også knytte an til allmennmenneskelige idealer, eksempelvis gavmildhet til en lanternefest/Martinsfest i november, menneskelig mot i mikkelsmesstiden om høsten og forståelse på tvers av språk- og kulturgrenser til pinse. Religions- og livssynsfaget knytter an til markeringer av årstider og høytider gjennom valg av fortellinger og temaer til samtale.

Elevene skal bli kjent med mangfoldet av religioner og livssyn lokalt, nasjonalt og globalt og med tradisjoner og levemåter knyttet til disse. Tekster knyttet til religioner og livssyn studeres og drøftes. Elevene skal bli kjent med kulturuttrykk – dikt, musikk og billedkunst – knyttet til ulike religioner og livssyn. Kulturgrunnlaget fra forskjellige deler av verden er tema, fra mytiske og historiske skikkelser i oldtiden til liv og lære hos de største religionsstiftere fram til middelalder og nyere tid. Sammenhenger studeres ved at årstemaene i kulturhistorie og religion og livssyn utfyller og utdyper hverandre. Elevene skal få innsikt i kristen og humanistisk arv og tradisjon og i hvordan disse har endret seg gjennom historien. Kunnskap om religioner, livssyn og etikk lokalt og globalt bidrar til forståelse av mangfold, identitet og endring. Faget skal gir elevene øvelse i å leve med uenighet og forskjellighet.

Faget skal være en øvelse i å utforske eksistensielle spørsmål og ta andres perspektiv. Faget skal gi rom for refleksjon, undring og filosofisk samtale i alle år.

Elevene skal øve å identifisere etiske dilemmaer og drøfte moralske spørsmål ved hjelp av egen erfaringsbakgrunn, evne til innlevelse og ulike etiske modeller og begreper. Elevene skal kunne forholde seg til spørsmål, lokalt og globalt, som det er dyp uenighet om.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lytte til og samtale om fortellinger
- gjenfortelle, lese og samtale om sentrale fortellinger fra Det gamle testamentet
- bruke enkle fagbegreper om ulike fortellinger og kilder
- gi fortellinger billedlig og tekstlig uttrykk
- samtale om ulike tradisjoner og innhold knyttet til høytider og andre feiringer
- sette seg inn i og formidle egne og andres tanker, følelser og erfaringer
- beskrive og samtale om ulike måter å leve sammen på i familie og samfunn
- samarbeide med andre i filosofisk samtale

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for sentrale verdier og praksiser i buddhisme og hinduisme
- beskrive sentrale hendelser i Jesu liv ut fra evangelietekster
- gjøre seg kjent med og samtale om sentrale fortellinger i Det nye testamentet
- fortelle om den kristne urmenigheten og sentrale utviklingstrekk i kristendommens historie fram til reformasjonen
- samtale om sentrale trosinnhold og praksiser i Islam
- bearbeide og fordype faginnhold i tekst og bilder
- beskrive og presentere noen sentrale trekk ved kristendom og andre religions- og livssynstradisjoner, med vekt på praksiser
- utforske og sammenligne tekster og materielle uttrykk fra kristendom og andre religions- og livssynstradisjoner
- samtale om og reflektere over etiske ideer fra sentrale skikkelser i religiøse og livssynsbaserte tradisjoner
- utforske og beskrive egne og andres perspektiver i etiske dilemmaer knyttet til hverdags- og samfunnsutfordringer

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bruke og drøfte fagbegreper om religioner og livssyn
- sammenligne og vurdere ulike kilder til kunnskap om religioner og livssyn
- delta i samtaler om kristendommens betydning i Europa i middelalder og renessanse og gjøre rede for viktige hendelser og skikkelser i kristendommens historie fra reformasjonen til i dag
- presentere hovedtrekk ved kunst og arkitektur knyttet til kristendommen
- utforske og presentere sentrale trekk ved mangfold og utbredelse av kristendommen i dag
- gjøre rede for og reflektere over samenes og andre urfolks religions- og livssynstradisjoner
- gi eksempler på karakteristiske trekk ved jødedom, islam, hinduisme og buddhisme i dag og vise kjennskap til kulturelle og sosiale impulser som er særegne for disse religionene
- undersøke og presentere sentrale ideer fra livssynshumanisme og andre ikke-religiøse livssyn
- øve faglig innenfraperspektiv i presentasjon av ulike religioner og livssyn som livstolkning
- reflektere over eksistensielle spørsmål knyttet til oppvekst og liv i et mangfoldig og globalt samfunn
- identifisere og drøfte aktuelle etiske problemstillinger knyttet til menneskerettigheter og levekår globalt sett
- utforske etiske ideer fra sentrale skikkelser i filosofihistorien og i religiøse og livssynsbaserte tradisjoner

Sentrale innhold

2. klasse

- Undereventyr
- Natursagn og -fortellinger
- Skjønnlitterære fortellinger fra ulike kulturer
- Fortellinger, dikt og sanger knyttet til årstider og høytider
- Samtale og refleksjon

3. klasse

- Legender fra kristen og annen religiøs tradisjon
- Fortellinger fra samisk tradisjon
- Skjønnlitterære fortellinger fra ulike kulturer
- Fortellinger, dikt og sanger knyttet til årstider og høytider
- Samtale og refleksjon

4. klasse

- Fortellinger fra Det Gamle Testamentet
- Legender fra jødisk og muslimsk tradisjon
- Skjønnlitterære fortellinger som tematiserer etiske spørsmål
- Fortellinger, dikt og sanger knyttet til årstider og høytider
- Filosofisk samtale og refleksjon

5. klasse

- Møtet mellom norrøn gudsdyrkelse og kristen tro og kultur
- Olav Haraldsson
- Tidlig kristendom i Norge; sentrale ritualer og etiske normer i kristendommen
- Høytider og feiringer i ulike religiøse og livssynsmessige tradisjoner
- Skjønnlitterære fortellinger som tematiserer etiske spørsmål
- Filosofisk samtale og refleksjon

6. klasse

- Den hinduistiske gudeverden
- Buddhas liv og lære
- Kulturbærende fortellinger fra hinduistisk og buddhistisk tradisjon
- Lignelser fra Det nye testamentet
- Kalenderordninger og høytider i ulike religiøse og kulturelle tradisjoner
- Filosofisk samtale, etiske ideer fra sentrale filosofer fra klassisk tradisjon

7. klasse

- Det nye testamentet: Jesu liv gjennom hendelser, lignelser og etikk i evangeliene
- De første kristne menighetene
- Kristendommens historie fram til reformasjonen
- Korstogene; møtet med Islam og arabisk kultur
- Tekster, verdier og leveregler i islam
- Tekster fra verdensreligionene

8. klasse

- Kirkehistorie; reformasjonen og kristenhumanismen
- Biografier, sentrale skikkelser i verdensreligionenes historie
- Gjenstander, klær, mat og hverdagstradisjoner knyttet til religioner
- Ulike syn på barndom, familie og samliv
- Etiske begreper som frihet, mot, ansvar, tro, makt, vennskap, trofasthet og svik
- Menneskerettigheter, religionsfrihet, religiøs misjonering, livssynshumanisme

9.–10. klasse

- Biografier
- Naturreligioner, urfolks religioner
- Jødedom: Sentrale skrifter, arkitektur og kunst, ritualer og tradisjoner
- Hinduisme: Sentrale skrifter, arkitektur og kunst, ritualer og tradisjoner
- Kristendom: Kirkehistorie fra reformasjonen til i dag. Sentrale skrifter, arkitektur og kunst, ritualer og tradisjoner
- Islam: Sentrale skrifter, arkitektur og kunst, ritualer og tradisjoner
- Buddhisme: Sentrale skrifter, arkitektur og kunst, ritualer og tradisjoner
- Sentrale ideer i livssynshumanismen; framvekst og etikk
- Mangfold innen religionene og livssynene
- Private og samfunnsbaserte ritualer og tradisjoner i et flerkulturelt og sekulært perspektiv
- Ulike livspraksiser knyttet til religion og livssyn
- Etiske og filosofiske spørsmål og dilemmaer i lys av religioner og livssyn

2.–4. klasse

Innholdene i faget formidles av lærer og bearbeides muntlig. Fortellinger er inngangsport til samtaler om små og store livsspørsmål. Det oppmuntres til samtale om leveregler og familieskikker i hverdag og høytid på tvers av religioner og livssyn. Hverdagsfortellinger, livsfortellinger og nyere skjønnlitterære fortellinger som tematiserer etiske og moralske spørsmål og dilemmaer brukes som utgangspunkt for refleksjon om etiske spørsmål. Dilemmaeventyr fra Afrika kan inspirere til filosofisk samtale. En videre fordypning kan være å utarbeide en selvstendig arbeidsbok, tegnerisk og skriftlig, og lese utvalgte tekster for videre bearbeidelse.

Det skapes rom for samtaler som elevene tar initiativ til og angår dem direkte, slik som hva man er redd for, hva man husker fra å være liten, hva man fikk til og ble stolt over. Å skape et rom for denne type samtale er vesentlig gjennom hele barnetrinnet.

Store kulturbærende fortellinger, især eventyr, legender og mytiske fortellinger, er del av den daglige allmenne opplæringen (se læreplanene for norsk og samfunnskunnskap). Religionsfaget kan tematisere og fordype enkelte fortellinger gjennom samtale og refleksjon. I 4. klasse kan sentrale fortellinger fra Det gamle testamentet knyttes både til jødedom, kristendom og islam. Enkle begreper om religionenes tekster og tradisjoner tas i bruk.

Valg av fortellinger knyttes også til årstider og høytider. For eksempel kan legender om Jesu fødsel og barndom, og tilsvarende fortellinger om hellige barn i andre religioner, åpne for undring og samtale før jul.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget religion og livssyn gjennom fortellinger, samtaler, bilder og praktisk virksomhet med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Tekster knyttet til religioner, formidlet av lærer eller lest av elevene, åpner for samtaler og refleksjon, og for å utvikle kunnskap om temaer og motiver i ulike religioner og livssyn.

Skjønnlitterære fortellinger kan tematisere etiske og filosofiske spørsmål og åpne for en filosofisk samtalepraksis.

Kulturhistorietemaene i 5.–7. klasse handler om religioner og kulturuttrykk fra ulike områder og tider. Elevene blir kjent med norrøn gudelære og egyptiske og greske myter, men også sentrale kulturbærende fortellinger i de levende religionene hinduisme og buddhisme. Religionsfaget kan gå dypere inn i nettopp disse og trekke linjer til hvordan disse religionene lever i dag. Bilder, tekster for lesing og samtale og gjenstander utvider kunnskapene.

I 7. klasse er Jesu liv et tema knyttet til historiefaget. Da tas også sentrale tekster og fortellinger i Det nye testamentet fram. Elevene leser eller hører og samtaler om sentrale lignelser som åpner for etisk refleksjon.

Profeten Muhammeds liv er tema i historie. I religionsfaget følges det opp med å bli kjent med sentrale innhold i Koranen og tros- og leveregler i islam.

Elevene skaper egne tekstlige og billedlige uttrykk for innhold som bearbeides. De blir også kjent med estetiske uttrykk knyttet til buddhisme, hinduisme og islam.

Kildene for kunnskap om religionene blir drøftet. Elevene oppsøker og tar i bruk egnete fagtekster og kart, historiske og geografiske, for å orientere seg og for å utforske temaer i faget. Mattradisjoner, hverdags- og høytidstradisjoner kan undersøkes, eventuelt knyttet til faget mat og helse.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget religion og livssyn gjennom fortellinger, samtaler, utforsking og praktisk virksomhet samt refleksjon og beskrivelser av egne erfaringer.

8.–10. klasse

Arbeidsmåtene skal utfordre og styrke elevenes evne til å se og behandle sentrale livsspørsmål fra ulike religions- og livssynsmessige utgangspunkter. Elevene oppsøker, studerer og vurderer kilder. De skal dele og drøfte kunnskap om urfolks religioner og

mangfoldet i de store verdensreligionene. De skal opparbeide kunnskap om livssynshumanismens grunnlag og utvikling. Å skrive for å utvikle kunnskap og vise kompetanse er en gjennomgående arbeidsmåte.

En aktuell arbeidsmåte er at elevene, individuelt eller i gruppe, utforsker en religion/et livssyn og presenterer det for medelevene. Temaer er da både sentrale innhold, ritualer og kunstneriske uttrykk, i tillegg til mangfold og utbredelse i dag. Elevene øver et faglig innenfraperspektiv.

Å invitere representanter fra ulike tros- og livssynssamfunn, eller besøke religioners hellige rom, er kilder til kunnskap. Kunstfaglige arbeidsmåter og møter med kunst og gjenstander som er knyttet til religioner, utvider erfaringsgrunnlaget for å forstå også det som kan synes fjernt fra eget liv.

Elevene skal drøfte etiske spørsmål og verdivalg i tilknytning til aktuelle temaer lokalt og globalt. Kunnskap om temaer som misjonering, tradisjoner og leveregler i religioner, religionsfrihet og universelle menneskerettigheter åpner for å øve konstruktiv meningsbrytning og refleksjon. Varierte samtaleformer brukes, for eksempel to og to, eller i små grupper. Å uttrykke sin egen mening om etiske spørsmål kan også gjøres skriftlig, som forberedelse til felles drøfting.

Etiske, filosofiske og livssynsrelaterte temaer som opptar elevene gis rom for utforskning og samtale.

Arbeid med den kristne kirkes historie tar i bruk tidslinjer, kart og andre kilder til kunnskap, men også skjønnlitteratur som viser kirkens betydning i samfunnet gjennom hundreårene. Både elever og lærer kan presentere biografiene til sentrale skikkelser i kristendommens historie fram til i dag. Biografiarbeidet omfatter også sentrale skikkelser i andre religioner og livssyn.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget religion og livssyn gjennom å utforske, argumentere, analysere, drøfte og reflektere over faglige relaterte emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere etiske og eksistensielle problemstillinger knyttet til egne erfaringer. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget religion og livssyn.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven gjør rede for kristendommens og andre religioners betydning, inklusive urfolks religions- og livssynstradisjoner, ideer fra livssynshumanisme og andre ikke-religiøse livssyn – både i et nåtidig og et historisk perspektiv.

Tilbake til innhold

Engelsk

Formål og perspektiv

I steinerskolene lærer elevene engelsk og fremmedspråk fra 2. klasse. Å lære flere språk er et viktig skritt på veien til å bli verdensborger. Gjennom forskjellige språk kan man se virkeligheten fra nye synsvinkler, og innlevelsen i mangfold og ulikheter kan i neste omgang bevirke fleksibilitet, forståelse og toleranse på tvers av landegrenser og språkgrenser.

Engelsk er et verdensspråk som ikke lenger oppleves som fremmed. Det forbinder mennesker på tvers av landegrenser og kulturer. Gjennom musikk, film, litteratur og digital teknologi er engelsk et viktig medium for kunst, viten og andre kulturformer. Høyere utdanning og mange yrker innebærer at kommunikasjon, kvalifisering og kunnskapsutvikling helt eller delvis skjer på engelsk. Gjennom engelsk språk kan forskere delta i internasjonale nettverk, kunstnere samarbeide på tvers av landegrenser og studier gjennomføres på alle kontinenter.

Elevene skal opparbeide solide ferdigheter i engelsk gjennom grunnskoleårene, og ferdighetene skal favne bredt og lodde dypt. Gjennom samtlige skoleår legges det derfor til grunn at et språk, også engelsk, har dimensjoner utover informasjonsformidling og bruksverdi. Engelsk er et globalt kontaktspråk, men også et førstespråk for et stort og mangfoldig språkområde med sine kulturer, litteratur, kunst, fortellinger og tankemåter. Engelskfaget i steinerskolen tar utgangspunkt i engelsk som førstespråk på De britiske øyene og arbeider fra første dag med språkets spesielle lydforbindelser, setningsmelodier, ordforråd, idiomer og grammatiske strukturer som preger både dagligtalen, begrepsforståelsen og litteraturen. Slik er engelsk både et dannelsesfag og et redskapsfag, et øvingsfag med kunstfaglige arbeidsmåter og et kunnskapsfag som utvikler kritisk tekstforståelse.

Engelsk har stor tverrfaglig anvendelse. Særlig i historie og geografi er referansene mange. Kunstfag som musikk, drama og eurytmi anvender og øver engelske tekster. I ungdomstrinnet kan engelsk brukes som medium for kunnskapsinnhenting og kommunikasjon i de fleste fag.

Bruken av engelsk gir nye dimensjoner til de grunnleggende ferdighetene og utvider deres kulturelle, kommunikative og ferdighetsmessige perspektiver. Engelsk knytter skolen og elevenes læring til internasjonale sammenhenger. For barn og ungdom og videre gjennom hele livet er engelsk en portåpner mot verden.

Engelsk behandles som et redskap for å formidle og forstå. Opplæringen skal gi elevene glede av å utforske og bruke språket i kommunikasjon fra første stund. Læringen skjer først gjennom muntlig språkbruk, med lek, bevegelse, resitasjon samt utstrakt bruk av

samtale. Deretter blir faget beriket med skriving og lesing av et mangfold av tekster, ordforrådet økes og grammatikken bevisstgjøres, før elevene arbeider med mestring av egen språkbruk og språkforståelse på ungdomstrinnet. Målet er at elevene etter endt grunnskole skal ha opparbeidet en levende, rik og nyansert engelsk språkferdighet.

Elevene blir kjent med alderstilpasset litteratur, samfunnskunnskap og historie fra den engelsktalende verden. De får innblikk i forskjellige verdensdelers kultur og verdisett gjennom språkets historie, kulturelle rammer og praktiske bruk. Diktning og litteratur spiller en stor rolle gjennom alle år, og vekten legges på autentisk litteratur, fra tradisjonelle 'nursery rhymes' og sangleker til Shakespeare og ny ungdomslitteratur.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- delta i felles arbeid med resitasjon, språkleker og dramatisering
- eksperimentere med å bruke miming og kroppsspråk som språkstøttende uttrykk
- lytte til og etterligne engelsk intonasjon og uttale
- ta i bruk kjente ord og uttrykk i samtaler knyttet til nære omgivelser og egne opplevelser
- stille spørsmål og svare på spørsmål om kjente temaer
- gi og utføre instruksjoner på engelsk
- lytte til og vise forståelse for betydningen av ord og uttrykk i kjente sammenhenger
- bruke bilder og konkreter som støtte for å forstå og lære ord
- beskrive motiver og gjenstander på bilder
- delta i engelske regelleker og i arbeid med dikt og sangleker
- lytte til fortelling og uttrykke seg på engelsk i samtale om fortellinger
- bruke faste høflighetsuttrykk og dagligdagse uttrykksformer

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lese ulike typer tekst, høyt og stille, og samtale om innhold og form
- utvikle beskrivende og fortellende tekster, muntlig og skriftlig
- finne, vurdere og bruke engelskspråklige kilder til ulike oppgaver
- bidra i samtaler om kjente temaer
- bruke høyfrekvente ord og uttrykk i ulike sammenhenger
- sammenligne fenomener i engelsk med norsk og andre språk eleven kjenner
- utforske engelskspråklige tekster, beskrive og bruke sentrale ord og uttrykk, språkstrukturer og setningsmønstre
- resitere og formidle dikt og sanger fra ulike deler av språkområdet
- bruke idiomatiske uttrykk og samtalemønstre for hverdagens sosiale situasjoner
- undersøke og samtale om tradisjoner og levesett i engelskspråklige land og i Norge

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lese og samtale om ulike typer tekst med god forståelse, diksjon og intonasjon
- bruke hensiktsmessige strategier og hjelpemidler for språkinnlæring og planlegge og vurdere arbeidsmåter i forhold til ulike oppgaver
- utvikle og presentere tekster som er tilpasset ulike temaer og mottakere, skriftlig og muntlig
- ta i bruk hensiktsmessige medier i arbeid med engelsk som globalt kontakt- og kommunikasjonsspråk
- forstå og bruke et variert ordforråd og ulike språklige strukturer
- søke og bruke engelskspråklige kilder på en tekstkritisk måte
- samtale med god flyt og sammenheng i uforberedt og forberedt tale
- gi muntlige presentasjoner av ulike temaer
- delta i bearbeidelse av engelskspråklig litteratur, poesi, drama og prosa
- samarbeide om formidling, gjennom resitasjon og/eller dramatisering, av engelsk litteratur
- utforske og drøfte varianter av engelsk som førstespråk og kontaktspråk
- undersøke og presentere viktige hendelser i engelskspråklige lands historie
- utforske situasjonen til urfolk i engelskspråklige land
- drøfte levesett, verdier og institusjoner i engelskspråklige land og i Norge

Sentrale innhold

Temaer for blant annet ordforråd og språklære er angitt år for år. Rekkefølgen av temaene kan tilpasses på skole- og klassenivå. Mange innholdselementer angis kun for ett år selv om de utvikles videre i senere klassetrinn.

2. klasse

Språk og kommunikasjon

- Vers med engelsk lydinventar og intonasjon
- Lek med språk
- Miming, kroppsspråk, dramatisering
- Samtaleøvelser, talemåter og faste uttrykk
- Hverdagsspråk; mønstre for spørsmål og svar
- Klasserommet, skolegården og skolens nære omgivelser
- Farger, kropp, klær, ukedager og årstider
- Tall og telling; rekketall
- Respons på enkle anvisninger

Språk og kultur

- Engelske sangleker, sang og dikt om daglige gjøremål, årstider, vær
- Tradisjonelle fingerleker og vers med bevegelse
- Fortellinger fra muntlig tradisjon
- Regelleker, 'games', fra engelsk tradisjon

3. klasse

Språk og kommunikasjon

- 'Tongue twisters'
- Tall og telling, ordenstall og rekketall, enkel hoderegning
- De tolv månedene; datoer, elevenes bursdager
- Natur: fjell, elv, skog, trær, blomster, dyr
- Kommunikasjon om bilder og konkreter
- Samtale om hverdagsgjøremål
- Fortelle om seg selv og familie, venner, interesser
- Gi og følge anvisninger
- Presensformene av 'to be' og 'to do'
- Entall-flertall av kjente substantiver

Språk og kultur

- Gamle og nye sanger, dikt og fortellinger om dyr, natur, årstider
- Gåter
- Større regelleker med språklige innslag
- Mime og gjette
- Dramatisering av dikt og fortelling

4. klasse

Språk og kommunikasjon

- Resitasjon, formidling, uttaleøvelse
- Klokketider, døgnets tider
- Mat og drikke, borddekking, matlaging
- By, veier, retninger, transport, reise
- Hus, innredning og møbler
- Bosted, fritid, sport, interesser
- Sentrale preposisjoner, personlige pronomen, eiendomsord
- Foreløpig subjekt (there is/are/it is)
- Sentrale spørreord og setningsstrukturer ved spørsmål og svar

Språk og kultur

- Sang, leker og dikt: tradisjonsstoff om pløying, såing, vekst og innhøsting, håndverk og yrker
- Sang, dikt og dans fra forskjellige engelskspråklige områder
- Fortellinger om årets temaer og fra engelskspråklig barnelitteratur
- Elevledete 'games'
- Dramatisering av scener fra dagligliv og arbeidsliv

5. klasse

Språk og kommunikasjon

- Skrive og lese kjente ord og tekster
- Lese ny tekst med forforståelse
- Skrive og lese små tekster om kjente temaer
- Ord og uttrykk fra kjente temaer
- Bildebeskrivelse, muntlig og skriftlig
- Tall, telling, hoderegning
- Sentrale samtalemønstre i hverdagen
- Samtaleøvelser om egne og felles skole- og fritidserfaringer
- Likheter og ulikheter mellom engelsk og norsk

- Engelsk i norsk hverdag
- Bokstavere ord, mønstre i engelsk ortografi
- Substantiv i entalls- og flertallsform, bestemt og ubestemt artikkel, preposisjonsbruk
- Verbbøyning: svake verb i presens og preteritum

Språk og kultur

- Dikt og sangtekster fra språkområdet
- Fortellinger og litteraturutdrag fra språkområdet, muntlig og skriftlig
- Dramatisering av hverdagsscener

6. klasse

Språk og kommunikasjon

- Bearbeiding av lesetekster, muntlig og skriftlig
- Skrive tekster om kjente temaer
- Skrive brev, dagbok, dikt
- Diktater, bildebeskrivelser
- Samtale om kjente temaer
- Improvisasjon, dramatisering
- Sterke verb, gradbøyning av adjektiv, adverb
- Språklige mønstre og tekststrukturer på engelsk

Språk og kultur

- Korte autentiske tekster i forskjellige sjangre fra engelskspråklige land
- Tradisjoner og skikker i engelskspråklige land
- Levesett og omgangsformer i England, Skottland, Wales, Irland

7. klasse

Språk og kommunikasjon

- Beskrivende, fortellende, spørrende tekster
- Gjenfortelling av fortelling/film, muntlig og skriftlig
- Bearbeiding av lesetekster, muntlig og skriftlig
- Samtaler om kjente temaer og egne interesser og meninger
- Engelsk i Norge
- Digitale verktøy for å finne og presentere stoff
- Mønstre for uttale, skrivemåte, bøyning, setningstyper
- Foreløpig oversikt over grammatikktemaer

Språk og kultur

- Ordtak og idiomatiske uttrykk
- Utdrag av autentiske dramatiske, episke og poetiske tekster
- Julesanger og andre årstidssanger knyttet til engelskspråklig kultur
- Engelsk i USA og Australia
- Levesett og omgangsformer i USA og Australia

8. klasse

Språk og kommunikasjon

- Prosess-skriving, kjente og nære temaer
- Lese og bearbeide tekster i ulike sjangre
- Muntlige og skriftlige tekster om 8. klassetemaer i historie, biologi, astronomi, geografi
- Bokomtaler, muntlig og skriftlig, med fokus på handlingen
- Engelskspråklige kilder, digitale og trykte, for muntlige og skriftlige oppgaver
- Tilpassing til mottaker eller samtalepartner
- Engelsk som globalt kontaktspråk, engelsk i norsk hverdag
- Verbstrukturer som uttrykker fortid, nåtid og framtid
- Modale hjelpeverb, relative pronomen

Språk og kultur

- Resitasjon og lesing av klassisk engelsk litteratur
- Lesing av aktuell ungdomsroman
- Trekk fra språkområdets historie: kultur, oppdagelsesreiser, handel
- Biografier
- Framveksten av engelsk som verdensspråk

9. klasse

Språk og kommunikasjon

- Oppskrifter, bruksanvisninger og andre saktekster
- Biografier, muntlig og skriftlig
- Bearbeiding og presentasjon av temaer fra litteratur, kultur og samfunn
- Kommunikasjon over landegrenser med engelsk som kontaktspråk
- Prosess-skriving: indre liv, refleksjoner, tanker
- Strategier i språklæring
- Tilpasse språket til emne og situasjon
- Setningsstrukturer med leddsetninger, engelsk og norsk
- Videre om adverb
- Passiv- og aktivsetninger

Språk og kultur

- Dikt og sangtekster fra engelskspråklige land
- Negro Spirituals og tekster av og om urfolk i engelskspråklige land
- Tekster fra eldre litteratur
- Samtidslitteratur for ungdom
- Trekk fra språkområdets historie: industrialisering, kolonisering, urfolks skjebne
- Utvandringen fra Europa til Amerika
- Engelsk i Amerika og Oseania

10. klasse

Språk og kommunikasjon

- Formidle engelsk tekst ved høytlesing
- Kommunikasjon over landegrenser med engelsk som kontaktspråk
- Nyansering av språklige uttrykk i forhold til emne, situasjon og mottaker
- Bearbeiding av litteratur og samfunnsfaglige temaer
- Kildesøk, kildebruk og kildekritikk
- Bruk av engelskspråklige kilder for skriftlig arbeid og muntlige presentasjoner
- Forskjellige typer sakprosa
- Gjennomgang av grammatikken som er behandlet fra 4.–9. klasse
- Trekk fra engelsk språkhistorie

Språk og kultur

- Variert utvalg av autentiske litterære tekster: skuespill, noveller, dikt
- Litteratur som omhandler utvikling og endring i engelskspråklige land
- Bokomtaler og skriveoppgaver om samtidslitteratur
- Engelsk som førstespråk og kontaktspråk
- Frihetsgudinnen og amerikanske verdier
- Gandhi, India og Pakistan
- Afroamerikansk historie

2.–4. klasse

De unge skolebarnas evne til implisitt språklæring, muntlig og uten forklaringer og oversettelser, danner grunnlag for arbeidsmåtene i 2.–4. klasse.

Timene har en fast oppbygning, med rom for variasjon og tilpassing, der kjente, halvkjente og nye elementer veksler i en gjenkjennelig struktur. Hver økt har innslag av dikterisk språk og hverdagsspråk, av lytting og egenaktiv tale, av bevegelse og ro, av humor og alvor.

Elevene møter og deltar i engelsk gjennom en mest mulig enspråklig opplæring. I en arbeidsstemning av rolig og glad oppmerksomhet kan elevenes lyst og evne til etterligning og samhandling åpne for læring med likhetstrekk til morsmålslæringen.

Lærer er forbilde for uttale og intonasjon, og elevene gjør med. Koret av alle stemmer danner det ene området for arbeid med dikterisk-rytmisk språk. Det andre området dannes ved at grupper og enkeltelever tar over deler av kjente tekster, noe som starter i 2. klasse. Vekslingen mellom kor, gruppe og enkelstemmer danner også grunnlag for å ta roller i dramatisering.

Elevene øver oppmerksom lytting ved at læreren formidler korte fortellinger, fra en faktisk hendelse eller fra kjent fortellestoff. Mimikk og gester, eventuelt tegning/bilder/konkreter, støtter forståelsen. Elevene øver seg med dette i å forstå hovedtrekk i en fortelling og ikke gi opp dersom noe glipper. Fortellingen kan gjentas, eller utvikles med variasjoner, eller gi motiver for tegning, eller danne grunnlag for samtale, tilpasset elevenes behov og muligheter.

Utvidelse av ordforrådet står sentralt og har en tydelig progresjon gjennom de tre årene. Elevene blir kjent med ord og uttrykk knyttet til bestemte meningssammenhenger, for eksempel navn og aktiviteter i klasserommet i 2. klasse, eller liv og arbeid på en gård i 4. klasse. Ordforrådet forankres gjennom bevegelse, konkreter eller bilder. Ord og uttrykk gjentas i varierte situasjoner, så ordene ikke blir stående som isolerte og entydige gloser. Det er et mål at elevene tilegner seg et ordforråd som de kan ta aktivt i bruk i varierte sammenhenger. Samtalestrukturer øves og brukes i samtale om nære og kjente temaer. Det er også et mål at elevene møter et større tilfang av ord enn dem de bruker selv, men som kan forstås i den meningsfulle sammenhengen ordene opptrer i, for eksempel i fortelling og dikt.

En rikdom av språklige strukturer og uttrykksmåter blir brukt fra første time i 2. klasse, gjerne fra autentiske kilder, som del av en empatisk, etterligningsbasert arbeidsmåte.

Parallelt blir det arbeidet med at elevene blir oppmerksomme på språklige fenomener. Kjennskap til grammatiske strukturer øves gjennom lek, eksempelsetninger, grammatikkvers og samtaleøvelser. I 4. klasse har elevene den første perioden i norsk grammatikk (se læreplan for norsk), og engelskfaget følger opp enkelte elementer av innholdet i norskfaget.

Gjennom den muntlige, enspråklig baserte engelskopplæringen i 2.–4. klasse opparbeider elevene et forråd av vers, sanger og leker, i tillegg til et variert ordforråd, lytte- og samtaleevne. Dette forrådet av muntlig engelsk er et grunnlag for skriving og lesing, idet elevene skriver og leser kjente tekster. Steinerpedagogisk syn på alderstilpasset læring tilsier at enspråklig muntlighet er en læringsform som både er tidseffektiv og legger best til rette for god ferdighetsutvikling i engelsk i 2.–4. klasse, mens skriftlig arbeid starter for fullt i 5. klasse. Det stilles derfor ingen kompetansemål for skriftlig engelsk etter 4. klasse. Om ønskelig, kan det legges et grunnlag i 4. klasse og skapes forventning til skriving og lesing på engelsk gjennom tegning med tilhørende ord, skriving av kjente uttrykk og ord og lignende.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget engelsk gjennom sang, lek, utforsking og praktisk utøvelse med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Fra begynnelsen av 5. klasse er skriving og lesing sentralt i engelskfaget, samtidig som de muntlige ferdighetene utvikles videre gjennom samtale, fortelling, dikt, sang og lek. Språklære er integrert i både det skriftlige og muntlige engelskarbeidet. Å finne forskjeller og likheter mellom engelsk, norsk og andre språk styrker bevisstheten om språk, og elevene kan dele erfaringer om hvor og hvordan de møter engelsk i Norge. Engelsk som førstespråk og som kontaktspråk kan tematiseres. Trekk fra språkområdets geografi, historie og tradisjoner tas inn, med start i De britiske øyer.

Skatten av muntlig engelsk fra 2.–4. klasse er en ressursbank for de neste skoleårene. Kjente, små tekster fra de første skoleårene egner seg for skriving og lesing i 5. og 6. klasse. Da er en grundig forforståelse på plass, og elevene mestrer en gjenkjennende lesing, høyt og stille, i kor og enkeltvis. De kan gå på leting etter ord og uttrykk og øve

engelsk bokstavering av ord i de kjente tekstene. I løpet av de tre årene utvider tekstutvalget seg, med hovedvekt på autentiske tekster, gamle og nye, enten det gjelder dikt, sang eller utdrag fra fortellende tekster. En velprøvd steinerpedagogisk arbeidsmåte er å legge vekt på forforståelse, språklig og tematisk, før lesing, så opplevelsen av å lese et fremmed språk er «Ja, jeg forstår dette!». Noen lesestykker leses og deles gjentatte ganger, andre leses en enkelt gang, for øyeblikkets opplevelse. Noen lesestykker egner seg til å gå på leting etter ord og uttrykk, eller til å finne bestemte strukturer. Andre, og de fleste autentiske tekster i 5.–7. klasse, egner seg til å glede seg over innholdet her og nå. Til gjengjeld kan små hverdagslige tekster, forfattet av lærer og elever, egne seg for å finne ord og utforske skrivemåter og språklige fenomener.

Øving av god uttale og formidlingsevne er integrert i lesing, samtale, resitasjon og dramatisering. I løpet av de tre årene kan elevene gi korte muntlige presentasjoner om kjente temaer, for eksempel om kjæledyr, reiser, fritidsinteresser, været, matretter, byen, hus. De kan også beskrive steder og situasjoner ved hjelp av bilder og/eller konkreter. Hverdagens faste uttrykk, måter å hilse på, spørre om veien, kjøpe og betale o.l. kan øves inn via egenutviklete eller improviserte små rollespill. Særlig fra 7. klasse kan det være formålstjenlig å bruke digitale kilder og verktøy for presentasjoner og skriftlige oppgaver. Grunnleggende kildekunnskap og kildekritikk integreres i arbeidet.

Kjent stoff fra 2.–4. klasse skrives og leses. Skrivearbeidet utvides med bildebeskrivelser, brev, dagbok og små dialoger og fortellinger, som felles tekster, eller utarbeidet i gruppe eller enkeltvis. Utvidelse av det skriftlige ordforrådet kan knyttes til tema for tekstene, for eksempel til bilde av sommer ved sjøen, bilde av London, brev om egne fritidsinteresser, oppskrifter m.m. En annen vei inn i skriftlig engelsk er å gå på jakt etter ortografiske mønstre, for eksempel hat-cat-sad-bad; car, father, hard, part; lazy, take, snake, basic; thing, thanks, throw, three.

Dikt, sanger, leker, faste talemåter og omgangsformer, pluss autentiske tekster, åpner for å tematisere levevis, oppvekst og tradisjoner i engelskspråklige land. Trekk fra geografi og historie kan starte med De britiske øyer og siden utvides.

Elevene oppmuntres til å finne, gjenkjenne og sette ord på språklige fenomener i engelsk. Hvor og hvordan møter elevene engelsk i hverdagen i Norge? Hva er likt og annerledes i engelsk, norsk og andre språk? Hva slags arbeidsmåter bruker de for å øve/bli god i engelsk?

Temaer i språkkunnskap kan hentes ut av tekster (muntlige og skriftlige) som er kjente for elevene. Sentrale temaer i engelsk grammatikk er angitt i innholdsangivelsene for hvert klassetrinn. Rekkefølgen kan tilpasses arbeidet i den enkelte klassen på tvers av angivelsene.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget engelsk gjennom øving, utforsking og praktisk virksomhet samt refleksjon over og vurdering av egen utøvelse.

8.–10. klasse

Samtidig som elevenes evne til selvstendig, variert og oppdatert bruk av muntlig og skriftlig engelsk utvides, er årene også fylt av møter med litteratur og kultur og møter med markante historiske hendelser og personligheter i den engelskspråklige verden. Slik forblir engelskfaget både et bruksfag og et danningsfag med kunstfaglige elementer.

Elevene arbeider med å tilpasse språket til ulike temaer og ulike mottakere, både muntlig og skriftlig. De får oppgaver som innebærer kommunikasjon på tvers av landegrenser. Språk og struktur i aktuelle tekster kan utforskes og brukes i eget tekstarbeid. Prosesskrivingsteknikker kan brukes, og elevene samarbeider om utvikling av muntlige og skriftlige oppgaver. Å oppsøke og vurdere engelskspråklige kilder aktualiserer drøfting av kildekvalitet og kildekritikk. Elevene utforsker og beskriver karakteristiske trekk, muntlig og skriftlig, ved engelsk innen språkområdet, særlig amerikansk-engelsk i forhold til britisk-engelsk.

Strategier i språklæringen tas opp til drøfting, inkludert bruk av digitale verktøy og ulike medier. Flerspråklighet som ressurs og engelsk som globalt kontaktspråk blir tematisert. Elevene øver mot til improvisasjon ved å produsere tekster på engelsk med kort refleksjonstid. Øvelsene skal være konsentrerte og hyppige, med temaer som fenger og engasjerer. Målet er å øve flyt, ikke perfeksjon. Skriftlige oppgaver kan være å skrive så mye man kan om et gitt tema på kort tid. Muntlige oppgaver vil for eksempel være å samtale kort og spontant om kjente temaer. Elevene øver seg i å reflektere og begrunne samt uttrykke meninger med egne ord.

Grammatikktemaene fra forutgående år hentes opp, utvides og forankres. Elevene finner og bruker språklig terminologi til å beskrive språklige mønstre og tekststrukturer.

Engelskspråklig litteratur, gammel og ny, har en sentral plass i engelskfaget i 8. til 10. klasse. Resitasjon av Shakespeare-sonetter og andre klassiske perler fra engelsk litteraturhistorie kan følges opp av dikt fra amerikansk tradisjon og nyere diktning fra andre deler av det engelske språkområdet, inkludert de tidligere koloniene. Lesing av skuespill, gjerne Shakespeare, kan utvikles til dramatisering i 8. eller 9. klasse. Tekster av Charles Dickens, Mark Twain og andre klassikere utvider 9. klasses historietema industrialisering og kolonisering. Livshistoriene til oppdagelsesreisende, vitenskapsmenn og -kvinner og samfunnsendrende aktører i den engelskspråklige verden brukes som lesestoff og som temaer for muntlige og skriftlige presentasjoner. I 10. klasse er nyere engelskspråklig litteratur tema, fra John Steinbeck og framover. Aktuell ungdomslitteratur, gjerne i form av noveller og andre kortere tekster, leses i alle tre årene. I bearbeidelsen av litteratur er den ytre handlingen i fokus i 8. klasse, mens karakterene og de underliggende motivene tematiseres i 9. og 10. klasse.

Framveksten av engelsk som verdensspråk tematiseres i 9. klasse i forbindelse med historietemaene industrialisering, kolonisering og konsekvenser for urfolk. I 10. klasse følges årets historietemaer opp i arbeid med den amerikanske revolusjon og kampen for selvstyre i koloniene på 1900-tallet. Historietemaene og aktuelle samfunnsspørsmål knyttet til dem, åpner for samtale og refleksjon.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget engelsk gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over engelskspråkfaglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egen språklig utøvelse. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget engelsk.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven, forstår, tolker og formidler innhold fra ulike typer tekster, både muntlig og skriftlig. Den skal også vise i hvilken grad eleven viser kjennskap til kultur og mangfold i den engelskspråklige verden.

Tilbake til innhold

Fremmedspråk

Formål og perspektiv

I steinerskolene lærer elevene et fremmedspråk fra 2. klasse, i tillegg til engelsk. Å lære flere språk er et viktig skritt på veien til å bli verdensborger. Gjennom forskjellige språk kan elevene se virkeligheten fra nye synsvinkler. Innlevelsen i mangfold og ulikheter kan i neste omgang styrke fleksibilitet, forståelse og toleranse på tvers av landegrenser og språkgrenser.

Valg av fremmedspråk gjøres på den enkelte skolen og gjelder for hele grunnskoleløpet. Formål og sentrale innhold og arbeidsmåter i fremmedspråkfaget er de samme som for engelskfaget. Omfang, progresjon og målformuleringer tar hensyn til at elevene møter fremmedspråket i mindre grad enn engelsk i hverdag og fritid.

Elevene skal opparbeide solide ferdigheter i fremmedspråket gjennom grunnskoleårene. Det er et mål at elevene skal forstå språket gjennom å lytte og lese og kunne uttrykke seg mest mulig flytende i tale og tekst. Det er også et mål at elevene skal gjøre seg kjent med sentrale trekk ved levevis, tradisjoner, litteratur og andre kulturuttrykk, geografi og historie i de aktuelle målspråksområdene. Kunnskap om samfunnets språklige mangfold gir verdifull innsikt i ulike tenkemåter, uttrykksformer, kulturer og tradisjoner. Opplæringen i fremmedspråk skal gi kunnskap om mangfold, identitet, kultur og samfunnsliv i målspråksområdene og gi rom for å sammenholde dette med egen kulturell bakgrunn. Å utforske ulike språks egenart, og forskjeller og likheter i et flerspråklig perspektiv, er del av faget fra første stund.

Opplæringen i fremmedspråk er knyttet opp til steinerskolens alderstilpassete fortellestoff og hovedfagstemaer i naturfag, samfunnsfag og geografi. Kunstfag som musikk, drama og eurytmi anvender og øver tekster på fremmedspråket. Multimodale og kunstneriske uttrykksformer og utforskende og kreative læringsaktiviteter gir muligheter til å utvikle engasjement og skaperglede.

Slik er fremmedspråk både et dannelsesfag og et redskapsfag, et øvingsfag med kunstfaglige arbeidsmåter og et kunnskapsfag som utvikler tekstforståelse.

Språket er et redskap for å formidle og forstå, og opplæringen skal gi elevene glede av å utforske og bruke språket for kommunikasjon fra første stund. Læringen skjer først gjennom muntlig språkbruk, med lek, bevegelse, resitasjon samt utstrakt bruk av samtale. Fremmedspråkopplæringen arbeider fra første dag med språkets spesielle lydforbindelser, setningsmelodier, ordforråd og faste uttrykk og med grammatiske strukturer som preger både dagligtalen, begrepsforståelsen og litteraturen. Deretter blir faget beriket med skriving og lesing av et størst mulig mangfold av tekster, ordforrådet økes og grammatikken bevisstgjøres, før elevene arbeider med mestring av egen

språkbruk og språkforståelse på ungdomstrinnet. Å lære et fremmedspråk er i høy grad en øvelsessak, og opplæringen må derfor være mest mulig kontinuerlig. Målet er at elevene etter endt grunnskole skal ha opparbeidet en bred språkferdighet.

Elevene blir kjent med alders- og språktilpasset litteratur, samfunnskunnskap og historie fra målspråksområdene. Tradisjonelle vers, sanger og leker følges av kjennskap til landskap, skikker og levevis, og i ungdomstrinnet tematiseres biografier og særtrekk ved samfunns- og næringsliv. Ny litteratur og andre kilder som viser tidsaktuelle kulturuttrykk i målspråksområdene framheves.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- delta i felles arbeid med resitasjon, språkleker og dramatisering
- eksperimentere med å bruke miming og kroppsspråk som språkstøttende uttrykk
- lytte til og etterligne språkets intonasjon og uttale
- ta i bruk kjente ord og uttrykk i samtaler knyttet til nære omgivelser og egne opplevelser
- stille spørsmål og svare på spørsmål om kjente temaer
- utføre og gi instruksjoner på målspråket
- bruke bilder og konkreter som støtte for å forstå og lære ord
- beskrive kjente motiver og gjenstander på bilder
- lytte til kjent fortelling og prøve å uttrykke seg på målspråket i samtale om fortellinger
- bruke faste høflighetsuttrykk og dagligdagse uttrykksformer

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lese ulike typer tekster, høyt og stille, og samtale om dem
- utvikle enkle beskrivende tekster, muntlig og skriftlig
- finne og bruke enkle kilder på målspråket til ulike oppgaver
- formidle egne kunnskaper og erfaringer i samtaler om kjente temaer
- tilegne seg og bruke høyfrekvente ord og uttrykk fra temaer som er bearbeidet
- sammenligne fenomener i målspråket med norsk og andre språk eleven kjenner
- gjenkjenne, beskrive og bruke grunnleggende mønstre for uttale og ortografi
- resitere og formidle dikt og sanger fra ulike deler av språkområdet
- bruke idiomatiske uttrykk og samtalemønstre for hverdagens sosiale situasjoner
- samtale om tradisjoner og levesett i målspråksområdene og i Norge

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lese og gjenfortelle ulike typer tekst med god forståelse og uttale
- bruke hensiktsmessige strategier og hjelpemidler for språkinnlæring og planlegge og vurdere arbeidsmåter i forhold til ulike oppgaver
- bruke kjennskap til strukturene i målspråket i eget tekstarbeid
- bruke et variert ordforråd i samtale om kjente temaer
- velge temaer og finne kilder for muntlige og skriftlige presentasjoner
- bruke kilder på målspråket på en tekstkritisk måte
- samtale om målspråkets stilling i verden og egne erfaringer med det i Norge
- bearbeide og formidle skjønnlitterære tekster på målspråket
- samtale om viktige hendelser i målspråksområdenes historie
- drøfte levesett, verdier og institusjoner i målspråksområdene og i Norge

Sentrale innhold

Gjennom lokal læreplan kan de generelle innholdene nedenfor tilpasses det aktuelle fremmedspråket. Temaer for blant annet ordforråd og språklære er angitt år for år. Rekkefølgen av temaene kan tilpasses på skole- og klassenivå. Mange innhold angis kun for ett år selv om de utvikles videre i senere klassetrinn.

2. klasse

Språk og kommunikasjon

- Vers med lydinventar og intonasjon fra fremmedspråket
- Lek med språk
- Miming, kroppsspråk, dramatisering
- Samtaleøvelser, talemåter og faste uttrykk
- Hverdagsspråk; mønstre for spørsmål og svar
- Klasserommet, skolegården og skolens nære omgivelser
- Farger, kropp, klær, ukedager og årstider
- Tall og telling; rekketall
- Respons på enkle anvisninger

Språk og kultur

- Sangleker, regelleker, sang og dikt om daglige gjøremål, årstider, vær
- Tradisjonelle fingerleker og vers med bevegelse
- Enkle fortellinger fra muntlig tradisjon

3. klasse

Språk og kommunikasjon

- Tall og telling, ordenstall og rekketall
- De tolv månedene; datoer, elevenes bursdager
- Natur: fjell, elv, skog, trær, blomster, dyr
- Kommunikasjon om bilder og konkreter
- Samtale om hverdagsgjøremål
- Fortelle om seg selv og familie, venner, interesser
- Gi og følge anvisninger
- Øve grammatiske strukturer gjennom vers og lek

Språk og kultur

- Gamle og nye sanger, dikt og fortellinger om dyr, natur, årstider
- Regelleker med språklige innslag
- Mime og gjette
- Dramatisering av dikt og fortelling

4. klasse

Språk og kommunikasjon

- Resitasjon, formidling, uttaleøvelse
- Klokketider, døgnets tider
- Mat og drikke, borddekking, matlaging
- By, veier, retninger, transport, reise
- Hus, innredning og møbler
- Bosted, fritid, sport, interesser
- Grammatiske strukturer knyttet til kjent muntlig tekst, eksempelvis grunnleggende om substantiv og adjektiv, preposisjoner, personlige pronomen, eiendomsord
- Spørreord og setningsstrukturer ved spørsmål og svar

Språk og kultur

- Sang, leker og dikt: tradisjonsstoff om jordbruk, håndverk og andre yrker
- Sang, dikt og dans fra forskjellige steder i målspråksområdene
- Fortellinger om årets temaer og fra barnelitteratur
- Elevledete leker
- Dramatisering av scener fra dagligliv og arbeidsliv

5. klasse

Språk og kommunikasjon

- Skrive og lese enkle tekster som er kjent fra 2.–4. klasse
- Skrive og lese små tekster om kjente temaer
- Øve og bruke ord og uttrykk fra kjente temaer
- Lese enkel ny tekst med forforståelse
- Bildebeskrivelse, muntlig og skriftlig
- Tall, telling, hoderegning
- Sentrale samtalemønstre i hverdagen
- Samtaleøvelser om skole- og fritidserfaringer
- Bokstavere ord; orddiktat; mønstre i fremmedspråkets ortografi
- Grammatiske strukturer knyttet til muntlig og skriftlig tekst, eksempelvis substantiv i entalls- og flertallsform, bestemt og ubestemt artikkel, verbbøyning i presens, eventuelt preteritum/presens perfektum

Språk og kultur

- Dikt og sangtekster fra målspråksområdet
- Fortellinger fra språkområdet, muntlig og skriftlig, blant annet om dyr
- Dramatisering av hverdagsscener

6. klasse

Språk og kommunikasjon

- Muntlig bearbeiding av lesetekster
- Utvikle tekster om kjente temaer
- Skrive brev
- Likheter og ulikheter mellom fremmedspråket, norsk og andre språk
- Diktater, bildebeskrivelser
- Improvisasjon, dramatisering
- Grammatiske strukturer knyttet til muntlig og skriftlig tekst, eksempelvis gradbøyning av adjektiv og sentrale adverb
- Sentrale språklige mønstre og tekststrukturer

Språk og kultur

- Korte autentiske tekster i forskjellige sjangre fra målspråksområdene
- Byer, landskap, dyreliv o.l. i målspråksområdene
- Levevis, tradisjoner og skikker i målspråksområdene

7. klasse

Språk og kommunikasjon

- Gjenfortelling av/samtale om fortelling/film
- Bearbeiding av lesetekster, muntlig og eventuelt skriftlig
- Øve og bruke ord og uttrykk knyttet til bestemte temaer
- Bruke ordbok o.l.
- Samtaler om kjente temaer og egne interesser og meninger
- Målspråket i Norge
- Digitale verktøy for å finne og presentere stoff
- Mønstre for uttale, skrivemåte, bøyning, setningstyper
- Foreløpig oversikt over grammatikktemaer

Språk og kultur

- Utdrag av autentiske dramatiske, episke og poetiske tekster
- Dagligliv og skoleliv for jevnaldrende i målspråksområdene
- Tradisjoner for årstids- og høytidsfeiringer i målspråksområdene

8. klasse

Språk og kommunikasjon

- Prosess-skriving, kjente og nære temaer
- Skrive/lese/fremføre sketsjer og dramatiseringer
- Lese og bearbeide tekster i ulike sjangre
- Øve og bruke ord og uttrykk knyttet til bestemte temaer
- Tekster om 8. klassetemaer i historie og geografi
- Tilpassing til mottaker eller samtalepartner
- Grammatiske strukturer knyttet til muntlig og skriftlig tekst, eksempelvis verbstrukturer som uttrykker fortid, nåtid og framtid, modale hjelpeverb, relative pronomen

Språk og kultur

- Resitasjon og lesing av korte utdrag fra eldre og nyere skjønnlitteratur
- Enkle skjønnlitterære tekster for ungdom
- Trekk fra målspråkområdenes historie
- Biografier
- Målspråket i globalt perspektiv

9. klasse

Språk og kommunikasjon

- Saktekster fra ulike kilder
- Biografier, muntlig og skriftlig
- Bearbeiding av temaer fra litteratur, kultur og samfunnsliv
- Prosess-skriving: uttrykke tanker og meninger
- Strategier i språklæringen
- Kontrastive elementer norsk – målspråket
- Grammatiske strukturer knyttet til muntlig og skriftlig tekst, eksempelvis setningsstrukturer med leddsetninger på fremmedspråket og norsk, aktiv- og passivsetninger, videre om adverb

Språk og kultur

- Dikt og sangtekster fra målspråksområdene
- Dramatisering
- Tekstutdrag fra eldre litteratur
- Samtidslitteratur for ungdom
- Trekk fra målspråksområdenes historie: industrialisering, eventuelt kolonisering/urfolk, dagens næringsliv

10. klasse

Språk og kommunikasjon

- Formidle tekst ved høytlesing
- Språklige uttrykk i forhold til emne, situasjon og mottaker
- Bearbeiding av litteraturutdrag og samfunnsfaglige temaer
- Bruk av kilder på/om målspråket for skriftlig arbeid og muntlige presentasjoner
- Forskjellige typer sakprosa
- Gjennomgang av grammatikken

Språk og kultur

- Variert utvalg av autentiske og tilrettelagte tekster: skuespill, noveller, dikt, film
- Tekster om aktuelle samfunnsspørsmål i målspråksområdene
- Kildesøk, varierte skrive- og presentasjonsoppgaver, individuelt og i gruppe
- Grunntrekk i målspråkets historie og varianter

Sentrale arbeidsmåter

2.–4. klasse

De unge skolebarnas evne til implisitt språklæring, muntlig og uten forklaringer og oversettelser, danner grunnlag for arbeidsmåtene i 2.–4. klasse.

Timene har en fast oppbygning, med rom for variasjon og tilpassing, der kjente, halvkjente og nye elementer veksler i en gjenkjennelig struktur. Hver økt har innslag av dikterisk språk og hverdagsspråk, av lytting og egenaktiv tale, av bevegelse og ro, av humor og alvor.

Elevene møter og deltar i fremmedspråket gjennom en mest mulig enspråklig opplæring. I en arbeidsstemning av rolig og glad oppmerksomhet kan elevenes lyst og evne til etterligning og samhandling åpne for læring med likhetstrekk til morsmålslæringen.

Lærer er forbilde for uttale og intonasjon, og elevene gjør med. Koret av alle stemmer danner det ene området for arbeid med dikterisk-rytmisk språk. Det andre området dannes ved at grupper og enkeltelever tar over deler av kjente tekster, noe som starter i 2. klasse. Vekslingen mellom kor, gruppe og enkelstemmer danner også grunnlag for å ta roller i enkel dramatisering.

Elevene øver oppmerksom lytting ved at læreren formidler enkle, korte fortellinger om faktiske hendelser som elevene kjenner, eller fra små fortellinger som allerede er kjent på norsk. Mimikk og gester, bilder og/eller konkreter kan støtte forståelsen. Elevene øver seg med dette i å forstå hovedtrekk i en fortelling og ikke gi opp dersom noe glipper. Fortellingen kan gjentas, eller utvikles med variasjoner, eller gi motiver for tegning, eller danne grunnlag for samtale, tilpasset elevenes behov og muligheter.

Utvidelse av ordforrådet står sentralt, med tydelig progresjon gjennom de tre årene. Elevene blir kjent med ord og uttrykk knyttet til bestemte meningssammenhenger, for eksempel navn og aktiviteter i klasserommet i 2. klasse, eller liv og arbeid på en gård i 4. klasse. Ordforrådet kan forankres gjennom bevegelse, handlinger, konkreter eller bilder. Ord og uttrykk gjentas i varierte situasjoner, så ordene ikke blir stående som isolerte og entydige gloser. Det er et mål at elevene tilegner seg et ordforråd som de kan ta aktivt i bruk i varierte sammenhenger. Samtalestrukturer øves og brukes i samtale om nære og kjente temaer. Elevene kan utføre enkle oppdrag som er gitt på målspråket, svare på spørsmål og kommunisere individuelt via setninger om hverdagslige temaer. Konkreter, enkle rekvisitter og bilder tas i bruk, for eksempel ved hverdagstemaer som matlaging og klesbutikk, men også som støtte i enkel dramatisering og improvisasjonsøvelser.

Det er et mål at elevene møter et større tilfang av ord enn dem de bruker selv, men som kan forstås i den meningsfulle sammenhengen de opptrer i, for eksempel i fortelling og dikt.

En bredde av språklige strukturer og uttrykksmåter blir brukt fra første time i 2. klasse, gjerne fra autentiske kilder, som del av en empatisk, etterligningsbasert arbeidsmåte. Parallelt blir det arbeidet med at elevene blir oppmerksomme på språklige fenomener. Kjennskap til grammatiske strukturer øves gjennom lek, eksempelsetninger, grammatikkvers og samtaleøvelser. I 4. klasse har elevene den første perioden i norsk grammatikk (se læreplan for norsk), og fremmedspråkfaget kan følge opp enkelte relevante elementer av innholdet i norsk.

Gjennom den muntlige, enspråklig baserte fremmedspråkopplæringenen i 2.–4. klasse opparbeider elevene et forråd av vers, sanger og leker, i tillegg til et variert ordforråd, lytte- og samtaleevne. Dette forrådet av muntlig språk er et grunnlag for skriving og lesing, idet elevene skriver og leser kjente tekster. Steinerpedagogisk syn på alderstilpasset læring tilsier at enspråklig muntlighet er en læringsform som både er tidseffektiv og legger best til rette for god ferdighetsutvikling i fremmedspråket i 2.–4. klasse, mens skriftlig arbeid starter i 5. klasse. Det stilles derfor ingen kompetansemål for skriftlig fremmedspråk etter 4. klasse. Om ønskelig, kan det legges et grunnlag i 4. klasse og skapes forventning til skriving og lesing på fremmedspråket gjennom tegning med tilhørende ord, skriving av kjente uttrykk og ord og lignende.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i fremmedspråk gjennom sang, lek, utforsking og praktisk utøvelse med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Fra begynnelsen av 5. klasse får skriving og lesing en tydelig plass i fremmedspråkfaget, samtidig som de muntlige ferdighetene utvikles videre gjennom samtale, fortelling, dikt, sang, improvisasjon og dramatisering. Språklære er integrert i både det skriftlige og muntlige språkarbeidet. Å finne forskjeller og likheter mellom målspråket, norsk og andre språk styrker bevisstheten om språk. Elevene kan dele erfaringer om hvor og hvordan de møter det aktuelle språket i Norge. Trekk fra målspråkområdenes geografi, historie og tradisjoner tas inn.

Varierte arbeidsmåter brukes gjennom hver time, med rom for humor, aktiv deltakelse og rolig konsentrasjon omkring arbeid i fellesskap, gruppe og individuelt. God planlegging og kontinuitet i fremmedspråkarbeidet støtter progresjonen i opplæringen. Fremmedspråket brukes i så stor grad som mulig, med støtte i norsk ved behov.

Skatten av muntlig fremmedspråk fra 2.–4. klasse er en ressursbank for de neste skoleårene. Ved lærerskifte legges det vekt på god overlevering, så elevenes opparbeidete ferdigheter tas vare på. Kjente, små tekster fra de første skoleårene egner seg for skriving og lesing, men også for samtale og ordforrådsarbeid i 5. og 6. klasse. Da er en grundig forforståelse på plass, og elevene mestrer en gjenkjennende lesing, høyt og stille, i kor og enkeltvis. De kan gå på leting etter ord og uttrykk og øve bokstavering av ord i de kjente tekstene. Ukjente lesetekster kan gjerne vente til elevene er vant med å snakke om innholdet i små fortellinger de hører.

I løpet av de tre årene utvider tekstutvalget seg, med hovedvekt på enkle, autentiske tekster, gamle og nye, enten det gjelder dikt, sang eller utdrag fra fortellende tekster. En velprøvd steinerpedagogisk arbeidsmåte er å legge vekt på forforståelse, språklig og tematisk, før lesing, så opplevelsen av å lese et fremmed språk kan bli: «Ja, jeg forstår dette!» Det kan gjøres ved å fortelle hovedtrekk i innholdet før lesingen, på fremmedspråket eller norsk, eller gjennomgå sentrale ord og uttrykk, eller bruke konkreter og bilder. Lesestykker kan leses og deles gjentatte ganger, eller leses en enkelt gang, for øyeblikkets opplevelse. Noen lesestykker egner seg til å gå på leting etter ord og uttrykk, eller til å finne bestemte strukturer. Små tilrettelagte, hverdagslige lesetekster på målspråket, gjerne forfattet av lærer og elever, brukes for å øve hverdagsspråk og utforske skrivemåter og språklige fenomener.

Øving av god uttale og formidlingsevne er integrert i lesing, samtale, resitasjon og dramatisering. I løpet av de tre årene kan elevene gi korte muntlige presentasjoner om kjente temaer, for eksempel om kjæledyr, reiser, fritidsinteresser, været, matretter, byen, hus. De kan også beskrive steder og situasjoner ved hjelp av bilder og/eller konkreter. Hverdagens faste uttrykk, måter å hilse på, spørre om veien, kjøpe og betale o.l. kan øves inn via egenutviklete eller improviserte små rollespill. Særlig fra 7. klasse kan det være formålstjenlig å bruke ordbok og digitale kilder og verktøy for presentasjoner og skriftlige oppgaver. Grunnleggende kildekunnskap integreres i arbeidet.

Skrivearbeidet utvides med bildebeskrivelser, brev og små dialoger og fortellinger, utarbeidet enkeltvis, i gruppe eller i klassefellesskapet. Presentasjon av bildeserier, analogt eller digitalt, og egenproduserte filmsnutter med tekst på fremmedspråket, kan egne seg for gruppearbeid. Skriving kan knyttes til temaer i hovedfag, for eksempel dyrebeskrivelser i 5. klasse eller fortellinger fra historie og geografi i 6.–7. klasse. Ord, og gjerne hele uttrykk, kan øves i tematiske sammenhenger, for eksempel tilknyttet 'byen', 'mat', 'sport', eller i tilknytning til arbeid med ordklasser, for eksempel alle slags adjektiver som kan beskrive noe (et hus, en bil, en by, et måltid), eller alle slags verb som kan beskrive det å bevege seg, eller alle slags substantiv som kan beskrive en by eller et bestemt landskap. Bilder av for eksempel sommer ved sjøen eller en by i målspråksområdet, men også brev om egne fritidsinteresser, oppskrifter m.m. kan støtte opp om utvidelsen av ordforrådet. Ordkunnskapen kan befestes gjennom diktater, gloseøvelser o.l.

Elevene kan gå på jakt etter ortografiske mønstre og utforske likheter og forskjeller mellom norsk og målspråket. For å unngå at grammatikk blir en isolert del av språkbruken, kan temaer i språkkunnskap hentes ut av enkle muntlige og skriftlige tekster som er kjent for elevene, eller som er tilrettelagt for formålet. Sentrale temaer i fremmedspråkets grammatikk tilpasses språkets karakteristiske trekk. Det kan være formålstjenlig å bruke norsk i samtale om grammatiske fenomener. I tilbakeblikk på året, eller en del av året, kan elever og lærere hente opp og bevisstgjøre innhold og arbeidsmåter.

Dikt, sanger, leker, faste talemåter og omgangsformer, pluss autentiske tekster, åpner for å tematisere levevis, oppvekst og tradisjoner i de aktuelle målspråksområdene. Hverdagsliv og skoleliv for jevnaldrende kan tematiseres. Trekk fra geografi, dyreliv, tradisjoner og historie tas inn i undervisningen.

Elevene oppmuntres til å finne, gjenkjenne og sette ord på språklige fenomener i målspråket. Språklige temaer kan drøftes: Møter elevene språket i hverdagen i Norge? Eller i film og andre medier? Hva slags arbeidsmåter er bra å bruke for å bli god i et språk man ikke møter så ofte som engelsk?

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i fremmedspråk gjennom øving, utforsking og praktisk virksomhet samt refleksjon over og vurdering av egen utøvelse.

8.–10. klasse

Elevenes evne til selvstendig, variert og oppdatert bruk av fremmedspråket, muntlig og skriftlig, utvides. Årene er også fylt av møter med litteratur, kultur og markante historiske og aktuelle hendelser og personligheter i målspråksområdene. Slik forblir fremmedspråkfaget både et bruksfag og et danningsfag med kunstfaglige elementer.

Elevene arbeider med å tilpasse språket til ulike temaer og ulike mottakere. Språk og struktur i tilrettelagte tekster kan utforskes og brukes i eget tekstarbeid. Prosesskrivingsteknikker kan brukes, og elevene samarbeider om utvikling av muntlige og skriftlige oppgaver. Å oppsøke kilder på fremmedspråket aktualiserer drøfting av kildekvalitet og kildekritikk. Der det er aktuelt, kan elevene utforske og beskrive karakteristiske trekk ved varianter av målspråket.

Strategier i språklæringen tas opp til drøfting, inkludert bruk av digitale verktøy og ulike medier. Flerspråklighet som ressurs og fremmedspråket i globalt perspektiv blir tematisert. Elevene øver mot til improvisasjon ved å produsere små tekster på målspråket med kort refleksjonstid. Øvelsene skal være konsentrerte og hyppige, for eksempel ved å skrive alt man kan om et emne/en gjenstand i løpet av kort tid. Målet er å øve flyt, ikke perfeksjon. Muntlige oppgaver vil for eksempel være å samtale kort og spontant om kjente temaer. Elevene øver seg i å uttrykke meninger med egne ord. Foto, film og andre uttrykksmidler kan tas i bruk for presentasjoner.

Trekk fra målspråkets historie, ords historie og relevante kontrastive og sammenlignende språkbetraktninger integreres i fremmedspråkarbeidet. Grammatikktemaene fra forutgående år hentes opp, utvides og forankres. Elevene finner og bruker språklig terminologi til å beskrive språklige mønstre og tekststrukturer.

Litteratur på målspråket, gammel og ny, har en sentral plass i fremmedspråkfaget i 8.–10. klasse. Så langt det er formålstjenlig brukes autentiske tekster med et rikt vokabular fremfor tilrettelagte tekster med et begrenset ordforråd. Det gjelder både skjønnlitterære tekster og ulike former for saktekster, for eksempel oppskrifter, enkle nyhetstekster fra internettkilder og biografier. I bearbeidelsen av lesetekster brukes tekstnær gjenfortelling, muntlig og skriftlig, heller enn oversettelse. En slik arbeidsmåte tar høyde for at ord og uttrykk ikke alltid kan og bør oversettes nøyaktig. Skriving av tekster på fremmedspråket tar fortrinnsvis utgangspunkt i et tema, ikke i en norsk tekst som skal oversettes.

Å bli kjent med ordtak, faste uttrykk og karakteristiske billedlige uttrykk i målspråket utvider elevenes erfaring av de dypere sjiktene i språket. Resitasjon av små klassiske perler fra målspråkets litterære arv kan følges opp av aktuelle dikt og sangtekster fra ulike kulturelle miljøer i målspråksområdene. Lesing av skuespilltekster kan utvikles til dramatisering i 8. eller 9. klasse. Livshistoriene til kvinner og menn fra målspråksområdene som har bidratt på avgjørende måter, før og nå, brukes som lesestoff og som temaer for muntlige og skriftlige presentasjoner. Men også skildringer av hverdagslivet til vanlige enkeltmennesker kan gi god innsikt i kultur og samfunnsliv. Aktuell ungdomslitteratur, gjerne i form av noveller og andre kortere tekster, leses i alle tre årene. I bearbeidelsen av litteratur er den ytre handlingen i fokus i 8. klasse, mens karakterene og de underliggende motivene tematiseres i 9. og 10. klasse.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i fremmedspråk gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over fremmedspråkfaglige emner og sammenhenger mellom dem og med fagspråk og teorier vurdere egen språklig utøvelse. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i fremmedspråk.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven forstår, tolker og formidler innhold fra ulike typer tekster, både muntlig og skriftlig. Den skal også vise elevens kjennskap til kultur og mangfold i områder der språket snakkes.

Tilbake til innhold

Norsk fordypning på ungdomstrinnet

Formål og perspektiv

Fordypning i norsk er et fag som skal gi elevene en utvidet mulighet til å arbeide med språk og tekster. Fordypningen skal legge til rette for utforskende læringsaktiviteter med utgangspunkt i nye tekster og aktuell språkbruk. Elevene skal møte og undersøke et vidt spekter av tekster i forskjellige medier. Faget skal utvide elevenes digitale kompetanse og ferdigheter i variert språklig kommunikasjon. Det skal fremme innsikt i og kritisk vurdering av hvordan teknologi og digitale medier påvirker språk og tekst.

Fordypning i norsk skal gi elevene litterære opplevelser og muligheter til å uttrykke seg kreativt og skapende. Gjennom arbeid med faget skal elevene bli trygge språkbrukere og bevisste på egen og andres språklige identitet. Faget skal gi rom for elevenes interesser, egne valg og språklige erfaringer.

I norsk fordypning skal elevene undersøke en bredde av fenomener i aktuell norsk muntlig språkbruk, eksempelvis dialekter, sosiolekter og retoriske virkemidler i samfunnsdebatt. Muntlig språk i norsk fordypning omfatter også at elevene drøfter og utforsker tekster sammen og presenterer temaer og tekster, sammen og for hverandre. Valg av presentasjonsform med bruk av ulike tekst- og bildemedier inngår i faget. Faget skal gi rom for styrking av elevenes muntlige ferdigheter og legge til rette for at elevene får positive opplevelser ved å uttrykke og utfolde seg muntlig.

Elevene skal lese tekster i ulike sjangrer, med nye skjønnlitterære tekster etter eget valg i sentrum. Å formidle skjønnlitterære tekster til tilhørere er del av faget. Faget skal gi rom for litterær samtale, med utforskende analyse av form og innhold i tekstene. Aktuelle saktekster fra samfunnsdebatt og nyhetsformidling undersøkes. Framstilling av seg selv og andre i sosiale medier o.l. drøftes. Elevene skal skrive tekster i en bredde av sjangrer, både kreativt og saklig. De skal bearbeide tekster ut fra tilbakemeldinger og samarbeide med medelever i skriveprosesser.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- presentere og drøfte innhold og litterære virkemidler i et utvalg selvvalgt ny skjønnlitteratur
- utforske og forklare funn om språklige virkemidler i norsk dagligtale og i aktuell debatt i ulike medier
- utforske og reflektere over språklig mangfold i Norge, undersøke og beskrive språksituasjonen i eget nærmiljø
- ta i bruk kunnskap om sjangernormer i egen tekstskaping av informative, reflekterende og kreative tekster
- planlegge, utforme og bearbeide egne tekster med bruk av digitale ferdigheter og vurdere dem underveis i prosessen ved hjelp av kunnskap om språk og tekst
- bruke kilder på en kritisk og etterrettelig måte og følge regler for personvern og opphavsrett
- utforske og sammenligne estetiske og retoriske virkemidler i sammensatte tekster i informasjons- og underholdningsmedier, reklame og kunst
- oversette/gjendikte tekster fra engelsk og reflektere over hvordan mening endres i en slik prosess
- dokumentere og vurdere egen utvikling i arbeidet med faget

Sentrale innhold

Sentrale innhold 8.–10. klasse

- Nye romaner, noveller, kortprosa og dikt
- Litterær analyse
- Litteraturbaserte presentasjoner, muntlig og skriftlig, digitale og analoge
- Skrive i saktekstsjangre og skjønnlitterære sjangrer
- Oversette til norsk
- Sammensatte tekster; tekst- og bildebehandling
- Personvern og opphavsrett
- Språklige og retoriske virkemidler
- Språkbruk i offentlig og privat debatt; sosiale medier
- Språklige og estetiske virkemidler i medier
- Tekst- og bildeanalyse i forbindelse med reklame og underholdningsmedier
- Språklig mangfold i Norge
- Dialekter, sosiolekter
- Fremmedord, lånord, nyord

Sentrale arbeidsmåter 8.–10. klasse

Lesing av ny, selvvalgt skjønnlitteratur, norsk og oversatt, er utgangspunkt for presentasjon, erfaringsdeling og litterær samtale, med bruk av begreper fra litteratur- og språkkunnskap.

Å lese og drøfte et utvalg av felles tekster danner et grunnlag for å kunne gjøre dette. Ved å bruke primært nyskrevne noveller, dikt og kortprosatekster, eventuelt romanutdrag, blir en bredde av språklige uttrykk aktualisert som kan overføres til lesing av selvvalgt litteratur. Begreper fra tekst- og sjangerkunnskap tas inn i det felles arbeidet. En forskende tilnærming til tekst blir hele tiden understøttet.

Elevene velger sine egne tekster i ulike skjønnlitterære sjangrer, eller velger tekster sammen med en eller flere medelever. Deling av tekst i form av høytlesing kan være en god arbeidsmåte i tilknytning til litterær samtale. Presentasjon for medelever inkluderer variert bruk av digitale verktøy. Det gis også rom for dramatisering og andre kreative muntlige presentasjonsformer.

Å drøfte egne språklige erfaringer er et utgangspunkt for å undersøke språkmangfold i eget nærmiljø og trekke linjer til dagens språkmangfold og språksituasjon i Norge. Det betyr også å utforske og drøfte språklige uttrykksmåter og virkemidler i skriftlige og muntlige sjangrer, blant annet nyord, anglisismer og billedlige uttrykk. Elevene deler erfaringer og funn.

Språklige og visuelle virkemidler i reklame, nyhetsformidling og debatt undersøkes og drøftes. Samtaler om aktuelle hendelser i forbindelse med språk, ytringer, kilder, medier gis tid i norsk fordypning. Drøfting av hvordan man framstiller seg selv og andre i digitale medier hører til i denne delen av faget.

Korte økter med dagbok, friskriving eller øvelser i kreativ skriving er del av tekstarbeidet i faget. Elevene skal skape og dele tekster i mange sjangrer. Teknikker for å skape sammensatte tekster, analogt og digitalt, utvikles gjennom de tre årene. Det kan legges opp til en periodevis fordypning i enkelte teksttyper gjennom de tre årene med norsk fordypning.

Sjangrer og språklig stil i saktekster undersøkes, drøftes og prøves ut. Kildesøk, kildebruk, kildekritikk og henvisningspraksis tas inn i tekstarbeidet knyttet til saktekster.

Fortellertekniske grep og språklige virkemidler fra skjønnlitteratur prøves ut som forbilde for egne tekster. Hvordan blir en skildring med en jeg-forteller i forhold til når en allvitende forteller er formidleren? Hva om en hendelse skildres i dikt eller kortprosa, eller som en avisreportasje?

Å oversette eller gjendikte korte tekster fra engelsk til norsk gir et fruktbart utgangspunkt for å reflektere over hvordan mening og innhold endrer seg ved bruk av forskjellige språk. Ut fra det som finnes av språklig mangfold i elevgruppen kan lignende øvelser og erfaringer inkludere flere språk.

Underveisvurdering

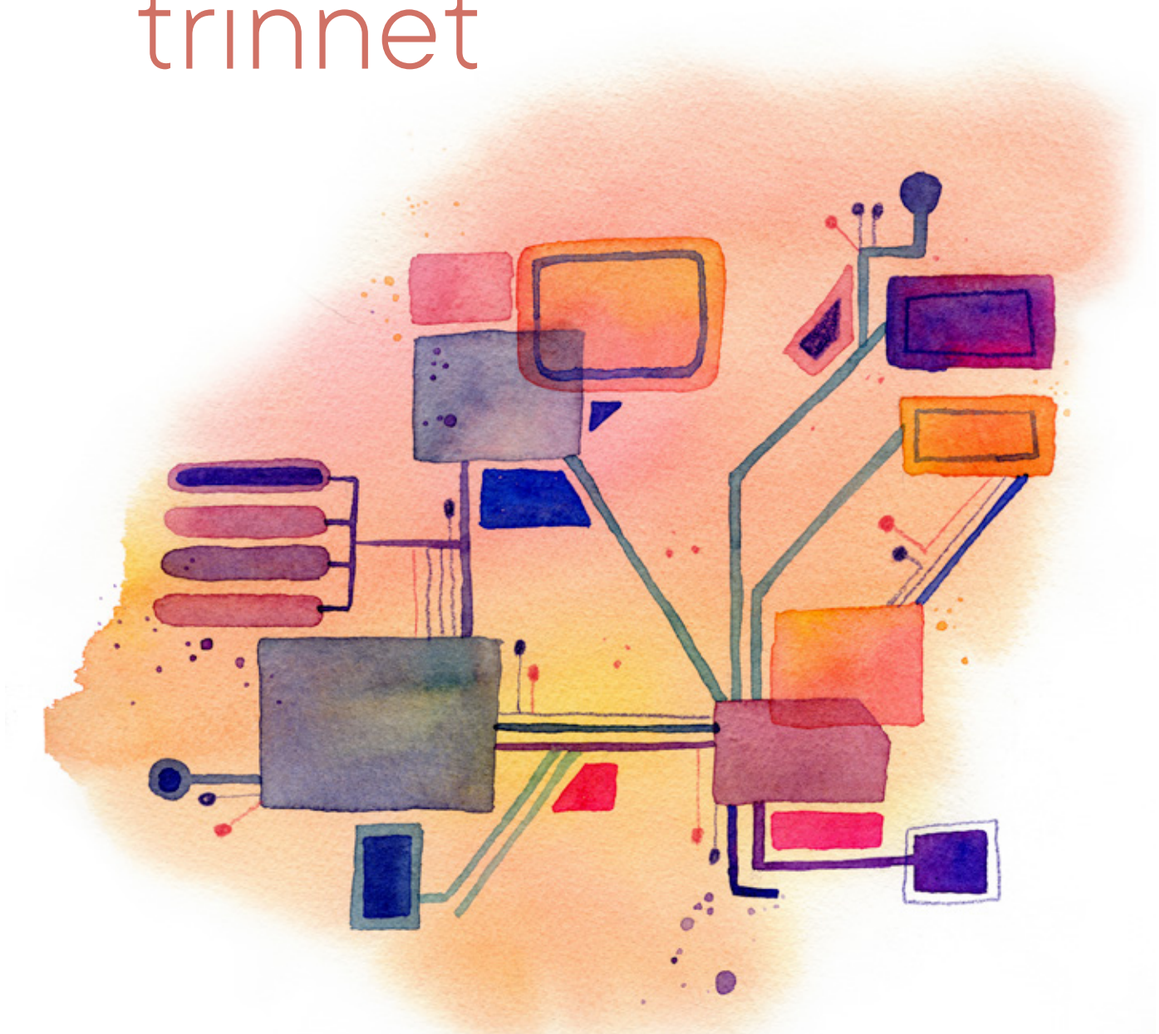
Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget norsk fordypning gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over faglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egne utøvelser, tekster og virkemidler. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget norsk fordypning.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven behersker ulike sjangrer og språklige virkemidler, i utforskning av tekst så vel som i egen tekstskaping og muntlig framføring.

Tilbake til innhold

Arbeidslivsfag på ungdoms-trinnet

Formål og perspektiv

Arbeidslivsfag skal bidra til at elevene får praktisk erfaring med å løse arbeidsoppdrag i et arbeidsfellesskap. Faget gir elevene mulighet til å delta i verdiskaping gjennom å levere tjenester og møte behov både internt på skolen og for eksterne oppdragsgivere. Faget skal gi elevene mulighet til å glede seg over å kunne skape noe. Arbeidslivsfag legger til rette for entreprenørskap i skolen og samarbeid med lokale bedrifter.

I arbeidslivsfag skal elevene oppleve at praktiske og organisatoriske ferdigheter verdsettes og anerkjennes. Faget er en arena for å utforske og skape, og elevene får anledning til å medvirke i arbeidsfellesskapet slik det er utviklet i samfunnsliv og i våre demokratiske arbeidslivstradisjoner. Praktisk arbeid som er godt planlagt og ledet, utvikler elevenes dømmekraft og evne til kritisk tenkning. Gjennom å knytte miljøbevissthet til produksjon av varer og tjenester kan arbeidslivsfag bidra til at elevene utvikler framtidsrettete holdninger til natur og miljø.

Faget knytter seg naturlig til en rekke andre fag, temaer og prosjekter. Det gir elevene muligheter til å bruke og videreutvikle den kompetansen de har oppnådd i alle fag som har praktiske og kunstneriske sider, og til å kombinere, bygge ut og spille på egne og andres kunnskaper, ferdigheter og kreativitet. En rekke teoretiske fag vil vise seg verdifulle i konkret problemløsning avhengig av oppgavenes innhold og utforming. Ferdigheter i norsk og matematikk vil være vesentlig i nesten alt praktisk arbeid, og faget gir gode muligheter for elevene til å sette de andre skolefagene inn i en større sammenheng. Viktige temaer som bærekraft og miljøbevissthet setter faget inn i et helhetlig perspektiv og gir elevene mulighet til å ta bevisste valg i planlegging og produksjon. Arbeidslivsfag gir elevene rike anledninger til å forebygge og løse konflikter og til å gi nye mestringsopplevelser i sosiale sammenhenger. Faget bidrar også til at elevene lærer å forholde seg til og vurdere eventuelle helsemessige problemområder ved prosjekter de deltar i.

Praktiske og yrkesrettet arbeidsoppdrag er en viktig del av arbeidslivfaget. Elevene produserer varer og tjenester som det er behov for i samfunnet. De gjør seg erfaringer med reelle og virkelighetsnære arbeidssituasjoner. De bruker interne og eksterne læringsarenaer. De utvikler et begrepsapparat og ferdigheter knyttet til arbeidslivet. Elevene bruker bærekraftige prinsipper der økonomiske, sosiale og miljømessige forhold hører sammen i alle deler av arbeidsprosessen.

Elevene følger arbeidslivets regler, forskrifter og etiske retningslinjer for helse, miljø og sikkerhet og gjør en risikovurdering ved behov. Som medlemmer i et arbeidsfellesskap medvirker de i beslutningsprosesser både som leder og medarbeider, tar ansvar for egen arbeidsplass, vurderer sin egen og medelevers arbeidsinnsats og jobber på selvstendig grunnlag. Elevene utfordrer tradisjonelle oppfatninger av yrkesliv og likestilling ved å prøve ut arbeidsoppgaver knyttet til ulike yrker.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- undersøke og beskrive behov for varer og tjenester på skolen og i lokalsamfunnet
- planlegge og formulere praktiske og yrkesrettete arbeidsoppdrag
- gjøre beregninger som gir lønnsomhet og kvalitet i arbeidsoppdraget og kunne ta med seg erfaring med beregninger fra ett oppdrag til et annet
- produsere og levere varer og tjenester etter kvalitetskrav
- bruke fagbegreper, arbeidsmetoder, verktøy, materialer og teknologi tilpasset arbeidsoppdrag og begrunne valg
- samarbeide, fremme forslag, vurdere arbeidsprosess og resultat og delta i beslutninger i et arbeidsfellesskap
- ivareta bærekraftige prinsipper i alle deler av arbeidsoppdraget
- beskrive og vurdere risiko og følge etiske retningslinjer og arbeidslivets regler i arbeidsoppdraget

Sentrale innhold

Sentrale innhold i 8.–10. klasse

Skolene utformer lokale læreplaner der disse innholdselementene differensieres og konkretiseres:

- Skoleprosjekter
- Arbeidserfaring fra egnete lokale virksomheter
- Pedagogisk entreprenørskap/elevbedrift

Sentrale arbeidsmåter

Sentrale arbeidsmåter i 8.–10. klasse

Arbeidsmåtene i faget Arbeidslivsfag på ungdomstrinnet består av opplæring, praktisk arbeidserfaring og individuell veiledning. Det kan også inneholde besøk på ulike arbeidssteder og besøk av ulike yrkesgrupper på skolen. Elevene øver seg i å identifisere reelle behov på skolen eller i nærmiljøet og kan planlegge små og større prosjekter på egen skole eller i nærmiljøet. Elevene skal vurdere miljømessige og økonomiske konsekvenser av valgene sine, for eksempel ved å bruke og utnytte materialer godt og ved å være oppmerksom på gjenbruk og reparasjoner. De tar i bruk relevante digitale hjelpemidler for planlegging, gjennomføring og dokumentasjon av arbeidsoppdrag. Elevene styrker sine muntlige ferdigheter når de bruker relevante fagbegreper og tilpasser språket til personer og situasjoner. De finner, leser og bruker relevant informasjon om oppgavene som skal løses, for eksempel oppskrifter, arbeidstegninger og produktdatablader. Planbeskrivelser og rapporter utfordrer skriveferdighetene. Beregninger av materialbruk, budsjett og regnskap er eksempler på bruk av matematikk i arbeidslivsfaget.

Underveisvurdering

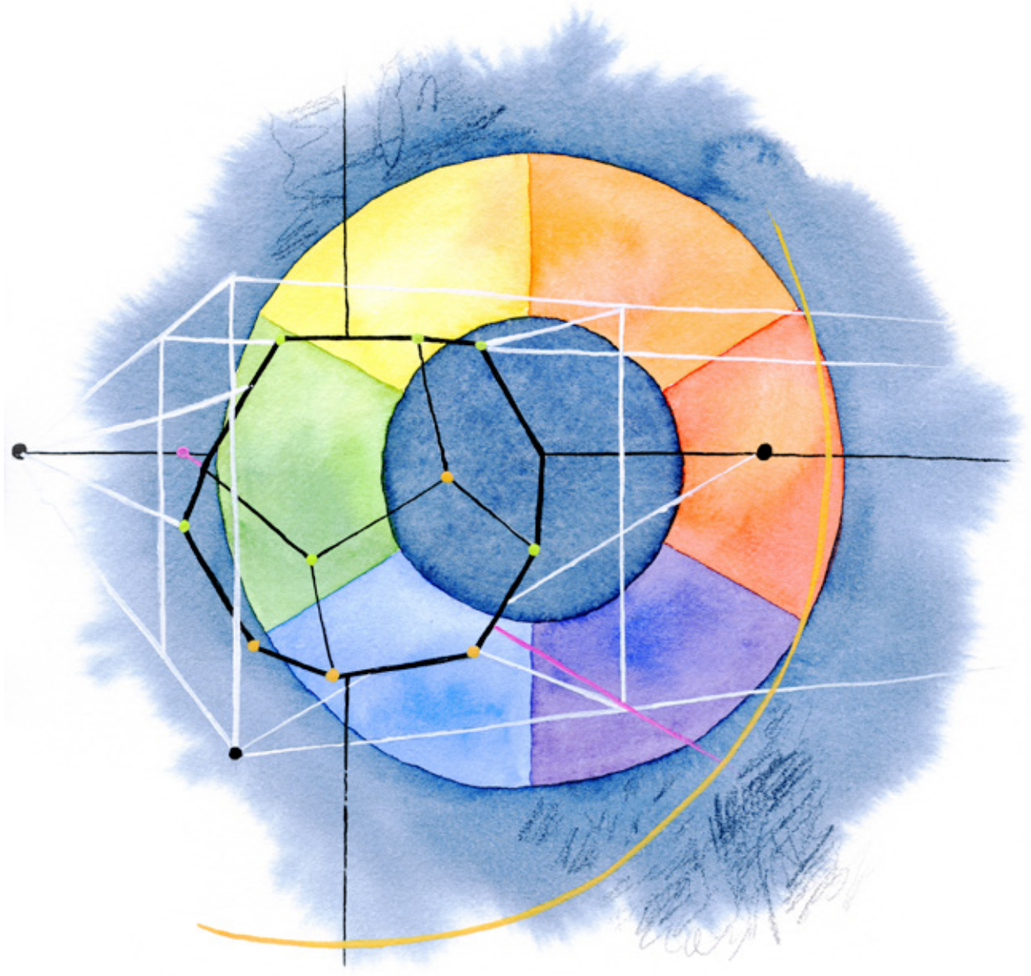
Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i arbeidslivsfag gjennom å undersøke, planlegge, samarbeide, analysere og reflektere over praksis, og med fagspråk og teorier vurdere egne erfaringer. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i arbeidslivsfag.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvordan eleven har planlagt og gjennomført praktiske arbeidsoppdrag i samarbeid med medelever og oppdragsgivere.

Tilbake til innhold

Kunst og håndverk

Formål og perspektiv

Kunst, kunstnerisk undervisning og utvikling av manuelle ferdigheter er sentrale anliggender i alt steinerpedagogisk arbeid. Denne planen omhandler de spesifikt kunstneriske og håndverksmessige fagområdene i 2.–10. klasse, inkludert kunsthistorie.

Kunst og håndverk er en omfattende og vesentlig del av kultur, dannelse og praktisk liv. Vi omgis på alle hold av visuelle kvaliteter. Både naturen og de menneskeskapte omgivelsene kan oppleves, tolkes og forstås som estetiske uttrykk. Alt fra bokstavene vi leser, til klærne våre, boliger, arbeidsplasser og verktøy, er designet, utviklet og skapt med estetiske intensjoner. I tillegg kommer mer rene kunstuttrykk som musikk, dans, teater, diktning og bildende kunst. Kunst og håndverk former identitet, tilhørighet, kultur og praktisk liv.

I steinerskolen skjer opplæringen i kunst og håndverk fra første skoledag. Opplæringen legges opp i tråd med steinerpedagogikkens ideer om progresjon. Det betyr at elevene de første årene skaper bilder og gjenstander med et lekende utgangspunkt, både ut fra evne til etterligning og evne til å uttrykke egne indre forestillinger. Etter hvert kommer forståelsen for og ferdighetene i teknikk, verktøy og estetiske virkemidler tydeligere fram. Å bli kjent med samisk kunsthåndverk og andre urfolkstradisjoner knyttes til temaer i samfunnsfag og geografi. På ungdomstrinnet utgjør samtale og refleksjon en viktig del av den estetiske opplæringen. 10. klasses periode i kunsthistorie utfordrer nettopp elevenes forståelse for sammenhenger og perspektiver i kunsten. Her kan elevene sette alle grunnskoleårenes erfaringer med kunst og håndverk i relasjon til verdens kunstneriske mangfold i tid og rom. Kunnskap om ulike tiders og kulturers visuelle uttrykk åpner også for drøfting av spørsmål knyttet til dagens visuelle omgivelser og uttrykksmåter og til egne erfaringer med digitale teknikker i bildeskaping og -behandling.

Det skapes ikke først og fremst produkter i kunst- og håndverksfagene, men erfaringer og erkjennelser. Elevene skal ikke fram til bestemte former eller bilder, men heller finne veien fram til det oppkommet av skaperkrefter og livskrefter som menneskene selv kan øse av. Arbeidet i kunst- og håndverksfagene krever aktivitet på mange plan. Veien fra planlegging via nøyaktig iakttakelse til vurdering av det ferdige verket utfordrer tanken. Slik kan prosessen fra idéplan til gjennomføring, fra forestilling til konkret virkelighet, innebære en praktisk skolering av tenkningen. Elevene aktiveres viljemessig når dialogen med materialer og verktøy krever både utholdenhet og utvikling av fin- og grovmotoriske ferdigheter. Følelsesmessig engasjeres elevene gjennom de estetiske opplevelsene av farger, former og linjer. Fantasifull skaperglede og dypsindig kreativitet hører til kunstfagene, men også motstand, irritasjon og tvil.

Linje, farge og form er sentrale elementer i alle kunst- og håndverksfag; friere utformet og utforsket i kunstområdene og mer lovmessig bundet og øvende i håndverksfag. *Linje, farge og form* uttrykker seg gjennom og benytter seg av *materialer og teknikker*, som er det fjerde sentrale elementet. Møte med materialer og teknikker gir elevene muligheter til rike og mangfoldige sanseerfaringer. Materialkunnskap og -bruk åpner for perspektiver på bærekraftig utvinning, foredling og bruk av jordens ressurser. Omgang med linje, farge og form gjennom øvelser tilpasset klassetrinnene gir dybdelæring.

Linjen som fenomen er gjennomgående i nær sagt all kunst – grafisk design, arkitektur, skulptur, film osv. Linjen, streken og ulike tegnematerialer åpner for et bredt spekter av grafiske virkemidler.

Linjen kan brukes til illustrasjon, symbol eller avtegning, men også til mer. Den kan ha sin egen dynamikk og sin egen estetiske lovmessighet. Den kan gi form til geometriske figurer som sirkel og firkant eller uttrykke bevegelser og prosesser. Formene taler for seg. De trenger verken å ligne på noe eller begrunnes. Slik kan tegning være en øvelse i å bruke linjen på dens egne premisser. Det ikke-figurative kan baseres på formens egen idé, på formens egen oppbygging, struktur og det den umiddelbart uttrykker. Denne måten å benytte linjen på, kalles *formtegning* i steinerskolen.

Gjennom linjeføring kan både geometriens, kulturenes og naturens formprinsipper undersøkes og mestres. Elevene lærer ved både å utforske og skape på samme tid. De kan oppleve seg i ett med både produktet og den skapende prosessen. Behandling av linjen på denne måten kan vekke de unge skoleelevenes formsans og kan understøtte arbeidet med håndskrift.

Ut fra fag- og fortellestoff framstiller elevene figurative tegninger av mennesker og dyr, trær, gjenstander og hele handlingsscener. Tegningene illustrerer, fordyper, bearbeider og formidler innholdene. Etter hvert kan det tegnes nøyaktig etter natur og gjenstander, for eksempel knyttet til fysikk og biologi. Slik kan elevene fordype og forbinde seg både med sine omgivelser og med fagstoffet. Dette området ligger i grenseland mellom tegning og maling. Senere i skoleløpet kan det skapes dramatiske og maleriske stemninger ved hjelp av lys og skygge, og med disse begynner den første projeksjons- og skyggelære.

Den rene linjeføringen går på sin side over i geometriske øvelser, først på frihånd, så med passer og linjal. Senere utvikles flerdimensjonal gjengivelse av rommet gjennom perspektiviske konstruksjoner.

En egen side ved linjen er hvordan form og linjeføring er grunnlag for håndskriften. Elevene skal utvikle en funksjonell håndskrift på grunnlag av beherskelse av formene og linjene i sammenhengende skrift. I forbindelse med kulturhistorietemaer blir elevene også kjent med forskjellige kulturers skrifttegn. Slik kan elevene oppleve kulturenes uttrykk gjennom ulike formspråk og alfabet. Mange alfabeter har tilhørende skriveredskap; runer skal risses i tre eler stein, kileskrift trykkes med pinne i leire, kinesisk males med pensel. Kalligrafi åpner for et rikt formspråk med linjen som utgangspunkt.

Farge omgir oss fra fødsel til død; vi oppsøker bestemte fargeopplevelser i naturen eller i kulturelle sammenhenger og bringer farge bevisst inn i livene våre gjennom valg av klær eller fargesetting av rom både ute og inne. Alle kulturer har til alle tider brukt farger på en målrettet måte; enten ut fra lange tradisjoner, begrunnet i symbolske lesemåter, eller som omforent bruk i signaler.

I de første årene i steinerskolen brukes oppgaver med monokrom fargebruk og fargeklanger med to eller tre farger som møtes. Det er for at fargenes egenart og gjensidige dynamikk kan komme til sin fulle rett og skape en grunnleggende fargeopplevelse. De første maleoppgavene i steinerskolene har noe til felles med det ikke-figurative maleriet fra den klassiske modernismen, der hovedfokus er fargens virkning mer enn motivet.

En annen arbeidsform er tegninger og malerier som uttrykker elevens opplevelser fra fortellinger som eventyr og legender. Her er fokuset på elevenes egne indre bilder.

Etter at elevene har beskjeftiget seg intenst med fargene over lengre tid; enkeltfarger og deres innbyrdes samklang, får de oppgaver med mer konkrete motiver; et saklig maleri/malende tegning øves. Utgangspunktet kan være naturinntrykk, naturstemninger, årstidskiftninger eller fenomener i verden omkring oss. Maling blir et middel til iakttakelse og refleksjon, i en gradvis overgang fra enkle, indre forestillingsbilder til konkrete bilder av den ytre verden. I en fortellende og tegnende maling arbeides det i flaten, primært med materialene voksfarger eller akvarellfarger. Utviklingen fra den tidlige barndommens strektegning til å arbeide med fargeflater ledsages av opplæring i relevante teknikker og til dels med lærers maleri/tavletegning som inspirasjon. Slik kan maling, malende tegning og saktegning (se ovenfor) bli virkemidler både for frie uttrykk for indre forestillinger og for ytre fenomener.

Naturen kan gi erfaring av formkrefter som frembringer og opprettholder fysiske former. Et steinerpedagogisk utgangspunkt er at stoffet i seg selv ikke kan danne form uten noe som griper tak og former. Men formkreftene, på den annen side, kan ikke bli synliggjort uten at det viser seg gjennom stoffet. Formkreftene blir da en fellesnevner

for naturfenomener og kunstneriske uttrykk. Forskjellen er at mens naturen er underlagt lovmessigheter, har kunsten friere intensjoner. Naturen kan bli et forbilde i kunsten, ikke som ferdig form som skal etterlignes, men som kilde til å skape et mangfold av former.

Fra to sider kommer et formende element inn i kunst- og håndverksoppgavene; på den ene siden innenfra, fra elevens egne formuttrykk, og på den andre siden utenfra, som oppgaver og materialer som utfordrer og utvikler formuttrykkene.

Det skal være rom for elevenes individuelle og aldersmessig tilknyttete formuttrykk. Det er mulig når oppgavene har åpne løsninger, og derfor har frie kunstuttrykk stor plass i læreplanen. I tillegg får elevene gjennom opplæringen tilgang til formuttrykk som utvider deres naturlige begavelse i møte med slike frie oppgaver.

Gjennom et mangfoldig fagtilbud får elevene erfaring med ulike materialer og teknikker, både i omgang med linje, farge og form og ikke minst i håndverksopplæringen. Håndverksopplæringen har fokus på myke materialer de første skoleårene og utvides med harde materialer i løpet av grunnskoleårene.

Det karakteristiske ved materialet og verktøyet som trengs til bearbeidelsen, stimulerer elevene allsidig gjennom det fysisk sansbare og gjennom de følelsesmessige opplevelser de får. Ved formingen av et materiale er det like mye materialet som former elevens forståelse av muligheter og begrensninger. Elevene lærer å tenke både praktisk og estetisk; resultatet skal være skjønt og funksjonelt. Livet selv forteller eleven om målet er nådd – gjenstanden skal duge i praktisk bruk.

Pedagogisk sett dannes et godt og solid fundament ved å gå fra det kroppsnære håndlagete til det mer avanserte teknologiske; håndsøm før maskinsøm, håndskrift før maskinskrift, penselmaleri før DrawPad. Hendenes konkrete erfaringer med materialene står sentralt i grunnskoleårene. Alt håndverk har sin egen begynnelse, utvikling, begrensning og forvandling – og nye muligheter. Det gjelder å øve seg i bestemte teknikker før det kan oppnås et element av frihet.

Å ha inngående kjennskap til materialer, i prinsippet hvilke som helst, bidrar til å gi elevene en følelse av å være hjemme i denne verden, en følelse av mestring og samhørighet, av meningsfullhet og sammenheng.

Riktig verktøy er viktig for å beherske håndverksteknikker samt lære noe om deres tradisjoner, men viktigere er det at elevene gjennom dem kan bli *kjent* med materialene. Ut fra dette perspektivet er verktøyet håndens forlengete, spesialiserte sanseverktøy.

Noen eksempler:

Tekstile materialer følger mennesket hele livet. Det er det vi har aller nærmest huden, kroppen vår – og det gir oss den innhylling, bekledning og varmeregulator vi trenger som menneske. Tekstiler er myke, har en overflate som minner om hud og pels og gir fingrene et mildt og nyansert møte med omverdenen. Når vi skaper tekstiler, tar vi råstoff som ull og pels fra dyreverdenen og bomull, hamp og lin fra planteriket. Vi lager tråden og bruker den til å skape nye sammenhenger hvor lovmessighetene i strikkingen, vevingen, spinningen gir oss nye sammenføyninger og nye overflater. Elevene blir kjent med en grunntråd som løper igjennom alle tekstile materialer.

Blant alle materialer står trevirke i en særstilling. Dets mangfoldige egenskaper gjør at det kan benyttes på svært ulike vis. Det spenner fra skulpturering til snekring av konstruksjoner og fra pil og bue, der spenst er avgjørende, til instrumenter der klang er betydningsfullt. Tre er et naturmateriale som byr på mange ulike sanseopplevelser, ikke minst i hele prosessen fra felling til ferdig produkt. Elevene får kjenne på trevirke som yter motstand og hvordan verktøy gjør det mulig å forme materialet.

I kontrast til tre står *leire*. Leire er nedbrutt materie, stein, finmalt pulver som sammen med fuktighet gir en ensartet masse. Dette kalde materialet har liten egen vilje, men lar seg gripe inn i, og forme direkte med fingrene.

I arbeid med *metaller* får elevene erfare ilden og varmen som middel til forvandling. De harde metallene blir tilgjengelig for bearbeidelse når de varmes og hamres.

Elevene blir rike på taus og intuitiv kunnskap gjennom møter med materialene og med verktøyene og teknikkene som hører til dem. Dialogen med stoffet fascinerer, for stoffet svarer på impulser med korreksjon. Materialene og verktøyene setter sine premisser. De gir sine tydelige begrensninger, men frihetsrommet ligger i å se mulighetene.

Nærhet til materialene, og det å kunne skape noe med egne hender ut fra substanser som ull, tre, metall og leire, kan gi følelsen av mestring og fortrolighet til materialer som elevene sikkert kommer til å benytte i framtiden – kanskje på helt nye måter.

Bruken av materialene knyttes til kunnskap og refleksjon om utvinning, bearbeiding og bærekraftig forbruk av disse jordens ressurser. Dermed kommer også et globalt og sosialpolitisk perspektiv inn i faget; hvor kommer materialene fra og hvordan er forholdene for dem som plukker bomullen eller utvinner kobberet?

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- tegne enkle grunnformer som sirkel, trekant, firkant og stjerne
- skape enkle former som border, spiraler og speilinger
- bruke faste mønstre for skriving av bokstavene og for sammenhengende håndskrift
- skape egne tegneriske uttrykk for fortellinger og erfaringer
- bruke grunnfargene i enkle akvarellmalerier og blande dem i ulike valører
- forme tredimensjonalt i ulike materialer som for eksempel bivoks, leire, tekstiler, papir
- ta del i arbeid med grunnelementer i enkle byggeprosesser
- ta i bruk prinsippene for karding, spinning og/eller toving
- beherske strikking, hekling, veving, fletting og enkel håndsøm

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- beherske grunnleggende frihåndsgeometri
- beskrive og framstille eksempler på formspråk og ornamentikk fra ulike eldre kulturer
- skape farge- og valørperspektiv i ulike tegne- og maleoppgaver
- framstille bilder av karakteristiske trekk ved dyr, planter og landskap
- ta i bruk og eksperimentere med elementene symmetri og asymmetri
- forme tredimensjonalt i ulike materialer
- beherske forming i ulike tekstil- og trematerialer og benytte egnete verktøy og teknikker
- planlegge og framstille bruksgjenstander i ulike tekstil- og trematerialer

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utforske lys- og skyggevirkninger og linjeperspektiv i tegning
- utforske faginnhold i naturfag gjennom saktegning
- planlegge og utføre enkle trykkteknikker
- undersøke og beskrive karakteristiske trekk ved ornamentikk, formspråk, fargebruk og kunstneriske uttrykksformer fra ulike kunsthistoriske epoker
- undersøke og drøfte aktuelle samfunnsspørsmål knyttet til kunst og håndverk
- bruke ulike teknikker og programmer for bilde- og filmproduksjon
- vurdere visuell kvalitet og estetiske problemstillinger i ulike digitale uttrykk
- utforske og anvende hensiktsmessige teknikker for komposisjon, fargebruk, lys og skygge
- skape tredimensjonale former i ulike materialer
- designe og framstille bruksgjenstander med god funksjon
- velge egnete redskaper og teknikker i planlegging og gjennomføring av oppgaver med materialer som tre, metall, lær, tekstil og papir
- undersøke og drøfte bruk av materialer og teknikker ut fra hensyn til miljø og bærekraftig ressursbruk

Sentrale innhold

2.–4. klasse

Linje

- Rett og krum som linjens grunnelementer, sirkel og kors og beslektete grunnformer
- Utvikling av border og ornamenter og speilinger
- Uttrykk for bevegelse og liv i spiral- og åttetallsformer
- Formforvandlinger og spor etter bevegelser
- Formdannelse som grunnlag for bokstavtegn
- Egne billedlige uttrykk for fortellinger og fagstoff

Farge

- Egne billedlige uttrykk for fortellinger og fagstoff
- Flatemaleri
- Ikke-figurativt og forsiktig figurativt maleri
- Fargefortellinger
- Fra enkle klanger med primær- og sekundærfarger gjennom hele fargesirkelen til nedtonete farger gjennom flerlagsmaleri

Form

- Forme ut fra indre bilder av figurer eller hendelser fra fortellinger
- Skape friformer som del av en formfortelling; ikke-figurative former
- Formforandringer og formforvandlinger som serie, metamorfoserekke

Materialer og teknikker

- Fra fiber til tråd
- Fra tråd til stoff
- Utvikle ferdigheter med redskaper
- Strikke, hekle, veve, sy, tove, flette

5.–7. klasse

Linje

- Former og forvandlinger i organiske strukturer
- Geometriske grunnprinsipper på frihånd
- Utvikling av personlig håndskrift
- Form og uttrykk i eldre kulturers skrift og ornamentikk

Farge

- Fargelære
- Fra karakteriserende, ekspressivt til mer sanseinntrykksbasert maleri; iakttakelser av natur
- Egne uttrykk for fortellinger og fagstoff
- Fra flatemaleri til romlige virkninger, fargeperspektiv og luftperspektiv, lys og mørke
- Tekniske øvelser med akvarell, avanserte fargeblandinger, grunninger og overmaling
- Begynnende sjiktmaleri

Form

- Dyreformer ut fra deres karakteristiske væremåte; mer fra en indre opplevelse enn fra ytre anatomi
- Flettemønstre i forskjellige materialer
- Forskjellige formers frie uttrykk; spiss, rund, flat, sovende, våken
- Veksling mellom symmetri og asymmetri i oppgavene
- Forskjellen på organiske og mineralske formtendenser

Materialer og teknikker

- Håndsøm, maskinsøm (7./8. klasse) og broderi
- Enkel design, planlegging av egne arbeider
- Fra frihånd til struktur, orden og geometriske mønstre
- Videreutvikle kunnskap og teknikker innen veving, strikking og søm
- Erfaringer med materialet tre og bruk av riktig type håndverktøy

8.–10. klasse

Linje

- Perspektivtegning med ett og to fluktpunkter
- Romlige legemer som kule, sylinder, kjegle og kube med enkel skygge og projeksjon
- Oppgaver knyttet til kunst- og kulturhistorien
- Grafikk; høytrykksteknikker
- Digitale teknikker
- Sort/hvitt med kull, lavering – volum

Farge

- Sort/hvitt-teknikker, tusjmaleri og grafikk
- Akvarell
- Videreutvikling av sjiktteknikken
- Fargete scenerom
- Oppgaver knyttet til kunst- og kulturhistorien
- Naturstudier

Form

- Forholdet mellom form og funksjon; frihet og bundethet, årsak og virkning
- Det estetiske som et eget øvelsesfelt
- Scenografi
- Oppgaver knyttet til kunst- og kulturhistorien
- Oppgaver knyttet til den menneskelige skikkelse
- Den plastiske flate

Materialer og teknikker

- Erfaringer med tekstil, lær, tre og metaller
- Materialkunnskap og designkunnskap
- Globale og miljømessige spørsmål i forbindelse med materialbruk
- Fra konstruksjon til montering
- Teknikker og anvendelse av materialbruk knyttet til kunst- og kulturhistorien
- Foto, film og animasjon

Sentrale arbeidsmåter

Kunst og håndverk omfatter både opplæring i kunstfagene og opplæring gjennom kunstfaglige aktiviteter. Opplæring gjennom kunstfaglige aktiviteter starter fra første skoledag. De er en integrert del av periodeundervisningen i hele barnetrinnet. Underveis i skoleløpet blir den direkte opplæringen i kunstfag tydeligere ved at de skilles ut som egne fag, i tillegg til fortsatt tverrfaglig bruk av kunstfaglige arbeidsmåter. I 10. klasse brukes erfaringene med linje, farge, form, materialer og teknikker til praktisk å undersøke og bli kjent med kunsthistoriens ulike stilepoker.

På barnetrinnet består håndverk av håndarbeid med myke materialer og sløyd med en rekke harde materialer som tre, jern og kobber. På ungdomstrinnet skjer det en videre spesialisering og fordypning; håndverket får ofte preg av kunsthåndverk. Gjennom alderstilpassete utfordringer økes kunnskapene om verktøy og materialer. Det øves utholdenhet, og det tilstrebes erfaring av mestring. Gjennom grunnskoleårene tas kunst- og håndverksfag i bruk i tverrfaglig prosjektarbeid med skuespill og ulike former for presentasjoner.

Organiseringen av kunst- og håndverksfagene medfører at kompetansemålene oppnås samlet gjennom den integrerte periodeundervisningen, i tverrfaglige prosjekter og i rene kunst- eller håndverksfag.

2–4. klasse

Linje

Gjennom formtegningsøvelser med den rene linje gjør elevene seg kjent med form i seg selv, form uten at det nødvendigvis er knyttet til en gjenstand. Grunnleggende formuttrykk i den rette og den krumme linje blir utforsket, eller grunnformene sirkel og kors og beslektede former. Øvelsene kan gjøres på papir i stort format og med kraftige tegneredskaper. Det legges vekt på flyt og dynamikk i linjeføringen, på mot til å sette spor uten å nøle og gjenta linjeføringen til den sitter godt i hånden. Linjen fremstår som spor etter og eksperimentering med bevegelse.

Det gjelder å appellere til det visuelle, det billedkunstneriske. Elevene får oppgaver der de skal tegne ferdig allerede påbegynte former, komplettere symmetrier eller finne en form for harmoni eller lovmessighet i en form. Dermed utvikles tenkning i sammenheng med det billedlig anskuelige. Denne type tegneøvelser støtter også utførelsen av bokstavenes og tallenes ulike former.

I 3. klasse kan formtegningsøvelsene utvides til mer dynamiske former, former som kan forvandle seg, eller former som gir uttrykk for prosesser, gjerne med utgangspunkt i spiral- og åttetallsformer. Øvelser i det ikke-figurative fortsetter i 4. klasses formtegning med vekt på formforvandlinger og videre arbeid med border og ornamenter.

Gjennom saktegning bearbeider og beskriver elevene, direkte og figurativt, bilder fra fortellestoffet. Enkelte ganger angir læreren motiv for tegningen. Kanskje antydes også på tavlen en komposisjon. Andre ganger velger elevene fritt fra fortellestoffet og gjengir det som har berørt dem og slik de ser dette for seg. Uansett innfallsvinkel kan elever trenge hjelp med utholdenhet og gjennomføring, i tillegg til forsiktig oppmuntring og veiledning i bruk av redskap og teknikk. Det er naturlig for elevene å trekke *omrisset* av gjenstandene som skal tegnes, men for å kunne utvikle sin oppfatning av det de ser og hvordan det kan tegnes, gjelder det å få hjelp til og øvelse i å frigjøre seg fra streken og etter hvert lære å arbeide ut fra flaten. Slik kan det utvikle seg en tegnerisk frihet der bildene kan oppstå ut fra en indre dynamikk heller enn å bli fastlåst i en bindende strek.

Farge

Elevene får jevnlig øvelse i å gi figurative uttrykk for indre bilder som oppstår rundt lærerens fortelling, eller knyttet til naturopplevelser, årstider og feiringer, gjennom tegning, maling og forming. Med fargestifter og fargeblokker fremstilles mennesker og dyr, trær og gjenstander i store tablåer fra fortellestoffet. Om bildene ligner i ytre forstand, er underordnet. Inntrykkene omsettes i ytre virksomhet, og tegning på de første klassetrinnene åpner slik for sjelelig bearbeidelse av lærestoffet, oftest i elevenes egne arbeidsbøker.

Lærer kan gi råd og veiledning uten å gripe inn i elevenes valg av motiver, for eksempel via skisser på tavlen, eller ved å vise teknikker for en malende tegning ut fra flaten. Iblant kan flere elever, eller hele klassen, arbeide sammen om et felles billedlig uttrykk i stort format, veggbilder, der grupper får bestemte oppgaver og arbeider etter tur. Slike oppgaver kan åpne for samtale om valg av motiver, farger og form.

Også skriftsidene kan formes med tanke på estetisk kvalitet i farge- og linjespråk. Gjennom den kontinuerlige kunstneriske bearbeidelsen får elevene erfaringer med kunstneriske prosesser.

I maletimene maler læreren gjerne dagens øvelse på stedet slik at elevene ser hvordan den kan utføres. Det er viktig at læreren behandler redskaper og utstyr forbilledlig og at elevene innarbeider trygge vaner for det samme. Maleoppgavene i småklassene er primært ikke-figurative. Hovedvekten ligger på fargestemninger. Primær- og sekundærfargene øves på mange ulike måter. Fargene bærer kvaliteter i seg selv, og de møter

hverandre i fargemøter og fargesamtaler. Læreren kan forberede slike fargemøter gjennom egenskapte, korte fortellinger, der fargene agerer ut fra sine kvaliteter som lysende sitrongul, dunkel marineblå, kraftfull sinoberrød og så videre. De møtes i flaten, uten tanke på figurasjon eller rom. For å holde fargene i stemning uten at det er for sterkt formet, brukes oftest flytende farger på våte ark. Når et eventyr er utgangspunkt for maling, kan læreren finne fargekvalitetene ved eventyrfigurene, og samspillet i eventyret kan bli et rent fargesamspill.

Bildene henges opp eller stilles ut. Deretter kan lærer og elever betrakte, stille spørsmål, gi oppmerksomhet til hvert enkelt bilde. Elevene kan bli oppmerksom på kvaliteter, og de kan anerkjenne andres og egen innsats.

I 3. klasse kan læreren angi fargekomposisjoner ut fra fortellestoffets stemning, nå med fokus på komplementære, karakteristiske og karakterløse fargeklanger, inspirert av Goethes fargelære. Fargerepertoaret utvides til å omfatte hele fargesirkelens klare farger. Lærer legger til rette for at en fargeklang kan bli prøvd ut på mange ulike måter, for eksempel gjennom ulik plassering av farger, bytte av plasser eller variasjon av størrelsesforholdene. Dette året presiseres fargeflatene formmessig noe mer enn i 2. klasse. Slike øvelser gir godt grunnlag for samtale om fargekvaliteter.

I løpet av 4. klasse kan arbeidet i fargeflater gjerne utvides til å inkludere figurative elementer knyttet til hendelser fra fortellestoffet. Arkene kan tørke litt før det males. Derved blir formaspektet sterkere, samtidig som oppmerksomheten økes på komposisjon og størrelsesforhold. Elevene blir mer oppmerksomme på fargesirkelens kvaliteter og hvordan fargene kan brukes til å gjengi hendelser gjennom maleriet. Fargene kan også legges oppå hverandre, og nye interessante nyanser kan oppstå.

Form

Elevene bruker forming i mykt materiale som bivoks eller lignende for å gi uttrykk for egne, indre bilder fra fortellinger, med lærer som forsiktig veileder.

I 3. klasse kan elevene få oppgaver med trykk og strekk av leire. Alt starter i en rund form og beholder hele tiden noe rundaktig. Langsomt blir håndens rom og formingsmuligheter bevisstgjort gjennom tilpassete øvelser. Man prøver å finne fram til grunnleggende, enkle grep, grep som kan utvikles gjennom årene. For eksempel kan en fugl trylles ut av et egg med små trykk.

En samarbeidsoppgave i 4. klasse, når bergverksdrift er et tema, er å lage et berg som rommer gruveaktivitet; en stor leirhaug legges på bordet, og klassen borer seg veier

gjennom dette fjellet. Sjakter, heiser, synk, stoll og ganger kan anlegges og befolkes med mennesker og maskiner laget i bivoks.

Som oppgaver innenfor fri forming, kan elevene utvikle former i forandring. Det kan være to runde former som beveger seg mot hverandre; strekker seg, omfavner, stryker forbi og holder hverandre i en vennlig gest. Dette kan gå over til formforvandlinger. Hvordan ser en sovende form ut? Og når den langsomt våkner, strekker seg og blir aktiv før den igjen bøyer seg ned og legger seg til hvile? En dagssyklus i et antall delformer kan utvikles.

Materialer og teknikker

Forholdet mellom natur og barn er nært og kjært, og i dette møtet dannes grunnlaget for håndarbeidsopplæringen. Elevene kan hente materialer fra naturen inn i klasserommet, bli kjent med hvor materialene kommer fra og lære hvordan de kan bruke hendene sine i møte med materialene. Fundamentet legges for gode arbeidsvaner, teknikker øves og praktiske gjenstander blir laget. Man starter med små og enkle oppgaver som blir fort ferdig, deretter kan vanskelighetsgraden økes slik at elevene kan avslutte hvert år med et hovedverk. Elevene tar del i planlegging og valg av materialer, farger, mønstre og redskaper. Ekstraoppgaver der elevene for eksempel lager pynt til høytider og årstidsfester, kan være supplement til hovedområdene.

En hovedoppgave i 2. klasse er å lære å strikke. Med lærer som forbilde og hjelper, eventuelt støttet av andreklassingenes faddere blant de eldre elevene, øver elevene grepene til de sitter i hendene. En annen hovedoppgave er å bruke nål, tråd og saks. Å tre nålen, øve håndsøm, feste tråder og nøste garn øves. Etter hvert, ofte i 3. klasse, er søm og hekling hovedoppgaver. Elevene kan starte med fingerhekling og etterhvert ta i bruk heklenål. Det legges opp til enkle og varierte oppgaver der elevene gjerne lager praktiske gjenstander, leker og bruksting. Etterhvert utvides sykunnskapene med å sy ulike typer sting.

I 4. klasse blir elevene kjent med tradisjonsyrker som bonde, fisker, gjeter, jeger, bergmann og smed, og kvinnenes og barnas arbeidsinnsats i det førindustrielle arbeidslivet tematiseres. Dette gir en unik mulighet til å bli kjent med ulike materialer og hvordan disse kan håndteres. For eksempel kan elevene arbeide i en prosess som går fra ull til tråd til stoff. Ved hjelp av karding og spinning med håndtein kan elevene lage sitt eget garn, som de så kan lage noe av. Å knyte fiskegarn, eller å få en første erfaring med å smi glødende jern er andre eksempler på tilknytning mellom håndverk og øvrig undervisningsstoff i 4. klasse. Grunnleggende teknikker for bygging kan erfares ved for

eksempel å brenne teglstein eller bygge en hytte av myke kvister. Lokale forhold og prioriteringer avgjør de konkrete aktivitetene. De skal uansett gi kroppslige erfaringer, materialkunnskap og historieforståelse, samtidig som de danner et viktig grunnlag for hvordan elevene også i framtiden skal behandle og forvalte den samme jorden, de samme plantene og dyrene og de samme stoffene.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget kunst og håndverk gjennom lek, utforsking og praktisk arbeid med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Linje

Øvelser i formtegning kan åpne for en levende og bevegelig oppfatning av formverdenen. Formtendenser i naturen og menneskeskapte former kan oppfattes på nye måter, enten det gjelder fjellformasjoner, dyreskikkelser eller tempelsøyler. Slik dannes en av flere forutsetninger for faglig fordypning, både i naturfag og kulturhistorie.

Gjennom øvelser med linjen oppøver elevene blikk for prosesser, formtendenser, bevegelser, krefter og motkrefter, heller enn resultater og ferdige bilder. Slik kan linjen fremdeles pleies som ikke-figurativ tegning, men nå i friere kunstneriske uttrykk. Det kan også arbeides med ornamenter og flettemønstre fra norrøn og keltisk kultur i 5. klasse. Fremdeles med sans for det dynamiske kan det arbeides med ornamenter, border og ranker fra Egypts og Hellas' historie i 6. klasse, og med skriftkunst fra ulike kulturer i 7. klasse. Kunnskap om ulike kulturers skrift og ornamenter kan omsettes i elevenes egne tegneriske uttrykk.

Etter hvert går øvelsene med linjen over i en elementær geometrisk tegning, en frihåndsgeometri der også fargebruken er del av det estetiske uttrykket. Uten passer og linjal utføres oppgaver med sirkel og rett linje som utgangspunkt. Sirkelen settes i geometriske forhold til trekant og firkant, og elevene blir kjent med geometriske begreper som for eksempel diameter og tangent. Dette krever presisjon og er en god forberedelse til selve geometrien der man tar i bruk passer og linjal.

Den dynamiske linjeføringen som har vært et tema i flere år, kan nå videreføres til et studium av plantenes ulike former. Det er fortrinnsvis plantenes karakteristiske former som skal behandles heller enn direkte avbildninger – selv om disse på sin måte øver blikket for detaljer. Ved for eksempel å betrakte hvordan blomstene deler seg i tre, fire, fem eller seks kronblader, kan man ut fra en ren formbetraktning skille blomstene fra hverandre. På samme måte kan trærnes forgreninger, kroneform og blader studeres.

Farge

I 5.–7. klasse møtes de to områdene nevnt ovenfor: opplæring i kunstfagene og opplæring gjennom kunstfaglige aktiviteter. Arbeidsmåtene tar utgangspunkt i en likevekt mellom å uttrykke egne indre forestillinger og å gi billedlige uttrykk for den ytre verden i sin mangfoldighet av farge og form. Det formmessige blir sterkere, og det kan gjerne males på tørrere ark, eller med en farget grunning. Tegning og maling nærmer seg hverandre.

Biologitemaene zoologi og botanikk er sentrale utgangspunkt for maleoppgaver og malende, figurativ tegning i 5. og 6. klasse. Dyrenes karakter kan uttrykkes i fargen. Det handler om å male dyret ekspressivt, slik det kanskje selv opplever seg i sine omgivelser. I botanikken er det karakteristiske ved hver plante en hovedsak, med observasjon og gjengivelse av den ytre verden som metode. Solkreftenes og jordkreftenes virksomhet i planten fremstilles gjennom arbeid med lys og mørke. Elementenes samspill i naturen og mangfoldet av grønntoner og av grått og brunt gir gode utfordringer.

Norrøn mytologi og kulturhistorie i 5. klasse med sine fargerike skikkelser og dramatiske hendelser gir rike muligheter for tegning og maling. Hovedvekten ligger på individuelle oppgaver, men grupper kan arbeide med tegning i store formater, eller kombinasjon av tegning/maling og collage, for eksempel av livstreet Yggdrasil med alle sine skapninger, eller av Olav Tryggvasons skip Ormen Lange på utferd.

I 6. klasse åpner myter og kulturhistorie fra tidlige høykulturer for tegne- og maleoppgaver som både kan utvikles fra egne opplevelsesbilder av det formidlete stoffet og fra kulturhistoriske billedkilder.

I 7. klasse kan tegne- og maleaktivitetene etter hvert bevege seg fra det todimensjonale inn i det romlige. Det gjøres gjennom å øve teknikker for skyggelegging og fargebruk.

Tegning med kullstift gir spesielt rike muligheter for arbeid med lys og skygge. Eksperimenter med Goethes fargelære, som komplementære etterbilder og iakttakelser av fargenes karakter og deres utgangspunkt i lys og mørke, gjøres eksakt i fysikkfaget og

kan også utforskes malerisk. Arbeid med monokrome bilder der fargestyrken varierer, med kalde og varme farger, og med laserende bilder der kontrastfarger overmaler hverandre, kan gi fargeperspektivisk og luftperspektivisk dybde i bildet. Komplementære farger demper hverandre til brunt, nøytral grå eller sort. I den maleriske fordypningen av sonegeografi og klimasonenes kontraster med dyre- og planteliv (se planene for geografi og naturfag), brukes disse nye erfaringene til å gi temperatur og stemning. I tillegg utforskes sjiktmaleriet, der fargenes materialitet holdes tilbake og bearbeidelsen foregår over lengre tid.

Form

En sentral formingsoppgave er å arbeide med dyreformer. Arbeidsmåten utvikles videre gjennom ungdomstrinnet. Elevene arbeider slik at dyreformene hentes ut av innlevelse i de forskjellige dyrenes uttrykk heller enn at de gjengir dyrs anatomiske former ut fra plansjer eller etterligner dyr de ser på. Det gjelder å øve et blikk for dyrenes karakteristiske former heller enn detaljene. Elevene kan øve et slikt blikk gjennom gode skildringer, samtale, billedmateriale, som så kan legges vekk, skisser og veiledning.

Her er det fremdeles på sin plass å ta utgangspunkt i en rund form og med noen få utvalgte trykk, hente frem noe karakteristisk ved dyret. Man kan benytte seg av en tre-skritts-forvandling i trykket fra hånden; bak – midten – foran, i utformingen av dyret. Dyreformer kan også utføres i kleberstein, idet dyret files fram med rasp.

I forbindelse med vikingtiden, historietema i 5. klasse, er flettemønstre en spennende formverden; formene kan hentes ut fra en strømmende bevegelsesaktivitet.

I forbindelse med geografifaget kan elevene utforme store tredimensjonale landskapsmodeller der vannveiene utprøves med virkelig rennende vann.

Oppgaver stilles med tydelige formkarakteristikker; rund – spiss, krum – flat. Elevene prøver ut, omformer og erfarer de ulike formprinsippene. Symmetriske øvelser veksler med asymmetriske øvelser. Arbeid med rundskulpturer, heller enn relieff, forsterker en opplevelse av hvordan en helhet kan frambringe og ta opp i seg enkeltformene i figuren.

Krystall- og mineralformer, tema i naturfag i 7. klasse, kan utforskes. En keramikkskål til kaktusplanter kan være en videreføring av naturens krystallformer. Hvordan former man noe som er mineralsk, men ikke er en gjentakelse av hva naturen gjør. De indre og ytre formene er ikke parallelle. En formtendens som er iakttatt i naturen, forvandles og varieres i kunstnerisk frihet.

Et eksempel på en formoppgave for samarbeid i gruppe kan være å arbeide fram en liten båt på en havflate som blåser opp til storm: hvilke krefter og bevegelser må båten kunne takle? Oppgaven går fra en stille leirflate som bølger seg, til en flate brutt opp av kraftige trykk med håndbaken idet bølgene tårner seg opp. Her får elevene på en fortellende måte en øvelse i å se hvordan en plastisk flate omformes av trykk og mottrykk, der en motbevegelse frambringer en fullbrakt form.

Materialer og teknikker

Prioritering og rekkefølge av arbeidet med de ulike materialene, teknikkene og redskapene kan variere ut fra lokale forhold og prioriteringer.

I arbeidet med tekstiler introduseres forskjellige typer sting, broderi. Det kan være bundet i lovmessighet, slik en pute eller lignende med korssting er, eller gå i retning av eksperimenterende fribroderi. Fargebruk og variasjon av mønstre er uansett en del av elevenes ansvar for eget arbeid. Elevene lærer mønsterkomposisjon i 4-tallssymmetri i 5. klasse, som parallell til årets formtegningsmotiver.

Introduksjon til arbeid på symaskin kan gjøres i 7. eller 8. klasse og brukes til sying av enkle bruksgjenstander som duk, pose for treningstøy, forkle, enkel vindbukse. Elevene prøver ut design og arbeidstegning med mål.

Veving og strikking får igjen en sentral plass, med utvidet teknikkbruk. Vrangbord, mønster med flere farger, strikking med rundpinne og med fem pinner, hæl- og tåfelling er blant teknikker som kan velges og læres. Elevene lager mønster, beregner og tenker tredimensjonalt og følger sin egen plan. Grindvev, brikkevev og båndvev kan tas i bruk for mindre arbeider, for eksempel smykkebånd, belte, skjerf eller klokkerem, gjennom de tre årene.

Å lage dyr med toveteknikk eller søm, eller skape hånddukker til dukketeater er to av ytterligere flere muligheter for arbeid i myke materialer.

Tauverksarbeid med ulike stikk og knuter, og taufletting, kan være nye oppgaver i 7. klasse. Å framstille for eksempel en matte av tauverk krever planlegging, symmetrimestring og logisk tenkning.

Sløydfaget introduseres i 5.–6. klasse med en tur i skogen for å se på trær, materialer og emner. Har man anledning til å felle et tre, gir det uvurderlig innsikt i materialets prosess fra levende vekst til ferdig produkt, og man kan få med seg flere typer materiale til videre bearbeiding. Materialkunnskap om tresorter og deres bruksområder hører

med. Kniven er deretter det første redskapet som tas i bruk. Så kan huljernet følge. Til å begynne med arbeider elevene mest mulig på overflaten, med konvekse former og uten å hule ut i særlig grad. Eksempler på oppgaver kan være å lage enkle bruksting, for eksempel knagger, eller å skape stiliserte dyrefigurer og fantasiformer med utgangspunkt i selve emnet.

I 7. klasse brukes fortsatt primært ferskt tremateriale. Det arbeides ut fra helheten av ett emne, uten sammenføyninger. Etter at elevene tidligere har skåret ut gjenstander som man holder i hånden, kan sjuendeklassingene bruke høvelbenken for uthulingsoppgaver. Målet kan være å lage sleiver, øser eller skåler. Det kan for eksempel være et organisk formet fat som sammenfatter forskjellige elementer. En asymmetrisk bevegelse kan danne en formende strøm, og funksjonen av å skulle stå på et bord og inneholde noe, frambringer differensiering mellom nede og oppe. Skålformen skaper også en polaritet mellom inne og ute. Det er viktig med rytmiske og harmoniske slag med trehammeren mot huggjernet. Fremdeles er det hånden som korrigerer formen; det som kjennes som for mye fjernes ved hjelp av verktøy. Verktøyene blir en forlengelse av hånden, slik de også har fremkommet gjennom historien. Elevene blir fortrolig med bruk av ulike jern, sag, fil og rasp.

Fysikkopplæringen i 7. klasse innebærer et nytt møte med ulike materialers egenskaper. Trestykker til en xylofon, en klingende metallstreng, vann i glass – alle har de en klang, og de lar seg også bearbeide slik at de klinger bedre eller annerledes. Med enkle grep kan man lage instrumenter, også av gjenbruksmaterialer. Dette kan forbinde fysikk, musikk og håndverk.

Flere fagfelt og teknikker møtes i planleggingen og gjennomføringen av de forskjellige oppgavene som blir gitt i 7. klasse. Det handler om å bli sikker i bruk av redskaper og hjelpemidler, samt kunne lage mønster, ta mål og utføre gitte oppgaver.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget kunst og håndverk gjennom utforsking og praktisk arbeid samt refleksjon og vurdering av egne erfaringer og resultater.

8.–10. klasse

Linje og farge

I 8. klasse blir elevene kjent med perspektivtegning, som blir en ny måte å møte det tredimensjonale på. I perspektivtegningen blir det romlige gjengitt. Å eksperimentere med og etter hvert forstå hvordan avstander kan *konstrueres* langs fluktlinjer krever grundighet og tid. Hjelpelinjene fra gjenstand til fluktpunkt stiller krav til en billedmessig abstraksjonsevne. Tingene i det fysiske rommet skal fremstilles nettopp fra elevens ståsted, her og nå. Perspektivtegning krever noe av den samme visuelle forståelsen som skal til for å forstå lysets brytning i optiske instrumenter som speil og linser.

I en enkel skyggelære kan elevene tegne kule, sylinder, kjegle og kube som romlige legemer, grunnlagt på eksakte iakttakelser. Lysinnfallet kan varieres, nye forutsetninger oppstår, og halvskygger, kjerneskygger og slagskygger kan defineres og avtegnes. Dette har også sammenheng med faget astronomi i 8. klasse, der tegneøvelser med linjer og lys/skygge kan hjelpe elevene å forestille seg jorden utenfra. Da kan de lettere forstå hva jordens skråstilte akse i dens bane rundt sola betyr for årstidenes forandringer. Om man anstrenger seg for å begripe konsekvensene på tankeplanet først, vil en mer konkret demonstrasjon med modeller og lyskilder få en annen verdi.

I grafikk kan elevene gå dypt inn i en grunnleggende utforskning av ulike høytrykksteknikker Det krever en besinnelse i planleggingen med tanke på speilvending og invertering, der det man fjerner blir uten farge.

Arbeid med farger har ikke en sentral plass i 8. klasse, men kan hentes opp igjen knyttet til ulike hovedfagsperioder, som renessansen, oppdagelsesreiser eller innhold i biologifaget. Fargebruken kan også holdes tilbake til fordel for ulike sort/hvitt-teknikker og duse monokrome stemninger. Kullets muligheter utforskes videre, samt ulike blyantkvaliteter, vokskritt, pastell, tusjmaleri og skraveringsteknikker.

Sjablong, høytrykk og enkle grafiske teknikker på ulike papirkvaliteter og tekstil kan utvikles gjennom ungdomstrinnet. Bevisstgjøring av «det negative rommet» i arbeid med et motiv vektlegges, siden linjen ikke er et resultat av det som blir tegnet, men det som blir fjernet omkring linjen. Dette kan også gi elevene et innblikk i boktrykkerkunsten og det store arbeidet som ligger bak den håndlagde boken, både når det gjelder papir, illuminasjon og utarbeidelse av ornamenter.

Med utgangspunkt i ulike kunstverk kan elevene utforske ulike kunstuttrykk gjennom forvandlingsoppgaver. For eksempel kan et maleri gjøres om til en blyantskisse, et

grafisk trykk blir til en fargepastell osv. Motiver knyttet til den industrielle revolusjon lar seg bearbeide på denne måten. Naturstudier med vektlegging av det meteorologiske som atmosfære og skystudier, ulike årstider, værfenomener og motsatte stemninger av samme motiv er også gode oppgaver, gjerne i 9. klasse.

Både formmessige og mekaniske elementer i oppbygningen av knokler og muskler knyttet til anatomifaget i ungdomstrinnet kan utforskes gjennom tegning.

I 9. klasse kan sort/hvitt-uttrykket igjen gjerne utvides med rikere fargenyanser. Verden 'der ute' kan bli et slags speil for det 'her inne'; estetikk og etikk kan møtes i billedform. Malematerialene kan utvides til også å gjelde eksempelvis akryl, olje, egg, lim og tørre pigmenter.

Kunsthistorie

I 10. klasse er kunsthistorie et hovedtema. Det kan behandles både i hovedfagsperiode og fagtimer, og et hovedanliggende er å utvikle en grunnleggende evne til stilbestemmelse. Her kan man arbeide seg konkret og praktisk gjennom de ulike epokene, fra de første kjente kunstuttrykk og fram til og med barokken, med skissering av tiden fram til i dag. Elevene er selv med på å forme, tegne, male, for slik å tilegne seg forståelse for ulike kunsthistoriske uttrykk og deres plass i det store kulturbildet. Alt elevene har lært i de kunstneriske fagene gjennom grunnskolen tas i bruk i dette arbeidet. Hensikten er å belyse karakteristiske trekk i ulike epokers verdensforståelse. Elevenes praktisk-kunstneriske arbeid kan med dette bli en utforskende aktivitet, hvor de kan reflektere over og siden bedømme sider ved menneskehetens utviklingsgang og skiftende idémessige innhold. Kunsthistorien blir også en vei til selvforståelse, idet den skildrer noe av menneskets egen bevissthetsutvikling og indre vei. Spørsmål knyttet til dagsaktuelle visuelle uttrykk og virkemidler kan drøftes.

Digital bildebehandling som del av kunst- og håndverksfaget handler om å erfare, utforske og vurdere virkemidler som foto, film, sammenstilling av bilder og tekst osv. ut fra estetiske dimensjoner. Elevene kan da trekke inn og gjøre nytte av det de har lært om linje og farge gjennom hele grunnskolen. I tillegg kan elevene utforske teknikker og bruke ulike programmer for bilde- og filmproduksjon.

Form

Elevene prøver ut et mangfold av formuttrykk. Stadig flere parametere skal tas hensyn til, og etter hvert er det selve livet i den skulpturelle flaten som framheves og vektlegges: spenningen, bevegelsen, rytmen og pusten i flaten. Den plastiske flaten blir et samspill av konvekse og konkave tendenser. Iakttakelsen av de reelle bevegelsene i en form eller et motiv blir viktig, og motivets meningsinnhold kontra den reelle bruken av formspråk i en skulptur kan drøftes.

Å gi elevene motstand idet man definerer en oppgave som gir utfordringer – å gå motstrøms – er viktig for å vekke klarhet og bevissthet. Et fagtilpasset språk utvikles, eksempelvis ved å snakke om våkne og sovende former, tyngde og letthet og ved å bevisstgjøre former og mellomrom mellom former. Bevissthet om de forskjellige nivåer – nede, midten og oppe i en figur brukes i fremstilling av bruksgjenstander.

Elevene prøver ut individuelle løsninger av oppgaver. Oppgaver blir formulert med årsak og virkning som viktig referanseramme. Kravene til den tekniske bearbeidingen av materialet øker, samtidig som de indre dimensjonene blir stadig viktigere. For eksempel løser elevene oppgaver av mer geometrisk karakter, slik som arbeid med de platonske legemene. Dette er regulære polygoner som kan innskrives i og samtidig selv omskriver kuler; oppgaver som utfordrer elevenes evne til analytisk tenkning.

Målet er å kombinere det tekniske med det velformete. Om oppgavene er åpne, men innholdsrike, øves praktisk tenkning ved at ikke løsningene er gitt på forhånd. Det håndverksmessige går mer og mer over i det rent kunstneriske. Dreieskivens kulturelle betydning kan tematiseres i sammenheng med dette. Ved hjelp av den kunne håndverkeren trekke opp leire helt symmetrisk og dermed skape hverdagens bruksgjenstander. Men friformete, asymmetriske bruksgjenstander kan også fylle en oppgave, noe som kan utforskes og drøftes i håndverksfaget.

Relieff som arbeidsmåte tas i bruk. I et relieff tar bevegelser vekk materie og legger igjen materie på forskjellige steder. Elementet av dynamisk likevekt der noe kvalitativt lite oppveier noe kvantitativt større, kan øves gjennom å arbeide med strømningsformer. Relieffet kan enten forbli rene, frie former eller nærme seg figurative former, for eksempel ansiktsformer.

Å framstille en kniv er en oppgave for ungdomstrinnet. Å forme et brukbart knivskaft er en utfordrende oppgave. Knivskaftet må formes slik at det både yter motstand og tillater en stor variasjon av grep i forhold til ansats på trestykket som skal bearbeides, de forskjellige tresortenes krav til trykk osv. Elevene må utforske ulike formmuligheter som åpner for vekslende bruk av kniven, og for de forskjellige funksjonene den skal fylle. Samtidig skal skaftet og knivbladet få sin individuelle utforming og design.

I naturfag i ungdomstrinnet står humanbiologien i sentrum. Menneskekroppen er en kompleks sammenføyning av motsatte og mangfoldige formuttrykk. Elevene utfordres til å øve våken iakttakelse av lovmessigheter i kroppens formspråk og omsette det til eget formende uttrykk. For eksempel kan knokler studeres og modelleres. Hvordan har naturen løst den komplekse oppgaven det er å løfte en menneskeform opp som en vertikal struktur? Hva med leddene; hvilke bevegelser er de et resultat av? Hodeskallen skal formes etter en avstøpning. I kunsthistorien i 10. klasse kan elevene betrakte og kopiere skulpturer, ikke minst av menneskekroppen, fra forskjellige tidsepoker.

Materialer og teknikker

Elevene får erfaringer med nye og tyngre materialer som lær og metall og også papir. De blir utfordret til å tenke funksjon og hensiktsmessig teknikk og form. De skal kunne finne frem til riktig redskap og verktøybruk, og de må kunne ta nøye mål, forstørre, bruke hoderegning og logikk i arbeidet.

Arbeidet med lær krever svært høy grad av nøyaktighet, utholdenhet og særlig oppmerksomhet på grunn av dets elastisitet. Tilskjæring må skje under størst mulig konsentrasjon og riktig bruk av krefter. Nye redskaper blir introdusert.

Elevene blir kjent med mønsterkonstruksjon i forbindelse med lær, men også i arbeidet med ull og tovete gjenstander, for eksempel votter eller tøfler.

I strikking, hekling, veving og broderi spenner oppgavene over et større register enn før i oppgaver som appellerer til elevenes evne til kreativitet og deres ønske om friere utfoldelse. Maskinsøm, gjerne i forbindelse med redesign, videreutvikles gjennom ungdomstrinnet med økende vanskelighetsgrad. Brikkevev, og forståelse av denne teknikkens historie og muligheter, gir utfordring både for tenkningen og fingerferdighetene.

Maskiner som forenkler arbeidet, tas i bruk. Ikke minst får symaskinen en sentral plass når hovedoppgaven er å sy klær i forskjellige materialer og kvaliteter.

Elevene har nå nødvendig styrke og motorikk for å håndtere jern. Å kjenne hva det vil si å gløde jern til det blir mykt, for så å kunne forme det på ambolten, er essensielt for å få innsikt i dette materialet og dets betydning for historien, samtiden og framtiden.

Trevirke er langt mer enn materiale for sløydgjenstander. Elevene blir kjent med trærne som fornybar ressurs og at trevirke som fiber og råstoff, som cellulose, benyttes til en rekke produkter, blant annet viskose og papir.

Jo flere materialer elevene gjør erfaringer med, desto bedre: kobber, sølv, glass, stein, leire, gips eller betong. De kan med fordel også utfordres til å utforske materialer knyttet til industri- og storproduksjon, materialer som også hører til framtidens muligheter og utfordringer. Elevene undersøker hvor materialer og tekstiler kommer fra og hvordan de blir produsert. De oppsøker kunnskap om nedbrytbare og ikke nedbrytbare materialer og drøfter miljøutfordringer knyttet til gjenbruk, resirkulering og avfallshåndtering.

I 10. klasse kan materiallære og tekstilkunnskap utvides og samtidig sammenfatte kunnskap og erfaringer fra grunnskoleårene. Kunstfibrene kan drøftes og utforskes med sine sterke og svake sider og sees i sammenheng med økologi og miljøkonsekvenser.

Underveisvurdering

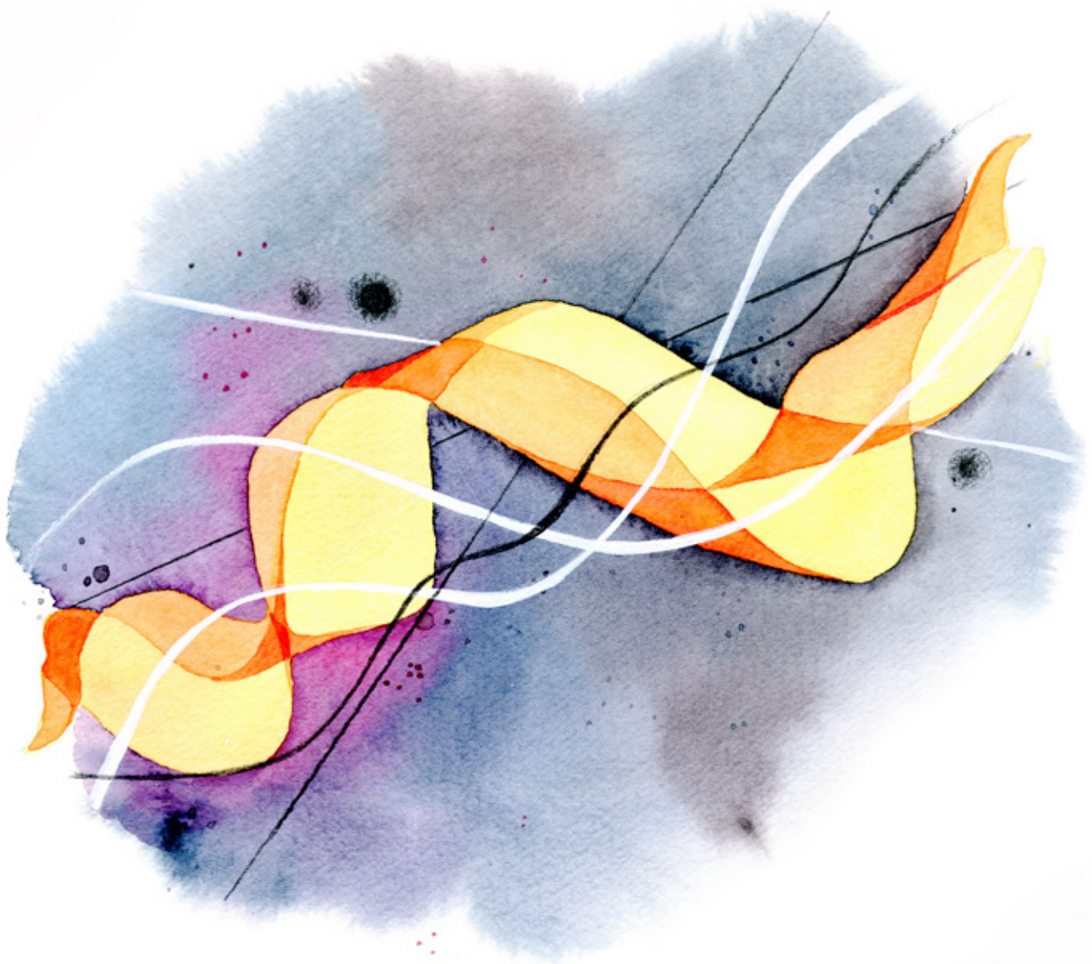
Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget kunst og håndverk gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over kunst- og håndverksfaglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere både egne erfaringer og resultater og kunsthistoriske emner. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget kunst og håndverk.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk utøvelse i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven er fortrolig med fagets hovedområder; linje, farge og form i forbindelse med ferdigheter i verktøybruk, teknikk og estetiske virkemidler, samt kjennskap til materialer og deres funksjonalitet. Sluttvurderingen skal også vise i hvilken grad eleven kan gjøre rede for sammenhenger og perspektiver i kunsthistorien.

Tilbake til innhold

Musikk

Formål og perspektiv

Musikken berører og beveger, skaper kultur og identitet, forbinder og markerer avstand. Gjennom musikalsk deltakelse knyttes bånd mellom mennesker. Denne musiske forbindelsen mellom enkeltmennesker og fellesskapet gjør musikken til en viktig identitetsskaper.

Musikken forbinder tradisjon med innovasjon og skaper sammenhenger i tid og rom. Derfor har musikken historisk sett vært en av pedagogikkens mest sentrale aktiviteter. Gjennom sang og instrumentalmusikk kan barn og unge oppleve og uttrykke nåtidens og fortidens store register av følelser og stemninger. Musikk har derfor en sentral plass i en skolehverdag hvor det tilstrebes å legge til rette for å utvikle bærekraftige relasjoner mellom mennesker og mellom mennesket og verden.

Musikk skapes av den enkelte, i et fellesskap og for et fellesskap. Musikalsk utfoldelse kan være en lekende, inspirerende og annerledes aktivitet som beriker skolehverdagen og elevenes samvær på skolen. Den kan gi rom for det kreative, spontane og uforutsette, men også for øving og utholdenhet som nøkkel til mestring og trygge ferdigheter.

I grunnskolen fokuseres det på det øvende og utøvende, og musikkteoretiske elementer sees i relasjon til dette. Elevene møtes og samhandler hver dag i det musikalske feltet, samtidig som musikk er et eget fag med en alderstilpasset progresjon. Fra pentaton musikk og enkle folkemelodier går veien via dur og moll til avansert tonalitet. På en tilsvarende måte øker kompleksiteten i rytmer, melodier, flerstemthet og instrumentering og fra akustisk analog musikk til digitale mediers muligheter.

Det er et grunnleggende steinerpedagogisk prinsipp at veien til musikalsk opplevelse og forståelse går gjennom egenaktivitet, ved at elevene selv skaper musikk og lytter til hverandres framføringer. Musikkfaget i Steinerskolen er derfor primært et utøvende kunstfag hvor elevene er aktive medskapere og deltakere i musikalsk praksis.

Musikkopplæringen i Steinerskolen søker å ivareta musikalsk mangfold og bredde. Verdens musikalske tradisjoner, kunstmusikk, improvisert og rytmisk musikk er alle deler av fagets innhold. Elevene introduseres til ulike sjangrer og musikkuttrykk i en progresjon som vektlegger aldersmessig tilpassing og tilknytning til faglige innhold gjennom grunnskoleårene.

De ulike musikalske uttrykkene legger til rette for å kunne se musikken for seg, men de kan også settes inn i en større kulturell og global sammenheng. Samisk musikktradisjon er del av denne siden av musikkfaget. Ved at elevene tar aktivt, reflekterende

og skapende del i et musikalsk mangfold kan interesse for og innlevelse i ulike kulturers uttrykksmåter stimuleres og videreutvikles.

Sangen står sentralt i musikkfaget. Gjennom sangen kan elevene bli kjent med egen stemme og dens varierte uttrykksmuligheter samtidig som det gir øvelse i å delta i et musikalsk fellesskap. I musikkarbeidet vektlegges sanggleden og utviklingen av ferdighetene til å synge alene og sammen med andre. Når sang øves gjennom alle skoleår, fra enkle pentatone melodier til krevende flerstemmig korsang, legges også et fundament for en musikkhistorisk danning.

Bruk av enkle pentatone fløyter, og deretter fløyter med et større register, danner et allment grunnlag for instrumentalspill. Å spille et blåseinstrument krever koordinasjon av lufttilførsel, ansats og fingerkontroll. På tilsvarende måter byr de ulike instrumentene på ulike utfordringer og uttrykksmuligheter. Derfor gis det grunnleggende innføring i å spille på forskjellige instrumenter, for eksempel stryke- og blåseinstrumenter på mellomtrinnet og introduksjon til gitar, rytmisk musikk og samspill på ungdomstrinnet.

Elevenes jevnlige deltakelse i framføring av musikk, og aktiv lytting til hverandres framføringer, gir mulighet for allsidig musikalsk erfaring i løpet av grunnskoleårene.

Framføringene er et viktig element i skolens sosiale liv og fellesskap i form av årstidsfeiringer, fester og andre markeringer.

Musikkprosjekter kan involvere hele klassen, flere klasser eller hele skolen i form av syngespill, opera, musikaler og skuespill med musikk. I musikkprosjekter får elevene mulighet til gjennom fellesskapets kraft å løftes utover seg selv og egne begrensninger og slik erfare uante muligheter i hva et fellesskap kan få til.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- imitere enkle rytmer og melodier
- delta i et variert repertoar av sanger, sangleker og rytmisk språk
- delta i framføring med sang, samspill og bevegelse
- lage og spille enkle melodier på et instrument sammen med lærer
- delta i å utforme og utføre små stykker med tale, sang, bevegelse og spill

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- samtale om og reflektere over musikk som uttrykk for tradisjon, kultur og individuelle preferanser
- bruke stemmen og delta i unison og flerstemt sang
- synge eller spille enkle melodier etter gehør og noter
- anvende notesystemet i g-nøkkel
- gjøre rede for grunnelementer i musikklæren: takt, rytme, dur/moll
- gjenkjenne og betegne intervaller

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bruke stemmen og kroppen i musikalske oppvarmingsøvelser og korsang
- øve inn og framføre sanger fra ulike sjangrer, kulturer og historiske epoker
- delta i samspillgrupper med sang og instrumenter
- benytte et partitur med g- og f-nøkkel
- gjenkjenne ulike musikksjangrer og beskrive noen av deres grunnelementer
- beskrive noen typiske kjennetegn for sentrale komponisters musikk
- utforske og diskutere betydningen av musikk som et menneskelig uttrykksmiddel og i et samfunnsperspektiv

Sentrale innhold

Nedenfor nevnes sentrale innhold i arbeidet med musikk. Lærerne, gjerne klasselærer og musikklærer i samarbeid, vurderer og foretar utvalg, vektlegging, variasjon og utvidelse av innholdene for å tilpasse musikkfaget til elevgrupper, klassetrinn og lokal læreplan. Temaer som nevnes i ett klassetrinn kan videreføres i det neste/de neste klassetrinnene.

2. klasse

- Pentatone sanger tilknyttet årstid/høytid, med vektlegging av enstemmighet og unison klang og melodi
- Barnesanger fra Norge og andre land
- Rytme- og sangleker med bevegelse
- Pentatont fløytespill
- Klang- og rytmeinstrumenter

3. klasse

- Pentatone sanger i modale tonearter og sanger med dur/moll-tonalitet
- Folkeviser og tradisjonssanger knyttet til årstidsfeiringer og høytidsmarkeringer
- Rytme- og sangleker med bevegelser til
- Pentatont fløytespill
- Klang- og rytmeinstrumenter

4. klasse

- Utvidelse av sangrepertoar med kanon og flerstemmige sanger
- Sang og dans knyttet til primæryrker og til samisk kultur
- Pulsøvelser med klapping eller rytmeinstrumenter
- Enkel notelære
- Introduksjon til C-fløyte

5. og 6. klasse

- Flerstemt sang
- Fløytespill, to- og trestemmig
- Introduksjon til et strykeinstrument eller et annet strengeinstrument
- Folkesanger og folkedans fra ulike kulturer
- Musikalske leker: sanglek, rytmelek
- Videreføring av enkel notelære og notesystem i g-nøkkel
- Grunnleggende om rytme, puls og takt

7. klasse

- Visesang med tekster på forskjellige språk
- Innstudering av en middelalderballade eller annen musikk knyttet til middelalderen
- Instrumentale arrangementer og aktiviteter
- Grunnleggende oppvarmingsøvelser for sang
- Musikalske leker: sanglek, rytmelek
- Musikkhistoriske lytteeksempler
- Komponistbiografier
- Grunnleggende om instrumentgruppene i et symfoniorkester
- Introduksjon til intervallene og dur/moll
- Noteskriftens opprinnelse; g-nøkkel og f-nøkkel

8. klasse

- Sang i ulike sjangrer
- Oppvarmingsøvelser for sang
- Musikalske leker og øvelser: sangleker, bevegelser, rytmiske øvelser, improvisasjon, komposisjon
- Samspill i grupper med djembe eller andre rytmeinstrumenter, og/eller gitarspill med enkel besifring
- Sentrale trekk ved en musikkhistorisk epoke, med lytteeksempler
- Komponistbiografier
- Rytme, puls og takt: f.eks. 3/4, 4/4, 6/8
- Grunnleggende om notasjon for rytme
- Begreper for musikkuttrykk, for eksempel crescendo, forte/piano, ritardando, i tilknytning til det utøvende musikkarbeidet

9. klasse

- Sang i ulike sjangrer
- Oppvarmingsøvelser for sang
- Musikalske leker og øvelser: sangleker, bevegelser, rytmiske øvelser, improvisasjon, komposisjon
- Videreføring av samspill i grupper med djembe eller andre rytmeinstrumenter, keyboard og/eller gitarspill med enkel besifring
- Bruk av partitur med g- og f-nøkkel
- Akkompagnement til sanger, i gruppe eller hel klasse
- Sentrale trekk ved en musikkhistorisk epoke, med lytteeksempler
- Komponistbiografier
- Forskjellige akkorders oppbygging; treklanger
- Afroamerikansk sangtradisjon: work songs, spirituals, bluesmusikkens opprinnelse og videre utvikling, med lytteeksempler og/eller musikalsk aktivitet
- Samtaler om musikk som menneskelig uttrykksmiddel
- Teknologi og musikalske uttrykk i aktuelle musikksjangrer

10. klasse

- Sang i ulike sjangrer
- Korsang
- Oppvarmingsøvelser for sang
- Musikalske leker og øvelser: sangleker, bevegelser, rytmiske øvelser, improvisasjon, komposisjon
- Sentrale trekk ved en musikkhistorisk epoke, med lytteeksempler
- Symfoniorkesterets oppbygging i forbindelse med musikkhistorie; de forskjellige instrumentgruppene
- Komponistbiografier
- Repetisjon og fordypning av musikkteoretiske emner fra 8.–10. klasse
- Samtale og kritisk refleksjon om musikk som menneskelig uttrykksmiddel og musikk i et samfunnsperspektiv

Sentrale arbeidsmåter

2.–4. klasse

I disse skoleårene gjennomstrømmer musikken hele skoledagen. Sang og instrumentalmusikk starter og avslutter dagen, er faste innslag i språktimer og andre fagtimer, og først og fremst integrert i den daglige hovedfagstimen. Her øves sang, fløytespill, bevegelse til musikk, sang- og rytmeleker. Eksempelvis kan et repertoar av sanger, sangleker og musikalsk-rytmiske bevegelsesleker knytte seg til natur og årstid, en kommende høytidsmarkering eller motiver fra aktuelt fortellerstoff. Gjennom et antall uker blir klassen kjent med og innøver repertoaret. Utvalget kan inneholde både kjent, halvkjent og nytt stoff, og variasjon og improvisasjon skal ha rom ved siden av gjentakelse og øvelse. Å øve, og dermed bli oppmerksom på, variasjon i styrke, dynamikk og tempo inngår i det daglige arbeidet.

Å utvikle en sangkultur i klassens sosiale fellesskap står sentralt. En grunnleggende arbeidsmåte på disse trinnene er musikalsk innstudering via gehør. Med læreren som forbilde resiterer elevene i kor og gjentar melodier, strofe for strofe. Etter hvert kan elevene også lese tekstene som læreren skriver på tavlen.

I 2. og 3. klasse lar unison sang, hver dag og med lærer som trygg ledsager, elevene bli kjent og fortrolig med sin egen stemme. Dette danner et grunnlag for å arbeide videre med flerstemmig sang i 4. klasse. Pentatone melodier utgjør en sentral del av sangutvalget, ved siden av sanger fra eldre og nyere barnesangskatt og modale sanger fra folkelig tradisjon.

Læreren trekker inn forskjellige melodi- og rytmeinstrumenter som en del av det musikalske arbeidet. Enkle intervallfløyter er en start for å øve pust, ansats og begynnende fingerkontroll. En pentatonfløyte utvider toneomfanget og kan være et daglig øvelsesfelt, gjerne i perioder, i 2. og 3. klasse. Med lærer som tydelig forbilde blir de unge elevene fortrolig med god tonedannelse og gode vaner for samspill. De øver å spille for hverandre og å lytte til hverandre.

På fløyten kan elevene bruke gehøret til å finne og spille melodier som de kjenner fra sang. Noter brukes ennå ikke, men læreren – og etter hvert elevene – viser tonehøyder og melodiføringer med armbevegelser.

Enkle rytme- og klanginstrumenter og barneharper tas i bruk på varierte måter, blant annet for ostinater til kjente melodier. Det skapes rom for improvisasjon og elevinnspill til rytmer og melodier.

I 4. klasse kan en ta i bruk diatoniske C-fløyter. Litt etter litt, ved hjelp av tilpassete øvelser, mestrer elevene det nye instrumentet. Elevene arbeider med enkel notelære. Å spille etter noter er allikevel fremdeles i sin spede begynnelse, og elevene vil primært spille melodier som de kjenner fra sang. Sang og instrumentalspill følges ad og danner en helhet. I 4. klasse tar en i bruk sang i kanon og i enkel flerstemthet. Å både holde sin egen stemme og lytte til de andres er en utfordring og en tilfredsstillelse å mestre.

I forhold til lokal læreplan kan elevene i løpet av 2.–4. klasse øve grunnleggende teknikk for og samspill med et strykeinstrument, primært fiolin.

Arbeidet med musikk innbyr til lek og kreative innspill, f.eks. gjennom aktiviteter som «spørsmål-svar» eller bevegelser på ring til forskjellige sanger. Læreren leker med disse elementene og lar elevene gjenta sekvensene.

Læreren akkompagnerer til sangene og/eller involvere enkeltelever eller grupper i å utvikle akkompagnement. Her vil klassen kunne erfare og oppleve både variasjon og belivende musikalske elementer i arbeidet med musikken.

Et variert og kontinuerlig musikkarbeid i 2.–4. klasse legger et viktig grunnlag for den videre musikkopplæringen.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget musikk gjennom lek, utforsking og praktisk utøvelse med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Det daglige musikkarbeidet med sang og samspill fortsetter, vanligvis med ukentlige musikktimer i tillegg, eventuelt også kortimer. Musiseringen knyttes til årsløpet og høytider og til temaer i geografi, religion, kulturhistorie og naturfag. Både små perler fra klassisk kunstmusikk, nyere rytmisk musikk og musikk fra ulike kulturelle og folkemusikalske tradisjoner hører til i et variert repertoar. Samtidig legges det vekt på utvikling av musikkfaglig kunnskap og ferdighet. Det legges til rette for samtale og refleksjon om musikkens betydning og mangfoldige uttrykk i ulike tradisjoner og kulturer og hva musikk kan bety for hver enkelt.

Arbeidet med musikkteori i 5., 6. og 7. klasse sees hele tiden i sammenheng med det utøvende og med musikken det arbeides med. Musikkuttrykk forklares ut fra sangene klassen synger. Intervallene både lyttes til og settes i relasjon til åpningsstrofer av kjente sanger. Slik forbindes intervallenes abstrakte begreper med en klingende opplevelse og settes i sammenheng med allerede kjent stoff.

Musikalsk, utøvende arbeid i klassefellesskapet danner grunnlaget for elevenes egen musikalske erfaring og kan virke oppbyggende for klassens sosiale liv. Her bidrar musikkopplæringen til å løfte fram betydningen av den enkeltes ansvar for et helhetlig resultat og gi elevene en opplevelse av at hvert enkelt bidrag er viktig for den større sammenhengen.

C-fløyten kan forbli klassens felles instrument, men musikkarbeidet utvides og differensieres, for eksempel med alt- og tenorfløyte, gjerne supplert med gitar, strykeinstrumenter og rytmeinstrumenter.

Gode rutiner for arbeidet med musikk styrker utviklingen en musikkultur i skolehverdagen. I arbeidet med ulike folkemusikalske tradisjoner kan foreldre ved skolen eller lokale folkemusikere være en ressurs å spille på. Det handler om levende, muntlig formidling av dette tradisjonsrike musikalske stoffet. Det er også mulig å trekke inn folkedans som et element i dette arbeidet.

Musikklæreren arbeider aktivt med å legge til rette for en fortrolighet til musikalsk aktivitet hos elevene ved f.eks. å engasjere dem i sangleker som ufarliggjør det å ta skapende del i fellesskapet gjennom lekens element. Rytmiske klappeøvelser hvor klassen gjentar det musikklæreren klapper, bygger en fellesskapsfølelse gjennom det rytmiske elementet. Oppvarmingsøvelser for sang tar bort fokus på egen prestasjon og kan virke frigjørende med vekt på øving og lek. Læreren lager rom for improvisasjonsøvelser.

Flerstemt sang i en bredde av sjangrer øves inn, eventuelt også i et jevnlig korarbeid på tvers av klasser. I 7. klasse står arbeid med en middelalderballade eller annen større sang sentralt.

I 5. klasse blir elevene introdusert for brøkregning, og de blir da kjent med matematiske begreper som også benyttes i musikken når taktarter og noteverdier omtales: 3/4-dels

takt, 4/4-dels takt, samt fjerdedelsnote, halvnote osv. Det er derfor hensiktsmessig å introdusere taktarter og noteverdier i etterkant av at elevene har lært brøkregning og blitt fortrolig med begrepene som benyttes i notelæren. Elevene lærer deretter om noteskriftens opprinnelse, om g-nøkkel og f-nøkkel, og de øver på varierte måter å spille og synge etter noter.

I 7. klasse har klassen mulighet for å gå dypere inn i det musikalsk utøvende i klassefellesskapet. Klasseorkester settes sammen ut fra den konkrete elevgruppens ønsker og muligheter. Elevene tas med i arbeidet med å utvikle akkompagnement og arrangementer.

Musikalske erfaringer og kunnskap danner en innfallsvinkel til fysikktemaet akustikk i 7. klasse, der blant annet forsøk med forholdet mellom strengelengde/høyde på vannsøyler og tonehøyde inngår.

Komponistbiografier kan gi elevene i 7. klasse, og i de kommende årene, en opplevelse av hvordan musikk og liv er forbundet hos en komponist. Musikerbiografier kan også være aktuelt. Lytteeksempler kan forsterke disse erfaringene. De musikalske erfaringene utvides også gjennom eurytmifaget, der elevene arbeider med hvordan ulike musikalske innhold kan uttrykkes gjennom bevegelse.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget musikk gjennom utforsking og praktisk utøvelse.

8.–10. klasse

Hovedvekten av musikkfaget ligger i egne musikktimer. I tillegg kan det daglige innslaget av sang og samspill fortsette. I 8. og 9. klasse arbeider læreren med elevene i mindre, roterende samspillsgrupper. Rytmeøvelser knyttet til forskjellige rytmeinstrumenter kan utformes og øves sammen med elevene i forskjellige grupper. Elever og lærer øver i fellesskap på forskjellige rytmemønstre som deretter settes sammen til en helhet. Disse varieres og utvides etter hvert og i takt med gruppens progresjon. Innarbeidete pauser, eller såkalte «breaks», kan være et engasjerende virkemiddel i denne formen for samspill. Elevene vil også etter hvert selv kunne ta mer aktivt og skapende del i dette arbeidet sammen med musikklæreren. En og en elev lager og spiller enkle rytmemønstre i f.eks. 4/4- eller 6/8-takt, som de andre deretter gjentar. Sammen med elevene utforsker læreren improvisatoriske elementer i denne sammenhengen. Det samme er mulig for samspillgrupper med variert instrumentbesetning eller i arbeid med grunnleggende gitarspill.

Musikkprosjekter som f.eks. skuespill med innstudering av musikk gir muligheter for solooppgaver for enkeltelever eller mindre grupper. Dermed kan elevene ta større ansvar både i planlegging og utforming av det musikalske arbeidet. Det legges til rette for elevmedvirkning og interaksjon.

Historietemaer i ungdomstrinnet knyttes til musikkfaget, i de daglige hovedfagstimene eller i musikktimene. Relevant musikkteori og musikkhistorisk sjangerkunnskap formidles gjennom lytteeksempler eller utvalgte stykker som samspillgrupper eller klassen øver og arbeider med. Arrangementene av disse stykkene kan oppstå i samarbeid mellom lærer og elever, basert på avtalte, felles grunnideer, i form av improvisatorisk arbeid eller som en kombinasjon av disse. I denne sammenhengen legger musikklæreren til rette for samtale og refleksjon knyttet til utfordringer i arbeidsprosessen og om erfaringene ved musikalsk samspill. En samtale om musikk som et menneskelig uttrykksmiddel i relasjon til f.eks. melodi, klang og rytme kan oppstå.

I 10. klasse fordypes musikkopplæringen gjennom arbeid i klassefellesskapet. Elevene repeterer og videreutvikler utvalgte, sentrale temaer fra de foregående årene på ungdomstrinnet. Klassen deles inn i stemmegrupper for kor og øver både samlet og hver for seg. Det er mulig å gjennomføre en individuell stemmeprøve for å etablere korarbeid i klassefelleskapet.

I forbindelse med gjennomgang av symfoniorkesterets oppbygning og de forskjellige instrumentene, besøker klassen en orkesterøvelse der dette er mulig, i skolens nærhet eller som del av en klassetur. Musikkformidlingen trekker veksler på andre medier som f.eks. musikkhistoriske spillefilmer eller musikkprogrammer. Musikk er også knyttet til teknologiske aspekter som kan inngå i sammenheng med IKT-faget på ungdomstrinnet. Aktuelle teknologibaserte musikksjangrer kan utforskes og erfares gjennom lytteeksempler og egne utøvende forsøk.

Fortellinger om komponisters og utøveres liv og virksomhet sammen med relevante lytteeksempler legger til rette for refleksjoner og samtaler om musikkens virkekraft og dens eksistensielle dimensjoner. Sentrale spørsmål og temaer for samtale og diskusjon på dette trinnet kan være på hvilken måte musikk har vært og er knyttet til samfunn og kultur. Dette utvides ved at elevene gjør en musikkfordypningsoppgave hvor de

i muntlig form og ved hjelp av lytteeksempler, eller egenframførte musikkstykker, presenterer et musikkstykke, en musikksjanger, en komponist eller en artist.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget musikk gjennom å utøve musikk sammen med andre og å utforske, diskutere og reflektere over musikkfaglige emner. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget musikk.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal basere seg på elevens kompetanse i utøvelsen av musikk og elevens kunnskap om musikkfaglige emner. Den skal vise hvordan eleven bruker musikalske grunnelementer på kreative måter samt prøver ut og vurderer innspill fra andre i eget skapende arbeid og i samspillgrupper.

Tilbake til innhold

Eurytmi

Formål og perspektiv

Eurytmien er en bevegelseskunst som ble utviklet av Rudolf Steiner ved begynnelsen av det 20. århundret. Som kunstform og skolefag tar eurytmien utgangspunkt i språket og musikken. Ved å lytte til hva språk og musikk formidler, vil utøverne av eurytmi skape bevegelser som uttrykker og synliggjør dette. Slik handler eurytmien om å skape lyttende og lytte skapende i dansende bevegelse. Koblingen mellom oppmerksom lytting og kreativ respons er et viktig kjennemerke for eurytmifaget.

Eurytmien er bygget opp slik at elementer i språket og musikken uttrykkes gjennom bestemte bevegelser. Hver vokal og konsonant har sine bevegelsesformer. Også grammatikken kan uttrykkes eurytmisk. Tilsvarende har musikkens toner og intervaller, rytmer og harmonier sine eurytmibevegelser. Språkets og musikkens form, men også innhold, stil og sjanger ligger slik til grunn for eurytmiens bevegelser. På denne måten fordyper eurytmifaget opplæringen i språk og musikk. Ved å sanse, oppleve og uttrykke språklige og musiske kvaliteter med den dansende kroppen som instrument, kan elevene forbinde seg dypt og kreativt med disse.

I eurytmifaget vil elevene gjennom øvende bevegelse arbeide med koordineringen av egen kropp og samtidig bevege seg i samklang med de andre. Eurytmien krever oppmerksomt samarbeid og inviterer til et ekspressivt fellesskap. Slik tiltaler faget skaperglede, engasjement og kreativitet i samarbeid. Verdier som oppmerksomhet, hensyn og samhandling kan styrkes gjennom de kunstneriske eurytmiøvelsene. Likeledes kan de etiske og dannelsesmessige kvalitetene som finnes i språket og musikken fordypes i eurytmien.

Eurytmi undervises i steinerskolen i alle klasser og følger de samme grunnideene om progresjon som skolens øvrige fag. De første skoleårene bidrar eurytmifaget til en viktig sosialiseringsprosess og til opplevelse av trygghet i koordinering av kroppen. Elevenes umiddelbare evner til etterligning, interesse og innlevelse er grunnlaget for arbeidet. Øvelse i å lytte til musikk og språk står sentralt.

På mellomtrinnet knyttes eurytmiarbeidet fortsatt til innhold fra andre fag, samtidig som elementene i språk og musikk øves systematisk. På ungdomstrinnet utfordrer eurytmifaget i sterkere grad elevene individuelt til å opparbeide selvstendighet i egne kroppsuttrykk og bevegelser. Eurytmi bringer bevegelse inn i læringsarbeidet gjennom hele grunnskoleløpet.

Eurytmien står i tverrfaglig dialog med store deler av steinerskolens læreplan. Faget søker å fordype både innhold og formkvaliteter i språklige og musiske fag. Det henter innhold og inspirasjon fra samfunnsfagene, naturfag, geografi og matematikk. Ved at faglige temaer øves eurytmisk inviteres elevene til fordypende, estetiske og fellesskaps-dannende møter med faginnholdet. Ofte inkluderes eurytmielementer i små og store teaterprosjekter, månedsfester og årstidsfester.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bevege seg i et pedagogisk ledet dansende fellesskap
- øve trygghet i forhold til egen motorikk og i forhold til krysskoordinasjon
- utføre bevegelser til rytmer, motiv og enkle melodier
- gjenkjenne og utføre bevegelser til alfabetets lyder
- gjenkjenne og vise kontraster i bevegelse som fort - langsom og tung - lett
- uttrykke karakteristiske trekk hos ulike dyr og skikkelser og hos naturelementer som vind, snøfnugg, blomst, bølge, på enkle, lekende måter
- utføre former i fellesskap, som sirkel, linje, kurver, speilformer, trekanter, firkanter og kroneform

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- differensiere mellom norrønt og gresk versemål og uttrykke versemålene gjennom bevegelse
- gjennomføre og kombinere enkle geometriske former og stavøvelser til et helhetlig uttrykk i gruppeoppgaver
- utføre enkel koreografi bygget på elementer som bass - diskant, motivinndeling, sekvenser, spørsmål og svar
- gi enkle prosatekster og dikt et eurytmisk uttrykk
- anvende takt, rytme, tonehøyde og noteverdier i arbeidet med et musikkstykke
- delta i eurytmisk framvisning av utvalgte koreografier for et publikum

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- skape og uttrykke helhet og sammenheng mellom form, innhold og gester i lyriske, episke og dramatiske tekster sammen med andre
- gi et samlet og helhetlig bevegelsesuttrykk til utvalgte musikkstykkers innhold og form sammen med andre
- bruke grunnelementer i språk og musikk i arbeidet med egne koreografier
- utføre stavøvelser med sikkerhet, samt skape egne former og koreografier bygget på disse
- utføre ulike geometriske former og formforvandlinger
- planlegge, innøve og delta i fremførelser av eurytmi for et publikum, hvor arbeidet med kostymer og scenebelysning inngår

Sentrale innhold

2.–4. klasse

- Rim, regler, små og store eventyr og fortellinger
- Vokaler og konsonanter
- Enkle rytmeøvelser i språk og musikk, med hopp og klapp o.l.
- Tempo, fraser og motiv i enkle musikkstykker og små dikt
- Kvintintervallet, C-durskala og dur og moll som stemninger
- Øvelser i å gå rake og runde veier knyttet til former i rommet
- Ulike former: ring, trekanter, firkanter, kurver, åttetall, spiraler, speilformer, fletteformer
- Tradisjonelle sangleker og leker
- Koordinasjons- og ferdighetsøvelser
- Sammentrekning og utvidelse på kretsen

5.–7. klasse

- Norrønt versemål/alliterasjon
- Attersteg/færøysteg
- Apollinske former; frontalitet
- Greske versemål: jambe, troké, daktylos, anapest, heksameter
- Formøvelser og retningsvekslinger med sirkel, trekant, firkant, speilformer, spiraler, harmonisk åttetall, meanderform, polonese
- Geometriske former og formforvandlinger med trekanter, firkanter, femkanter og stjerneformer
- Motiver, puls, taktarter og noteverdier i musikk
- Skalaer, dur og moll
- Form- og flytøvelser, individuelt og i gruppe
- Ulike stavøvelser

8.–10. klasse

- Dikt, prosatekster og ballader i ulike språk og dialekter
- Dagsaktuelle temaer belyst i tekster fra verdenslitteraturen
- Korte og lengre musikkstykker fra ulike tider og tradisjoner
- Fordypning av grunnelementer og deres innbyrdes samspill, både i språk og musikk
- Fraseringer, pauser og cesurer, flyt, dynamikk, rytme, puls, melodi, dur, moll og dissonanser
- Motsetninger og kontraster i innhold og form, for eksempel humor og alvor
- Fotstillinger, hodestillinger og sjelegeberder knyttet til uttrykk og karakter
- Grammatikalske øvelser knyttet til verb og substantiv
- Sosiale øvelser som for eksempel Jeg-Du-Vi
- Stavøvelser i ulike kombinasjoner og komposisjoner, i forhold til kropp, rom og retning
- Geometriske former og formforvandlinger
- Eurytmiske grunnformer som åttetall, ellipse, sirkler og spiraler varieres og utvikles i vanskelighetsgrad
- Variert bruk av speilformer og bevegelseskanon i koreografier
- Gruppearbeid med øvelse i å skape egne koreografier
- Tverrfaglige prosjekt

2.–4. klasse

Ulike stemninger knyttet til fortellinger, dikt og musikkstykker setter rammen for eurytmi i 2.–4. klasse. Arbeidsmåten i eurytmifaget skal utfordre og styrke de unge elevenes evne til innlevelse og til å delta og gjøre med ved å etterligne. Elevene oppøver og trener sine bevegelsesferdigheter gjennom lek, improvisasjon og koreografiske former, i spennet mellom det finmotoriske og grovmotoriske, mellom sentrum og periferi, mellom kaos og form. Koreografiene i 2.–4. klasse tar utgangspunkt i store gruppeformer, som sirkelen, ellipsen, firkanter, trekanter, åttetall i ulike formasjoner, eller speilbildeformer. Alle formene kan med sine ulike formspråk styrke elevenes orienteringssans i forhold til rommets retninger, og retningenes forhold til hverandre, men også lydhørheten i samspillet mellom dem. Musikk og dikt fremmer flyt og liv i dette arbeidet og støtter opp under en følelsesmessig forståelse i forhold til motiv og dynamikk. Kunstnerisk formet språk og musikk gir rammer for bevegelsenes begynnelse og slutt.

En musiker ledsager gjerne eurytmiarbeidet for å understøtte innholdet i undervisningen, både språklig og musikalsk, med musikk på piano, eller med stryke-, blåse- og rytmeinstrumenter.

Det muntlig formidlete språket og bruken av akustiske instrumenter understøtter elevenes oppmerksomhet. Elevene stimuleres til aktiv lytting i møte med språkets lyder og i arbeid knyttet til rytmer, puls, melodi og motiv/tema, både musikalsk og språklig.

Eurytmiens ulike gester og koreografier støtter opp under en språklig intuitiv helhetsforståelse hos elevene i sammenheng med skrive- og leseopplæringen.

De fleste øvelsene blir gjort i en felles krets eller gjennom enkle gruppeform-koreografier, spiralformer eller flettemønstre. En slik arbeidsmåte legger til rette for gode sosialiseringsprosesser, som for eksempel å finne plassen sin i ulike gruppekonstellasjoner med medelever.

I 2. klasse knyttes musikkstykker til arbeidet med enkle koreografier og til øvelser i å orientere seg i rommet. Å danne en ring midt i rommet er en stadig tilbakevendende utfordring. I de første årene har elevene gjerne faste plasser i ringen, som kan være gode og faste holdepunkter når de skal danse og bevege seg i et stort rom uten bord og stoler. Elevene kan følge eurytmilæreren i en lang rekke inn i rommet, som bølger seg inn, langsomt eller fort, trampende, listende, hoppende, springende, alt etter hva musikken uttrykker av rytmer og stemninger.

Elevene gjør med i eurytmilærerens bevegelser: alle løfter armene i været og strekker seg opp på tå, eller setter seg ned på huk, alt ettersom melodiene stiger eller faller. På samme måte blir følelsen for motiv i små musikkstykker eller språkregler oppøvd ved å gå sammen inn til sentrum av kretsen på ett motiv og ut igjen på neste motiv, mot periferien. Kretsen blir liten og i neste øyeblikk stor. I vekslingen mellom høyt og lavt, stor og liten, sentrum og periferi, svakt eller sterkt, kommer mye liv og bevegelse til uttrykk. Disse store, jevne og rytmiske bevegelsene kan vekke følelsesmessige opplevelser hos elevene som i sin tur legger til rette for forståelse av begrepene puls, pust, rytme og motiv på senere klassetrinn.

Språk og musikk har mange felles kvaliteter og knyttes tett sammen som fagområder på disse alderstrinnene. I tilknytning til eventyr og andre fortellinger arbeider man med vokaler og konsonanter. Vokalene kan synges og gir uttrykk for følelser og sinnsstemninger. De egner seg derfor godt når man skal beskrive både mennesker og troll og dyr slik de viser seg i eventyr, fabler og legender.

Vokalen /a:/ kan uttrykke en følelse av forundring eller overraskelse gjennom at armene åpner og utvider seg, mens vokalen /å:/ kan uttrykke en følelse av å omfavne noe eller noen i omsorg, når armene runder seg som en stor sirkel foran en.

Konsonantgestene søker å beskrive og uttrykke former og bevegelser som konkret kan ses og oppleves ute i naturen og hos dyrene. /s/-lyden kan for eksempel beskrive S-formen på en svane, eller bevegelsen til en orm som snor seg bortover marken. /p/-lyden kan beskrive påfuglen og dens vingeprakt. Lydene gis form, bevegelse og karakter gjennom armgestene.

Fortellestoffet i 3. klasse, fabler og legender, gir rike muligheter til arbeidet med lydbevegelser. I fablene kan elevene øve å uttrykke dyrenes særegenheter, for eksempel gjennom deres måte å bevege seg på. Det kan være revens list, kattens smidighet, løvens makt, sommerfuglens letthet, som alle uttrykker en rikdom av sjelelige egenskaper. Mangfoldet av bevegelsesuttrykk kan berike en intuitiv forståelse, også av menneskelige egenskaper. Arbeidet kan munne ut i små oppsetninger, for eksempel av en fortelling som det ukrainske remse-eventyret Skinnvotten, der dyreskikkelsene kan uttrykkes med sine karakteristiske bevegelser og lydgester; f.eks. den lille, hurtige, trippende musen, frosken Langelår som åpen og glad hopper ut i A og gjør et P-hopp med armer og ben, og revemor Silkesvans som beveger sin vakre hale i en svingende S osv.

Videre kan det sosiale samspillet eksempelvis utdypes gjennom øvelsen kalt 'Jeg og Du er Vi'. Elevene roper ordene Du og Jeg, Jeg og Du, er Vi, samtidig som de beveger seg med en anapestrytme mot hverandre, fra hverandre, krysser to og to, og veksler partner flere ganger på krets til man kommer tilbake til sin plass. Opplevelsen av seg selv i forhold til en annen, eller flere, styrkes gjennom å si ordene høyt og samtidig bevege seg i samarbeid med de andre.

Arbeid knyttet til inderlige dikt om menneske og natur, gjerne med gjentatte ordlyder, kan gi rike muligheter for arbeid med språklyder og gruppeformer. Et eksempel er Frans av Assisis Solsang.

I 4. klasse kan man arbeide med tekster som knytter an til hovedtemaene skapelsesmyter og arketypiske yrker som gjeteren, bonden, fiskeren, bergmannen og smeden. Elevene øver seg i å lytte nøyaktig til det de hører mens de gjør eurytmi. Eurytmibevegelsen blir et uttrykk for selve klangen i ordets lyder. Lyden /v/ kan f.eks. fordypes gjennom å leve seg inn i livet som fisker ved å uttrykke havets bølgende bevegelser med kropp og armer, slik også båten beveger seg i urolig hav. Luftens bevegelser fra lett bris til storm kan uttrykkes med /r/-lydens sirklende bevegelse, mens den smygende /s/-lyden og den flammende, fengende /f/-lyden kan uttrykke varmens og ildens bevegelse. Jordens myke muld kan uttrykkes gjennom /m/-lydens bevegelse og /d/-lyd-bevegelsen kan vise og sette ting på plass. Oppmerksomhet for de fire elementene jord, vann, luft og ild flettes på denne måten inn i arbeidet. Oppmerksomhet for lydenes kvaliteter kan stimulere elevene når de skriver dikt.

Øvelser for mindre grupper legges inn, for eksempel med fire elever som står i hvert sitt hjørne av en firkant. De *beskriver* da firkanten først med å gå en vei i firkanten i solens retning. Deretter skifter de retning og går en bue til høyre til det diagonale hjørnet av sin plass. Så snur alle seg og går litt inn mot midten og tilbake på plass. Øvelsen gjentas, og for hver retning sier elevene høyt: *Vi roper til hverandre, Vi leker med hverandre, Så glad.* I tillegg utføres lydgestene O, L, A. Foruten det sosiale og pedagogiske aspektet av denne og lignende øvelser, oppøves evne til raske vekslinger mellom rake og buete veier og mellom retninger innenfor firkanten.

Et viktig tema i eurytmifaget i 4. klasse er sammentrekning og utvidelse, en bevegelse som er til stede i alt liv, i livsrytmer og i vårt eget åndedrett. Som øvelse kan den gi elevene en dypere opplevelse av seg selv gjennom bevegelsens gjentatte, jevne og balanserende rytme. Øvelsen gjøres på krets og introduseres for eksempel når klassen har bibelhistorie, med begynnerverset *Så lenge jorden er til, skal såtid (sammentrekning) og høstetid (utvidelse), kulde (sammentrekning) og hete (utvidelse), sommer (utvidelse) og vinter (sammentrekning), dag (utvidelse) og natt (sammentrekning), aldri opphøre (krets).* Øvelser for sammentrekning og utvidelse gjøres også gjerne til musikk med fokus på motivene i et musikkstykke.

I 4. klasse kan man ha egne øvelser for vokalen E. Vokalen uttrykkes gjennom berøring og kryssing av armer og ben. Den utføres slik at elevene kjenner det fysisk, og den kan således virke både samlende og vekkende i forhold til opplevelse av kroppslig tilstedeværelse. Øvelsen gjøres i fellesskap på krets, til musikk eller til dikt med mange /e/-er, og kan gjennom gjentakelsene styrke følelsen av være sterk, trygg og selvstendig.

Øvelsene gjennom 2.–4. klasse er i stor grad likeartete, men de utvides, fordypes og øves kontinuerlig i løpet av de tre årene. Dermed legges et grunnlag for nye oppgaver og nye utfordringer i eurytmi.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget eurytmi gjennom lek, utforsking og bevegelser med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Også i 5.–7. klasse knyttes eurytmifaget til innhold fra andre fag, særlig historie. Samtidig blir sentrale elementer i språk og musikk øvd systematisk i kraft av seg selv. I det musikalske eurytmiarbeidet øves takt, puls, rytme og noteverdier som enkeltfenomener. Det språklige eurytmiarbeidet kan gi romlig-bevegende erfaringer med ulike versemål og grammatiske fenomener. Gjennom alle tre år arbeides det både med konsentrasjons- og ferdighetsøvelser som kan befeste og fordype ferdighetene fra de første skoleårene.

I 5. klasse introduseres øvelser i å bevege seg frontalt, både fremover, bakover og sidelengs. Det er øvelser som krever en annen bevegelsesmessig oppmerksomhet i forhold til medelever og til rommet enn det som var forventet i de første skoleårene. Øvelsene kan knyttes til norrøn historie og mytologi, som er et kjernetema i 5. klasse. Elevene blir kjent med vikingene og landnåmstiden, der kraft og råskap kom til uttrykk i felles dåd. De norrøne mytenes billedrike og mangefasetterte fortellinger om guder, jotner og helter åpner både for innlevelse og refleksjon. Å bevege seg til det norrøne versemålet gir en konkret erfaring av tidens dådskraft og viljestyrke. Stavrimet øves ved å trampe klangfullt og kraftig på de allittererende stavelsene. Arbeidet med stavrimets kraftfulle og markante versemål understøtter en økt bevissthet hos den enkelte elev i forhold til seg selv og til andre. Nedslag og tyngde i rimene uttrykkes i kraftfulle stamp og steg, samt rytmiske leker med stokker, alt innenfor enkle koreografiske gruppeformer.

Et eksempel på arbeidsmåte: I den norrøne skapelsesmyten fortelles at lydene kommer som en klang fra kaos, det store intet, og som må gripes og bringes ned på jorden og markeres med et tramp, slik at lyden kan klinge og ljome gjennom en, og samtidig gi den kraften som må til for å kunne stå trygt og stødig, gjennom vind og hardt vær. Eksempelvis kan dette etter hvert øves i en større felles form hvor en og en svinger seg ut av kretsen, ut i *kaos*, henter inn den allittererende klangen til den frontale kretsen med et tramp. Neste elev svinger seg deretter ut av kretsen for å hente den neste klangen. Den ikke-allittererende stavelsen kan markeres av tre elever i en trekantformasjon i midten av kretsen, gjennom å gå en plass videre på trekanten. Gjennom en slik felles form må elevene lytte etter lydene, de allittererende og de ikke-allittererende, og de øver dessuten på det å være en igangsetter, på å bevege seg lett og raskt i alle retninger, samt å være våken for helheten.

Arbeid med musikalske elementer som puls og takt starter opp i 5. klasse. Øvelser med noteverdier kan knyttes til brøkregning, som er tema i matematikken i 5. klasse.

Fra og med 6. klasse blir det ofte arbeidet i mindre grupper. Det åpner for at elevene får individuell oppmerksomhet og støtte til å kunne delta mer aktivt og til å samtale om øvelsene. Glede over egen mestring bidrar til å utvikle ansvar for egen læring og til at samspillet i gruppekoreografiene skal fungere.

Kulturhistorie er sentralt tema i 6. klasse, og tekster fra høykulturene i India, Persia, Egypt og Hellas kan leses og fordypes eurytmisk på dette alderstrinnet. Innholdsmessig legges det vekt på de klassiske versemålene troké, jambe, anapest, daktyl, heksameter og spondé.

Særlig er gresk mytologi og greske versemål som anapest, daktyl og heksameter et utgangspunkt for eurytmiarbeidet i 6. klasse. I motsetning til det norrøne stavrimet, som kan gi en vertikal følelse av nedslag gjennom hvert rim, er de greske rytmene med to-tre stavelser preget av flyt, av rytmer som fører videre fremover i rommet, i et horisontalt plan. Øvelsene appellerer til elevenes følelse for musikalsk-språklige ulikheter; det knappe, konsise og punktuelle i motsetning til en bærende rytme, blant annet i forhold til et fremre og et bakre rom, og til høyre og venstre side. Elevene oppmuntres til å sette ord på slike egne erfaringer og opplevelser.

Den harmoniske åttetallsformen kan understøtte flyt og vidde i forhold til rytmene. I motsetning til i arbeidet med det norrøne versemålet, løftes blikket nå opp og utover med mer oppmerksomhet rettet mot omkretsens liv og bevegelse.

Femstjernen og femkanten øves på ulike måter. Å trekke usynlige linjer mellom egne armer og føtter og hode er en øvelse som befester bevisstheten om seg selv og egen kropp, gjennom å betrakte den som en femstjerne eller en femkant. Femstjernen kan øves videre som veier i rommet, individuelt og i grupper, eller som gruppestjerner som bytter plasser i rommet eller lignende. Femstjernen og femkanten gir rike muligheter til å veksle mellom rake og runde veier, mellom sentrum og periferi, buer og sirkler som går motsols eller medsols. De egner seg derfor i arbeidet rundt puls og rytme, knyttet til temaer i dikt eller musikkstykker.

Grammatikk er også et tema i 6. klasse, og i eurytmiarbeidet kan man tydeliggjøre språklige lovmessigheter uttrykt gjennom former i rommet.

I det musikalske eurytmiarbeidet er dur og moll et tema. Utgangspunkt kan være å samtale om og prøve ut på hvilke måter man kan gi uttrykk for en stemningsfølelse av noe lyst eller mørk, glede eller sorg og lignende, gjennom gester og kroppsholdninger.

I 7. klasse kan arbeidet knyttes til historietemaet Romerriket. I matematikkfaget er geometri sentralt, og geometriske former, og formforvandlinger er sentralt i eurytmifaget. Det utfordrer evnen til å kunne gjennomskue en formforvandlingsprosess og styrker forståelsen for form, struktur og sammenhenger.

Øvelser med staver, gjerne kobberstaver, kan introduseres i 7. klasse. Øvelsene utfordrer elevenes oppmerksomhet på egen kroppsholdning. I arbeidet med stavøvelser inngår koreografier som har retningene i rommet som tema.

Øvelser knyttet til sjustjernen krever oversikt og presisjon når den skal beveges på ulike måter. En sjudelt stavøvelse blir ofte knyttet til formene rundt sjustjernen, men også til motiv og språklyder i dikt eller til melodiske bevegelser i et musikkstykke. På denne måten styrkes elevenes følelse og forståelse for hvordan man kan forbinde og inndele form i forhold til språklige og musikalske motiv og rytmer.

Firkantforvandlinger øves, der fire firkantformer bytter plass etter bestemte regler. Veiene til ny plassering bestemmes av hvilken plass i firkanten den enkelte elev har, en plass som forskyver seg i takt med at firkanten forflytter seg. Forvandling skjer fra eksakte firkanter gjennom en nesten kaotisk felles bevegelse av 16 elever, som i neste stund finner sine punkter i firkantenes former. Under forflytningen oppstår tre ulike sirkler som har hver sin puls og hastighet, understøttet av et passende musikkstykke.

I det musikalske rettes oppmerksomheten i samtale og utforskning på bevegelsesuttrykk for strukturen i et musikkstykke, for eksempel på vekslingen mellom et motiv der melodien er fremtredende, med et nytt motiv der puls og takt er fremtredende.

Koreografiske former som innøves i 5.–7. klasse vises gjerne frem på månedsfester og årstidsfester for medelever, lærere og foreldre. Elevene får verdifull erfaring og forståelse, både om seg selv og seg selv i gruppen, i møte med et publikum.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget eurytmi gjennom utforsking, bearbeiding og praktisk virksomhet samt refleksjon og vurdering av egne erfaringer.

8.–10. klasse

På ungdomstrinnet arbeider elevene med lengre dikt og musikkstykker, fra improvisasjoner, folkeviser og ballader til mer klassiske stykker. Elevene oppsøker, leser og foreslår egnete tekster.

Grunnelementer i språk og musikk blir bearbeidet og fordypet. I arbeidet med lyriske, episke og dramatiske tekster er det en intensjon å vekke lydhørhet for språklige ulikheter f.eks. mellom blåselyder, støtlyder og friksjonslyder, språklige detaljer som kan gi mer presisjon, karakter og valør til bevegelsesuttrykket. Innenfor det musikalske fordypes arbeidet rundt intervaller, motiv, tema og lange fraseringslinjer. Intervaller er også et tema, og ulike gester fremmer og styrke stemninger, karakter og dynamikk i melodier.

Sekvenser og elementer øves for så å sette disse sammen til små og store helheter. Å kunne se enkeltdelenes betydning og sammenheng i lys av en helhetsopplevelse av en tekst eller et musikkstykke får betydning for et fordypet og internalisert bevegelsesuttrykk i eurytmien. Det er viktig å finne tekst og musikk som engasjerer elevene, så de kan gjøre stoffet til sitt eget. Å lytte til flere musikkstykker eller dikt er en bra start. Å lytte til et stykkes karakter, rytme og stemning og deretter velge språklige eller musikalske grunnelementer som kan synliggjøre dette, er et spennende prosjekt hvor ulike arbeidsmåter kan tas i bruk.

I koreografiene tas alle kjente former i bruk. De blandes kreativt for å understøtte liv, bevegelse, innhold og uttrykk i musikkstykker, dikt og tekst. Koreografiene skal utfordre kroppens bevegelighet og bevissthet i forhold til rommets retninger og til kommunikasjonen i forhold til et publikum; å bevege seg frontalt, kommunisere med ryggen til eller sidelengs m.m. En koreografi må kunne speile en umiddelbar opplevelse av et stykke og samtidig legge til rette for en god prosess når elevene skal forbinde form og bevegelse, tema med toner, rytmer med former og melodi med intervaller og form. Koreografisk arbeid fordrer oppmerksomhet og nærvær i forhold til kroppslig kontroll og ferdigheter, som sammen med øvelser i forhold til grunnelementene kan vekke en følelsesmessig forståelse for samspillet mellom form og musikk, mellom form og språk.

Elevenes initiativ og forslag til koreografi kan prøves ut i gruppen. Å gi oppgaver til mindre grupper eller til enkeltelever, som solo-oppgave, gir elevene et handlingsrom for å prøve ut egen kreativitet i forhold til egne opplevelser og oppfatning av et dikt eller et musikkstykke. Det legges vekt på at elevene på ungdomstrinnet får øvelse i å

fremføre eurytmi for et publikum, gjerne med belysning og kostymer, som kan bidra til å gi elevforestillinger visuelle løft.

En koreografi kan på denne måten utvikles i fellesskap mellom elever og eurytmilærer. En annen mulighet er at eurytmilæreren velger en ferdig koreografi, som er gjort for et spesielt stykke, en erfaring som kan gi elevene ideer til hvordan de selv kan lage egne koreografier. Som eksempel kan nevnes Rudolf Steiners koreografi til Mendelssohns sørgemarsj. Musikken er fengende og vakker. Koreografien understøtter stykkets enkle og klare form med gjentakelser og blir med sin forutsigbarhet et egnet stykke å arbeide med.

Arbeidet med flere og sammensatte stavøvelser fortsetter, med mål om å styrke koordinasjon og kroppsbeherskelse. I denne sammenheng vektlegges også varierte rytmeøvelser for å oppnå smidige føtter som mestrer tempooverganger.

Arbeidet med geometriske former fortsetter, nå med flere variasjoner og større vanskelighetsgrad. Ett fokus kan være rettet mot hvem det er som leder gruppebevegelsene; når man følger og når det kreves et lederinitiativ, eller følelsen når man står i midten og kun følger. Begreper som vertikalt, horisontalt og sagitalt plan får fornyet oppmerksomhet i eurytmitimene i sammenheng med temaet rommets geometri i 10. klasses matematikk. En geometrisk grunnøvelse kan bli introdusert på en sirkel, som etter en stund vendes til en frontal øvelse. Eksempel: spiralbevegelser kan introduseres på ringen med alle elevene. Neste steg kan være å dele elevene inn i to frontal-oppstilte grupper, som vekselvis beveger spiralformene. Som variasjon kan elevene danne to eller tre firkanter inni hverandre. Formene beveges med ulike ledelsesprinsipper: å lede eller å følge etter, parallelbevegelser eller med bytte av roller underveis. Øvelsene utfordrer orienteringsevne og samspill gjennom at sosiale roller endres og kan dessuten gi opplevelser som at det romlige perspektivet utvider seg.

Samarbeidsøvelser med temaet *Jeg-Du-Vi* kan gjøres med kuler av tre og/eller kobber, med fokus på bevegelsesflyt mellom den enkelte og gruppen. Dette forsterkes av mønsteret som oppstår i kulenes bevegelseslinjer. Alle står da på en krets og har hver sin kule som gis rytmisk videre samtidig som du mottar en annen kule fra naboen på den andre siden. Man veksler mellom å ha en kule, gi den videre, motta en ny som du gir til deg selv: over hodet, bak ryggen, under knærne, eller på andre måter. Å gi en kule kan gjøres med åpne armer eller med armer i kryss. For hvert moment beveger gruppen seg mellom sentrum og periferi, i spennet mellom det langsomme og det raske, en veksling som kommer tydeligere frem når øvelsen gjøres i en tredelt kanon, til et dikt eller et musikkstykke.

Erfaringsmessig kan det være fruktbart med refleksjonstimer etter en elevforestilling eller etter en periode med for eksempel formforvandlig eller sosiale øvelser. Gjennom spørsmål og diskusjoner knyttet til egne erfaringer, kan elevene få forståelse og innsikt i forhold til hva faget kan vise seg å bety, både kunstnerisk, kognitivt, emosjonelt, empatisk og sosialt. Hvordan elever kan hjelpe hverandre med saklige og konstruktive tilbakemeldinger er en viktig del av arbeidet som det må legges til rette for.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget eurytmi gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over bevegelsesfaglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egne bevegelsesuttrykk. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget eurytmi.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad og på hvilken måte eleven bruker varierte kroppslige virkemidler for å skape og uttrykke helhet og sammenheng mellom form, innhold og bevegelsesuttrykk.

Tilbake til innhold

Kroppsøving

Formål og perspektiv

Kroppsøving er et fag som rommer naturlige læringsarenaer for menneskelig utvikling og læring, samspill og samhandling. Faget skal by på et rikt mangfold av øvelser og bidra til at elevene lærer å utforske, leke og skape gjennom kroppslig aktivitet. Det skal legges til rette for individuelle så vel som fellesskapsdannende fysiske aktiviteter i lek, idrett, lagspill og friluftsliv. Innsatsen til elevene er del av kompetansen i kroppsøving.

Faget gir muligheter til individuell utfoldelse ut fra egne forutsetninger, til å øve samarbeidsprosesser og til å delta i fellesskap. Det skal også bidra til at elevene utvikler evner til å verdsette mangfold, til sosial bevissthet, medmenneskelighet og respekt for naturen.

Bevegelse og fysisk aktivitet er kilder til sunnhet, livsglede og viktig kunnskap gjennom hele livet. I steinerpedagogikken har fysiske aktiviteter og kroppslig læring en sentral plass. Det inngår i læringsprosesser i de fleste fag gjennom hele skoleløpet og er spesielt prioritert i de første skoleårene, med lek, rytme, koordinasjon og samspill som sentrale elementer hver dag. Bevegelse og fysiske aktiviteter inngår i de fleste læringsaktivitetene og organiseres ikke som egne timer. Sentrale elementer er frilek, dramatiseringer, frie og styrte aktiviteter som kan styrke elevenes motorikk og kroppsbeherskelse og som kan bidra til å oppøve både sosiale og faglige ferdigheter. Også i senere klassetrinn brukes bevegelse og kroppslig læring som en av flere nøkler til læring i ulike fag. I kroppsøving er det et sentralt anliggende gjennom alle år.

Gjennom kroppsøving får elevene erfaring med og kunnskap om hvordan kroppen fungerer i virksomhet og hvile. Faget skal bidra til at den enkelte eleven utvikler gode ferdigheter ut fra egne forutsetninger. Intensjonen er at elevene skal oppleve, erfare og reflektere over kroppens muligheter og grenser, og det skal bidra til at elevene blir godt kjent med og utvikler respekt for egen kropp. Det skal gi elevene erfaringer med og kunnskap om hvordan de kan utvikle kroppslige ferdigheter i ulike aktiviteter, på mange arenaer og med forskjellig utstyr. Faget skal også gi elevene erfaringer i hvordan man kan øve opp smidighet, styrke, balanse og utholdenhet. Konsentrasjon og kroppsbeherskelse er viktige målsetninger, og å mestre noe gir glede og selvtillit. Kroppsøving skal være med på å skape disse øyeblikkene av mestring og gi grunnlag for et sunt og godt forhold til egen kropp og helse.

Kroppsøving kan gi elevene opplevelser av hvordan kropp og sinn hører sammen og påvirker hverandre gjensidig. Faget kan dermed bidra til forståelsen av at helse er et helhetlig og sammensatt fenomen der kropp og sjel, sosial trygghet og tilfredshet spiller sammen. Faget skal ruste elevene til å ta gode valg for egen helse.

Fellesskap og toleranse er viktige verdier i kroppsøving. Faget byr på mange muligheter for å oppleve læringsmiljøets mangfold, se hverandres styrker og begrensninger og arbeide mot felles mål. Elevene får trening i å akseptere at vi er ulike, at vi mestrer på ulikt nivå og på ulike områder. Gjennom mange forskjellige aktiviteter skal faget stimulere til samarbeid og felleskap mellom elevene.

Friluftsliv kan åpne for rike sanseopplevelser, glede, frihetsfølelse og muligheter for en fordypet relasjon til andre mennesker og til naturen. Faget skal vektlegge kunnskaper og ferdigheter som trengs for å kunne ferdes i naturen på en ansvarlig og forsvarlig måte. Elevene kan da gjøre egne erfaringer i naturen, både i skolens nærområde og i andre omgivelser. Kroppsøvingsaktiviteter skjer ute når det er mulig, gjerne i kombinasjon med turer til fots, på sykkel, ski eller annet i henhold til lokale muligheter. Elevene skal bli kjent med lokale friluftstradisjoner og med tradisjoner som kan knyttes til samisk naturkunnskap og naturnærhet. Naturforståelse og respekt for miljøet øves, og evnen til samarbeid stimuleres i autentiske læringsarenaer. Hvordan man kan orientere seg og oppholde seg i naturen skal utforskes og læres.

Gjennom aktiv deltakelse i planlegging, gjennomføring og etterarbeid kan elevene oppøve selvstendig handlingskompetanse, opp nå økt selvinnsikt og sosial bevissthet. Faget skal legge til rette for å utvikle et positivt og sosialt læringsmiljø hvor gode opplevelser og samvær bidrar til fysisk og psykisk overskudd, ansvarsfølelse og initiativ.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bruke kroppen i lek og skapende virksomhet, alene og sammen med andre
- følge reglene for leker og andre bevegelsesaktiviteter etter instruksjon fra lærer eller medelever
- ta i bruk kroppens koordinasjonsevne og bevegelighet gjennom basisferdigheter som å hoppe, hinke, løpe, krype, satse og lande
- øve og mestre grunnleggende svømmeferdigheter i henhold til nordiske krav
- bruke ball i leker og ballspill; kaste, sprette, ta imot ball
- delta i friluftsaktiviteter året rundt, i henhold til lokale muligheter
- kle seg for å være ute i all slags vær og i ulike naturmiljøer
- forstå og respektere retningslinjer for å ferdes i nærmiljøet på forsvarlig vis under vekslende årstider
- øve på trygg ferdsel ved vann og å kunne tilkalle hjelp

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- beskrive og gjennomføre treningsaktiviteter i utvalgte idretter
- vise grunnleggende ferdigheter ut fra egne forutsetninger i noen individuelle idretter
- bruke grunnleggende teknikker og enkel taktikk i utvalgte lagidretter
- respektere avtalte regler og opptre rettferdig og hensynsfullt overfor medelever
- utføre grunnleggende teknikker innenfor vintersport og/eller sommersport ut fra lokale muligheter: ski og skøyter, roing, seiling, padling
- svømme på bryst og rygg og under vann
- kjenne og respektere trafikkreglene og praktisere trygg bruk av sykkel
- finne fram i kjent terreng ved hjelp av kart og kompass
- delta i planlegging og gjennomføring av turer og friluftsaktiviteter
- utføre enkel førstehjelp

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- delta ut fra egne forutsetninger i et utvalg idretter og kjenne til teknikk, taktikk og treningsprinsipper i et utvalg individuelle idretter og lagidretter
- utføre flere svømmeteknikker og gjennomføre utendørs livredning
- forklare og utføre livbergende førstehjelp
- reflektere over hvordan ulike framstillinger av kropp i media påvirker bevegelsesaktivitet og forhold til egen kropp
- planlegge og lede kroppsøvingsaktiviteter med tanke på å inkludere alle
- vurdere egne erfaringer fra kroppsøvingsaktiviteter og planlegge, gjennomføre og vurdere egentrening av ulike slag, også ved skade og sykdom
- drøfte sammenhenger mellom fysisk aktivitet, livsstil og helse
- praktisere former for friluftsliv i ulike naturmiljø
- orientere seg ved hjelp av ulike typer kart og spor i varierte terrengtyper
- planlegge og ta medansvar for gjennomføring av overnattingsturer til ulike årstider
- vurdere risiko og trygghet ved ulike uteaktiviteter

Sentrale innhold

2. klasse

- Rytmiske leker og øvelser; klappeleker, hoppetau og slengtau, paradis, rokkering
- Ringleker og sangleker
- Enkle øvelser som stimulerer til kroppslig læring og glede over å være i bevegelse
- Leker og aktiviteter der samspill og samarbeid er viktige faktorer
- Leker og øvelser som styrker elevenes fantasi og utforskende holdning til bevegelse
- Leker som stimulerer kroppsbeherskelse, impulskontroll og opplevelse av retninger i rommet: krype, gå, springe, hinke, hoppe, rulle
- Introduksjon til ulike typer ballaktiviteter som kaste – ta imot, sprette og rulle ballen
- Frilek
- Turer i skolens nærområde

3. klasse

- Videreføring og utvikling av aktivitetene i 2. klasse
- Frilek i naturen: klatring, hopp, løp, balansering
- Enkle turnøvelser; stupe kråke, balansere, hoppe
- Klassiske skolegårdsleker; ulike varianter av «Sisten» og «Boksen går»
- Svømming
- Turer i all slags vær

4. klasse

- Videreføring og utvikling av aktivitetene i 2.–3. klasse
- Enkle ballaktiviteter som styrker ballfølelse og ferdigheter
- Introduksjon til ulike apparater og utstyr: bukk, ringer, trampoline og lignende
- Gymnastikkøvelser som slå hjul, ulike ruller og sprang
- Leker der løping er sentralt; ulike stafetter
- Turer i variert landskap, på og utenfor opptråkkete stier
- Grunnleggende svømmeferdigheter
- Trafikkregler; atferd i trafikkerte områder

5. klasse

- Introduksjon til sirkusøvelser, eksempelvis sjonglering, akrobatikk, pyramider, balanseøvelser
- Mer komplekse ballspill; kanonball, slåball, dødball
- Løping ute over lengre distanser
- Fellesskapsleker på store, åpne områder; «Haien kommer» eller lignende
- Turer i nærområdet; spor fra fugler og andre dyr, dyrenes boliger og sovesteder
- Sykling

6. klasse

- Introduksjon til friidrettsøvelser
- Individuelle øvelser; et utvalg av de klassiske olympiske øvelsene
- Sirkusøvelser
- Mer avanserte turnøvelser, eksempelvis ulike typer salto
- Utvikling av svømmeferdighetene
- Bruk av kart og tegn i naturen for orientering og terrengløp

7. klasse

- Trygghet, sikring og felles regler ved kroppsøvingsaktiviteter
- Kroppsøving og helse
- Konkurranser i individuelle idretter og lagspill; friidrettsøvelser og turn, kurvball, fotball og håndball
- Sirkusøvelser
- Øvelser som krever kunnskaper, forsiktighet og ferdighet; fjellklatring, seiling, kano/kajakk
- Lengre tur med overnatting i henhold til lokale forhold
- Ulike friluftstradisjoner

8. klasse

- Allsidig fysisk trening, individuelt og i gruppe
- Fokus på teknikker og ferdigheter
- Individuell trening og lagspill, fokus på lagånd og samarbeid
- Ulike ballspill som håndball, volleyball og kurvball, øve strategi, samspill og rollefordeling
- Orientering; ulike typer kart og spor
- Svømmeaktiviteter, svømmeteknikker
- Vinteraktiviteter i henhold til lokale muligheter

9. klasse

- Friidrett
- Turn og akrobatikk
- Stasjonstrening og sirkeltrening
- Kroppsfokus og kroppsidentitet, respekt for ulikheter og likeverd
- Svømmeteknikker, livredning
- Klatring og rappellering
- Flerfaglige ekskursjoner og overnattingsturer
- Å ferdes i naturen på hensynsfullt vis; allemannsretten

10. klasse

- Videreføring av aktivitetene i 8.–9. klasse
- Individuell trening og riktig bruk av treningsutstyr
- Løping og andre øvelser som styrker utholdenhet
- Kroppsøving og livsstil; individuelle preferanser og forutsetninger

Sentrale arbeidsmåter

2.–4. klasse

Hovedfokuset for kroppsøving er å bidra til at elevene utvikler et sunt forhold til kroppslig aktivitet og bevegelse. Elevene skal ha det morsomt og oppleve glede ved å delta i fysiske aktiviteter. Dette oppnås best ved å velge leker og aktiviteter som involverer alle og som alle kan mestre. Noen eksempler på klassiske gruppeleker: «Knutemor», «Katt og mus», «Rødt lys og grønt lys», «Kongen befaler», «Hermegåsa».

Når nye leker og aktiviteter introduseres, skaper lærer en tydelig og meningsfull progresjon. Elevene får rikelig mulighet til å øve og mestre før neste steg introduseres. Rytmisk arbeid, repetisjoner og variasjoner hjelper elevene til å opparbeide trygghet og god selvfølelse, og lærer legger til rette for at elevene lærer å hjelpe hverandre og å samarbeide.

Aktivitetene og lekene bør kunne løses på mange måter, så elevene får mulighet til å leke og bevege seg naturlig og at de kan øve seg, eksperimentere og utforske omgivelsene og egne ferdigheter. Det er viktig at elevene får anledning til å leve seg inn i leken, bruke fantasien sin og slippe å bekymre seg for å oppnå et bestemt resultat. Aktiviteter der elevene får oppleve oppdrift og tyngdekraft, oppe - nede, høyre - venstre, foran - bak er sentrale for å bli trygg i ulike omgivelser og finne seg godt til rette i kroppen når de hopper og springer, hinker, kryper og løper. I løpet av de tre årene legges det vekt på større utholdenhet, mer presisjon i bevegelsene, økende selvinnsikt og selvregulering i aktiviteter som krever samspill og samarbeid.

Ut fra lokale forhold brukes skolens nærområde til alle former for utelek. Lærer velger ut trygge og naturlige arenaer som kan egne seg for eksempelvis klatring, hopp, løp, balansering. Store steiner er skapt for klatring, trestammer kan balanseres på og digre dammer forseres med lange hopp. Elevene gis muligheter til å opplever naturelementene og ta i bruk alle sanser. De blir kjent med hvordan de kan ferdes trygt og sporløst i naturen når de tenner bål og sørger for forsvarlig slukking, spikker pinner til pinnebrød, sanker og spiser bær eller sopp og lignende. Trygg ferdsel ved vann øves. Elevenes nysgjerrighet og evne til å oppdage vakre, rare og spennende fenomener rundt seg stimuleres med fortellinger, spørsmål eller oppgaver.

Regler for trygg ferdsel i trafikken gjennomgås og praktiseres.

Ut fra lokale forhold og muligheter gjennomføres svømmeopplæring, med spesifisert måloppnåelse etter nordiske krav for svømmeferdigheter.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget kroppsøving gjennom lek, utforsking og praktisk utøvelse med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Leken gis fremdeles plass, for eksempel i form av klassiske fellesskapsleker som «Boksen går» i et større område ute. Ulike sirkusøvelser er en videreføring av leken og kan utvikles gjennom alle de tre årene.

Øvelsene blir ellers mer komplekse og systematiske, og fokuset for elevenes innsats utvikler seg i retning av krav til presisjon og evne til å følge instruksjoner og avtalte regler. Sportsgrener og øvelser som innebærer regler, lag og konkurranse introduseres og utvikles i de tre årene. Det samme skjer med individuelle øvelser som for eksempel friidrett og turn. I 6. klasse er det aktuelt å knytte kroppsøving til historiefaget ved å øve ferdigheter i et utvalg av de klassiske olympiske friidrettsøvelsene.

Aktivitetene blir mer målrettete gjennom de tre årene, og elevene kan ta i bruk apparater og annet treningsutstyr. Det er tid for å oppøve herredømme over bevegelser og kroppen for øvrig og for å lære om dens begrensninger og potensial, kapasiteter og egenskaper. Svømmeferdighetene utvikles videre i henhold til lokale muligheter og retningslinjer.

Lærer skal skape en god og aksepterende stemning, der elevene blir i stand til både å støtte og utfordre hverandre og til å respektere individuelle ulikheter. Det legges vekt på samtaler om temaer som er direkte knyttet til øvelsene, eksempelvis perspektiver som trygghet og sikring, regler og rettferdighet.

Lagspill utfordrer og utvikler gode samarbeidsevner og sosial bevissthet hos elevene. Respekt for med- og motspillere, for spilleders autoritet og for spillets regler er sentralt.

I friluftslivsaktiviteter vektlegges elevenes evne til bevisst og ansvarlig ferdsel i ulike naturforhold. Samisk tradisjonskunnskap for atferd i naturen kan være en inspirasjon. Elevene øver enkel førstehjelp: rense sår, stanse små blødninger, kunne lage en fatle.

Bruk av kart og kompass introduseres for orientering i kjente områder. Hvis mulig tas ski og/eller skøyter i bruk. Turene blir lengre og innebærer planlegging og oppgavefordeling sammen med elevene. Overnattingsturer gjennomføres, eventuelt utvidet til leirskole eller lignende.

Friluftsliv knyttes til naturfag, til mat og helse og til kunst og håndverk. Det gir muligheter for flerfaglige turer og ekskursjoner som åpner for dybdekunnskap og drøfting av sammenhenger som kan erfares i naturen. Overnattingsturer i telt eller gapahuk, fisking og sanking og matlaging over bålet byr på opplevelser og erfaringer som åpner for refleksjon og utveksling av opplevelser.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget kroppsøving gjennom utforsking og praktisk utøvelse samt refleksjon og vurdering av egne erfaringer.

8.–10. klasse

Teknikk og ferdigheter øves systematisk og utvikles videre, både i lagspill og individuelle idretter.

Elevene lærer å presse seg selv for å se hvor langt de kan komme, hva det koster og hvor deres grenser går. Både gymnastikkøvelser, friidrett og individuell trening gir elevene gode muligheter til å oppleve kroppens muligheter og begrensninger. Lærerens oppgave er å gi god veiledning, både individuelt og i grupper, men også å bygge opp et læringsmiljø der elevene kan drøfte aktuelle spørsmål og samarbeide og veilede hverandre. Mange elever har gode kunnskaper og ferdigheter i en eller flere aktiviteter, og alle elever bør få erfaring med å instruere og veilede medelever. Det arbeides for at elevene bruker egne ferdigheter og kunnskaper på måter som medvirker til framgang for andre.

I ballspill og andre lagspill kan elevene lære å se egne og andres styrker, analysere spillet sammen, øve på å legge en strategi og fordele oppgaver på laget sitt, gjennomføre og evaluere, framheve det som lyktes og samle læringspunkter for videre samarbeid. Å delta på et lag innebærer viktig sosial samhandling.

Det skapes rom for drøfting og refleksjon rundt aktuelle spørsmål knyttet til kropp, trening og helse, også slik temaene behandles i ulike medier.

Aktiviteter på fjellet, i skogen eller ved sjøen, sommer som vinter, har mange muligheter til å utfordre elevene og lære dem viktige ting om seg selv og andre. Svømming utvides med kjennskap til livredning utendørs, og elevene øver på grunnleggende førstehjelp. Ulike typer kart tas i bruk i orienteringsøvelser.

Læreren må kjenne elevene sine godt, forsikre seg om at de forstår potensielle farer, lære dem å ta nødvendige forholdsregler og bruke riktige redskap og verktøy. Friluftsaktiviteter er egnet for å bygge opp lagånd og gode sosiale relasjoner i større og mindre grupper og gir muligheter for elevene til å oppleve et register av følelser, alt fra glede, samhørighet og ro, til risiko, frykt, mot og mestring.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget kroppsøving gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over faglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurderer ulike kroppsøvingsaktiviteter. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget kroppsøving.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven utfordrer eget potensiale og utforsker kroppslig læring med tanke på teknikk, taktikk og treningsprinsipper i ulike individuelle idretter og lagidretter. Den skal vise i hvilken grad eleven reflekterer over bevegelsesaktiviteter og naturferdsel i tillegg til sammenhenger mellom aktivitet og kroppslig helse.

Tilbake til innhold

Mat og helse

Formål og perspektiv

I faget mat og helse skal elevene utvikle forståelse for sammenhengen mellom kosthold og helse og betydningen av helsefremmende valg i eget liv. Elevene skal også bli kjent med sammenhengene mellom ernæringsspørsmål og helsemessige, økologiske, etiske og økonomiske avveininger på samfunnsnivå.

Mat og helse er et fagområde som elevene er i kontinuerlig kontakt med gjennom felles måltider og møter med natur og kulturlandskap. Elevene får praktiske erfaringer fra de første møtene med husdyr og insekter gjennom arbeid i skolehage og på gårdsbesøk. Sanking, høsting og foredling av naturens ressurser, tilberedning av mat og måltider i klassen eller på skolekjøkken og kantine utvider erfaringene. Det er et mål i faget at elevene opparbeider gode ferdigheter og at de har positive opplevelser med mat og måltider.

De unge elevene følger årstidene i naturen og vekstsesongene ved å ta del i enkle arbeidsoppgaver i skolehage og på besøksgård. Omsorg og omtanke står sentralt når en steller med vekster og dyr, likeledes gleden over estetiske kvaliteter. Gode måltidstradisjoner er del av faget. Å erfare den skapende prosessen fra idé til ferdig produkt og opplevelsen av kretsløpet i naturen, fra jord til bord og til jord igjen, er et sentralt formål med faget.

Gjennom skoleårene skal elevene bli kjent med matvarenes opphav og produksjon, matforedling, varemerking og handel. Den kritiske og ansvarlige forbruker har et reflektert og bevisst forhold til de varene man tar i bruk. Dette forholdet oppøves og dannes ved å bygge en konkret relasjon til matvarene gjennom kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Temaer som dyrevelferd og bærekraftig matproduksjon og matforedling tas opp.

Matvaner reflekterer individuelle valg, men reflekterer også kulturelle og til dels religiøse tradisjoner. Mat er kultur og identitet. Elevene skal lære om lokale tradisjoner og matvaner, om samisk matkultur og om andre mattradisjoner som lever side om side i et flerkulturelt samfunn. Å lage mat og dele et måltid med andre er i seg selv kultur. Øving i praktisk matlaging og utvikling av kritisk skjønn knyttet til mat og måltid er del av faget. Elevene skal bli inspirert til å bruke sine evner også utenfor skolen og senere i livet. Matglede er viktig. Å lage mat til andre er også et uttrykk for omsorg, vennskap og gjestfrihet. På denne måten er mat og måltid en viktig arena for samarbeid og sosial læring. Vi næres ikke bare gjennom matens innholdsstoffer, men gjennom helheten av et måltid i fellesskap, hvor gode råvarer er tilberedt til en meny som taler til sansene og vekker glede. I skolekjøkkenet lærer elevene å tilberede mat,

og måltidets betydning og egenverdi blir vektlagt. Særlig viktig er dette i en tid av lokal overflod og global skjevfordeling av ressurser.

Mat og helsefaget handler om også om å utvikle innsikt, ferdigheter og motivasjon til å velge en helsefremmende livsstil. Realisering av en helsefremmende livsstil bygger på at eleven opplever en sammenheng mellom seg selv som handlende forbruker og kvalitetene ved maten som spises. Erfaringer med råvarer, tilberedning, tilsmaking og servering gir grunnlag for refleksjoner rundt sammenhengen mellom mat, livsstil og helse. Når maten er brakt til veie, skal den foredles, konserveres eller tilberedes. Matlaging må øves i flere trinn. Det legges gjennomgående vekt på at maten skal være sunn, variert, velsmakende og innbydende. Å lære å sette sammen ernæringsmessig riktig kost er et viktig element i faget. Elevene skal opparbeide gode måltidsvaner som kan vedlikeholdes og pleies gjennom skoleårene.

Samvirket mellom flere fag er med på å oppfylle formålene nevnt ovenfor. Mat og helse blir berørt i steinerskolens læreplaner og praksis i alle skoleår og i de fleste fag. I barnetrinnet er faget i stor grad integrert i andre fag, særlig i samfunnsfagene, men også i naturfag. Kompetansemålene oppnås i egne eller tverrfaglige timer/prosjekter. Sentrale primæryrker, bonden, fiskeren, jegeren, er et samfunnsfagtema, foredling av korn og domestisering av husdyr et annet. I geografi er plante- og dyreliv i ulike klimatiske forhold et tema. I naturfagene lærer elevene om hvordan dyreriket og planteriket samarbeider, ved for eksempel pollinering og spredning av frø.

I ungdomstrinnet er samvirket med andre fag fremdeles viktig for bredden i mat og helse-faget. Biologi i ungdomstrinnet har næringsstoffer som tema og hvordan kroppen bearbeider og nyttiggjør seg det vi spiser. Bruk av tilsetningsstoffer, kjemiske prosesser i dyrking av mat og moderne matproduksjon er temaer i naturfag. Tilpasset lokale forhold har elevene en arbeidsperiode på gårdsbruk. Jakten på nye råvarer som driver i oppdagelsesreisene og endringene i jordbruk og matproduksjon som fulgte med industrialiseringen er temaer i historie. I økonomisk geografi skal elevene forske på de historiske røttene til dagens globaliserte jordbruksproduksjon.

I samfunnsfagene kan elevenes egne erfaringer og de tverrfaglige arbeidsmåtene gi grunnlag for å utforske sider ved dagens globale handel og hva moderne, vestlig forbruksmønster og livsstil kan medføre for menneske og miljø. Elevene skal lære om det store kretsløpet vi alle er en del av og kunne diskutere begrep som bærekraft, økologi og miljø.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjenkjenne og navngi ulike kornsorter og grønnsaker, husdyr og husdyrprodukter
- delta i og ta ansvar for enkle arbeidsoppgaver knyttet til dyrking og pleie av planter
- bruke mål og vekt i sammenheng med oppskrifter og matlaging
- følge prinsipper for god hygiene i forbindelse med matlaging
- sortere avfall i forbindelse med matlaging og forklare hvorfor det er viktig å gjøre det
- bidra til trivsel i sammenheng med måltidene
- planlegge og gjennomføre matlaging til en fest eller høytidsmarkering sammen med andre

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lage retter av lokale råvarer
- bruke oppskrifter, regne ut og vurdere mengdene som trengs
- velge og bruke egnete redskaper for matlagingen
- undersøke og beskrive opprinnelsen til ulike matvarer
- sette sammen en sunn frokost, skolemåltid og mellommåltid og begrunne valgene ut fra helseperspektiver
- ta del i og presentere ulike måter å konservere mat på i samisk og norsk tradisjon
- lage mat i naturen og bruke naturens ressurser
- lage måltider fra ulike kulturer og fortelle om tilknyttete tradisjoner og skikker

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bruke sansene til å vurdere kvaliteten på matvarer
- utvikle og forbedre oppskrifter og menyer; bruke restemat
- prøve ut og sette sammen retter ut fra ulike matlagingsmetoder og matkulturer
- planlegge og lage et sammensatt, flere retters måltid
- gi eksempler på hvordan matproduksjon, varetilgang og matkultur har endret seg over tid
- presentere og drøfte grunnprinsipper i økologisk og konvensjonell matvareproduksjon
- vurdere matvarer ut fra etiske og bærekraftige kriterier, inkludert dyrevelferd
- utforske klimaavtrykket til utvalgte matvarer og gjøre rede for hvordan matvalg og matforbruk kan påvirke klima og miljø
- drøfte og vurdere kostholdsinformasjon i markedsføring og media
- gi eksempler på sammenhenger mellom matvaner og helse; diskutere næringsrelaterte sykdommer
- gjøre rede for næringsstoffer i sentrale matvarer
- forstå og vurdere varedeklarasjoner, inkludert vanlige tilsetningsstoffer i mat

Sentrale innhold

Bortvalg og tilvalg av innholdselementer gjøres på den enkelte skolen ut fra lokale forhold.

2.–4. klasse

Fra jord til bord

- Besøk og arbeid i skolehage og/eller på gård
- Kjennskap til ulike urter, grønnsaker, bær og frukt
- Høste, samle, fiske og tilberede råvarer
- Typiske vekster i lokalområdet
- Insekter og andre dyr som lever i nærområdet og i skolehagen
- Pleie vekster i klasserommet og ute
- Vekstsesongen til grønnsaker og korn
- Fra korn til mel, fra frø til mat
- Ressurser fra havet
- Foredling av produkter fra husdyr

Mat og kultur

- Mat til årstidsfester og høytidsmarkeringer
- Måltidsskikker i ulike kulturer
- Lokale mattradisjoner og tradisjonsrike råvarer
- Samisk matkultur

Mat og livsstil

- Måltidstradisjoner i klassen
- Enkel mat på tur og i klasserommet
- Egen grøde fra skolehage, besøksgård, fiske
- Lokal tradisjonsmat

5.–7. klasse

Fra jord til bord

- Arbeid i skolehagen; ulike plantearter; insektenes betydning
- Dyrking og stell av planter; sanke frø, så, prikle, plante
- Stell av dyr, eller birøkt
- Høsting og sanking av grønnsaker, urter, bær og frukt
- Jordforbedring og gjødsel
- Pleie av kompost gjennom året

Mat og kultur

- Mat til årstidsfester og høytidsmarkeringer
- Bli kjent med lokale tradisjoner for dyrking og matlaging
- Måltid med lokale råvarer og mattradisjoner i sentrum
- Feiring og fellesmåltid med retter og smaker fra ulike kulturer
- De eldste jordbrukskulturene
- Råvarer fra jordens ulike klimasoner

Mat og livsstil

- Gode måltidstradisjoner i klassen
- Konservering av lokale råvarer: sylting, safting, tørking, salting, eventuelt melkesyregjæring
- Sammenhenger mellom mat og helse
- Spørsmål knyttet til matkvalitet, råvarenes opprinnelse, oppbevaring

8.–10. klasse

Fra jord til bord

- Arbeid i skolehage og/eller på gård
- Kretsløpsjordbruk og vekselsjordbruk
- Konvensjonelt jordbruk og økologisk/biologisk-dynamisk jordbruk
- Ulike typer kompost, jord, jordforbedring og gjødsel
- Matmerking, tilsetningsstoffer, konservering
- Kretsløpet fra jord til bord og til jord igjen

Mat og kultur

- Mat til årstidsfester og høytidsmarkeringer
- Matvarenes opprinnelse; tilgang på råvarer i historisk lys
- Fellesmåltid for medelever i andre klasser/drive en kantine
- Overskuddsmat, kasting av mat og skjevfordeling av ressursene
- Bruk av restemat og matvarer etter utløpsdato
- Reklame og markedsføring i forhold til mat og matvaner
- Forbrukermakt
- Utslipp og avfall fra matproduksjon
- Kjennetegn på bærekraftig matproduksjon
- Globale problemstillinger i forhold til ressurser, råvarer, matkultur og miljø

Mat og livsstil

- Skolekjøkkenopplæring; mat med fisk, kjøtt, korn, melkeprodukter og grønnsaker
- Bruke og tilpasse oppskrifter fra ulike kilder
- Sammenhenger mellom mat og helse
- Matens bestanddeler, fordøyelse, helse og kosthold
- Kjennetegn på sunn og bærekraftig livsstil, med tanke på helse og miljø

Sentrale arbeidsmåter

2.–4. klasse

Elevene blir kjent med planter og dyr gjennom turer og, ut fra lokale forhold, besøk i skolehage og gårdsbruk i skolens nærhet. De smaker på ulike urter, grønnsaker, bær og frukt og hjelper til med enkle oppgaver i skolehagen. Stell av potteplanter og småplanteprosjekter i vinduskarmen hører til. Det legges opp til at elevene kan følge vekstsesongene til grønnsaks- og kornsorter. Elevene oppmuntres til oppmerksomhet overfor insektene og dyrenes liv i nærområdet og skolehagen. Der det er mulig, drives birøkt.

Å skape gode måltidstradisjoner fra første dag hører til arbeidsmåtene i faget. Håndvask og hygiene er en naturlig del av måltidsforberedelsen. Det legges til rette for gode opplevelser rundt måltidet. Det skal se hyggelig ut, smake og lukte godt og være en rolig stund. Måltidet avsluttes i fellesskap, og rydding og avfallssortering hører til.

Faget har tverrfaglige aspekter. Prosjekter som gir elevene konkrete og deltagende erfaringer velges etter lokale forhold. Det praktiske feltet rundt råvarenes tilblivelse og matbearbeiding gir et godt utgangspunkt for livsnære og realistiske oppgaver i matematikken. Mål og vekt knyttet til tradisjonelt gårdsliv og fiske tas i bruk – tomme, fot, alen, favn, pund og snes – og gir en forståelse for hvor viktig matematikk er i livet. Naturen åpner for nye ord og betegnelser, et begynnende fagspråk. I en loggbok fra gårdsbesøk, skolehage og båtturer tegner, skriver og forteller elevene om opplevelsene sine.

Elevene lærer om gamle, norske tradisjoner og skikker rundt dyrking, foredling og måltider, gjerne i forhold til sesongene; mortensgås, mikkelsmess, julemat og sommermat. Ressurspersoner med kunnskap om ulike mattradisjoner, blant annet fra samisk tradisjon, inviteres til å lage mat sammen med elevene og la dem oppleve nye smaker og matkulturer.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget mat og helse gjennom utforsking og praktiske erfaringer med rom for undring og spørsmålsstilling.

5.–7. klasse

Ut fra lokale forhold fortsetter elevene med arbeid i skolehage, på besøksgård, med birøkt, fiske og sanking av ville vekster som bær og sopp. I forbindelse med planlegging av enkle måltider behandles spørsmål knyttet til mat og helse.

Det er mange tverrfaglige muligheter i faget. Tilknytning til biologi gir mulighet for å se nærmere på de ulike artene i skolehagen, på samarbeidet mellom insektene og plantene og hvordan de ulike artene befruktes og frør seg. Frø fra ulike arter høstes og brukes videre til å så, prikle, stelle og drive fram nye eksemplarer. Kunnskap om dette er vesentlig for senere forståelse av matproduksjon og mulighet til å se det store bildet og kretsløpet.

Forbindelser med temaer i geografi og historie tas opp til drøfting og videre undersøkelse gjennom kildesøk og lesing og eventuell informasjon fra eldre mennesker. Et landskap vitner om menneskenes virksomhet: jorder, hus, byer og veier er menneskeverk, det er kulturlandskap og sivilisasjon. Området har sin egen historie; for 50 år siden var det kanskje helt annerledes her? Hva vokste og ble dyrket da, eller enda tidligere? Finnes det lokale retter, helt spesielt for området der elevene bor? Hvordan ble maten foredlet og konservert? Kan man forestille seg livet i dette landskapet for tusen år siden? Hvordan var det på gårdene? Hva spiste menneskene da? Er det jordsmonn for korn eller poteter eller frukt?

Hva hadde vikingene med seg om bord på skipene? Og hva brakte de hjem av nye råvarer? Slike spørsmål gir bakgrunn for å undersøke matkulturen sammen med elevene.

I 6. klasse er oldtidens høykulturer i Persia, Egypt og Hellas tema i historie. Rikene oppstod der det var fruktbar jord og tilgang på vann. Elevene kan se på kartet hvordan den egyptiske sivilisasjonen springer ut fra Nilen. I mytologien møter elevene fruktbarhetsguder og solguder. Gudetroen var nært knyttet til naturfenomener og liv. Matkulturen var annerledes enn hos de norske forfedre, med utbredt bruk av krydder og råvarer som elevene kanskje ikke kjenner til. Hva ble dyrket da, og hvilke råvarer er sentrale i disse områdene nå? Her er det naturlig å undersøke forekomsten av ulike råvarer og hva som var hovednæringskilde i de ulike klimaforholdene.

Elevene har arbeidet med de tradisjonelle norske råvarene og kjenner sesongene i naturen. Nå kan de undersøke sesonger for matvarene som kommer fra andre land og som kan kjøpes i butikkene hele året. Et besøk i nærmeste butikk gir kunnskap om hvor matvarene våre kommer fra. Og: når er det egentlig sesong for oliven? Tomat?

Appelsin og sitron? Og hvordan er det produsert, det som er her når det ikke er sesong? Spørsmål om transport og holdbarhet av matvarer kan undersøkes gjennom å søke etter og ta i bruk relevante kilder for kunnskapsinnhenting.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget mat og helse gjennom utforsking og praktisk arbeid samt refleksjon over egne erfaringer.

8.–10. klasse

I skolekjøkkenopplæringen bygger elevene videre på matkunnskapen de har tilegnet seg i barneskoletrinnet. De tilbereder sunne, allsidige retter, dekker bord og rydder og vasker etter seg. Det er naturlig å diskutere ulike kosthold og hva som kjennetegner et variert og sunt kosthold. Elevene skal øve seg i å bedømme både matvarers kvalitet og matmengder. De skal finne og følge, og eventuelt videreutvikle, oppskrifter og sette sammen velbalanserte og smakfulle måltider.

Industrialisering og teknologiutvikling, blant annet i jordbruk og matproduksjon, er temaer i historiefaget. I den forbindelse kan forskjeller mellom økologisk/biologisk-dynamisk og konvensjonelt landbruk tas opp. Grunnleggende kunnskap om kretsløpsjordbruk og vekseljordbruk og om forskjellige typer gjødsling og jordforbedring tas inn i faget.

I tilknytning til temaer i biologi- og kjemifagene kan en grundig gjennomgang av matens bestanddeler åpne for en saklig tilnærming til diskusjoner om kosthold, sunnhet og matvareproduksjon. Et historisk tilbakeblikk på menneskenes ernæring behandles, fra steinalder med nomadisk liv til fast bosetting og dyrking frem til den industrielle tidsalder. Sukker, stivelse, eggehvite, fett og cellulose undersøkes.

Videre kan elevene undersøke hvilke næringsstoffer som finnes i ulike matvarer, og hvilke sykdommer som kan utvikle seg ved manglende kjennskap til sammenhengen mellom mat og helse. Ved å lese innholdsfortegnelser blir elevene kjent med matens tilsetningsstoffer og kan diskutere hvorfor de ulike stoffene tilsettes. Elevene skal også bli kjent med hvordan matvarer merkes i Norge. Ulike markedsføringsmetoder undersøkes og reklamens virkemidler drøftes. Hvilken betydning kan kritisk og bevisst forbrukermakt ha?

Temaet globalisering av matvarehandelen tas videre. Elevene undersøker og diskuterer overforbruk og skjevfordeling av matressursene. Konsekvenser av livsstil, matvaner og forbruk tematiseres. Avfallshåndtering og utslipp, fornybare energikilder, klimavennlig jordbruk og bærekraft kan undersøkes.

Kunnskap om sammenhenger mellom mat, kultur og religion utvides.

Og på individnivå: Hva er en sunn og miljøvennlig livsstil? Målet for en kunnskapsbasert diskusjon skal ikke ende med et absolutt svar, men være med på å åpne for selvstendige og bevisste valg for god helse.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget mat og helse gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over faglige emner og sammenhenger mellom dem, og med fagspråk og teorier vurdere egne erfaringer. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i faget mat og helse.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven behersker matlaging og kan sette dette i sammenheng med kunnskap om næringsstoffer, matproduksjon, kosthold og helse i tillegg til etikk og bærekraft.

Tilbake til innhold

Informasjons- og kommunikasjons-teknologi – IKT

Formål og perspektiv

Informasjons- og kommunikasjonsteknologien omfatter alt fra informasjonsforvaltning og informasjonsformidling til underholdning og kommunikasjon langs mange akser. Den har stor betydning på områder som økonomi, handel, transport, produksjon og helse. Dette innebærer at informasjonsteknologi er tett sammenvevd med etiske problemstillinger, menneskelige verdier, økologi og ansvar både for en selv, for andre og for våre naturlige omgivelser. Gode demokratiske prosesser, aktivt medborgerskap og bærekraftig utvikling vil i fremtiden bero på at elevene holder tritt med en teknologi som beskrives som i en eksponentiell utvikling. Forutsetninger for at den teknologiske hverdagen er til beste for samfunnet og for den enkelte, legges i skolen.

Relevante elementer i IKT tas i bruk som arbeidsmåte i en bredde av fag i løpet av grunnskolen. Den enkelte skolen bestemmer arbeidsfordelingen mellom IKT som eget fag og bruk og ferdighetsoppnåelse i IKT i øvrige fag.

Steinerskolens læreplaner vektlegger en aldersmessig forankring og utvikling av informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Fagområdet bygger på at elevene har arbeidet manuelt og analogt med tekst, bilde og lyd fra 1. klasse og at de videreutvikler dette også etter at IKT-opplæringen starter.

I de første skoleårene arbeides det målrettet med tekst, formidling, billedbruk, estetikk. Informasjon utvikles og utveksles mellom mennesker i møte med natur, kultur, bøker, gjenstander og materialer. Kommunikasjon utvider de direkte møtene mellom mennesker gjennom utvikling av tekster, bilder, musikk og gjenstander. Elevene bruker håndredskaper og enkel teknologi, fra strikkepinner, skriveredskaper og musikkinstrumenter til redskaper fra jordbruk, bygging, fiske og smie. IKT og digitale verktøy spiller en underordnet rolle i 1.–4. klasse.

I 5.–7. klasse utvides arbeidsmåtene til å omfatte digitale redskaper, og i løpet av ungdomstrinnet opparbeider elevene gode ferdigheter og en analytisk forståelse både av den tekniske virkemåten og sentrale samfunnsmessige spørsmål knyttet til informasjons- og kommunikasjonsteknologien.

Elevene skal lære å bruke digitale verktøy til å planlegge, utvikle og redigere enkle og sammensatte tekster. De skal mestre tekstbehandling og enkel bildebehandling og kunne bruke regneark og digitale kart. De skal kunne presentere et innhold ved hjelp av digitale verktøy. De skal være fortrolig med enkel programmering til å utforske og løse matematiske problemer.

Elevene skal ta i bruk digitale verktøy til å finne, behandle og bruke digitale kilder i arbeid med tekst. De skal kunne navigere i digitale kilder, utøve digital kildekritikk og velge ut relevant informasjon. Elevene skal følge regler og normer for nettbasert kommunikasjon, personvern og opphavsrett og vise god digital dømmekraft når de velger informasjon, bruker digitale ressurser og kommuniserer digitalt.

Digitale prosesser er ikke like åpenlyse og selvforklarende som mekaniske og andre hverdagslige prosesser. Elevene skal både opparbeide en grunnleggende fortrolighet med informasjonsteknologiske prosesser og systemer og en grunnleggende forståelse av hvordan disse fungerer og vedlikeholdes. Det er et mål at elevene finner seg til rette i sine teknologiske omgivelser, forstår sammenhenger og klarer å løse problemer ved hjelp av teknologi.

IKT-faget legger til rette for at elevene erverver en selvstendig vurderingsevne for de sosiale, etiske, menneskelige og framtidsrelaterte aspektene ved teknologien. Elevene skal utvikle et bevisst og reflektert forhold til teknologiens muligheter og begrensninger. I IKT-faget øver elevene nedbrytingen av komplekse hendelser til sekvensielle algoritmer. Forståelse utvikles for hvordan intelligente prosesser etterlignes, eksempelvis med elektroniske koblinger. Dette bidrar til å arbeide med spørsmål omkring menneskelige ferdigheter, kunstig intelligens og problematikk som er forbundet med autonome systemer.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 7. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- ta i bruk grunnleggende operativsystemer i digitale verktøy
- navngi komponenter og systemer i en datamaskin
- skrive tekster på tastatur
- anvende kontorstøttesystemer til å utføre enkle skrive-, presentasjons- og regneoppgaver
- begrunne og drøfte forhold omkring nettvett, opphavsrett, kildesøk og kildekritikk
- reflektere over hva som er likt og ulikt med hensyn til framstilling av seg selv og andre i vanlig sosial adferd og i digitale medier

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utforske bruk av digitale verktøy for ulike oppgaver
- gjøre rede for operativsystemer og bruke kontorstøttesystemer
- søke i og vurdere ulike nettbaserte kilder til informasjon og kunnskap
- praktisere korrekte kildehenvisninger
- utvikle sammensatte tekster og presentasjoner med digitale verktøy
- ta i bruk grunnleggende programmering
- utforske kreativ bruk av digital teknologi
- begrunne og drøfte forhold omkring nettvett, opphavsrett og risikomomenter i bruk av moderne datasystemer
- utforske og diskutere individ- og samfunnsrelaterte spørsmål knyttet til IKT
- drøfte og vurdere menneskelige og etiske spørsmål knyttet til teknologiens plass og utvikling i samfunnet og den enkeltes liv
- undersøke og reflektere over temaet kunstig intelligens og autonome systemer

Sentrale innhold

5.–7. klasse

- Nettvett
- Spørsmål knyttet til sosiale medier
- Framstilling av seg selv og andre i digitale medier
- Kildekunnskap og grunnleggende kildekritikk
- Søkemetoder
- Datamaskinens komponenter, tilkoblinger og grunnleggende virkemåte
- Filbehandling, grunnleggende håndtering av operativsystemer
- Grunnleggende tekstbehandling
- Ferdighet i tastaturbruk
- Enkel bildebehandling

8.–10. klasse

- Opphavsrett
- Kildesøk, kildehenvisning, kildekritikk
- Avansert tekstbehandling
- Tallbehandling; bruk av regneark
- Bruk av digitale kart
- Bildebehandling og enkel grafisk design
- Kreative oppgaver i tilknytning til bilde og lyd
- Grunnleggende koding, programmering, skripting, tallsystemer
- Datateknologiens historie og betydning i nåtid og nær framtid
- Sosiale og etiske spørsmålsstillinger
- Kunstig intelligens og autonome systemer
- Informasjon og kunnskap, sosiale medier

Sentrale arbeidsmåter

5.–7. klasse

Elevene blir kjent med komponenter i operativsystem og i maskinvare.

De øver metoder for lagring, gjenfinning av dokumenter ved hjelp av mapper og mappehierarkier, lagring i nettverk.

Touch-metoden øves. I enkelte fag kan elevene arbeide med skriveprosjekter, der systematisk bruk av automatiske funksjoner i tekstbehandlingssystemer øves.

Det legges vekt på at lærerne samarbeider om innhold, form og tidspunkt for ulike dataprosjekter. Spørsmål kan danne utgangspunkt for prosjekter: Hvordan kan vi gå frem for å finne gode kilder til en oppgave i norsk eller naturfag? Hvordan vet vi om en kilde er til å stole på? Slik øves grunnleggende kildebruk og kildekritikk, og man drøfter ulike typer av kilder som finnes på nettet.

Arbeid med sammensatte tekster med tekster og enkel bildebehandling, for eksempel som klasseavis, invitasjon til markedsdag eller felles arbeidsbok i et fag, kan gjennomføres i samarbeid mellom IKT-faget og lærere i de aktuelle fagene.

Begrepet nettvett konkretiseres og tas opp til samtale, og ulike sider og erfaringer ved bruk av elektronisk kommunikasjon drøftes. Hvordan man presenterer seg selv og andre på sosiale medier tas opp i samtale og refleksjon. Elevene kan utveksle erfaringer og meninger om dette, blant annet om hvordan vanlige gode retningslinjer for adferd mellom mennesker kan overføres til digital adferd.

Underveisvurdering

Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i informasjons- og kommunikasjonsteknologi gjennom øving og utforsking i praksis samt refleksjon og vurdering av egne erfaringer.

8.–10. klasse

Elevene tar i bruk og øver strukturert bruk av tekstbehandlingssystemer, for eksempel med bruk av stilnivåer, sidetelling, fotnoter, innholdsfortegnelser, kryssreferanser, kildehenvisninger, tabeller, spalter, innsetting av illustrasjoner med billedtekster. Dette

kan skje som selvstendige prosjekter i enkelte fag, eller ved innlevering av protokoller og arbeidsbøker. Prosjekter og oppgaver skal så langt som mulig stå i sammenheng med reelle problemstillinger.

Regneoppgaver løses ved hjelp av regneark etter at tradisjonelle løsningsmetoder er innlært teoretisk og praktisk/håndskriftlig. I forbindelse med geografifaget tar elevene i bruk digitale kart. Prosjekter innen tallbehandling øves eksempelvis i forbindelse med geografi, naturfag, planlegging av klasseturer eller innlevering av større oppgaver. Hvilke muligheter for å drive med tallbehandling og statistikk har man når klima og meteorologi behandles, eller for økonomiske kalkyler når turer planlegges eller når skolebedrifter gjennomføres? Alle fag åpner for kommunikasjon, utforskning og samarbeid ved hjelp av digitale verktøy. Statistiske oppgaver, komplekse budsjetter, eller forvaltning av for eksempel medlemslister og masseutsendelser av fakturaer eller lignende, kan være egnete øvingsfelt. Funnene i en enkel samfunnsfaglig undersøkelse analyseres og presenteres.

I bildebehandling blir begreper som piksler, billedstørrelse, oppløsning, filstørrelse, filtyper/kompresjonstyper behandlet. Bilde- og filmteknikker kan prøves ut, og digitale teknikker i musikkproduksjon kan knyttes til musikkfaget. Billedmanipulering er et øvelsesfelt for å gjøre seg kjent med behandling, justering og endring av fotografier og illustrasjoner.

Når elevene er kjent med ulike anvendelsesområder, kan det problematiseres hvordan slike systemer og programmer blir laget. Dette innleder til enkel programmering, koding eller skripting.

I matematikkfaget er tallsystemer et tema. I IKT-faget behandles hvordan disse dukker opp i datasystemer i form av heksadesimale, oktale eller binære fargekoder, IP-adresser, ASCII- eller andre koder og i filstørrelser mm.

Gjennom de tre årene tas aktuelle problemstillinger opp til drøfting og utforskning, eksempelvis analyse av visuelle virkemidler i ulike medier og utforskning av ulike plattformer for digital samhandling. Etiske spørsmål knyttet til kunstig intelligens og autonome systemer undersøkes og drøftes.

Grunnleggende er å drøfte hvilken innvirkning teknologien har hatt på enkeltmenneske, samfunn og natur og reflektere over hvordan teknologien kan løse utfordringer, skape muligheter og føre til nye dilemmaer.

Underveisvurdering

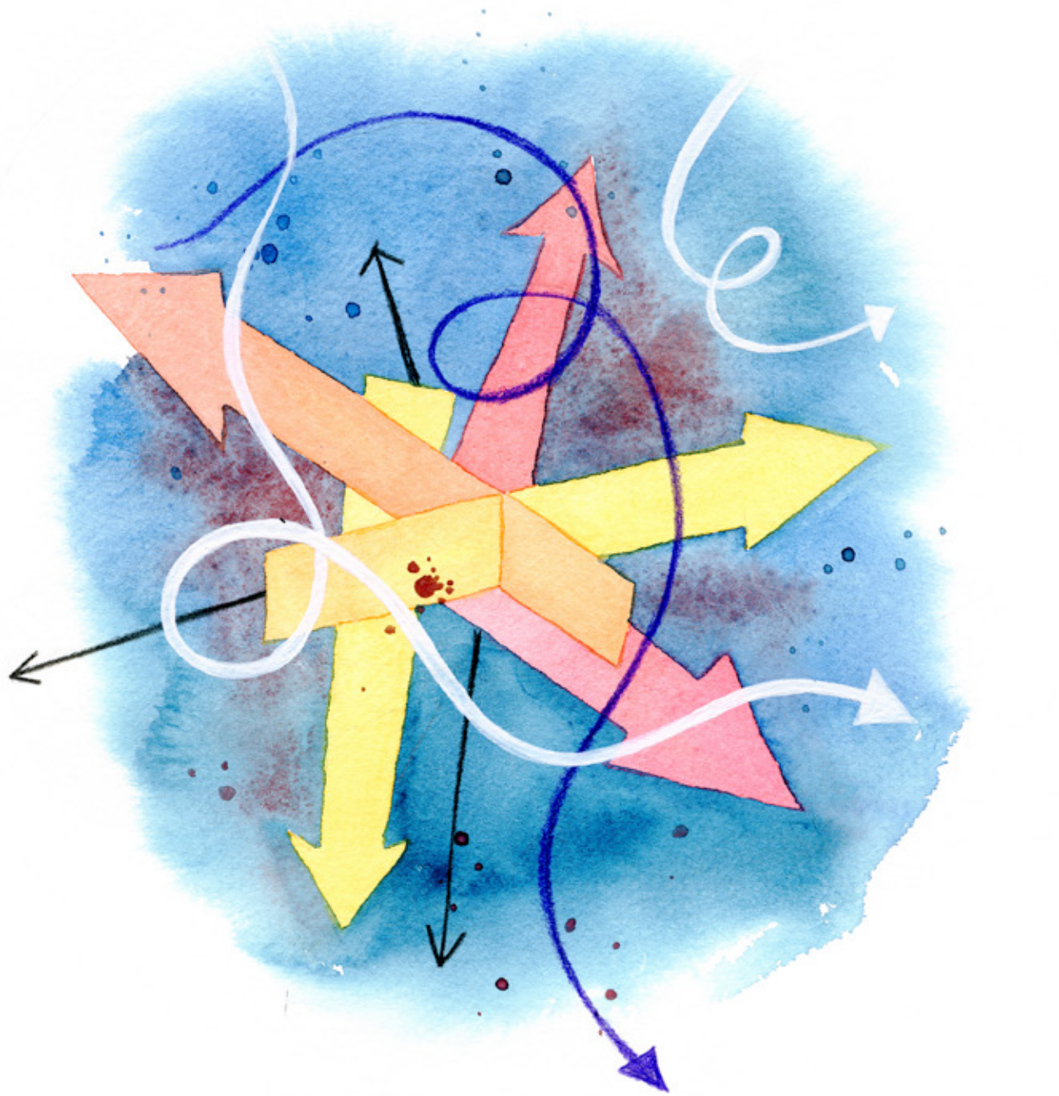
Sentrale arbeidsmåter viser hvordan underveisvurderingen er en integrert del av en læringsfremmende opplæring, der elevene skal gis anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter, og der læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget gjennom å utforske, argumentere, analysere og reflektere over informasjons- og kommunikasjonsteknologiske sammenhenger, og med fagspråk og teorier vurdere egne erfaringer. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de får til og til å reflektere over egen faglig utvikling. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i informasjons- og kommunikasjonsteknologi.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal uttrykke den samlede kompetansen eleven har ved avslutningen av opplæringen etter 10. klasse. Samlet kompetanse inkluderer evne til utforskning gjennom praktisk og kunstnerisk tilnærming i kombinasjon med kunnskap, forståelse, refleksjon og kritisk tenkning. Sluttvurderingen skal vise i hvilken grad eleven behersker datateknologi og kan sette dette i sammenheng med samfunnsrelaterte spørsmål som nettvett, opphavsrett og kildebruk.

Tilbake til innhold

Utdanningsvalg

Formål og perspektiv

Steinerskolen har som mål å støtte elevene i deres faglige og personlige utvikling så de får et best mulig grunnlag til å gjøre gode valg for utdanning og senere yrkesvalg. Faget utdanningsvalg skal legge til rette for at elevene kan bruke informasjon om utdanning og yrkesveier til å reflektere over egne ønsker og valgmuligheter og forstå konsekvenser av ulike valg. Balansen mellom egne ønsker og samfunnets behov er tema for drøfting. Faget skal bidra til at elevene utforsker utdannings- og yrkesmuligheter basert på likeverd og likestilling.

Faget skal knytte grunnskole og videregående opplæring sammen. Det skal gi innsikt i de ulike mulighetene arbeidslivet i Norge gir i dag. Faget skal bidra til at elevene blir bevisst hvordan samarbeid mellom mennesker, sosial kompetanse og livslang læring er grunnlag for arbeidslivet i et velfungerende demokratisk samfunn.

Faget åpner for bruk av varierte læringsarenaer og arbeidsmåter. Aktiviteter knyttet til faget legges også til andre steder enn på skolen, og det opprettes kontakt med lokalt næringsliv for autentiske erfaringer med arbeidslivet. Dette starter i barnetrinnet og forsterkes i ungdomstrinnet gjennom møter med mennesker, natur, arbeids- og hverdagsliv. Håndverk, hagebruk/jordbruk og kulturhistorie bidrar til at elevene blir fortrolig med sentrale elementer i arbeidslivet som grunnlag for vårt livsopphold.

I faget utdanningsvalg får elevene arbeidserfaringer i ulike arbeidssektorer, minimum tre uker gjennom 8. – 10. klasse. Fordeling og innretning av arbeidsukene bestemmes gjennom lokal læreplan. Jordbruk eller annen primærnæring er et prioritert område for arbeidspraksis, med tilknytning til faget mat og helse. Erfaring fra håndverksbedrifter kan likeledes prioriteres. I tillegg søker elevene seg til bedrifter etter lokale muligheter og egne valg, eventuelt etter veiledning. En uke kan gjennomføres som et prosjekt hvor ulike yrkesgrupper besøkes eller kommer på besøk til skolen.

Temaet utdanning og yrker handler om hvordan ulike utdanningsveier fører fram til ulike yrker. Gjennom kunnskapsinnhenting, opplæringsopplegg og praksisuker skaffer elevene seg relevant kunnskap og praktisk erfaring om utdanningsveier i videregående opplæring og i bedrifter og ser dette i sammenheng med egne ønsker og ambisjoner. Betydningen av utdanning og livslang læring for den enkelte og for samfunnet vektlegges.

Personlige valg er tema i faget. Det handler om å utvikle bevissthet om egne interesser og muligheter som grunnlag for å kunne ta personlige valg. Et sentralt element er hvordan kjønn og andre forhold kan påvirke utdanningsvalg og yrkesambisjoner. Grunner til og konsekvenser av utenforskap drøftes.

Elevene oppsøker, deler og får kunnskap om strukturen i videregående opplæring og om innholdet i de ulike utdanningsprogrammene og tilknytningen til yrkesveier. Til dette hører også god kjennskap til steinerskolenes videregående trinn.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 10. klasse

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- oppsøke og tilegne seg kunnskap om lokalt nærings- og arbeidsliv gjennom direkte kommunikasjon og deltakelse
- samle, bruke og analysere informasjon om utdanning og arbeid
- vurdere arbeidsmåter og -muligheter innenfor noen valgte utdanningsprogram og yrker
- reflektere over betydningen av å delta i arbeidslivet for livsmestring og personlig vekst
- utvikle og bruke mestringsstrategier i møte med overganger og utfordringer knyttet til utdanning og yrkesvalg
- formulere egne kortsiktige og langsiktige utdannings- og yrkesplaner og reflektere over utdanninger og yrker i forhold til egne interesser, styrker og egenskaper
- drøfte hvordan bærekraftsmål, teknologi og konjunkturer påvirker arbeidsliv, yrker og arbeidsmåter
- utforske og drøfte hva og hvem som kan påvirke egne valg, blant annet hvordan kjønn kan påvirke utdannings- og yrkesvalg
- tolke stillingsannonser, skrive CV og jobbsøknad med mottakerbevissthet

Sentrale innhold og arbeidsmåter

Utdanningsvalg består av undervisningssamtale, praksisuker, informasjonsmøter og individuell veiledning. Det kan også inneholde besøk på ulike arbeidssteder og besøk av ulike yrkesgrupper på skolen. Praksisukene planlegges slik at de ivaretar opplæring i dette og andre fag samtidig. I 10. klasse arrangeres informasjonsmøter med elever og foresatte om videregående opplæring og det legges til rette for at elevene kan besøke noen skoler som er aktuelle å søke på. Skolens rådgiver er tett på elevene opp mot valg av videregående skole.

Underveisvurdering

Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og gi elevene anledning til å vise og utvikle kompetanse på flere og varierte måter. Læreren og elevene skal være i dialog om elevenes utvikling i faget. Underveisvurderingen skal bidra til å fremme læring og til å utvikle kompetanse i faget utdanningsvalg gjennom å utforske, analysere og reflektere over mulige utdanninger og yrker, og med fagspråk og teorier vurdere egne praksiserfaringer. Med utgangspunkt i kompetansen elevene viser, skal de få mulighet til å sette ord på hva de opplever at de forstår og til å reflektere over egen fremtid. Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin med hensyn til valg av utdanning.

Sluttvurdering

Sluttvurderingen skal vise om eleven har deltatt.

Tilbake til innhold

Steinerskolenes forpliktende ramme og veiledende fag- og timefordeling

Steinerskolens totale omfang for opplæring på grunnskolenivå, er forpliktende. Selve fordelingen av fag og timer er veiledende og må ta hensyn til hvordan undervisningen organiseres ut fra steinerskolens egenart, særlig de første skoleårene. Grensene mellom fagene er ikke absolutte, men fagene danner overlappinger og har felles intensjoner. Det vil derfor bli et definisjonsspørsmål hvordan de enkelte skoletimene og læringsaktivitetene benevnes innenfor den totale timerammen. Kompetansemålene som tilhører hvert enkelt fagområde er forpliktende, og ansvaret ved den enkelte skole er å fordele timene slik at det er mulig å nå læringsmålene.

I steinerskolene begynner dagen med en dobbelttime, kalt hovedfag. Denne hovedfagstimen favner fag som norsk, matematikk, tegning og maling, noe modellering, mye musikk, fysisk aktivitet og friluftsliv, historie, naturfag, religion og livssyn med mer, spesielt på 2.–7. trinn. På 5.–7. trinn er det fortsatt en sterk faglig integrering i hovedfag, selv om fagene trer tydeligere frem også som egne områder eller timer. 8.–10. trinn er det i økende grad fokus på enkeltfagene, fremdeles med tverrfaglig tilnærming. Derfor må fag- og timefordelingen benyttes som veiledende, og er en synliggjøring av hvilken tid som er til rådighet og omtrent hvordan de ulike fagområdene bør vektlegges i forhold til hverandre.

Fleksible timer. Den tverrfaglige organiseringen av læringsaktivitetene i steinerskolene innebærer en fleksibilitet som gjør det overflødig å avsette såkalt fleksible timer.

Faget IKT. I steinerskolene har IKT en egen fagplan. Faget undervises i atskilte timer, eller som del av andre fag.

Fysisk aktivitet er satt inn som egen kategori for å synliggjøre skillet mellom rene kroppsøvingstimer og annen fysisk aktivitet på de ulike trinn.

Steinerskolenes rammetimetall er noe høyere enn i offentlig skoles LK20. Dette for å gi nødvendig fleksibilitet innenfor rammen av fordeling av fag og timer.

Timene er regnet i 60-minutters enheter.

Fag	1. trinn	2.–7. trinn	8.–10. trinn	Sum timer
Norsk	117	1205	368	1690
Matematikk	76	763	283	1121
Naturfag	38	257	227	522
Geografi		67	63	130
Historie		286	98	384
Samfunnskunnskap			78	78
Religion og livssyn	38	385	157	580
Engelsk		366	227	593
Fremmedspråk		228		228
Fremmedspråk/fordypning/arbeidslivsfag			222	222
Kunst og håndverk	38	390	187	615
Musikk	38	247	85	370
Eurytmi	38	300	100	438
Kroppsøving		224	228	452
Fysisk aktivitet	117	76		193
Mat og helse	38	60	76	174
IKT		100	113	213
Utdanningsvalg			111	111
Samlet minstetimetall	538	4954	2623	8114

Timene i IKT er knyttet til ulike fag. For å synliggjøre ressursen som kan brukes til IKT har vi overført timer fra følgende fag sett i forhold til tidligere innsendte oversikter over fag- og timetall: **Norsk**: 50 t på mellomtrinnet, 30 t på ungdomstrinnet, **Matematikk**: 50 t på mellomtrinnet, 30 t på ungdomstrinnet, **Naturfag**: 20 t på ungdomstrinnet, **Geografi**: 5 t på ungdomstrinnet, **Samfunnskunnskap**: 20 t på ungdomstrinnet og **Kunst- og håndverk**: 8 t på ungdomstrinnet.

Tilbake til innhold

© Steinerskoleforbundet 2021